

Tadqiqot **UZ**

ЎЗБЕКИСТОНДА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР МАВЗУСИДАГИ КОНФЕРЕНЦИЯ МАТЕРИАЛЛАРИ

2020

- » Хуқуқий тадқиқотлар
- » Фалсафа ва ҳаёт соҳасидаги қарашлар
- » Тарих саҳифаларидаги изланишлар
- » Социология ва политологиянинг жамиятимизда тутган ўрни
- » Иқтисодиётда инновацияларнинг тутган ўрни
- » Филология фанларини ривожлантириш йўлидаги тадқиқотлар
- » Педагогика ва психология соҳаларидаги инновациялар
- » Маданият ва санъат соҳаларини ривожланиши
- » Архитектура ва дизайн йўналиши ривожланиши
- » Техника ва технология соҳасидаги инновациялар
- » Физика-математика фанлари ютуқлари
- » Биомедицина ва амалиёт соҳасидаги илмий изланишлар
- » Кимё фанлари ютуқлари
- » Биология ва экология соҳасидаги инновациялар
- » Агропроцессинг ривожланиш йўналишлари
- » Геология-минерология соҳасидаги инновациялар

Crossref

№21

31 октябрь

conferences.uz

**"ЎЗБЕКИСТОНДА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР"
МАВЗУСИДАГИ РЕСПУБЛИКА 21-КЎП ТАРМОҚЛИ
ИЛМИЙ МАСОФАВИЙ ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИЯ
МАТЕРИАЛЛАРИ
10-ҚИСМ**

**МАТЕРИАЛЫ РЕСПУБЛИКАНСКОЙ
21-МЕЖДИСЦИПЛИНАРНОЙ ДИСТАНЦИОННОЙ
ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИИ НА ТЕМУ "НАУЧНО-
ПРАКТИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ"
ЧАСТЬ-10**

**MATERIALS OF THE REPUBLICAN
21-MULTIDISCIPLINARY ONLINE DISTANCE
CONFERENCE ON "SCIENTIFIC AND PRACTICAL
RESEARCH IN UZBEKISTAN"
PART-10**

ТОШКЕНТ-2020

УУК 001 (062)
КБК 72я43

"Ўзбекистонда илмий-амалий тадқиқотлар" [Тошкент; 2020]

"Ўзбекистонда илмий-амалий тадқиқотлар" мавзусидаги республика 21-кўп тармоқли илмий масофавий онлайн конференция материаллари тўплами, 31 октябрь 2020 йил. - Тошкент: Tadqiqot, 2020. - 141 б.

Ушбу Республика-илмий онлайн конференция 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналишлари бўйича Ҳаракатлар стратегиясида кўзда тутилган вазифа - илмий изланиш ютуқларини амалиётга жорий этиш йўли билан фан соҳаларини ривожлантиришга бағишланган.

Ушбу Республика илмий конференцияси таълим соҳасида меҳнат қилиб келаётган профессор - ўқитувчи ва талаба-ўқувчилар томонидан тайёрланган илмий тезислар киритилган бўлиб, унда таълим тизимида илғор замонавий ютуқлар, натижалар, муаммолар, ечимини кутаётган вазифалар ва илм-фан тараққиётининг истиқболдаги режалари таҳлил қилинган конференцияси.

Масъул муҳаррир: Файзиев Шохруд Фармонович, ю.ф.д., доцент.

1. Ҳуқуқий тадқиқотлар йўналиши

Профессор в.б., ю.ф.н. Юсувалиева Рахима (Жахон иқтисодиёти ва дипломатия университети)

2. Фалсафа ва ҳаёт соҳасидаги қарашлар

Доцент Норматова Дилдора Эсоналиевна (Фарғона давлат университети)

3. Тарих саҳифаларидаги изланишлар

Исмаилов Ҳусанбой Маҳаммадқосим ўғли (Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Таълим сифатини назорат қилиш давлат инспекцияси)

4. Социология ва политологиянинг жамиятимизда тутган ўрни

Доцент Уринбоев Хошимжон Бунатович (Наманган муҳандислик-қурилиш институти)

5. Давлат бошқаруви

PhD Шакирова Шохида Юсуповна (Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги "Оила" илмий-амалий тадқиқот маркази)

6. Журналистика

Тошбоева Барнохон Одилжоновна (Андижон давлат университети)

7. Филология фанларини ривожлантириш йўлидаги тадқиқотлар

Самигова Умида Хамидуллаевна (Тошкент вилоят халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш ҳудудий маркази)

8.Адабиёт

PhD Абдумажидова Дилдора Рахматуллаевна (Тошкент Молия институти)

9.Иқтисодиётда инновацияларнинг тутган ўрни

Phd Вохидова Мехри Хасанова (Тошкент давлат шарқшунослик институти)

10.Педагогика ва психология соҳаларидаги инновациялар

Турсунназарова Эльвира Тахировна (Навоий вилоят халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш ҳудудий маркази)

11.Жисмоний тарбия ва спорт

Усмонова Дилфузахон Иброхимовна (Жисмоний тарбия ва спорт университети)

12.Маданият ва санъат соҳаларини ривожлантириш

Тоштемиров Отабек Абидович (Фарғона политехника институти)

13.Архитектура ва дизайн йўналиши ривожланиши

Бобохонов Олтибой Рахмонович (Сурхандарё вилояти техника филиали)

14.Тасвирий санъат ва дизайн

Доцент Чариев Турсун Хуваевич (Ўзбекистон давлат консерваторияси)

15.Муסיқа ва ҳаёт

Доцент Чариев Турсун Хуваевич (Ўзбекистон давлат консерваторияси)

16.Техника ва технология соҳасидаги инновациялар

Доцент Нормирзаев Абдуқайом Раҳимбердиевич (Наманган муҳандислик-қурилиш институти)

17.Физика-математика фанлари ютуқлари

Доцент Соҳадалиев Абдурашид Мамадалиевич (Наманган муҳандислик-технология институти)

18.Биомедицина ва амалиёт соҳасидаги илмий изланишлар

Т.ф.д., доцент Маматова Нодира Мухтаровна (Тошкент давлат стоматология институти)

19.Фармацевтика

Жалилов Фазлиддин Содиқович, фарм.ф.н., доцент, Тошкент фармацевтика институти, Дори воситаларини стандартлаштириш ва сифат менежменти кафедраси мудири

20.Ветеринария

Жалилов Фазлиддин Содиқович, фарм.ф.н., доцент, Тошкент фармацевтика институти, Дори воситаларини стандартлаштириш ва сифат менежменти кафедраси мудири

21.Кимё фанлари ютуқлари

Рахмонова Доно Қаххоровна (Навоий вилояти табиий фанлар методисти)

22. Биология ва экология соҳасидаги инновациялар

Йўлдошев Лазиз Толибович (Бухоро давлат университети)

23. Агропроцессинг ривожланиш йўналишлари

Доцент Сувонов Боймурод Ўралович (Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш мухандислари институти)

24. Геология-минерология соҳасидаги инновациялар

Phd доцент Қаҳҳоров Ўктам Абдурахимович (Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш мухандислари институти)

25. География

Йўлдошев Лазиз Толибович (Бухоро давлат университети)

Тўпламга киритилган тезислардаги маълумотларнинг хаққонийлиги ва иқтибосларнинг тўғрилигига муаллифлар масъулдир.

© Муаллифлар жамоаси

© Tadqiqot.uz

PageMaker\Верстка\Саҳифаловчи: Шахрам Файзиев

Контакт редакций научных журналов. tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot, город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

**ПЕДАГОГИКА ВА ПСИХОЛОГИЯ СОҲАЛАРИДАГИ
ИННОВАЦИЯЛАР**

1. Алиев Фарход Зиёдуллаевич РЕШЕНИЕ ПРОБЛЕМ В СФЕРЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ИННОВАЦИЙ В ОБРАЗОВАНИИ.....	10
2. Tojimatova Madinaxon To'xtamurodovna MANTIQUIY AMALLAR VA IFODALAR.....	11
3. Qutliyeva Iroda TEKNOLOGIYA FANINI O'QITISHDA PEDAGOGIK VA AXBOROT KOMMUNIKATSIYA TEKNOLOGIYALARINI TADBIQ ETISH ORQALI TA'LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISH.....	13
4. Abdullayeva Shoira BOSHLANG'ICH MAKTABDA O'QISH JARAYONINI TASHKIL ETISH TO'G'RISIDA.....	15
5. Abdumalikova Gulmira Axmadaliyevna BOSHLANG'ICH TA'LIMDA YANGI INNOVATSIYALARDAN FOYDALANISHNING AVZALLIKLARI.....	17
6. Комила Абдураимова Турсунбоевна БОЛА ТАРБИЯСИДА ҲАДИСЛАРНИНГ ЎРНИ.....	19
7. Aqbayeva Nafisa O'rolovna BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINI VATANPAVARLIK RUHIDA TARBIYALASHNING TARIXIY ASOSLARI.....	21
8. Baynayeveva Nargiza Abdumutalovna BOSHLANG'ICH SINIF DARSLARIDA KOMPETENSIYAVIY YONDASHUV.....	23
9. Bo'riyeva Oyjamol O'rolovna, Adirova O'g'iloy Abdullayevna TARIX DARSLARIDA TA'LIM SIFAT SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA AXBOROT TEKNOLOGIYALARINING O'RNI VA AHAMIYATI.....	24
10. Butayeva Gulbaxor Tursunbaevna BOSHLANG'ICH SINFLARDA MATEMATIKA FANINI O'QITISHDA AXBOROT TEKNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH.....	26
11. Do'smatova Dilfuza Kuzibayevna PEDAGOGIKA VA PSIXOLOGIYA SOHALARIDAGI INNOVATSIYALAR: O'QITUVCHI VA OILA HAMKORLIGI TA'LIM-TARBIYA SIFATINING ASOSIDIR.....	28
12. G'oibnazarova Nigora Rustamjonovna BOSHLANG'ICH TA'LIMDA ILG'OR PEDAGOGIK VA YANGI AXBOROT TEKNOLOGIYALARINI TATBIQ ETISH.....	30
13. Mirjalalova Marg'uba Ergashevna DARS BERISHDA QYINALAYOTGAN YOSG KADRLAGA TAJRIBALI O'QITUVCHILARNING MASLAHATI.....	32
14. Nazarova Oydinniso Nagmatovna DIDAKTIK O'YINLAR ORQALI MATEMATIKA DARSLARIDA RAQAMLAR BILAN TANISHTIRISHDA DARS SAMARADORLIGI OSHIRISH.....	34
15. Ne'matov Bo'ritosh Saydullayevich BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHILARIDA KREATIVLIK POTENSIALINI TAKOMILLASHTIRISH ZARURIYATI.....	36
16. Nishanova Dilafroz Mamurjonovna BOSHLANG'ICH SINIF DARSLARIDA PEDAGOGIK TEKNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH.....	38

17. Нишанова Мавжуда Абдухаписовна УМУМИЙ ЎРТА ТАЪЛИМ МАКТАБИ ПСИХОЛОГИНИНГ ЎҚИТУВЧИ, ЎҚУВЧИ ВА ОТА-ОНАЛАР БИЛАН МУНОСАБАТИ	40
18. Norova Inobat Xolboboyevna SODDA VA TARKIBLI MASALALARNI YECHISH BO‘YICHA TAVSIYALAR	41
19. Norova Gulhayo Mirzog‘olibovna BOSHLANG‘ICH SINFLARDA TA‘LIM-TARBIYA JARAYONINI SAMARALI TASHKIL ETISH	43
20. Qurbonova Maxtuma Fazliddinovna МАКТАБЛАРДА ИНКЛЮЗИВ ТА‘ЛИМ ТЕХНОЛОГИЯСИ ВА УНИ О‘ҚИТИШ МЕТОДИКАСИ	44
21. Qurbonova Navro‘za BOSHLANG‘ICH SINFLARIDA INTERFAOL METODLAR VA ULARDAN FOYDALANISH	46
22. Rajabov Baxriddin Sobirjon o‘g‘li, Yo‘ldoshev Sardor Alisher o‘g‘li, Yaxshiboyev Erkin Islomqul o‘g‘li СУРХОНДАРЁ ВИЛОЯТИ ХУДУДИДА ЎСУВЧИ ОМОН ҚОРА (UNGERNIA VICTORIA) ЎСИМЛИГИ ҲАҚИДА	47
23. Salomat Matkarimova, Abdillayeva Nazira Atabayevna ТА‘ЛИМДА VIRTUAL KO‘RGAZMALAR TIZIMIDAN FOYDALANISH	49
24. Shoyqulova Nazokat Kenjayevna BOSHLANG‘ICH SINFLARIDA O‘QISH DARSLARIDA XALQ MAQOLLARINI O‘QISH ORQALI O‘QUVCHILARDA MA‘NAVIY BARKAMOLLIKNI SHAKLLANTIRISH	50
25. Джолдасбекова Сапаргуль Абдукадировна «ПОВЫШЕНИЕ КАЧЕСТВА ОБУЧЕНИЯ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ»	52
26. Қурбонов Фазлиддин Ботирович БОШЛАНҒИЧ СИНФЛАРДА МАТЕМАТИКА ФАНИНИ ЎҚИТИШ МЕТОДЛАРИ ҲАМДА УЛАРДАН САМАРАЛИ ФОЙДАЛАНИШ ЙЎЛЛАРИ	53
27. Ж.Облокулов ЎСПИРИНЛАР ХУЛҚ-АТВОРИДАГИ САЛБИЙ ЎЗГАРИШЛАРНИ БАРТАРАФ ҚИЛИШГА ЙЎНАЛТИРИЛГАН ПСИХОКОРРЕКЦИОН ТРЕНИНГНИНГ АҲАМИЯТИ	54
28. Рисбекова Хафиза Абдужаббаровна РЕЧЬ - ОЧЕНЬ ШИРОКАЯ СФЕРА ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ЧЕЛОВЕКА	57
29. Ruziyev Erkin Abdirajabovich, Eraliyeva Sayyora Xolmuradovna, Ruziyev Yorqin Abdurajabovich ТА‘ЛИМ ТИЗИМИДА ҚО‘ШИМСНА АДАБИЙОТЛАРНИНГ О‘РНИ	59
30. Рузметова Шохида Бекчановна, Ахмедова Ёркиной Шавкатовна КИТОБХОНЛИК САВОДХОНЛИК ДЕМАҚДИР.	61
31. Турсунова Наргиза Мухсиновна МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ ЁШИДАГИ БОЛАЛАРНИ МАКТАБ ТАЪЛИМИГА ПСИХОЛОГИК ТАЙЁРГАРЛИГИНИНГ АҲАМИЯТИ	62
32. Хаитова Шоира Рустамовна КАК СДЕЛАТЬ ВИРТУАЛЬНУЮ КЛАССНУЮ КОМНАТУ И КОНСУЛЬТАЦИИ БОЛЕЕ ЗНАЧИМЫМИ В ПЕРИОД ПАНДЕМИИ.	63
33. Ҳамдамова Нилуфар Эсановна, Эргашева Назокат Эркин кизи СПОРТГА ЙЎНАЛТИРИЛГАН МАКТАБ ВА КОЛЛЕЖЛАРДА ЧЕТ ТИЛИ ДАРСЛАРИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ	66
34. Якубов Мухтор Муминжонович, Мадримов Бобир Нодирбекович ЗАМОНАВИЙ ТЕХНОЛОГИЯЛАРНИ ЁШЛАР МА‘НАВИЯТИГА ТАЪСИРИ	68
35. Saydaliyeva Muqaddaxon, Xojimatova Masturaxon BOSHLANG‘ICH SINFLARIDA O‘QUVCHILARIDA EKOLOGIK MADANIYATNI SHAKLLANTIRISH	69
36. Азимова Замира Холиковна ПРИМЕНЕНИЕ ИГРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА	71

37. Akbarova Sayyora BOSHLANG'ICH SINFDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH AFZALLIKLARI.....	72
38. Allayarova Zebo Baxrambayevna, Xodjanियazova Manzura Babaxanovna TA'LIM SIFATINI OSHIRISHDA PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN SAMARALI FOYDALANISH USULLARI.....	74
39. Amonova Lobar Xasanovna VOYAGA YETMAGANLAR O'RTASIDA JINOYATCHILIKNI OLDINI OLISH.	76
40. Andaqulova Xurriyat O'QUVCHILAR FAOLLIGINI OSHIRISHDA DIDAKTIK O'YINLARNING AHAMIYATI.....	78
41. Ahmedova Durdona Marufjon qizi O'ZBEKISTONDA ELEKTRON KUTUBXONALARNI JORIY ETISH ISTIQBOLLARI.....	80
42. Baxronova Gulshoda Keldiyorovna RAVISHNING MA'NO TURLARI.	82
43. Berdiyeva Baxtiniso Temirovna TEXNOLOGIYA DARSLARIDA O'QUVCHILARNING IJODKORLIK KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISHDA KOMPYUTERDAN FOYDALANISH	84
44. Djurayeva Shahnoza Qiryigitovna BOSHLANG'ICH TA'LIM MATEMATIKA DARSLARIDA SINFDAN TASHQARI MASHG'ULOTLAR.....	86
45. Eshmurodova Yorqinoy Gulmirzaevna ONA TILI - MILLAT G'URURI.....	88
46. Hasanova Gulzoda Baxshilloyevna O'QUVCHILARNI YOZUVGA O'RGATISHDA ORFOGRAFIK ELEMENTLAR.....	90
47. Islomberdiyeva Gulnora O'QUVCHILAR ZEHNINI CHARXLASHDA TOPISHMOQLARNING O'RNI.....	91
48. Kamalova Durdipashsha Xaytbayevna, Saidniyozova Ra'no Ro'zimatovna STEAM – YONDASHUVINING O'ZIGA XOSLIGI.....	93
49. Karimova Xurshida Izzatullayevna BOSHLANG'ICH SINFLARDAN OLINADIGAN NAZORAT	95
ISHLARINING TAHLILI.	95
50. Nazokat Matchanova TA'LIM-TARBIYA JARAYONIDA O'QUVCHILARGA INDIVIDUAL YONDOSHISHNING PSIXOLOGIK ASOSLARI.....	96
51. Мухиддинова Гулрухсора Иброхимовна ҚАРС ИККИ ҚЎЛДАН.....	98
52. Muzaffar Umarov, Anaxon Ismoilova MASOFADAN O'QITISH TIZIMLARI.....	100
53. Namazova Nargiza Amanbayevna.....	102
BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARINI ONGLI O'QISHGA O'RGATISH USULLARI.....	102
54. Norova Dildora Zoyirovna BOSHLANG'ICH SINF O'QISH DARSLARIDA YAXSHI O'QISH MALAKALARINI SHAKLLANTIRISH USHLUBLARI	103
55. Алланазарова Мамура Ахмедовна ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ЮРИДИК УНИВЕРСИТЕТИ ИХТИСОСЛАШТИРИЛГАН ФИЛИАЛИ ЎҚИТУВЧИСИ.....	104
56. Primova Orzigul Suyunovna ONA TILI VA ADABIYOT DARSLARIDA GRAFIK ORGANAYZERLARDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGI	106
57. Ravshanova Dilobar Azamovna SENI SURONLARDAN ASRAYMAN ONA TILIM.	109

58. Sa'dullayeva Dildora TABIATSHUNOSLIK FANI MATERIALLARINI MUSTAQIL O'RGANISHDA O'QITISHNING O'LKASHUNOSLIK TAMOYILIDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI	110
59. Shomaxova Zuxra Amangeldievna ..... BOSHLANG'ICH SINFDA O'QUVCHILARNI IJODIY FIKRLASHGA O'RGATISH METODIKASI	112
60. Sulaymonova Muxlisa Yusufjon qizi BOSHLANG'ICH SINFA O'QUVCHILARINITABIATGA DOIR TUSHUNCHALAR BILAN SHAKLLANTIRISH.....	114
61. Tajimuratova Shohida Abdullayevna, Boltayeva Gulsara Mahmudovna O'QUVCHILARIDA TABIATSHUNOSLIK TUSHUNCHALARNI SHAKLLANTIRISH USULLARI.....	116
62. To'lebaeva Kunsawle Musaevna SEN MILLAT G'URURISAN, ONA TILIM.....	118
63. Toremuratova Ziynesh Davlatovna PEDAGOGIK FAOLIYATDA PEDAGOGIK MAHORATNI SHAKLLANTIRISH.....	119
64. To'xtayeva Muqaddas Sherali qizi, Abdullayeva Oygul Zokirjon qizi KADRLAR TAYYORLASH MILLIY DASTURI VA TA'LIM ISLOHOTLARINING TAKOMILLASHUVI.....	121
65. Turdiyeva Nozima Rustamovna MUSTAQIL SO'Z TURKUMLARI.....	123
66. Urazbayeva Dilnoza Davlatbayevna, Kamalova Mohira Davronbek qizi BILIM, KO'NIKMA VA MALAKALARIDA BO'SHLIQLARI BO'LGAN O'QUVCHILAR BILAN ISHLASHDA O'QITUVCHINING PEDAGOGIK MAHORATI VA KASBIY KOMPETENSIYASI	124
67. Xolova Muqaddas Abdurazakovna INTERFAOL METODLARNING BOSHLANG'ICH SINFA O'QUVCHILARIDA IJODIY FIKRLASHNI SHAKLLANTIRISHDAGI AHAMIYATI	126
68. Ходжиматова Зарифа Ньматовна БОШЛАНГИЧ ТАЪЛИМДА РАҚАМЛИ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИДАН ФЙДАЛАНИШ.....	127
69. Yusupov G'iyosiddin Akmal o'g'li MICROSOFT WORD VA HTMLDA ELEKTRON QO'LLANMALAR YARATISH TEKNOLOGIYASI.....	129
70. Мархабат Махмудова УСТОЗЛАР ХУРМАТИ – ТАРАҚҚИЁТ ПОЙДЕВОРИ.....	131
71. Муталибова Н.А. ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ОСНОВНЫХ НАВЫКОВ ЧТЕНИЯ У ДЕТЕЙ С ОГРАНИЧЕННЫМИ ВОЗМОЖНОСТЯМИ: ПЕРСПЕКТИВЫ И РЕЗУЛЬТАТЫ.	133
72. Рахманбердиева Н.В. ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ КАЛЛИГРАФИЧЕСКОГО ПОДЧЕРКА У УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ.....	134
73. Salomov O'lmas Asror o'g'li, Nasirova Shaira Narmuradovna, Maxmudova Maloxat Axmatovna DARSNI OLIV BORISHDA PEDAGOGIK TEXNIKANING AHAMIYATI	135
74. Балтаева Асал Бахтиёрвна ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ КОНСТИТУЦИЯСИ – МИЛЛИЙ ҒУРУР ВА МУСТАҲҚАМ ИШОНЧ МАНБАИДИР	137
75. Хойяева Зайнаб Шукурллайевна DARYO HAVZASINING TABIIY GEOGRAFIK XUSUSIYATLARI.....	138
76. Собиров Расулбек, Хакимов Дилшодбек ЕТАКЧИ ҒИЛДИРАКНИ ИШЛАШИНИ ЎЗИГА ХОС ХУСИСИЯТЛАРИ ЎРГАНИШ.....	139

ПЕДАГОГИКА ВА ПСИХОЛОГИЯ СОҲАЛАРИДАГИ ИННОВАЦИЯЛАР

РЕШЕНИЕ ПРОБЛЕМ В СФЕРЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ИННОВАЦИЙ В ОБРАЗОВАНИИ

Алиев Фарход Зиёдуллаевич
заместитель декана по работе с молодёжью,
преподаватель психологии и педагогики,
факультет иностранных языков, НавГПИ

Аннотация: в статье рассматривается решение проблем, связанных с внедрением инноваций в образовательный процесс высших образовательных учреждений.

Ключевые слова: инновации, преподаватель, воспитание, ZOOM, Google Meet.

На плечи преподавателя высшего образовательного заведения, в особенности на деканов факультета, заместителей деканов по учебно работе и заместителей деканов по работе с молодёжью возложено большое количество учебно-воспитательной, научно-исследовательской и творческой работы. Инновационная деятельность преподавателей факультета иностранных языков в Навоийском государственном педагогическом институте позволяет с каждым годом вести воспитательный процесс более качественно и разносторонне во всех областях педагогики.

Важную помощь при работе с учебно-методической документацией, подготовке уроков презентаций, видеоуроков (в период пандемии и влияния карантинных мер, в связи с распространением коронавирусной инфекции COVID-19), при организации онлайн встреч посредством использования видеоплатформы ZOOM и в сотрудничестве с семьёй оказывают современные инновационные методы и использование модернизированных технологий. Инновационные технологии обучения в институте позволяют сделать уроки более интересными для студентов различных направлений факультета иностранных языков благодаря разнообразию их форм. Также они помогают подготовиться преподавателю к выступлениям на научных советах или педагогических советах, организованных при вузе.

Традиционное образование обычно подразумевает избыток в учебных дисциплинах различной информацией. При использовании инновационных методов обучения различным дисциплинам управление учебно-воспитательным процессом, работает таким образом, что преподаватель выполняет роль тьютора, либо научного руководителя.

В связи со сложившейся санитарно-эпидемиологической обстановкой во всех регионах нашей республики студенты в данное время преимущественно выбирают дистанционное обучение. Данный тип обучения позволяет сэкономить время, средства. С каждым периодом (семестром) обучения, позиция студентов относительно выбора между традиционной формой обучения и дистанционной формой обучения меняется, они все чаще выбирают нетрадиционные и инновационные виды получения знаний по изучаемым дисциплинам.

Для решения проблем в инновационном подходе должна проводиться переподготовка преподавателей, путём внедрения и проведения семинаров по использованию ИКТ, дистанционной платформы обучения; видеоконференции и вебинары, которые должны способствовать повышению уровню знаний профессорско-преподавательского состава по использованию мультимедийных кабинетов, необходимо также проводить просветительскую работу среди студентов по применению инновационных методов обучения. Лучшим вариантом внедрения инноваций в систему высшего образования является дистанционное обучение путем использования глобальных и локальных мировых сетей (технологии платформы ZOOM, Google Meet), через них можно общаться с преподавателями, слушать лекции, участвовать в семинарах.

Литература:

1. Г. Л. Ильин, «Инновации в образовании», Издательство «Прометей», 2015.

MANTIQUIY AMALLAR VA IFODALAR.

Tojimatova Madinaxon To‘xtamurodovna
Andijon viloyati Marhamat tumani 47-IDUM
informatika fani o‘qituvchisi
Telefon raqami: 90 382 46 82

Annotatsiya. Mantiqiy amallar— berilgan hadlari va natijasi mulohaza (fikir) dan iborat amallar. Berilgan hadlar soniga qarab Mantiqiy amallar bir o‘rinli, ikki o‘rinli va h.k. deb yuritiladi. Berilgan hadlar soniga qarab Mantiqiy amallar bir o‘rinli, ikki o‘rinli va h.k. deb yuritiladi. Bir o‘rinli Mantiqiy amallar soni to‘rtta: berilgan fikrdan qat‘i nazar natijasi doim chin (aynan haqiqat) amal, natijasi doim yolg‘on (aynan yolg‘on) amal, natijasi berilgan fikr bilan mos tushadigan amal va, nihoyat, berilgan fikr chin bo‘lsa, natijasi yolg‘on, berilgan fikr yolg‘on bo‘lsa, natijasi chin bo‘ladigan amal. So‘nggi mantiqiy amal bir o‘rinli Mantiqiy amallardan eng muhimi bo‘lib, u inkor amal deyiladi.

Kalit so‘zlar. Mulohaza, Protsessor, sodda mulohazalar, konyunksiya, rostlik jadvali, dizyunksiya, inversiya.

Ikkilik kodda yozilgan mashina so‘zlari ustida Mantiqiy amallar mos razryadlar bo‘yicha bajarilib, i o‘rniga 1, l o‘rniga 0 olinadi, matn shakliga aylantiriladi va ma‘lumot ko‘rinishida chiqish qilmasiga beriladi. Mantiq-informatsion mashina tez ishlashi, “xotira” hajmining kattaligi bilan oddiy hisoblash mashinalaridan farq qiladi. Mantiq-informatsion mashina adabiyot topishni avtomatlashtirish, sanoat, qishloq xo‘jaligi va transportga oid statistik ma‘lumotlarni, davolash muassasalarida bemorlarni kuzatishdan olingan natijalarni, meteorologik, seysmologik stansiyalardan, Yer sun‘iy yo‘ldoshlaridan olingan ma‘lumotni ishlash va tarjima ishlarida qo‘llaniladi. Protsessor tarkibidagi arifmetik-mantiqiy qurilmaning ishlash prinsipini tushunish uchun avval insonning mantiqiy fikrlash va xulosa chiqarish usullarini ko‘rib chiqamiz. Insonlar kundalik hayotda o‘zaro muloqot qilish uchun turli mulohazalardan foydalanishadi. Ma‘lumki, mulohaza – narsa yoki hodisalarning xususiyatini anglatuvchi darak gapdir. Boshqacha aytganda, mulohaza – rost yoki yolg‘onligi haqida so‘z yuritish mumkin bo‘lgan darak gap. Mulohazalar sodda va murakkab bo‘lishi mumkin. Biror shart yoki usul bilan bog‘lanmagan hamda faqat bir holatni ifodalovchi mulohazalar **sodda mulohazalar** deyiladi. Sodda mulohazalar ustida amallar bajarib, murakkab mulohazalarni hosil qilish mumkin. Odatda murakkab mulohazalar sodda mulohazalardan “VA”, “YOKI” kabi bog‘lovchilar, “EMAS” shaklidagi ko‘makchilar yordamida tuziladi. Mulohazalarni lotin alifbosi harflari bilan belgilash (masalan, A= “Bugun havo issiq”) qabul qilingan. Har bir mulohaza faqat ikkita: “rost” yoki “yolg‘on” mantiqiy qiymatga ega bo‘lishi mumkin. Qulaylik uchun “rost” qiymatni 1 raqami bilan, “yolg‘on” qiymatni esa 0 raqami bilan belgilab olamiz. A va B sodda mulohazalar bir paytda rost bo‘lgandagina rost bo‘ladigan yangi (murakkab) mulohazani hosil qilish amali **mantiqiy ko‘paytirish amali** deb ataladi. Bu amalni **konyunksiya** (lot. conjunctio– bog‘layman) deb ham atashadi. Mantiqiy ko‘paytirish amali ikki yoki undan ortiq sodda mulohazalarni “VA” bog‘lovchisi bilan bog‘laydi hamda “A va B” , “A and B” , “A $\wedge$ B” , “A $\cdot$ B” kabi ko‘rinishda yoziladi. Mantiqiy ko‘paytirishni ifodalaydigan quyidagi jadval **rostlik jadvali** deb ataladi:

A	B	A $\wedge$ B
1	1	1
1	0	0
0	1	0
0	0	0

A va B mulohazalarning kamida bittasi rost bo‘lganda rost bo‘ladigan yangi murakkab mulohazani hosil qilish amali **mantiqiy qo‘shish amali** deb ataladi. Bu amalni **dizyunksiya** (lot. disjunctio – ajrataman) deb ham atashadi. Mantiqiy qo‘shish amali ikki yoki undan ortiq sodda mulohazalarni “YOKI” bog‘lovchisi bilan bog‘laydi hamda va “A yoki B”, “A or B” , “A $\vee$ B” , “A + B” kabi ko‘rinishlarda yoziladi. Mantiqiy qo‘shish amalining rostlik jadvali quyidagicha:

A	B	A ∨ B
1	1	1
1	0	1
0	1	1
0	0	0

A mulohaza rost bo‘lganda yolg‘on, yolg‘on bo‘lganda esa rost qiymat oladigan mulohaza hosil qilish amali **mantiqiy inkor amali** deb ataladi. Bu amalni **inversiya** (lot. Inversio – to‘ntaraman) deb ham atashadi Mantiqiy inkor amali “A EMAS”, “not A”, “ $\neg A$ ”, “ $\bar{A}$ ” ko‘rinishlarda yoziladi. Mantiqiy inkor amalining rostlik jadvali quyidagicha:

A	$\neg A$
1	0
0	1

Ko‘rinib turibdiki, mantiqiy o‘zgaruvchilar, munosabatlar, mantiqiy amallar va qavslar yordamida mantiqiy ifodalar hosil qilish mumkin ekan. Mantiqiy ifodalarda mantiqiy amallar quyidagi tartibda bajariladi: inkor ($\neg$), mantiqiy ko‘paytirish ($\cup$), mantiqiy qo‘shish ($\cup$). Teng kuchli yoki bir xil amallar ketma-ketligi bajarilayotganda amallar chapdan o‘ngga qarab tartib bilan bajariladi, ifodada qavslar ishtirok etganda dastlab qavslar ichidagi amallar bajariladi. Ichma-ich joylashgan qavslarda eng ichkaridagi qavs ichidagi amallar eng avval bajariladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati.

1. Yuldashev U. Y., oqiyev R. R., Zokirova F. M., “Informatika” – T, 2002 y.
2. Alimov R, Xodiyev B. Yu. va boshqalar. — Axborot texnologiyasil. O‘quv qo‘llanma. T.: TDIU, 2004.
3. www.ziyo.edu.uz

TEKNOLOGIYA FANINI O‘QITISHDA PEDAGOGIK VA AXBOROT KOMMUNIKATSIYA TEKNOLOGIYALARINI TADBIQ ETISH ORQALI TA‘LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISH

*Navoiy viloyati Qiziltepa tumani
7-umumta‘lim maktabi texnologiya fani
o‘qituvchisi Qutliyeva Iroda
telefon:+998905015087*

Anatatsiya: maqolada yangi innovatsion yangiliklar, o‘quvchilarga inovatsion dars berishning samarasi, texnologiya fanida inovatsiyalar.

Kalit so‘zlar: pedagogic yangiliklar, texnologiyalar, innovatsion faoliyat, sotsial-ijtimoiy birlik, innovatsion maqsad, innovatsion muhit.

Ta‘lim to‘g‘risidagi va Kadrlar tayyorlash milliy dasturi to‘g‘risidagi O‘zbekiston Respublikasi qonunlarida pedagogik texnologiyalarni joriy qilish va o‘zlashtirish zarurligi ko‘p karra takrorlanadi. Jumladan, Ta‘lim to‘g‘risidagi Qonunining 26-moddasida ta‘limni boshqarish bo‘yicha maxsus vakolat berilgan davlat organlarining xuquq doirasiga “ o‘qitishning ilg‘or shakllari va yangi pedagogik texnologiyalarni, ta‘limning texnik va axborot vositalarini o‘quv jarayoniga joriy etish” masalasi kiritilgan bo‘lsa, Kadrlar tayyorlash milliy dasturida esa “ ta‘lim berishning ilg‘or pedagogik texnologiyalarini, zamonaviy o‘quv uslubiy majmualarni yaratish va o‘quv-tarbiya jarayonini didaktik jihatdan ta‘minlash” zarur ekanligi belgilab qo‘yilgan. O‘z-o‘zidan savol tug‘iladi: Pedagogik texnologiyalarning o‘zi nima va u an‘anaviy ta‘lim metodlaridan nimasi bilan farqlanadi? Hozirgi kunda pedagogik adabiyot, ta‘lim muammolariga oid ma‘ruzalar, rasmiy hujjatlarda Yangi pedagogik texnologiya, ilg‘or pedagogik texnologiya, Zamonaviy pedagogik texnologiya” iboralari keng qo‘llanilmoqda. Ammo Pedagogik texnologiya tushunchasi hali ham bir qolipga tushirilmagan, qomuslarda izohlanganicha yo‘q, uning mazmunini yagona talqini ishlab chiqilmagan va shuning uchun iboraning bir-biridan farqlanuvchi ko‘pgina ta‘riflari mavjud. Bularning orasida e‘tiborga loyiqrog‘i YUNESKO ta‘rifidir: “Pedagogik texnologiya – bu ta‘lim shakllarini optimallashtirish masalasini qo‘yuvchi, texnik va insoniy imkoniyatlarni va ularning o‘zaro munosabatlarini hisobga olib o‘qitish va bilimlarni o‘zlashtirish butun jarayonini yaratish, qo‘llash va belgilashga sistemali yondashishidir”. Pedagog o‘z oldiga qo‘ygan maqsadga erishganligini qanday biladi? Pedagogik maqsadlarga erishganlik yoki erishmaganlikni bilishning aniq vositalari bo‘lgandagina, pedagog o‘zining mehnati samarali ekanligiga va tanlagan uslublari maqsadga muvofiqligiga yoki, aksincha, samarasiz ekanligiga ishonch hosil qilishi mumkin. Odatdagi o‘qitish uslubini tadqiq qilishda pedagogik texnologiya tarafdorlari aynan shu narsani nazarda tutishgan edi. O‘quvchilarda kompetensiyalarni shakllantirishda pedagogik texnologiyani qaysi tomondan tahlil qilmaylik, uning asosi ta‘lim samaradorligini oshirishga, ya‘ni kam vaqt sarflab, ko‘proq sifatli natijaga erishishga qaratilgandir. Qo‘llanadigan pedagogik texnologiya natijasi esa, pedagogning mahoratiga, pedagogik klassifikatsiya turlaridan mohir foydalana olishiga, ilmiy-kasbiy shaxsiy xususiyat hamda insoniy fazilatlariga bog‘liqdir. Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda quyidagi pedagogik texnologiyaning asosiy tarkibiy qismlariga oid slaydlarni keltirmoqchimiz.

Texnologiya faniga axborot kommunikatsiya texnologiyalarini tadbiq etish orqali ta‘lim samaradorligini oshirishda elektron axborot-ta‘lim resurslari katta ahamiyatga ega hisoblanadi. Elektron axborot-ta‘lim resursi – o‘rganish va ta‘lim berish uchun qulay tarzda shakllantirilgan, ilmiy jihatdan tizimlashtirilgan, turli yoshdagi va ta‘lim olis darajasidagi o‘quvchi va o‘qituvchilarga mo‘jallangan, ma‘lum bir fanni o‘rganish uchun mantiqiy ketma-ketlikda shakllantirilgan elektron axborot manbalari majmuasidir.

O‘quvchilar texnologiya fani jarayonida materialshunoslik, asbob-uskunalar, moslamalar va ulardan foydalanishga oid bilimlarni o‘zlashtiradilar. Mahsulot ishlab chiqarish va uy-ro‘zg‘or buyumlarini ta‘mirlashga oid ko‘nikma va malakalarga ega bo‘ladilar. Ijodkorlik – bu yangi g‘oyaga asoslangan moddiy va ma‘naviy boyliklarni yaratishdir. Ijodiy faoliyat tufayli insoniyat madaniyati rivojlanib, taraqqiy etib, hayotimiz yanada qulay va qiziqarli bo‘lib bormoqda. Sizni o‘rab turgan barcha buyumlar, jihoz va uskunalar ijodkor insonlar tomonidan yaratilgan texnik vosita vateknologiyalarning mahsuli hisoblanadi. Ular mehnati natijasida ulkan samolyotlar

zamonaviy avtomobillar, katta imkoniyatlarga ega kompyuterlar va biz uchun qadrliboshqa ne'matlar yaratilgan. O'quvchilarimiz ham kelajakda voyaga yetib, tanlagankasini mukammal egallab, bu taraqqiyotga o'z hissanlarini qo'shadilar. Texnologiya fanining —Texnologiya va dizayn va Servis xizmati yo'nalishlarining turli mavzulari bo'yicha murakkabroq ishlarni bajaradilar. Bundan men o'z darslarimda foydalanishga harakat qilaman va Dizayn yo'nalishini tanlasam o'quvchilarga dizaynning yangi usullaridan foydalanib dars o'tishni o'z oldimga maqsad qilib qo'yganman.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – T.: Ma'naviyat, 2008. – 176 b.
2. Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi. Barkamol avlod – O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. – T.: Sharq, 1998 y.
3. —Ta'lim to'g'risidagi Qonun. Barkamol avlod – O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. – T.: Sharq, 1998 y.
4. Ishmuhamedov R. Innovatsion texnologiyalar yordamida ta'lim samaradorligini oshirish yo'llari. – T.: Nizomiy nomidagi TDPU, 2009 y.

BOSHLANG'ICH MAKTABDA O'QISH JARAYONINI TASHKIL ETISH TO'G'RISIDA

Abdullayeva Shoira
Namangan viloyati Namangan shahri
5-umumiy o'rta ta'lim maktabining
boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Annotatsiya. Maqolada o'quvchilarning ta'lim faoliyati va boshlang'ich maktabdagi o'qituvchilarning ta'lim faoliyatini tashkil etish muammolari (boshlang'ich maktab yoshidagi bolalarning psixofiziologik xususiyatlari, o'quvchilarning ta'lim yutuqlarini baholashdagi ob'ektivlik, o'qituvchi tomonidan turli fanlarni o'qitish sifati, o'qituvchilarga ortiqcha yuk, boshlang'ich va o'rta maktablar o'rtasidagi uzviylik va boshqalar) muhokama qilinadi. Ularni predmetli o'qitish (boshlang'ich maktab o'qituvchilarining predmet ixtisosligi) asosida hal etish istiqbollari o'rganilmoqda.

Kalit so'zlar: boshlang'ich maktab, ta'lim sifati, mavzuni o'qitish, aqliy rivojlanish, kasbiy mahorat, baholashning ob'ektivligi.

Hozirgi vaqtda ta'lim sifatini boshqarish dolzarb va eng faol muhokama qilinayotgan muammolardan biridir. Maktabni boshqarishdagi ko'p yillik tajriba shuni ko'rsatadiki, o'quv jarayonini tashkil etishning an'anaviy tizimida o'quv sharoitlarini yaxshilaydigan va ular orqali o'qituvchilarning ta'lim faoliyati samaradorligini oshiradigan ko'plab omillar hisobga olinmaydi. Ushbu maqolada biz ta'lim sifatining kelib chiqishi - boshlang'ich maktabga murojaat qilib, ushbu omillardan birini ko'rib chiqamiz.

1-4 sinflarda bola uchun qaysi maktabda o'qishi muhim emas degan fikr keng tarqalgan, chunki asosiysi o'qituvchi. Bu qisman to'g'ri, ammo qisman. Hatto "yaxshi" o'qituvchi tomonidan o'qitilgan bolalar ham 5-sinfga o'tishda ko'pincha qiyinchiliklarga duch kelishadi. Talabalarning ta'limning birinchi bosqichidan ikkinchisiga o'tish barcha maktablar uchun umumiy muammo hisoblanadi.

Pedagogik tajriba shuni ko'rsatadiki, har yili 5-sinfda "yaxshi o'quvchilar" "C" sinf o'quvchilari "ga aylanishlari va" a'lo darajadagi o'quvchilar "deyarli yo'q bo'lib ketishi sababli nizolar kelib chiqadi. Ko'pgina bolalar va ota-onalar buni juda qiyin qabul qilishadi. Gimnaziyada bu muammo ayniqsa dolzarbdir, chunki bola reytingi pastligi sababli gimnaziya sinfiga bormasligi mumkin. 10-13 yoshdagi bolalardagi aqliy jarayonlarning rivojlanish dinamikasining pasayishi ob'ektiv omil bo'lib, uni hisobga olish kerak. Shu bilan birga, o'quv jarayonini tashkil etishning samaradorligini yomonlashtiradigan sub'ektiv jihatlari mavjud, ammo ularni o'zgartirish yoki yo'q qilish mumkin.

Masalan, biz ta'lim natijalarining pasayishining sababi o'qituvchi va o'quvchilar, o'qituvchi va ota-onalar o'rtasidagi munosabatlarda deb o'ylaymiz.

Birinchidan, boshlang'ich sinf o'quvchisi bunga o'rganib qoladi uning ishi natijalari bir kishi tomonidan baholandi. Maktab o'quvchisi ularning harakatlarini baholash uchun ma'lum yondashuvlarni oladi va to'satdan 5-sinfda hamma narsa o'zgaradi. Natijada ichki qarama-qarshiliklar. Natijada - stress, undan o'quvchilar faqat 5-sinf oxirida ketishadi. Ammo ko'pchilik salbiy munosabat uzoqroq davom etadi. Faqat qismlar talabalar nisbatan ijobiylikni saqlab turishga muvaffaq bo'lishadi maktabda o'zlarini qulay his qilish.

Ikkinchidan, boshlang'ich maktab o'qituvchisi ko'pincha o'quvchilarining yutuqlarini baholashda xolislik qiladi. Bu bolalar bilan, ko'pincha ota-onalar bilan maxsus, deyarli qarindoshlik munosabatlari, shuningdek boshqa parallel sinflarga nisbatan yaxshiroq natijalarni (yakuniy baholarni) taqdim etish vasvasasi bilan bog'liq. Agar boshlang'ich maktabda bola barcha fanlardan a'lochi talaba bo'lsa, lekin bitta fan bo'yicha u "qoloq" bo'lsa, unda ba'zida o'qituvchi bu ko'rsatkichni oshirib yuboradi.

Ba'zan bu sodir bo'ladi, chunki o'qituvchi barcha oilaviy muammolarni biladi va ular aytganidek "mavqega kiradi", "uchrashishga ketadi" va hokazo. Baholashda bir tarafflama bo'lishining sababi shundaki, o'qituvchi boshqa bolalar bilan ishlamaydi, "ko'zlar xiralashgan" deyishi mumkin.

Uchinchidan, boshlang'ich sinf o'qituvchilari turli fanlardan dars berishadi. Ilgari, bu maqbul

edi, ammo zamonaviy maktabda matematika, dunyoni bilish, grammatika va boshqalar kurslari ancha qiyinlashdi. O'qituvchi har kuni uch yoki to'rtta fanga tayyorgarlik ko'rishga majbur bo'ladi, bu ko'p vaqt va kuch talab qiladi.

Bundan tashqari, o'qituvchi, boshqa har qanday odam kabi, ba'zi bir fanlarga moyilligi bor. Tajribali ikkinchi sinf o'qituvchilari ko'pincha qaysi boshlang'ich sinf o'qituvchisini o'qitayotganini sinfdan aniqlash osonligini aytishadi. Binobarin, o'qituvchining mavzuga munosabati o'qitish sifatiga ta'sir qiladi.

Binobarin, o'qituvchining mavzuga munosabati o'qitish va o'qitish natijalariga ta'sir qiladi. Bitta o'qituvchiga tillarni, matematikani, dunyoni bilishni, badiiy o'qish va ishni yuqori saviyada o'qitish juda qiyin. O'qituvchi didaktik materialni ishlab chiqishi, ilmiy-uslubiy laboratoriya yaratishi va shularning mazmuniga muvofiq o'rganishni kerakli darajada tashkil qilishi kerak.

buyumlar.

To'rtinchidan, boshlang'ich sinf o'qituvchilarining o'quv yuklamasi muammosi ham mavjud. Bundan tashqari, maktablarda o'qituvchilar etarli emas. Shunday qilib, o'qituvchilar birinchi sinfni birinchi smenada, uchinchi sinfni ikkinchi smenada olishadi. Ikkita sinf o'qituvchilari, ikkita ota-onalar jamoasi, kuniga 6-8 ta mashg'ulotlar. Bu maktab ertalabdan kechgacha ish bilan band bo'lgan payt. Bu erda ta'lim sifati qanday?

Beshinchidan, "asosiy bo'lmagan" mavzulardan o'tishni majburan intensivlashtirish muammosi mavjud. Masalan, agar o'qituvchi matematika bo'yicha dasturni bajarmasa, u holda soatlab mehnat darslari yoki dunyo bilan tanishish "davom etadi", bu ta'lim sifati muammosining optimal echimi emas. Ushbu muammolarning echimini boshlang'ich maktabda fanlarni o'qitishni tashkil etishda ko'ramiz.

Foydalangan adabiyotlar:

1. Jumayev A. Bo'lajak o'qituvchi shaxsining ijtimoiy faollik omillari. "Xalq ta'limi" jurnali, 2006, #6.
2. Каптерев П.Ф. Дидактические очерки. Теория образования //Избранные педагогические сочинения. М., 1982.
3. Столяренко Л.С. Педагогическая психология. Ростов-на-Дону, 2000.

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA YANGI INNOVATSIYALARDAN FOYDALANISHNING AVZALLIKLARI

Abdumalikova Gulmira Axmadaliyevna
Ohangaron tumani 18–umumiy o'rta ta'lim maktabi
I-toifali boshlang'ich sinf o'qituvchisi
Tel: +99893 187 77 08

Annatsiya: Ta'limga kirib kelgan har qanday inovatsiyon yangilik, bu ta'lim samarodligini oshirishga xizmat qiladi. Boshlang'ich ta'limda ham yangi innovatsion texnologiyalardan foydalanish ta'lim samardorligini oshiradi. Ushbu maqolada yangi ped texnologiyalar haqida so'z yuritilgan.

Ka'lit so'z: kompetensiya, intrerfaol metod, texnologiya, innovatsiya, axborot-kommunikatsiya, rivojlantirish,.

Bugungi kunda darslarni chiroyli va mazmunli o'tkazishda asosiy e'tibor, innovatsion imkoniyatlarini shakllantirishda asosiy vazifa o'qituvchilar zimmasiga yuklatilmoqda. Ushbu muhim vazifani zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalarini egallagan, uzluksiz ta'lim tizimiga faol jalb etilgan va o'zini doimiy takomillashtiruvchi, ishiga ijodiy yondashuvchi o'qituvchilargina hal etishi mumkin. Ko'pchilik maktablarda innovatsion faoliyat u yoki bu ko'rinishda amalga oshirilmoqda: maktablarni rivojlantirish dasturlari ishlab chiqilmoqda va amalga oshirilmoqda, tajriba ishlari olib borilmoqda, yangi ta'lim dasturlari va texnologiyalari o'zlashtirilmoqda.

Darslarni yangi axborot texnologiyalaridan foydalanilgan holda intrerfaol metodlardan foydalangan holda tashkil qilish davr talabidir. Shunday darslar bolalarga yoqadi, tushunchalarni idrok etishga ularda qiziqish uyg'otadi, ularga ko'plab yangiliklar beradi, ularning kelajakka bo'lgan ishonchini oshiribgina qolmasdan hayotdan lazzat olib ilm o'rganishlarini ta'minlaydi. Yangi DTS talablariga ko'ra bugungi kunda ta'limda, har bir fan doirasida 2ta kompetensiya: tayanch va fanga oid kompetensiyalar mavjud bo'lib ul arning har biri o'quvchilar uchun nihoyatda zarur va kerakli hisoblanib ularni shakllantirish muhim hisoblanadi.

Ta'lim va tarbiya jarayonlari o'z-o'zidan insonni rivojlantirmaydi, balki ular faoliyatli shaklga ega bo'lganida rivojlantira oladi. O'quvchi rivojlanishi uchun uning faoliyatini tashkil etish zarur. O'quv materialini passiv idrok etishda rivojlanish sodir bo'lmaydi. Misol uchun, bola kitobni qanchalik ko'p varaqlamasin, o'zi harflarni eslab qolmasa, ulardan so'z tuzishni o'rgana olmaydi - unda hech qanday o'qish ko'nikmasi shakllanmaydi. Bolaning aynan o'z harakatlari kelajakda uning qobiliyati shakllanishining asosi bo'lib qolishi mumkin. Demak, ta'limning vazifasi bolani harakatlarga chorlovchi sharoitlarni tashkil etishdan iborat bo'ladi.

Boshqacha aytganda, o'qituvchilar har bir o'quvchida turli sharoitlarda o'z yo'lini topa olishiga imkon beruvchi harakatlar individual vositalari va usullarini shakllantirishga yordam beruvchi maxsus o'quv sharoitlarini yaratishlari zarur.

Kichik yoshdagi o'quvchilarning diqqatlari mustahkam emas, ular ko'pincha diqqatlarini bir faoliyat turidan ikkinchisiga qaratishni bilmaydilar. Biroq o'quvchining o'ziga doskada har qanday obyekt, geometrik shakllar, yozuvlarni bajarish, rangi, kattaligi, shaklini o'zgartirish imkoniyati berilganda diqqati kuchayadi. Masalan, matematika darsida kompyuter vositalari, interfaol doskadan foydalanilishi bilan bolalarning qiziqishlari ortishi kuzatiladi va shu bilan birga, darsning jadalligi oshadi. Barcha o'quvchilar dars jarayoniga jalb qilinadilar. Material hajmining ko'pligi bolalarni qiynamaydi, balki faoliyat o'yin shakli metodikasi bo'yicha faol o'qishga imkon beradi. Bu juda muhim omil, chunki olti-to'qqiz yoshli bolaning faol faoliyat turi o'yin hisoblanadi. Interfaol doska - matematika faniga o'qitish jarayonini ko'rgazmali, yorqin, chaqqon qiluvchi juda qulay uskunadir. Ta'lim jarayonini jadallashtirish boshlang'ich maktab o'quvchilari uchun muhim hisoblanadi.

Hozirgi zamonaviy jamiyatda sodir bo'layotgan axborotlashtirish jarayonlari ta'lim tizimini jadal takomillashtirishni, davlat, ijtimoiy va shaxsiy ehtiyojlar hamda manfaatlarini hisobga oluvchi ta'lim maqsadlarini aniqlashni talab qilmoqda. Shu sababli yangi ta'lim standartlarining rivojlantiruvchi imkoniyatlarini ta'minlash ustivor yo'nalish bo'lib qolmoqda. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalar (AKT) - foydalanuvchi manfaatlari yo'lida axborotlarni

to'plash, qayta ishlash, saqlash, tarqatish va foydalanish maqsadlarida birlashtirilgan metodlar, ishlab chiqarish jarayonlari va dasturiy-texnik vositalar to'plamidan iboratdir. Bir qator olimlarning ta'kidlashicha ta'lim sohasida qo'llaniladigan AKT vositalaridan foydalanish quyidagi masalalarni amalga oshirishni o'z maqsadi qilib qo'yishi kerak: o'quvchilarning fikrlashlari tizimlilikini ta'minlash va rivojlantirish; bilim olish, ko'nikma va malakalarini rivojlantirish hamda mustahkamlashda o'quvchining idrok etish faoliyati barcha turlarini qo'llab-quvvatlash; ta'lim jarayoni yaxlitligini saqlab qolgan holda o'quv jarayonini individuallashtirish tamoyilini amalga oshirish.

AKT ta'lim vositalarini qator ko'rsatkichlari bo'yicha turlarga ajratish mumkin:

1. Hal qilinadigan pedagogik masalalari bo'yicha:

- tayanch tayyorgarlikni ta'minlovchi vositalar (elektron darsliklar, ta'lim tizimlari, bilimlarini nazorat qilish tizimlari);

- amaliy tayyorgarlik vositalari (masalalar to'plamlari, praktikumlar, virtual konstruktorlar, imitatsionmodellash dasturlari, trenajyorlar);

- yordamchi vositalar (ensiklopediyalar, lug'atlar, adabiyotlar, rivojlantiruvchi kompyuter o'yinlari, multimediyali o'quv mashg'ulotlari);

- kompleks vositalar (masofali o'quv kurslari).

2. Ta'lim jarayonini tashkil qilish funksiyalari bo'yicha:

- axborot-ta'lim (elektron kutubxonalar, elektron kitoblar, elektron davriy nashrlar, lug'atlar, o'quv kompyuter dasturlari, axborot tizimlari);

- interfaol (elektron pochta);

- izlanish (kataloglar, izlash tizimlari).

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, o'quvchilarga yangi innovatsion texnologiyalardan foydalanib darslarni tashkil qilish ularni fan sirlarini mukammal o'zlashtirishlarini ta'minlash bilan birga ularni mazkur fanning yetuk bilimdoni, kelajak jonkuyari, fidoiysi qilib tarbiyalashga zamin hozirlaydi. Shu sababdan har bir darsni yirik bir asar, mukammal san'at asari darajasida tashkil qilishimiz lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Bahromov A.A. Malaka oshirish tizimida yangi axborot texnologiyalari. -"Xalq ta'limi" jurnali, 4- son, 2000 y.

2. G'ulomov S. Axborot tizimlari va texnologiyalari.-T.: "Sharq", 2000 y.

БОЛА ТАРБИЯСИДА ҲАДИСЛАРНИНГ ЎРНИ

*Комила Абдураимова Турсунбоевна
Жиззах вилояти Шароф Рашидов туман
“1-сон касб-хунар мактаб”
она тили фани ўқитувчиси,
“Халқ таълими аълочиси”*

Аннотация: Ушбу мақолада бола тарбиясида ҳадисларнинг ўрни, ҳадиснинг ўзи нима эканлиги ҳақида маълумотлар берилган. Инсоннинг ахлоқий фазилатларга эга бўлишда ҳадислардан дарсларда фойдаланиш орқали болаларни ахлоқий сифатларга эга бўлишга ёрдам беради.

Калит сўзлар: Ҳадис, оила, бола, таълим, тарбия, мерос, аллома.

Адабиётлар: “Ҳадис”лар тўплами, Адабиёт (дарслик 5-синф).

Халқимизда “Бола бошидан-ниҳол ёшидан”, деган нақл бор. Бола тарбиясида эътибор ва менталитетига хос хусусият. Шарқ алломалари ва буюк мутафаккирларнинг тарбия ва ахлоқ ҳақидаги қарашлари, адабий мерослари бунинг мисолидир. Уларнинг қимматли фикрлари ва ўғитлари бугун ҳам ўз аҳамиятини йўқотган эмас. Шунинг учун ҳам таълим-тарбияда биз бу манъбалардан деярли ҳар қуни фойдаланамиз.

Улуғ алломаларимизнинг бой мерослари, уларнинг ахлоқ-одобга доир ҳикматли сўзлари, илимни кадрлаш хусусидаги сабоқлари баркамол инсонни тарбиялаш йўлида муҳим омил саналади. Бундай сабоқларни ўқувчилар онгига сингдиришда адабиёт дарсларининг аҳамияти катта. Шуниси қувончлики, адабиёт дарсларида маданий-адабий меросимиздан фойдаланишга кенг ўрин берилмоқда.

Мактаб дарсликларида ҳадис илми ҳақида ва ҳадислардан намуналарнинг берилиши фикримиз далилидир. Чунки, ҳадислар инсонни одоб-ахлоққа, ҳалолликка, меҳнатсеварликка ва диёнатга чорлайди. Маълумки, ҳадис илмининг ривожланишига бизнинг юртимиздан етишиб чиқган кўплаб аждодларимиз улкан ҳисса қўшишган. Имом ал-Бухорий, ат-Термизий, ас-Самарқандий, каби муҳаддис ватандошларимизнинг китобларидан қай бири ни ўқисак одоб-ахлоқ тўғрисидаги дуру жавоҳироарга дуч келамиз.

Ҳадислар инсоннинг онги ва маънавий дунёсини тоза туйғулар билан ёритади.

Мактаб ўқувчилари онгига ҳадисларни тўғри сингдириб бориш катта натижа беради. Ёшларни покликка, одоб-ахлоққа, илмни кадрлашга чорловчи ҳадислардан нафақат адабиёт дарсларида, балки барча фанларда мавзуга мослаб фойдаланиш мумкин. Ҳадислардан қандай фойдаланиш ўқитувчининг маҳоратига боғлиқ. Дарс жараёнларида ўқувчиларнинг ёши ва савиясини инобатга олиб “Ахлоқ-одобга оид ҳадис намуналари” ҳамда “Болалар учун ҳадислар” китобларидан фойдаланиш мақсадга мувофиқдир. Шу ўринда ҳадислардан айрим намуналар келтирмоқчиман:

Ҳамма ишларингизда тўғри бўлинг, одамларга муомалада хулқингиз чиройли бўлсин.

Илмга амал қиладиган, ортиқча дунёсидан хайр, эҳсон қиладиган беҳуда гандан тилини тиядиган кишилар нақадар яхши одамлардир.

Ўзинга ёққан нарсани бошқаларга ҳам раво кўр.

Таомнинг баракаси ундан олдин ва кейин қўл ювишдадир.

Кимки ҳаётда тежамкор бўлса, зинҳор қашшоқликка тушмайди.

Ҳадислардан дарсларда, шунингдек, тарбиявий соатларда унумли фойдаланиш мумкин. Тарбиявий соатларда “Илм-ақл чироғи”, “Хунарли киши хор бўлмас” каби мавзуларда ҳадислардан унумли ва кўпроқ фойдаланишга ҳаракат қиламан. Ноанъанавий тарзда ўтказилган бундай машғулотларда ўқувчиларнинг ҳадислар ҳақидаги фикр-мулоҳазаларини

ўртоқлашиш, эркин ифода этиш, баҳс-мунозара ташкил этишга имкон яратаман. Ўқувчилар ҳадисларнинг ҳаётдаги ўрни ва ифодасини жонли мисоллар билан изоҳлашга ҳаракат қиладилар. Айтайлик, оилада ота-онага рўзғор ишларида ёрдамлашиш, ўзидан катта опа ва акаларини ҳурмат қилиш, кичикларга иззатда бўлишни мисоллар билан кўрсатадилар.

Бир сўз билан айтганда, ўқувчиларни ҳар тамонлама баркамол ва етук инсонлар қилиб тарбиялашда ҳадисларнинг аҳамияти ва ўрни катта. Уларнинг замирида бой ҳаётий тажриба, эзгулик ва тўғрилиқка, билимни қадрлашга йўналтирилган пурмаъно сўзлар, ўғит ва хикматлармужассам. Бундай ўғитлар ўқувчи ёшларни яхшиликка, тўғри йўлга етаклайди.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINI VATANPAVARLIK RUHIDA TARBIYALASHNING TARIXIY ASOSLARI

*Samarqand viloyati Bulung'ur tumani
19-umum o'rta ta'lim maktabi
boshlang'ich sinf o'qituvchisi
Aqbayeva Nafisa O'rolovna*

Annotatsiya: Maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarni vatanparlik ruhida tarbiyalashning milliy va tarixiy asoslari yoritib berilgan. Bundan tashqari maqolada bugungi kun yoshlarini vatanparlik ruhida tarbiyalash uchun taklif va mulohazalar berib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Ta'lim, tarbiya, pedagogik mahorat, milliy.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarini vatanparvarlik ruhida tarbiyalashning milliy, tarixiy asoslari vatanparvarlik yuksak e'tiqod, vatan va millat oldidagi mas'uliyat, yuksak burchni anglashdir. Ajdodlardan avlodlarga o'tib kelayotgan —Vatanni sevmoq iymondandir[1;158-bet], – degan hadis zamirida ham xuddi shunday mazmun mujassam. Agar uzoq tariximizga nazar tashlaydigan bo'lsak, vatanga e'tiqod tuyg'usi xalqimiz tomonidan qadimdan e'zozlanib kelinganining guvohi bo'lamiz. Ajdodlarimiz orasidan yetishib chiqqan mashhur insonlarning xatti-harakatlari, vatan ravnaqi yo'lida chekkan zahmatlarini, bizgacha yetib kelgan asarlari hamda xalq og'zaki ijodi orqali bilib olishimiz mumkin. Al-Xorazmiy, Abu Ali ibn Sino, Abu Rayhon Beruniy, Umar Hayyom, Yusuf Xos Hojib, At-Termiziy, Ahmad Yassaviy, Imom Buxoriy, Bahouddin Naqshband, Amir Temur, Mirzo Ulug'bek, Alisher Navoiy, Bobur, Uvaysiy, Nodirabegim, Abdulla Avloniy, Abdurauf Fitrat, Anbar Otin, Behbudiy, Cho'lpon kabilarning hayoti va ijodiy faoliyati, ayniqsa, vatanga e'tiqod haqidagi g'oyalari bugungi yangi jamiyatimiz taraqqiyoti uchun nihoyatda ahamiyatlidir. Millatimizni dunyoga mashhur qilgan adabiy va ilmiy meroslar sirasiga «Avesto», Imom Al-Buxoriyning «Al-jome' as-sahih», Forobiyning «Fozil odamlar shahri», Beruniyning «Osori al-Boqiya», Ibn Sinoning «Tib qonunlari», Yusuf Xos Hojibning «Qutadg'u bilig» asari, Mahmud Qoshg'ariyning «Devoni lug'atit turk», Amir Temurning —Temur tuzuklari, Alisher Navoiyning «Xamsa», —Lison-ut tayr, Mahbub-ul-qulub, Boburning «Boburnoma», Ahmad Yassaviyning «Devoni hikmat» kabi noyob asarlarini kiritish mumkin. Sharq xalqlari orasida keng tarqalgan odob-o'gitlar, pand-nasihatnomalar, diniy-falsafiy kitoblarda vatanga e'tiqod qilishga keng o'rin berilgan[2;64-bet]. Keyingi yillarda yurtimizda bo'layotgan o'zgarishlar tufayli bu manbalarni o'rganishga va ta'lim-tarbiya jarayoniga tatbiq etishga e'tibor kuchaydi. Ayniqsa, asrlarga tengdosh yozma bitiklar va xalq og'zaki ijodida, ya'ni afsonalar, ertaklar, rivoyatlar, maqollarda yuksak insoniy tuyg'ular ulug'lanadi. Bu manbalarning yosh avlodni vatanga e'tiqod ruhida tarbiyalashda ahamiyati nihoyatda kattadir. O'quvchilarini vatanparvarlik ruhida tarbiyalashni milliy tarixiy asoslarini o'rganib chiqar ekanmiz, eng avvalo, «Avesto»ning asrlar davomida insonlarni poklik, ilm egallash, mehnatsevarlik, tabiatni asrash kabi insonparvarlik g'oyalari da'vat etib kelganligiga guvoh bo'lamiz. Bu bitikda vatanni sevish, o'zlari yashab turgan zaminni asrab-avaylash, unga e'tiborli bo'lish, vatanga e'tiqod haqidagi g'oyalar ham mavjudki, shubhasiz, bu g'oyalar o'smir yoshdagi o'quvchilarda vatanga e'tiqodni shakllantirishda katta ahamiyatga ega. Avestoda ona zamin, oila, vatan tushunchalari muqaddas sanalgan, shuningdek, ular zaminni sof saqlash uchun murdalarni yerga ko'mishni qattiq qoralaganlar. Ular murdalarni maxsus mis idishlarda dafn qilishni yo'lga qo'yishgan. Shubhasiz, bu kabi qoidalarga ajdodlarimiz rioya qilganlar, ona yerni muqaddas deb bilganlar va uni ifloslanishdan asraganlar. «Avesto»da vatan deb o'zlari yashab turgan zamin, qabila, oila va chorva tushunilgan: —Bunday joy Ashavon uy tiklagan makondir. O'sha uyda ro'zg'or tebratadi. Sigirlar galasi va uy bekasi, farzandlar va suruvlar yashaydi bu uyda. Sigirlar galasi yaxshi parvarish qilinadi. Tevalar xo'raki farovon, yaxshi itlarning rizqi serob, uy bekasi baxtiyor, farzandlar shodmon. Hamisha olov gurillab turadi. Tiriklikning go'zal har bir hodisasi yaxshilikka qovushadi. Bundan ko'rinib turibdiki, bu yozma bitikda inson oila bo'lib yashashi, farzandlar tarbiyalab voyaga yetkazishi, rizq va nasiba hisoblanmish sigir saqlashi, shu oilani qo'riqchisi itlarni parvarish qilish kabi oila an'analarini davom ettirish g'oyalari ilgari suriladi. Demak, —Avestoda oila muqaddas sanalgan, oila esa vatan demakdir, vatandagina insonlar baxtiyor yashaydilar. —Avestoning bugungi davrimiz uchun qadriyat hisoblanishining boisi ham undagi g'oyalarning insonparvarligidadir,

shu jumladan, o'smir yoshdagi o'quvchilarda vatanga e'tiqodni tarbiyalovchi manbalardan biri hamdir[3;248-bet]. O'zbek xalqi tarixiga nazar tashlaydigan bo'lsak, ajdodlarimiz orasidan yetishib chiqqan haqiqiy vatanga e'tiqodli insonlarning siymosini ko'ramiz. Masalan, To'maris va Shiroq, Muqanna, Spitamen, Jaloliddin Manguberdi, Temur Malik, Behbudiy, Fitrat, Cho'lpon, Abdulla Qodiriy, ikkinchi jahon urushi yillarida halok bo'lgan ko'plab yigitlarning nomlarini keltirish mumkin. Bugungi kunda mustaqillik sharofati tufayli, ularning nomlarini g'urur va iftixor ila tilga olmoqdamiz, o'zbek xalqi ozodligi yo'lida chekkan zahmatlarini yuksak qadrlamoqdamiz. O'zbek millatini dunyoga tanitgan bobomiz Amir Temurdir. U nafaqat millatni dunyoga mashhur qildi, vatanning sarhadlarini kengaytirib, markazlashgan, cheksiz hududga ega bo'lgan mamlakat barpo etib, ilmu ma'rifatni rivojlantirdi, ajoyib va go'zal bog'u rog'lar, tog'lardek yuksak minora, obidalar barpo etdi. O'z millati qadriyatlarini ulug'ladi, ularning qadriga yetdi. Millat taqdiri bilan yashash, vatanga e'tiqod, adolat, insoniylik uning butun hayotiy faoliyatini tashkil etdi. Shu bois Amir Temur «Kuch adolatdadir» degan hukmni chiqardi. Bu hikmat asrlar davomida xalqimiz uchun asosiy yo'riqnoma bo'lib kelmoqda. Amir Temur o'z vasiyatini ham millat va vatan qadr-qimmatini o'ylab bayon qilgan, farzandlari, nabiraloriga millat va vatan ravnaqi haqida qayg'urish, kambag'al, yo'qsillarning boshini silashni vasiyat qildi, so'nggi daqiqalarida ham o'z xalqi va vatanining taqdirini o'yladi: «O'g'illarim, millatning ulug' martabasini, saodatini saqlamoq uchun sizlarga qoldirayotgan vasiyat va tuzuklarni yaxshi o'qing, aslo unutmang va tatbiq eting. Millatning dardlariga darmon bo'lmoq vazifangizdir. Zaiflarni qo'ring, yo'qsillarni boylar zulmiga tashlamang. —Adolat va Ozodlik» dastingiz, rahbaringiz o'lsun. Men kibi o'zun saltanat surmak istasangiz, qilichingizni yaxshi o'ylab chekingiz. Bir da'fa chekkandan so'ngrada uni ustalikla qo'llangiz. Amir Temur bu o'rinda millat deganda vatanni, unda yashaydigan elatlarni nazarda tutgan edi. Shoir Alisher Navoiy vatan tushunchasini ona yurt, o'rin, tug'ilib o'sgan joy, maskan, manzil ma'nolarida qo'llagan. U o'zining —Hayrat ul-abror dostonida vatanga bo'lgan e'tiqodini, mehr-muhabbatini namoyon etgan. Shoir tug'ilib o'sgan vatani Xurosonni vatanlar ichra tengsiz vatandir, deya ta'riflaydi: Ziynatara ravzai rizvondir ul, Ravzani qo'y, mulki Xurosondir ul. Shuningdek, shoir ona shahrini jannatga qiyoslaydi. Xuroson jahonning ko'ksi, Hirot esa uning yuragidir deb ta'kidlaydi. Hirot shahrining maftunkorligi, go'zal tabiatining tasviri shoir qalamida o'z jilvasini topadi. Shoir vatanining tasvirini keltirar ekan, uning go'zalligi oldida hayrati yanada oshadi: Alloh-Alloh, ne Hiri, bu Hiri. Bir-biridan turfa aning har biri. Navoiy butun hayoti davomida xalq g'ami, dardi, vatanni obodonlashtirish qayg'usi bilan yashadi, ijod qildi. Shu sabab uning barcha asarlarida vatanga muhabbat, e'tiqodning yuksak namunasini ko'rish mumkin. Vatan sog'inchi, musofirlik dardida kuyib-yongan, buyuk insonlardan biri shoh va shoir Boburdir. Bobur ruboiylaridagi nola, alamli faryod, ona yurtidan olisda g'urbat azoblarini tortgan kishining sog'inch-iztiroblaridan darak beradi: Yod etmas emish kishini g'urbatda kishi, Shod etmas emish ko'ngilni mehnatda kishi. Ko'nglim bu g'ariblikda shod o'lmadi, oh, G'urbatda sevinmas emish, albatta kishi. Bobur asarlarini o'qiganda, vatan, hayotga bo'lgan muhabbat ifodalanganligiga guvoh bo'lamiz. U vatanparvar shoir sifatida, har doim inson va uning erki, vatanga muhabbat va sadoqatni kuyladi, ilm-ma'rifat va yurtga e'tiqodni targ'ib qildi. Bobur asarlari va uning hayot yo'li bilan tanishar ekanmiz, har bir misrada uning vatanga e'tiqodi ifodalanganligini ko'ramiz[4;187-bet]. Tarixiy tajribalar shuni ko'rsatadiki, har bir shoir, olim o'z Vatani ulug'lagan, uni o'z asarlarida madh etgan. Uning boyliklari, go'zalliklari bilan faxrlangan. Vatan azal-azaldan barcha musulmon xalqlari uchun muqaddas sajdagoh hisoblangan. Shuning uchun ham vatanparvarlik tuyg'usini o'quvchilarda shakllantirish uchun buyuk siymolar ijodini, ularga bosqichma-bosqich izchil tarzda o'rgatib borish muhim pedagogik ahamiyat kasb etadi.

Foydalaniladigan adabiyotlar ro'yxati

1. Aminov B., Rasulov T. Vatan yurakdagi javohir. - T.: O'qituvchi, 1996. - 158 b
2. Vatanni sevmoq iymondandur. - T.: Adabiyot va san'at, 1995. - 64 b.
3. Hasanboyeva O., Hasanboyev J., Hamidov H. Pedagogika tarixi. - T.: O'qituvchi, 1997. - 248 b.
4. Yusupov E. Yoshlar o'rtasida vatanparvarlik tarbiyasini amalga oshirish yo'llari. - T.: O'qituvchi, 1996. - 187 b.

BOSHLANG'ICH SINIF DARSLARIDA KOMPETENSIYAVIY YONDASHUV

Baynayeva Nargiza Abdumutalovna
Angren shahar 3-umumiy o'rta ta'lim maktabining
II-toifali boshlang'ich sinf o'qituvchisi
Tel: +99894 366 73 87

Annotatsiya: Maqolada kompetensiya tushunchasi, uning lug'aviy ma'nosi kasbiy kompetentlik jarayonining namoyon bo'lishi haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: Ta'lim-tarbiya, jarayon, pedagog, kompetentlik, kasbiy kompetentlik, sifat, amaliy faoliyat.

Boshlang'ich ta'lim jarayoni mustaqil davlatning ta'lim-tarbiya tizimida umumiy o'rta ta'limning dastlabki bosqichi sifatida namoyon bo'ladi. Inson hayotining serunum davri bo'lgan boshlang'ich sinfda xotiraning kuchi nihoyatda o'tkir, bilim o'rganishga ishtiyoq baland bo'ladi.

Mamlakatimizda ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan o'zgarishlar va islohotlar, tabiiyki kompetentli yondashuvni talab etmoqda. Buning uchun kasbiy amaliyotda va hayotda o'z sohasini puxta egallagan, zamonaviy bilimlarni mukammal bilgan va uni muvaffaqiyatli qo'llash qobiliyatiga ega bo'lgan pedagog kadrlar zarur. Kompetent yondashuv pedagog-o'qituvchilarning ijtimoiy, kommunikativ, kasbiy va boshqa shaxsiy sifatlarini shakllantirishga yo'naltirilgan bo'lib, o'qituvchidan bilim, malaka va ko'nikmalarni o'quvchilarga oddiygina yetkazib bermasdan, ularda kasbiy bilimdonlikni rivojlantirishni talab etadi.

Kompetensiya- mavjud bilim, ko'nikma va malakalarni kundalik hayotda qo'llay olish qobiliyatidir. Kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan ta'lim o'quvchilarda mustaqillik, faol fuqorolik pozitsiyasiga ega bo'lish, tashabbuskorlik, mediaresurslar va axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan o'z faoliyatida oqilona foydalana olish, ongli ravishda kasb-hunar tanlash, sog'lom raqobat hamda umummadaniy ko'nikmalarini shakllantiradi.

Avvalo, "kompetensiya" tushunchasining mazmunini aniqlashtirib olish zarur. "Kompetensiya"- (lotincha so'z bo'lib, erishaman, to'g'ri kelaman ma'nolarini bildiradi). Fan bo'yicha egallangan nazariy bilim, amaliy ko'nikma va malakalarni kundalik hayotda duch keladigan amaliy va nazariy masalalarni yechishda foydalanib, amaliyotda qo'llay olishdir.

Kompetensiyaviy yondashuv ham aynan shunga asoslandan, o'quvchilarning ta'lim jarayonida olgan bilimlarini kundalik hayotda amalga oshirish va qo'llay olish imkonini yaratish eng asosiy vazifasi.

Kompetentlik-(lotincha, kompetens-layoqatli, qobiliyatli). Kompetentlik tarkibiga kasbiy bilim, ko'nikma va malakalardan tashqari, tashabbuskorlik, guruhda ishlash layoqati, kommunikativ qobiliyati, mantiqiy fikrlash, axborotdan foydalana olish xususiyatlari kiradi. Kompetensiyani shakllantirishga yo'naltirilgan ta'lim o'quvchilarda egallagan bilim, ko'nikma va malakalarni o'z kasbiy va ijtimoiy faoliyatlarida amaliy qo'llash kompetensiyalarini shakllantirishga yo'naltirilgan ta'limdir. Umumta'limiy kompetensiyalar maktabda o'qitiladigan fanlarni o'zlashtirishda asosiy tarkibiy qism bo'lishi maqsadga muvofiqdir. Maktab ta'limi davrida o'quvchi eng asosiy fuqarolik kompetensiyasini o'zlashtiradi va ta'limning keying bosqichlarida ham mazkur kompetensiyaning yetakchilik roli saqlanib qolishi kerak.

- boshlang'ich sinf o'qish darslarida tayanch kompetensiyalarni shakllantirishda avvalo bolada mavzudan kelib chiqqan holda qaysi tayanch kompetensiya elementlarini to'g'ri shakllantira olishini belgilay bilishi;

- tayanch kompetensiyani shakllantirishda zamonaviy axborot vositalarini qo'llay olishi va tayanch kompetensiyalarni qo'llashda interfaol metodlardan o'rinli foydalanish mahoratiga ega bo'lishi lozim.

Xulosa qilib aytganda, umumiy o'rta ta'lim tizimiga kompetent yondashuvni tadbiq etish bilim, ko'nikma va malaka, amaliy faoliyat usullarini shaxsiy tajribaga aylantirish imkoniyatini beradi va o'quvchining o'zini o'zi rivojlantirishi, mustaqil fikrlashi, ijodiy faolligini oshirishni kafolatlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. U.Y.Elmuurodov "O'qituvchi va o'quvchi yoshlarda kompetensiyani shakllantirish samaradorligini oshirish"

2. www.ziyonet.uz

TARIX DARSLARIDA TA'LIM SIFAT SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARINING O'RNI VA AHAMIYATI

Bo'riyeva Oyjamol O'rolovna
Surxondaryo Viloyati Angor tumani 3 - Umumiy o'rta
ta'lim maktabining tarix fani o'qituvchisi
Telefon:+99893- 796-75-74
normurodov.oibek@mail.ru
Adirova O'g'iloy Abdullayevna
Surxondaryo Viloyati Termiz tumani 31 - Umumiy o'rta
ta'lim maktabining tarix fani o'qituvchisi
Telefon:+99893- 796-75-74
normurodov.oibek@mail.ru

Annotatsiya. Mazkur maqolada tarix darslarida axborot kommunikatsion texnologiyadan foydalanish asosida dars samaradorligini oshirish imkoniyatlari, multimedaning ta'lim samaradorligidagi o'rni haqida fikrlar bildirilgan

Kalit so'zlar: tarix, ta'lim samaradorligi, multimedia, axborot-kommunikatsion texnologiya, pedagogik tamoyillarini.

Axborot texnologiyalaridan foydalanish eng dolzarb talablardan biri bugungi kun o'qituvchisidan, avvalo, kompyuter savodxonligi, internet xabarlaridan vofiq bo'lishi, o'z ustida tinimsiz ishlashi va izlanishi, zamon bilan hamnafas bo'lishi talab etiladi. Hozirgi kunda umumiy o'rta ta'lim o'quvchilarining biror o'quv fanini to'liq ravishda yoki uning qaysi qismini AKTdan foydalanib o'tsa qanday samara berishini, yoki AKTni qo'llashning pedagogik tamoyillarini, uning psixologik xususiyatlarini, uning bilish jarayoniga ta'sir qilish mexanizmi va omillarini, shuningdek yana boshqa ko'p jihatlarini o'ylab chiqish va dars jarayonlariga tadbiiq qilish dolzarb masala bo'lib bormoqda.

Bu esa ta'lim tizimida, xususan o'quv jarayonlarini tushunarli, samarali, esda qolarli tashkil etish va amalga oshirish, ayniqsa o'quv mashg'ulotlarini zamon talablariga mos ravishda o'tish va o'zlashtirish samaradorligini oshirish borasida yangicha mazmun mohiyat shakllanishiga asos yaratmoqda. Ta'lim sohasidagi barcha islohatlarning asosiy maqsadi ma'naviy jihatdan mukammal rivojlangan insonlarni tarbiyalash, ta'lim tizimini takomillashtirish, dars jarayonlarini yangi pedagogik va axborot texnologiyalari asosida har tomonlama zamon talabiga mos ravishda amalga oshirishdan iboratdir. Bu esa arix darslarida ham bilim beruvchi pedagog kadrlarni axborot texnologiyalarining zamonaviy vositalalaridan foydalanishlari uchun, eng avvalo bu sohadagi bilim va malaka darajalarini oshirish, ta'lim tizimini texnik jihatdan ta'minlash, internetdan foydalanish imkoniyatlarini to'la yaratib berish orqaligina samarali natijaga erishish mumkin.

Ta'lim tizimi sifati va samaradorligini oshirishning asosiy usullaridan biri o'quv jarayonida zamonaviy axborot kommunikatsion texnologiyalarni, shu jumladan multimediani qo'llash, o'qituvchi va o'quvchining interfaol o'zaro aloqalarini ta'minlashdan iborat bo'ladi. Multimedia axborotlarni har xil ko'rinishlarda tasvirlash va dinamik obrazlarini yaratish, uni ko'rish va eshitish organlari orqali qabul qilish va tasavvur etish imkoniyatlarini yaratadi. Multimedia texnologiyalarida an'anaviy texnologiyalarga qaraganda axborotlar matn ko'rinishda emas, tasvir, ovoz va harakatlar ko'rinishida ifodalanilishi o'quvchilarini tarix darslarida faolroq, diqqatliroq, intiluvchan va qiziquvchan bo'lishga o'rgatadi, chunki tavsiya qilinadigan har bir axborot ularning ishtiroki va harakati orqali amalga oshiriladi. Ta'lim tizimida multimedia texnologiyalari nazariy, amaliy, ko'rgazmali, ma'lumotli, trenajyorli va nazorat qismlarini birlashtirish yo'li bilan o'quvchilarga ijobiy va samarali ta'sir etuvchi vosita hisoblanadi. Bundan tashqari ta'lim tizimida multimedidan foydalanish nazariy materiallarning namoyishlarini sifatli video yozuvlari, virtual laboratoriya ishlari va amaliyotlarni, turli jarayonlarning imitasion animatsiyali modellarini yaratish imkonini beradi, bu uchun o'quvchilarning o'quv sinflari, kompyuter sinflari, o'qitishning texnik vositalari xonasida, uslubiy xonalarda, kutubxonalarda amaliy shug'ullanishlarini tashkillashtirish lozim bo'ladi. Ta'lim tizimida foydalaniladigan barcha multimedia darslari amaliy tadbiiqdan va tajribadan o'tgan bo'lishi bilan birga, o'ziga xos pedagogik-psixologik xususiyatlarga ham ega bo'lishi kerak. Shuningdek o'quvchilarning yosh xususiyatiga ham

mos bo'lishi lozim. Multimediali o'quv darslarining pedagogik-psixologik xususiyatlari bilim va ko'nikmalarni shakllantirish uchun foydalaniladigan o'quv materiallarining tasvirlanish hamda ifodalanish formasiga va ko'rinishiga bog'liq bo'ladi. Multimedialar avvalgi annanaviy o'quv qo'llanmalardan ko'p jihatlari bilan farq qiladi. Shu jumladan, o'quv materiallarini o'quvchilarga tavsiya etish ultimediali: grafika, animasiya, video, slayd, ovozli va tovushli harakatlar, real voqea va hodisalarni modellashtirish kabi boshqa ko'plab elementlar orqali amalga oshiriladi, chunki ular natural obyektlar va ko'rgazmali qurollarning kamchiliklarini ma'lum bir miqdorda yoki to'liq qoplash imkonini beradi. Bu esa o'quvchilarni o'rganayotgan mavzular bo'yicha bilim va malakalarni shakllantirishda va mustahkamlashda muhim ahamiyatga ega bo'ladi. Multimedia yaratishda va ulardan foydalanish lokal kompyuter va internet tarmog'i keng imkoniyatlarni ochib beradi. Multimediali o'quv kurslarini butun dunyo kompyuter tarmog'iga joylashtirilishi, ulardan o'quv jarayoni foydalanishda to'g'ridan-to'g'ri murojoat qilish, o'quvchilarga axborotlarni topish, izlash va o'rganish faoliyatini shakllantirish va kengaytirish imkoniyatlarini yaratadi.

Xulosa qilib aytganda axborot texnologiyalaridan foydalanish eng dolzarb talablardan biri ekan, bugungi kun o'qituvchisidan, avvalo, kompyuter savodxonligi, internet xabarlaridan vofiq bo'lishi, o'z ustida tinimsiz ishlashi va izlanishi, zamon bilan hamnafas bo'lishi talab etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Kenjaboev O. Zamonaviy axborot texnologiyalari. T. 1999
2. Maraximov A.R., Raxmonqulova S.I., Internet va undan foydalanish asoslari. T. 2001

BOSHLANG‘ICH SINFLARDA MATEMATIKA FANINI O‘QITISHDA AXBOROT TEKNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

Butayeva Gulbaxor Tursunbaevna
Ohangaron tumani 6–umumiy o‘rta ta’lim maktabi
II-toifali boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi
Tel: +99893 668 14 50

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang‘ich ta’limda matematika fanini o‘qitishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish, o‘quvchilarning o‘quv istagi va mahoratini shakllantirib, ularni barcha darslarda faol ishlashga jalb qilish, ta’limga bo‘lgan qiziqishlarini oshishi to‘g‘risida ma’lumotlar berilgan.

Kalit so‘zlar: texnologiya, boshlang‘ich, foydalanish, ta’lim, AKT, zamonaviy

XXI asrning har bir ma’rifatli, ziyolisi axborot texnologiyalarini yaxshi egallagan bo‘lishi shart. Chunki, bugungi kunda axborotlarning asosiy qismi qog‘ozsiz - elektron shaklda bo‘lib, ulardan foydalana olmagan kishi XX asr boshidagi o‘qishni ham, yozishni ham bilmaydigan kishiga o‘xshab qolishi mumkin. Zamonaviy axborot-kommunikatsion texnologiyalari rivojlangan davrda bilim oluvchilarning tasavvurini kengaytirishda, dastlabki bilimlarni rivojlantirish va chuqurlashtirishda, qo‘shimcha ma’lumotlar bilan ta’minlashda axborotning elektron shaklining ahamiyati beqiyos, albatta. Umumiy o‘rta ta’limning birinchi bosqichi-boshlang‘ich sinflarda matematika ta’limni o‘quvchilarning mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini shakllantirish va rivojlantirishga, o‘z fikrlarini mustaqil bayon qila olishga, egallagan bilimlarni ijtimoiy faoliyatlarida qo‘llashga hamda ta’limning ikkinchi bosqichlarida o‘qishlari uning matematik tayyorgarlikni va ko‘nikmaning shakllanishiga xizmat qiladi. Matematika fanini o‘qitish 1-sinfdan o‘qituvchi maktab darsliklariga kiritilgan bo‘lib, u o‘qitishda bo‘lajak pedagoglar zamon talablari asosidagi innovatsion texnologiyalardan foydalanishimiz dars davomida multimedia vositalaridan ko‘rgazmali qurollardan va metodlarni qo‘llab dars tashkil qilishimiz maqsadga muvofiq bo‘ladi.

O‘quvchilarning matematik qobiliyati esa darsda, matematika to‘garaklarda, sinfdan tashqari mashg‘ulotlarda, olimpiadalarda namoyon bo‘ladi.

Boshlang‘ich matematik ta’lim oddiy sanash, hisoblash, sodda arifmetik masalalar yechishga o‘rgatish bilan chegaralangan. Boshlang‘ich matematik ta’lim jarayonida fanga oid kompetensiyalar doirasida fan dasturida ko‘zda tutilgan mavzular bo‘yicha matematik ma’lumotlarni o‘rgatish, ularni eslab qolish va qayta tushuntirib berish orqali shakllantirilgan bilimlar asosida ularni tanish vaziyatlarda qo‘llashga oid ko‘nikmalar, egallangan bilim va shakllangan ko‘nikmalarni notanish vaziyatlarda qo‘llash va yangi bilimlar hosil qilishga oid malakalarni shakllantirish bilan bir qatorda egallangan bilim, ko‘nikma va malakalarni kundalik faoliyatda qo‘llash qobiliyatiga oid kompetensiyalarni shakllantirishni ham nazarda tutadi. Innovatsion va axborot texnologiyalarini ta’lim jarayoniga tadbiiq qilishni zamonaviy axborot dunyosining rivojlanishidagi muhim antiqiy va zaruriy qadam deb xarakterlash mumkin. Kompyuterlarning o‘quv jarayoniga jadal kirib kelishi pedagoglar hayotida misli ko‘rilmagan darajada o‘qitishning yangi turlarini, shakllarini keltiribchiqardi. Boshlang‘ich ta’limda axborot texnologiyalaridan foydalanish ikkita asosiy masalani yechish bilan bog‘liq: bolalarni yangi texnikaviy vositalardan foydalanishga o‘rgatish va o‘quvchilarning o‘qish va o‘qishdan tashqari faol iyyatida yangi imkoniyatlarini ochish va takomillashtirish maqsadida kompyuter texnologiyalaridan foydalanish.

Darslarda axborot texnologiyalaridan foydalanish pedagoglar oldiga quyidagi talablarni qo‘yadi:- zamonaviy pedagog kompyuterdan foydalanishni bilish;

- kompyuter yordamida o‘qitish vositalaridan foydalana olish va uni o‘quv jarayoniga tadbiiq qilish ko‘nikmalariga ega bo‘lish;

- o‘z bilimni kompyuterli o‘qitishda doimo takomillashtirib borishi va boshlang‘ich ta’lim o‘qituvchisi ta’lim-tarbiyani yuqori saviyada tashkil qilish:

- mashg‘ulotlarni davlat ta’lim standartlariga muvofiq holda tashkil qilish va olib borish;

- darslarni zamonaviy pedagogik texnologiyalar va AKT vositalari asosida tashkil qilish;

- ta’limni tarbiya bilan uzviy holda olibborish, o‘quvchilarning ma’naviy-ma’rifiy ongini shakllantirish va h.k.

Multimedia texnologiyalari grafika va grafikaviy ta'lim jarayonlarini modellashtirish va ularni tasavvur qilish, murakkab vazifalarni yengillashtirish, mantiqiy fikrlashga undovchi materiallarni tayyorlash imkonini beradi hamda o'quvchilarning fanga qiziqitira olishi va yangi mavzularni o'zlashtirishga zamin yaratadi. Har bir o'qituvchi o'quvchilarning yoshini hisobga olgan holda, o'quvchilarning fikr mulohazalarini kengaytirish, ko'zlangan maqsadga tezroq erishish niyatida dars jarayonida ta'lim tizimiga yangi usullarni joriy etishi, so'ngi pedagogik texnologiyalardan foydalanib doimiy o'z ustida ishlashiga to'g'ri keladi. O'qituvchining asl maqsadi o'quvchilarning o'quv istagi va mahoratini shakllantirib, ularni barcha darslarda faol ishlashga jalb qilish, ta'limga bo'lgan qiziqishlarini hamda mustaqillik tuyg'usini shakllantirishdir.

Bugungi kunda ta'lim jarayonida bir necha xil pedagogik texnologiyalar faol tarzda qo'llanib kelinmoqda. Bunday pedagogik texnologiyalarga quyidagilarni misol tariqasida keltirishimiz mumkin: muammoli o'qitish texnologiyalari, integrat siyalashgan o'qitish texnologiyalari; Axborot texnologiyalari; Modulli o'qitish texnologiyalari; Rivojlantiruvchi o'qitish texnologiyalari; tabaqalashgan o'qitish texnologiyalari; fa'ol (majmuaviy) o'qitish texnologiyalari; o'yinli o'qitish texnologiyalari; hamkorlikka asoslanga o'qitish texnologiyalari; mediata'lim texnologiyalari va boshqalar.

Boshlang'ich ta'lim tizimini modernizatsiyalashda axborot texnologiyalari yutuqlarini keng joriy etish ham muhim omil sanaladi. Bunda ta'lim sifati ortadi. Axborot texnologiyalari yutuqlari ayni paytda o'quvchilarni zamonaviy madaniyatga oshno etish vositasi bo'lib xizmat qiladi, axborotlashgan jamiyat sharoitida bu alohida dolzarblilik kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. N.N. Azizxo'jaeva. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. - T.: Yozuvchi nashriyoti, 2006.
2. Boshlang'ich ta'lim jurnali. 2006-2007 yillar

**PEDAGOGIKA VA PSIXOLOGIYA SOHALARIDAGI INNOVATSIYALAR:
O‘QITUVCHI VA OILA HAMKORLIGI TA’LIM-TARBIYA SIFATINING
ASOSIDIR**

*Do‘smatova Dilfuza Kuzibayevna
Sirdaryo viloyati Guliston tumanidagi
20-umumiy o‘rta ta’lim maktabi
II-toifali o‘qituvchisi.*

Телефон: +998(94)5880170, +998(90)2412921

Annotatsiya: Ushbu maqolada o‘quvchilarga ta’lim-tarbiya berishda oila, ota-onalar bilan o‘zaro hamkorlikda ish olib borilishining samarali ekanligi, farzandlarning yetuk inson bo‘lib yetishishlarida oila va ota-onaning o‘rni beqiyos ekanligi haqida ma’lumotlar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: Pedagogik o‘quv-tarbiya jarayoni, ta’lim-tarbiya sifati, oila, ota-ona hamkorligi, odob-axloq, yuksak ma’naviyat, umuminsoniy va milliy qadriyatlar, yuksak insoniy fazilatlar

“Tarbiya biz uchun yo hayot, yo mamot, yo najot, yo halokat, yo saodat, yo falokat masalasidir . ”

Abdulla Avloniy.

Hozirgi vaqtda O‘zbekistonda jahon ta’lim maydoniga kirishga yo‘naltirilgan yangi ta’lim tizimi qaror topdi. Bu jarayon bilan bir vaqtda pedagogik o‘quv- tarbiya jarayonida sezilarli o‘zgarishlar sodir bo‘lmoqda. Ta’limdagi yondoshuvlar tarkibi o‘zgarimoqda va yangicha zamonaviy munosabatlar shakllanmoqda

Ta’lim tarkibi yangi mahoratlar, turli axborotlar bilan ishlash qobiliyatini rivojlantirish, zamonaviy qarashlar, bozor amaliyotidagi o‘zgarishlarga bo‘lgan ta’lim dasturlariga asoslangan qarashlar bilan boyitilmoqda. Shunday ekan hozirgi zamon o‘qituvchisi oldida juda katta ma’suliyat yotadi . O‘qituvchi zamon bilan hamnafas yurishi, axborot tezligi asosida ishlashi, ta’lim berishning samarali , zamonaviy shakl va turlarini topa olishi, har bir darsga ijodiy yondoshishi, har tomonlama estetik, madaniy talablarga javob bera olishi, kompyuter va texnik jihozlar asosida ishlay olishi darkor. Ta’lim sifatini oshirish uchun o‘qituvchining o‘rni juda katta. Lekin bu o‘rinda oila, ota-onaning hamkorligi yetarli darajada bo‘lmas ekan , o‘quvchiga hozirgi davr talabi asosida ta’lim -tarbiya berish haqida gap bo‘lishi ham mumkin emas.

Har qaysi millatning o‘ziga xos ma’naviyatini shakllantirish va yuksaltirishda , shubhasiz oilaning o‘rni va ahamiyati beqiyosdir. Chunki insonning eng sof va pokiza tuyg‘ulari, ilk hayotiy tushuncha va tasavvurlari birinchi galda oila bag‘rida shakllanadi. Bolaning xarakteri, tabiati va dunyoqarashini belgilaydigan ma’naviy mezon va qarashlar: yaxshilik, ezgulik, oliyjanoblik, mehr-oqibat, or-nomus va andisha kabi muqaddas tushunchalarning poydevori ilk bor oila sharoitida qaror topishi tabiiydir. Yosh avlodga zamonaviy ta’lim berish bilan birga ularni umuminsoniy va milliy qadriyatlar, yuksak insoniy fazilatlar ruhida tarbiyalash, ongi va qalbini immunitet va faol fuqarolik pozitsiyasini shakllantirish masalalari davlatimizning doimiy diqqat markazida bo‘lib kelmoqda. Yosh avlodni vatanparvarlik, insonparvarlik kabi hislatlar bilan birga diniy va milliy bag‘rikenglik, yuksak ma’naviyat egasi bo‘lish hamda boshqa millatlarga nisbatan hurmat bilan qaraydigan, insoniy qadr-qimmatni e’zozlaydigan qilib tarbiyalash biz qurayotgan buyuk davlatchiligimiz poydevori bo‘lib xizmat qiladi. Ushbu ulkan sharaffi, mas’uliyatli ishlarni amalga oshirishda o‘zaro chambarchas uch omil- oila, mahalla va ta’lim muassasalari hamkorligi muhim ahamiyatga egadir. Ular orasidagi samarali hamkorlikni yo‘lga qo‘yish o‘smirlar orasida tartibbuzarlik, o‘g‘irlik, tanga jarohat yetkazish, giyohvandlik va shunga o‘xshash illatlarning oldini olishda, bugungi kunning ma’naviy yetuk yoshlarni tarbiyalashda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

O‘zbek xalqi azaldan bolajonligi, oilaparvarligi bilan ajralib turadi. Farzandga mehr qo‘yish, ularning qornini to‘q, ustini but qilish bilan bolalarimizni yoshlik chog‘idan boshlab milliy tarbiya, axloq-odob, yuksak ma’naviyat, o‘z iqtidori, qobiliyati, qiziqishlari asosida kasb-hunarga to‘g‘ri yo‘naltirish oiladagi dolzarb masaladir. Ushbu haqiqatdan kelib chiqib, yoshlarimizni har tomonlama sog‘lom, barkamol etib tarbiyalash, har tomonlama bilimli, zukko, va dunyoqarashini shakllantirishda, ta’lim sifatini oshirishda oila va maktab hamkorligi juda katta ahamiyatga egadir.

Men 31 yillik tajribam davomida shuni guvohi bo'ldimki, oilasida ota-onaning e'tibori kuchli bo'lgan bola bilan e'tibor sust bo'lgan oila farzandi o'rtasida sezilarli darajada farq bo'ladi. Lekin shuni ham ta'kidlab o'tishni joiz deb bilaman, ota-onani hamkorligini oshirishda, ularni maktabga jalb qilishda o'qituvchining mahorati, tajribasi juda katta ahamiyatga egadir. Ota-onaga farzandning ta'lim-tarbiyasida e'tibor beriladigan jihatlarni tushuntira olishda, ota va onaning vazifalarini to'g'ri belgilab bera olishda, farzandning aqlan va jismonan sog'lom bo'lishi uchun zamin bo'ladigan vazifalarni hamkorlikda amalga oshirishda o'qituvchi nihoyatda so'zamol, muloqotni to'g'ri qo'ya oladigan, chiroyli nutq egasi bo'lishi lozim. Oila bilan to'g'ri yo'lga qo'yilgan hamkorlik ta'lim-tarbiyaning sifatini oshirishda asosiy omillardan deb hisoblayman.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Sh. Mirziyoyev. "Niyati ulug' xalqning ishi ham ulug', hayoti yorug' va kelajagi farovon bo'ladi" Toshkent: "O'zbekiston" NMIU 2019 yil.
2. "Barkamol avlodni tarbiyalashda oila, mahalla va ta'lim muassasasi hamkorligi konsepsiyasi"
3. [www. ta'lim. uz](http://www.ta'lim.uz) internet sayti.

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA ILG'OR PEDAGOGIK VA YANGI AXBOROT TEXNOLOGIYALARINI TATBIQ ETISH

*G'oibnazarova Nigora Rustamjonovna,
Sirdaryo viloyati, Boyovut tumani
52-maktab boshlang'ich sinf o'qituvchisi
Tel: +998 99 474-86-17*

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich ta'limni tashkillashtirishda zamon talablariga muvofiq mashg'ulotlarni amalga oshirish va uning samaradorligi haqida ilmiy qarashlar ilgari surilgan. Ilmiy fikrlar faktlarga asoslanib xulosalanadi. Maqolada mustaqil fikrlar ilgari suriladi.

Kalit so'zlar: Ta'lim, axborot, o'qituvchi, o'quvchi, texnologiya, mashg'ulot, ilm-fan, yutuq, amaliyot, shaxs, tarbiya, mantiq, fikr, kasb, interfaol metod, jarayon, pedagogik texnologiya, o'quv jarayoni, an'anviy ta'lim.

Ma'lumki, ta'limda ilg'or pedagogik va yangi axborotlar texnologiyalarini tatbiq etish o'quv mashg'ulotlarining samaradorligini oshiribgina qolmay, ilm-fan yutuqlarini amaliyotda qo'llash orqali mustaqil va mantiqiy fikrlaydigan, har tomonlama barkamol yuksak ma'naviyatli shaxsni tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Hozirgi kunda ta'lim jarayonida interfaol metodlar va axborot texnologiyalarini o'quv jarayonida qo'llashga bo'lgan qiziqish kundan-kunga ortib bormoqda.[1] Bunday bo'lishining sabablaridan biri, shu vaqtgacha an'anviy ta'limda o'quvchilar faqat tayyor bilimlarni egallashga o'rgatilgan bo'lsa, zamonaviy texnologiyalardan foydalanish esa ularni egallayotgan bilimlarini o'zlari qidirib topish, mustaqil o'rganish va fikrlash, tahlil qilish, hatto yakuniy xulosalarni ham o'zlari keltirib chiqarishga o'rgatadi. O'qituvchi bu jarayonda shaxs rivojlanishi, shakllanishi, bilim olishi va tarbiyalanishiga sharoit yaratadi va shu bilan bir qatorda boshqaruvchilik, yo'naltiruvchilik funksiyasini bajaradi.[2] Bugungi kunda ta'limda «Aqliy hujum», «Fikrlar hujumi», «Tarmoqlar» metodi, «Sinkveyn», «BBB», «Beshinchisi ortiqcha», «6x6x6», «Bahs-munozara», «Rolli o'yin», FSMU, «Kichik guruhlarda ishlash», «Yumaloqlangan qor», «Zigzag», «Oxirgi so'zni men aytay» kabi zamonaviy texnologiyalar qo'llanmoqda.

Dars mashg'ulotlarida o'yin-topshiriqlarni takrorlash yoki mustahkamlash darslarida foydalanilsa ijobiy natija beradi. O'yin-topshiriqning qaysi bir turini tanlash darsning turiga, sinf o'quvchilarining o'yin-topshiriqlarni bajarishga o'rgatilganlik darajasi, ularning bilim saviyasi, mustaqil ijodiy ishlash imkoniyatlari, o'rganilganlarni xotirada tez tiklay olishi, ijodkorlikning qay darajada shakllanganiga ham bog'liq bo'lishi kerak.

Ta'limda o'quvchi shaxsini fikrlashga, o'zgalar fikrini anglash va shu fikrni og'zaki hamda yozma shaklda savodli bayon eta olishga o'rgatish masalasiga e'tibor qaratilgan bo'lib, mustaqil fikrlaydigan, nutq madaniyati rivojlangan savodxon shaxsni kamol toptirish asosiy o'rin egallaydi. Millatning turmush tarzi, madaniy yaratuvchanligi uning boy tarixiy merosi asosida o'rganiladi.

Bugungi kun o'qituvchidan ilg'or pedagogik va yangi axborotlar texnologiyalaridan o'quv jarayonida foydalanishni talab etmoqda. Yuqoridagilardan kelib chiqib, tajribalarimiz asosida dars mashg'ulotlarida interfaol metodlarni qo'llash orqali ta'lim-tarbiya berish yo'llariga doir fikrlarimizni bayon etamiz.

O'ylaymizki, u o'quv mashg'ulotlari samaradorligini oshirishda hamkasblarimizga amaliy yordam beradi. Shuningdek, o'quvchilarni o'z yo'nalishini tanlash va mustaqil hayotga tayyorgarlik ko'nikmalarini shakllantirishdek mas'uliyatli vazifani bajarishda ularning yaqin ko'makchilardan biriga aylanadi. Siz undan ijodiy yondashgan holda foydalanasiz va birinchi prezidentimizning: «Har qarichi muqaddas bo'lgan ona yerimizga nisbatan farzandlarimizda g'urur va iftixor, sadoqat tuyg'ularini uyg'otish uchun biz bugun nima qilyapmiz, degan savolga javob izlab ko'raylik»[3], - degan fikrlariga javoban ta'lim va tarbiya berishning zamonaviy usullarini tatbiq etish orqali ko'zlangan maqsadga erishishga o'z hissangizni qo'shasiz degan umiddamiz.

Boshlang'ich sinflarda interfaol metodlar va ta'limiy o'yinlardan, zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish o'quvchilarni mustaqil fikrlashga, ijodiy izlanish va mantiqiy fikrlash doiralarini kengaytirish bilan birga ularni darslarda o'rganganlarini hayot

bilan bog'lashga, qiziqishlarini oshirishga yordam beradi. O'qituvchilarning bunday zamonaviy talablar asosida yaratilgan sharoitlardan samarali foydalanib, darslarni ilg'or pedagogik hamda axborot kommunikatsiya texnologiyalari asosida tashkil etilishi ta'lim-tarbiya jarayonini sifatini kafolatlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Goziev Yo.Yo. «Umumiy psixologiya» 1-2-tom.Toshkent-2002y. 5. Yo'ldoshev J. Yangi pedagogik texnologiya: yunalishlari, muammolari, yechimlari. «Xalq ta'limi», 1999 yil, 4-son, 4-11 betlar.
2. Yangi innovatsion usullardan foydalanish metodikasi.Jumayeva T-2017
3. Karimov I. Eng asosiy mezon – hayot haqiqatini aks ettirish. T: «O'zbekiston», 2009, 15-bet.

DARS BERISHDA QYINALAYOTGAN YOSG KADRLAGA TAJRIBALI O‘QITUVCHILARNING MASLAHATI

*Mirjalalova Marg‘uba Ergashevna
Namangan viloyati Namangan shahri
5-umumiy o‘rta ta’lim maktabining
boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi*

Annotatsiya. O‘qituvchi obrazi pedagogikaning etakchi muammolaridan biri bo‘lib, nafaqat bugungi kunda, balki har doim ham shunday bo‘lib kelgan. Ko‘rsatkichni tasodifiy yoqib yuboradigan va talabalarni o‘z hokimiyati bilan bostiradigan avtoritar zolimning stereotipi uning foydaliligidan umidvor bo‘lib qoldi. Yaxshiyamki, bugungi kunda na maktabga, na jamiyatga bunday fan kerak emas.

Kalit so‘zlar: dars, quvomch, o‘quv faoliyati, mehnat jarayoni.

Bu faqat menmi yoki o‘qituvchilik avvalgiga qaraganda nihoyatda qiyin ish bo‘lib tuyuladimi? O‘quv dasturlari o‘zgarishi, standartlashtirilgan test sinovlari, o‘qituvchilarni baholash tizimlari va turli xil o‘quvchilar bilan to‘la xonani boshqarishning umumiy aqldan ozganligi o‘rtasida o‘zingizni juda oson his qilasiz. Do‘stlarimning aksariyati o‘qituvchilardir va afsuski, men o‘z kasbidan mamnun bo‘lgan bir nechtasini o‘y layman. Ko‘pchilik miyasini sindirib, o‘z hayoti bilan qila oladigan boshqa narsani qidirmoqda.

Men norozilik epidemiyasi haqida o‘y lay boshladim va o‘qitish har doim bu qadar qiyin bo‘lganmi? Shuncha o‘qituvchilar har doim ta’kidlangan va muvaffaqiyatsizlikka uchraganmi? Ehtimol, bugungi tizimda nimalar o‘zgarganligi va nimalar yomon bo‘lganligi haqida bir milya uzoqlikdagi ro‘yxatni tuzishimiz mumkin edi, ammo u erda allaqachon o‘qitishga nisbatan juda ko‘p salbiy holatlar mavjud.

Men chindan ham bilmoqchi bo‘lgan narsam shu edi: kun oxirida o‘qituvchilarni bu qiyin ishga bag‘ishlaydigan narsa nima? Asrlar davomida haqiqatni saqlab qolgan biron bir barqarorlik bormi, bu muammoni bunga arziydi?

Men hayotimdagi ba’zi dono, ajoyib faxriy o‘qituvchilar bilan o‘tirdim va ulardan so‘radim. Ularning ajoyib javobi? O‘quvchi, o‘quvchi, har doim o‘quvchi! Hayotida kichik odamlarga ega bo‘lishning ajoyib imtiyozi. O‘quv yili davomida sodir bo‘ladigan ajoyib insoniy va akademik o‘shigga guvoh bo‘lish. O‘quvchilar va ularning oilalari, ularning mehnat jamoalari bilan bo‘lgan munosabatlarga sarmoya kiritish. Kulish, yig‘lash, xursandchilik, tashvishlanish - boshqacha qilib aytganda, hissiy munosabatlarning samarasini olish. Suyaklarida bu dunyoda muhim bir narsa qilishlarini bilish.

Shunday qilib, men u erdagi barcha o‘qituvchilar uchun o‘zlarining kasblari bo‘yicha ushbu tuzatish yoki buzilish nuqtasiga yaqinlashib kelayotganlar uchun maslahat so‘radim. Tushkunlikka tushgan o‘qituvchilarga ular qanday maslahatlar berishi mumkin? Quyidagi maslahatlar tavsiya etaman.

Har kuni yaxshi bo‘lgan narsalar haqida o‘ylash uchun bir lahzani toping. Buning ko‘rinishi har bir o‘qituvchi uchun har xil bo‘ladi. Bu kun oxirida jimgina mulohaza yuritish yoki daftaringizda yoki mobil telefonongizda “Voy!” Men buni eslamogchiman! ” mulohaza bo‘lishi mumkin.

Ijobiy bo‘ling. Muvaffaqiyatga e’tiboringizni qarating, xatolardan saboq oling va ularni qo‘yib yuboring. O‘qituvchilar o‘zlariga juda qiyin bo‘lishi mumkin! Uzoq qarashga e’tibor bering va shuni bilingki, o‘quv yili davomida sizning o‘quvchilaringizga ta’siringiz salbiydan ko‘ra ko‘proq ijobiy daqiqalarga olib keladi.

Kundalik daqiqalarda bayramlarni yoki nishonlaydigan sabablarni toping. Ushbu qarash - ko‘zlar katta, og‘iz ochiq - bu kontsepsiya nihoyat kuchga kirganda paydo bo‘ladi. O‘quvchi sizga chiroyli rasm chizishni taklif qiladi. Yo‘lakdan o‘tayotganda sizning qo‘lingizga singib ketadigan kichik bir qo‘l. Bolalar o‘rtasida o‘z-o‘zidan taqdim etiladigan mehr-oqibat guvohi bo‘lish. O‘quvchilar orziqib kutgan joyga borish uchun saf tortishganda quvnoq raqs uyshtiring.

Hazil tuyg‘usini saqlang. Internetdan turli taklifnoma, kartalarni yig‘ishni boshlang. O‘qituvchilarning memlarini ko‘rib kuling. Internet kurnallarni har kuni o‘qing. O‘qituvchilar hazilida Pinterest platformasiga a’zo bo‘lib, turli foydalik ma’lumotlarni toping. Yoki o‘zimizning hazil arxivlarimizni qidirib toping. Sizni kuldiradigan, yudingizni engillashtiradigan odamlarni

qidirib toping.

Ma'lumotlar yoki hujjatlar yoki siyosatga emas, balki munosabatlarga e'tibor bering. Ha, afsuski, bu narsalar o'qitishning hozirgi zamonida zarur bo'lgan yomonliklardir. Hamma narsani inson darajasiga qaytaring va o'z nuqtai nazarinigizni saqlang.

O'quvchilarning har bir darajadagi qudratli o'quvchi bo'lishiga g'ururlaning.

Matematik tushunchani angladilar, yurakka tegishli paragraf yozildi, bob kitobini mag'lub etdi. Kichkina yutuqlar bir yil davomida katta yutuqlarga qo'shiladi.

O'qituvchi sifatida o'zingizning qobiliyatlaringizga ishonch hosil qiling.

Siz bu erga kelish uchun ko'p ishladingiz - ko'p yillar davomida o'qib, kuzatib, tajriba o'tkazdingiz. Siz o'zingizning professional o'qituvchingiz bo'lish uchun yuzlab soatlarni ro'yxatdan o'tkazdingiz. Buni tushunishingiz mumkin!

Hech qachon unutmang - o'qitish har doim sharafli va munosib izlanish bo'lib kelgan va shunday bo'lib qoladi.

Qanday shov-shuvli bo'lsa ham, siz bolaga ta'lim berayotganda haqiqatan ham kelajakka ta'sir qilasiz.

Foydalangan adabiyotlar:

1. Jumayev A. Bo'lajak o'qituvchi shaxsining ijtimoiy faollik omillari. "Xalq tailimi" jurnali, 2006, #6.
2. Каптерев П.Ф. Дидактические очерки. Теория образования //Избранные педагогические сочинения. М., 1982.
3. Монахов В.М. Технологическая карта - паспорт проектируемого учебного процесса. Новокузнецк, 1996.
4. Столяренко Л.С. Педагогическая психология. Ростов-на-Дону, 2000.

DIDAKTIK O‘YINLAR ORQALI MATEMATIKA DARSLARIDA RAQAMLAR BILAN TANISHTIRISHDA DARS SAMARADORLIGI OSHIRISH

*Nazarova Oydinniso Nagmatovna
Kattaqo‘rg‘on tumani 16-maktab
Boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi
TEL:+998944009525*

Annotatsiya: Ta’lim jarayonida turli xil didaktik o‘yinli texnologiyalari bilan o‘quvchilarning shu fanga qiziqtirish, o‘quvchilarimizning salohiyatlarnini rivojlantirishga erishish. yuqorida aytib o‘tilgan o‘yinga berilib ketib darsni o‘yin qilib o‘tkazib qolmasdan ta’lim-tarbiyani tartib intizomni saqlagan holda dars samarali yo‘llari rivojlantirish. boshlang‘ich ta’limda muhim sanaladi.

Kalit so‘zlar: didaktik o‘yinlar, matematika, raqamlar, “Uzum pishdi,bog‘ga kir”o‘yini texnologiyasi, musobaqa darsi.

Didaktik o‘yinlar qoidali o‘yinlar jumlasiga kiradi va rolli o‘yinlarni rivojlantirish predmeti hisoblanadi. Bunday o‘yinlar asosini bilishning u yoki bu mazmunini, o‘yinning borishi belgilaydigan harakatlarni bajarishga qaratadigan aqliy va irodaviy urinishini tashkil etadi. Didaktik o‘yinlarda asosiy fikrlash jarayonlari - tahlil qilish, taqqoslash, xulosa chiqarish va hokazolar takomillashadi.

Didaktik o‘yinlar ta’lim jarayonida bolalarni o‘qitish, tarbiyalash va kamol toptirishda muhim ahamiyat kasb etadi. O‘yin paytida bolaning ijobiy ish faoliyatini kuchaytiradi, ixtiyoriy diqqatini, xotirasini takomillashtiradi. O‘yinda o‘quvchilar o‘zlari sezmaganda juda ko‘p harakatlarni, mashqlarni bajaradilar, turli masalalarni yechadilar.

Ma’lumki, bolalar odatda jim o‘tira olmaydilar va doimo harakatda bo‘ladilar. O‘yin bolalarning tabiiy hamrohi bo‘lib, ularga mamnunlik va quvonch baxsh etadi. Bolalar o‘yin orqali dunyoni, ya’ni tevarak - atrofni biladilar, mehnat qilishni o‘rganadilar, ya’ni tarbiyalanadilar. Ular o‘yinlarda o‘zlari sevgan qahramonlar qiyofasi va holatiga kirib, rostgo‘ylik, ziyraklik, chaqqonlik, bardoshlilik, tadbirkorlik va g‘alabaga intilish kabi fazilatlarini namoyish qiladilar.

Bolalarning barcha o‘yinlari o‘ziga xos jozibaga ega va shuning uchun ular zo‘r ishtiyoq bilan o‘ynaydilar. O‘yin bolalarning organizmida katta o‘zgarishlar ro‘y berishiga ham sabab bo‘ladi.

O‘quvchilarning yuqoridagi xususiyatlarini o‘rganib, matematika darslarida o‘yin elementlaridan foydalanishni lozim topdik. O‘qituvchi o‘quvchilarning zerikkanini sezishi bilan 5—6 daqiqalik o‘yin o‘tkazishi kerak.

Har bir o‘yin bolalar uchun qiziqarli va muayyan maqsadga qaratilgan bo‘lishi lozim. O‘yinda beriladigan savollar ham, unga qaytariladigan javoblar ham juda qisqa, aniq bo‘lishi maqsadga muvofiqdir.

Shuning uchun ham boshlang‘ich sinf matematika darslarida quyidagi o‘yinlardan foydalanishimiz maqsadga muvofiqdir.

O‘yin — musobaqa darsi o‘quvchilarni yanada faollashtirishga yordam beradi. Albatta, o‘yin musobaqa darslarini yil fasllariga moslab tashkil etish katta tarbiyaviy ahamiyatga ega. Qanchalik ko‘p va har xil o‘yinlardan foydalanilsa, o‘quvchilarning darsga bo‘lgan qiziqishlari va faolliklari shunchalik ortib boradi.

Masalan, 1-sinf matematika darslarida “11dan 100gacha bo‘lgan sonlar” mavzusini o‘rganish jarayonida quyidagi o‘yindan foydalanishimiz dars jarayoning qiziqarli, samarali o‘tishiga olib keladi.

“Uzum pishdi,bog‘ga kir”o‘yini texnologiyasi

Bu o‘yinni kichik guruhlarda o‘ynash yaxshi samara beradi.

Har bir guruh uchun “Uzum” maketi tarqatiladi. Uzum bargidagi topshiriqqa asosan uzum “pishiriladi”.(O‘quvchilar uzum donalariga sonlarni o‘zib borish tartibida yozadilar.) Qaysi guruh topshiriqni to‘g‘riva tez bajarsa, shu guruh g‘olib hisoblanadi.

O‘yin o‘quvchilarning bilimini oshirish va fikrini charxlashning eng qulay usullaridan biri hisoblanadi. O‘qituvchilar yuqoridagi o‘yinlardan o‘rinli foydalanib borsa, o‘ylaymizki, farzandlarimiz davrimizning eng yetuk, komil insonlari bo‘lib yetishib chiqadilar.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ahmedov M., Abdurahmonova N., Jumayev M., Ibragimov R. O'qituvchi kitobi. Birinchi sinf matematika darsligi uchun metodik qo'llanma. — T.: «Turon-Iqbol», 2008.
2. Bikboyeva N. va boshqalar. 4-sinf matematika darsligi. — T.: «O'qituvchi», 2017.
3. Jumayev M. Bolalarda matematik tushinchalarni rivojlantirish nazariyasi va metodikasi. — T.: «Ilm-Ziyo», 2009.
4. Jumayev M. va boshqalar. Matematika o'qitish metodikasi. — T.: «Ilm-Ziyosi, 2003.
5. Jumayev M. Matematika o'qitish metodikasidan praktikum. — T.: «O'qituvchi», 2004.
6. Jumayev M. Boshlang'ich sinflarda matematikadan laboratoriya mashg'ulotlari. — T.: «Yangi asr avlodi», 2006.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHILARIDA KREATIVLIK POTENSIALINI TAKOMILLASHTIRISH ZARURIYATI

*Ne'matov Bo'ritosh Saydullayevich
Termiz davlat universiteti o'qituvchisi*

Annotatsiya. Ushbu maqolada kreativlik, uning mazmuni hamda boshlang'ich sinf o'qituvchilarida kreativlik potensialini rivojlantirish zaruriyati yoritilgan.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, kreativlik, ijodkorlik, innovatsiya.

O'zbekiston Respublikasining ta'lim sohasini isloh qilishdagi say harakatlarining biri – bu pedagog kadrlarning zamon talablariga xamnafas tarzda faoliyat yuritishlari, har tomonlama rivojlangan komil shaxsni tarbiyalashga doir chuqur bilim, ko'nikma, malaka va madaniyatga ega bo'lishlarini talab etmoqda. Bu esa o'z-o'zidan ta'lim va tarbiya ishlarining qonuniyatlarini o'rganuvchi pedagogika faniga «kreativlik» degan tushunchani olib kirdi.

Ayniqsa ilmiy bilimning bugungi kundagi rivojlanishi, kreativlikning shaxsni, jamiyatni va davlatni rivojlantirishga ta'siri ushbu masalani ilmiy pedagogik nuqtai nazardan chuqur o'rganishni talab etmoqda. Ayniqsa umumta'lim maktablarida o'qituvchi kadrlarning kreativligini rivojlantirishga bo'lgan ijtimoiy buyurtma vujudga kelmoqdaki, bu borada ilmiy pedagogik izlanishlar olib borish talab etiladi.

Vaholanki, bu muammo bugungi kunga qadar ko'plab G'arb mamlakatlarida hamda Rossiya davlati olimlari tomonidan turlicha tahlil etilgan va o'rganilgan. Masalan, N.N. Nechaev, Ya.A. Ponomarev, B.M. Teplov, D.V. Ushakov singari olimlar kreativlik masalasini umumiy tarzda o'rgangan bo'lsalar, N.A. Berdyayev, V.S. Bibler, V.N. Drujinin, P.A. Florenskiylar kreativlikning ma'naviy, psixologik jihatlarini tahlil etgan. E.Yu.Artemeva, A.Yu.Agafonov, M.M.Baxtin, A.N. Leontevlarning ilmiy ishlarida kreativlik shaxsning alohida xususiyati sifatida tahlil etilib, kreativlikni tashxis qilish masalalari tahlil etilgan. Ayniqsa kreativlikni tashxis qilish metodlarini ishlab chiqish ilm-fan sohasidagi asosiy muammolarning biri hisoblanadi.

XXI asrga kelib O'zbekiston Respublikasining ta'lim sohasida ham ushbu termin ishlatila boshladi. Ayniqsa pedagogika fanining alohida va yosh tarmog'i sifatida shakllanib boshlagan Innovatsion pedagogikada ushbu terminga bod-bod duch kelmoqdamiz. Ammo kreativlik masalasining ilmiy-nazariy, ilmiy-pedagogik jihatlari maxsus ilmiy tadqiqot obyekti sifatida tadqiq etilmagan. Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim – bu har bir bolaning hayotida chuqur iz qoldiruvchi ta'lim turidan biri bo'lib, ta'limning bu bosqichida pedagog o'qituvchilarga katta mas'uliyat yuklatiladi.

Kreativlik bevosita innovatsiyalar bilan bog'liq jarayondir. Negaki o'qituvchining kreativ faoliyat yuritishi uchun, u albatta o'zining sohasidagi eng so'nggi yangiliklardan, shu bilan bir qatorda butun jamiyatdagi voqea va hodisalardan boxabar bo'lishi, innovatsion yangiliklarni o'z faoliyatida o'rinli foydalana olishi lozim. Innovatsiya – ingliz tilidan olingan bo'lib, «In-ichida», «novus-yangi», «yangilik», «yangilik kiritish» degan ma'noni anglatadi. U muayyan ijtimoiy birlikka (tashkilotga, aholiga, jamiyatga, guruhga, tizimga) yangi, nisbatan turg'un unsurlarni kiritib borishi va ularning maqsadga muvofiq o'zgarishidir. «Innovatsiya» tushunchasi birinchi marta XIX asrda madaniyatshunosik sohasida paydo bo'lib, bir madaniyat elementlarini boshqasiga joriy qilish ma'nosini bildirgan.

Ta'limning zamonaviy globallashuv va axborotlashuv sharoitida o'qituvchining ijodkorlik faoliyati muhim ahamiyat kasb etadi. Bugungi kunda ta'lim-tarbiya sohasiga kirib kelayotgan innovatsion yangiliklar pedagogika faniga yangi tushunchalarni ham olib kirmoqda. Shunday tushunchalarning biri «kreativlik» tushunchasidir. Bu tushuncha kuproq psixologiya fanida kengroq rivojlangan. Ammo pedagogika fanida bu tushunchaning mazmun va ma'nosini tadqiq etish talab etiladi. «Kreativlik» tushunchasi «ijod» tushunchasi bilan bog'liq. Shaxsning ijodkorlik imkoniyatlarini tadqiq etishga bo'lgan ijtimoiy buyurtma kreativlik muammosining alohida muhimligini belgilaydi. Shaxsiy ijodkorlikning dinamik (rivojlanib, o'sib boruvchi) tasniflanishi kreativlik va uning asosiy qirralarida aks etadi. Biroq, kreativlik psixologiya va pedagogika fanlarining belgilangan ilmiy kategoriyasi bo'lsa-da, «kreativlik» tushunchasi tegishli lug'atlarda munosib differentsiyasini topmagan va ijod psixologiyasida yetarlicha aniqlanmagan. O'nlab ilmiy ishlarda ilmiy ijodkorlikning u yoki bu qirralariga turlicha yondashib, har xil darajada

qamrab olinayotganligiga qaramasdan, hozirgacha na muammoning o'ziga va na unga taalluqli bo'lgan amaliy savollarga nisbatan yagona to'xtam mavjud emas.

Hozirda, rivojlanishning zamonaviy bosqichida, mazkur an'analar inson faktorining hal qiluvchi o'rini belgilamoqda. Bu faktorning fenomenologiyasida ijodkorlik uning belgilangan asosini tashkil etadi. Ijodkorlik inson fenomenining namoyon bo'ladigan yuksak ko'rinishi bo'lishiga qaramasdan, u eng kam o'rganilgan soha bo'lib, tabiiy qonuniyat sifatida qaraladi.

Xulosa. Yuqoridagi fikrlarni umumlashtirgan holda kreativlik - shaxsni rivojlantiruvchi kategoriya sifatida inson ma'naviyatining ajralmas qismi bo'lib, shaxsni o'z-o'zini rivojlantirish omili, shaxsiy jonbozlikning asosi, shaxs ega bo'lgan bilimlarning ko'pqirrali ekanligida emas, balki yangi g'oyalarga intilishda va o'rnatilgan stereotiplarni yangilik yaratish jarayonini isloh qilish va o'zgartirishda, hayotiy muammolarni yechish jarayonida kutilmagan va noodatiy qarorlar chiqarishda namoyon bo'ladi, degan xulosaga keldik. O'qituvchining kreativlik faoliyati dastavval pedagogik mahorat bilan bog'liq.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Jumayev A. Bo'lajak o'qituvchi shaxsining ijtimoiy faollik omillari. / «Xalq ta'limi» jurnali, 2006, № 6, -17-20-betlar.

2. Mavlanova R.A, Raxmonqulova N.X. "Boshlang'ich ta'limda innovatsiya". T.: TDPU 2007-y.

BOSHLANG'ICH SINIF DARSLARIDA PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH

Nishanova Dilafruz Mamurjonovna
Ohangaron tumani 6-umumiy o'rta ta'lim maktabi
boshlang'ich sinf o'qituvchisi
Tel: +99894 214 17 16

Annotatsiya: Mazkur maqolada mamlakatimizda ta'lim tizimida olib borilayotgan islohotlar, boshlang'ich ta'lim darslari o'qituvchilarining pedagogik faoliyati bo'yicha fikr mulohazalar, boshlang'ich ta'limda pedagogik texnologiyalardan foydalanish masalalari, didaktik o'yinlardan namunalar yoritilgan.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, pedagogik texnologiya, didaktik o'yin, pedagogik faoliyat, bilim, ko'nikma, malaka, ijodiy yondashuv, muloqot.

Mustaqil Respublikamizda uzluksiz ta'lim tizimini tubdan isloh qilishdan ko'zlangan muhim vazifalardan biri o'qitishning ilg'or, zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalarini, interfaol usullarini ta'lim jarayoniga joriy etish orqali har tomonlama yetuk, mustaqil fikrlovchi, intellektual salohiyati yuqori bo'lgan raqobatbardosh kadrlarni tayyorlashdan iboratdir.

Shu sababli bu sohaga oid ta'lim mashg'ulotlarini olib borish ishlarini takomillashtirish, zamon talablariga moslashtirish oldimizda turgan muhim vazifalardan hisoblanadi. Jumladan, boshlang'ich ta'lim tizimida ham o'quvchilarga ta'lim berishda o'qitish usullarini takomillashtirish, bunda o'quvchining faolligini oshirish yuqorida aytilgan asosiy vazifalardan biridir.

Shuning uchun ham keyingi paytlarda bu jarayonga alohida e'tibor qaratilmoqda. Kuzatuvlarimiz, pedagogik tajribalarni o'rganish shuni ko'rsatdiki, maktabda ayniqsa, boshlang'ich sinf darslarida zamonaviy usul hamda zamonaviy pedagogik texnologiyani keng yo'lga qo'yish juda katta ahamiyatga ega.

Ayniqsa boshlang'ich ta'lim jarayonida pedagogik texnologiyalardan foydalangan holda darslarni qiziqarli olib borish natijasida o'quvchilarni darsga jalb etish samarali bo'ladi. Shunday darslarda bolalar diqqati to'liq jalb etiladi, xotirasi yaxshi ishlaydi. Motivlar o'quvchilarning bilimlarini chuqur egallashlariga yordam beradi. Shuning uchun ham boshlang'ich sinf o'qituvchilari ta'lim jarayonini qiziqarli motivlar asosida tashkil etishga e'tibor qaratishlari zarur.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari boshqarishga moyil, qiziquvchan, ta'sirchan bo'lganliklari uchun ham o'qituvchidan o'quvchilarning yosh xususiyatlariga mos bo'lgan, darsni oson o'zlashtirishlarini, bilimlarni mustahkam o'rganishni kafolatlaydigan metodlarni tanlashi va foydalanishi talab etiladi.

Xususan, boshlang'ich ta'lim darslari o'qituvchilarining pedagogik faoliyatni interfaol metodlar asosida tashkil etish borasidagi mahoratlari darajasi quyidagi ko'rsatgichlarga muvofiq belgilanadi:

-Boshlang'ich ta'lim darslari o'qituvchilari tomonidan yangi pedagogik texnologiya nazariyasi, uning mohiyati, ta'lim-tarbiya jarayonini loyihalash, boshlang'ich ta'lim o'quvchilarining bilim, ko'nikma va malakalari darajasini oldindan tashhishlash, ular tomonidan tashkil etilayotgan o'quv faoliyati mazmunini nazorat qilish, ularning bilim, ko'nikma va malakalarini baholash, pedagogik faoliyat samaradorligini aniqlash borasidagi nazariy bilimlarning o'zlashtirilishi;

-Boshlang'ich ta'lim darslari o'qituvchilarida boshlang'ich ta'lim o'quvchilari bilan muloqotni muvaffaqiyatli tashkil etish, pedagogik faoliyatga nisbatan ijodiy yondoshuv, pedagogik vaziyatlarni baholay olish va ularga muvofiq xatti-harakatni tashkil etish malakalari shakllanganligi;

-Pedagogik faoliyat mazmuni, ko'lami, sur'ati hamda samaradorligining yuqori darajasi.

"Ajoyib xaltacha" didaktik o'yini

O'yinning maqsadi. O'quvchilarga tanish bo'lgan mevalarning nomi, shakli to'g'risidagi bilimlarini aniqlash va mustahkamlash haqida mevalarning rangi bilan tanishtirish

O'yinning qo'llanilishi. O'qituvchi o'quvchilarni bitta-bittadan stol oldiga chaqirishadi. Chaqirilgan o'quvchi xaltadan bironta mevani oladi va uning nomini, shaklini, rangini aytadi. Xuddi shu o'yinni bahorgi, yozgi mevalar va sabzavotlar bilan ham o'tkazish mumkin. O'quvchilarning sabzavot va mevalar to'g'risidagi tasavvur va tushunchalarini aniqlash hamda

mustahkamlash uchun “Buni tatib ko‘r” didaktik o‘yinini ham o‘tkazish mumkin.

“Shunday daraxtni top” didaktik o‘yini

O‘yinning maqsadi. Daraxtlarning barglarini farqlashga o‘rgatish.

Kerakli materiallar. O‘quvchilarga tanish bo‘lgan daraxtning bargini ko‘rsatib so‘raydi, bu barg qaysi daraxtdan uzilgan. Boalar o‘sha daraxtning oldiga borib ko‘rsatishlari kerak. O‘yin shu tariqa o‘quvchilar hamma tanish daraxtlarni ko‘rsatib bo‘lgunlaricha davom etadi. Xuddi shu o‘yinni xonada quyidagicha variantda o‘tkazish mumkin. O‘qituvchi hamma o‘quvchilarga tanish daraxtlarning rasmi, o‘sha daraxtning mevasi tasvirlangan kartochkalarni tarqatadi. O‘qituvchi qaysi mevani ko‘rsatsa, boalar oldilaridagi meva tasviri tushirilgan kartochkani o‘sha daraxt shoxiga ilibqo‘yishlari kerak.

Bunday didaktik o‘yinning topishmoqli varianti boalarda yaxshi qiziqish uyg‘otadi.

Xulosa o‘rnida shuni aytish mumkinki, dars jarayonida pedagogic texnologiyalardan foydalanish orqali o‘quvchilarni intellektual salohiyatini ruyobga chiqarish va ularning har tomonlama rivojlangan shaxs etib voyaga yetkazishda muhim omillardan biri bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. R.Mavlonova, N.X.Raxmonulova. Boshlang‘ich ta’limda innovatsiya. Metodik qo‘llanma, TDPU, 2007.

2. T. G‘afforova. “Boshlang‘ich ta’limda zamonaviy pedagogik texnologiyalar” T.: TAFAKUR. 2011. 154 b

УМУМИЙ ЎРТА ТАЪЛИМ МАКТАБИ ПСИХОЛОГИНИНГ ЎҚИТУВЧИ, ЎҚУВЧИ ВА ОТА-ОНАЛАР БИЛАН МУНОСАБАТИ

Нишанова Мавжуда Абдухалисовна
Ангрен шаҳар 15-умумий ўрта таълим
мактаби психологи
Тел: +99894 363 12 81

Анататсия: Ушбу мақолада мактаб психологининг иш тартиби яни мактаб жамоаси билан ҳамкорлиги, ўқитувчилар билан олиб бориладиган суҳбатлар, ўқувчилардан олинadига сўровномалар, тренинг машғулотлари ва шу қаторда ота-оналар билан фарзандлари юзасидан ўтказиладиган суҳбат ва методик маслаҳатлар ҳақида сўз юритилган.

Калит сўз: проектив метод, тарғибот-ташвиқот, фазилатлар, амалиётчи.

Психологлар маслаҳати ҳар қандай ёшдаги одамларга ҳиссий, ижтимоий, ривожланиш ва бошқа ҳаётий муаммоларни ҳал қилишда ёрдам беради. Ушбу мутахассислар одамларга хатти-ҳаракатларни бошқаришга, стрессни бартараф этишга, ташвиш ва қийноқларни енгиллашишига ёрдам бериш ва руҳий касалликлар билан боғлиқ муаммоларни ҳал қилиш учун турли стратегиялардан фойдаланади.

Психолог ўқувчилар билан:

“Ўзини англаш”, “Ўз-ўзига баҳо бериш”, “Атрофдагилар фикри”, “Сенинг ота-онанг”, “Тенгдошлар” каби психоанализларни олиб бориш (бунда тест, анкета ва проектив методлар орқали ташхисни ташкил этиб, ўқувчиларга “ҳаммаси сизларнинг келажагингиз учун” деган ижтимоий психологик установакалар билан бошлаш);

Ҳиссиётларни бошқариш, ижтимоий малакалар ва стрессларнинг олдини олиш борасида психологик тренинглар олиб бориш; Ўзига ишонч ҳосил қилиш, мақсад ва муваффақиятга йўналтириш борасида психологик тренинглар ўтказиш; Шахсий фазилатларни ўстириш борасидаги психологик тренинглар ўтказиш;

Ўз-ўзини бошқариш мотивациясининг назоратини ошириш. Илмий-амалий конференция, семинарлар, ўспиринлик даври муаммоларини муҳокама қилиш юзасидан баҳс-мунозараларни ташкил этиш; Таниқли психолог олимлар, шифокорлар, имиджмикерлар, педагог олимлар, таниқли шоирлар, актёр ва актрисалар билан учрашувларни ўтказиш; Мураббийлик соатлари, бунда амалиётчи психолог билан мазмунли давра-суҳбатлари, мулоқот ўрнатиш усуллари, низоларнинг олдини олиш, муаммоли вазиятлардан чиқиб кетиш, оиладаги муносабатлар, ўзига бўлган муносабат (ўзининг қобилиятлари, камчиликлари, ташқи кўринишини идрок этиш) каби масалаларни муҳокамага қўйиш.

Психолог педагоглар билан:

Педагоглар кенгашида ўқитувчиларни ўспиринлик даврининг кечиш хусусиятлари, ўз жонига қасд қилувчилар шахси, ўз жонига қасд қилишга олиб келадиган сабаб ва омиллар ҳамда уларнинг олдини олишга қаратилган чора-тадбирлари ҳақида маълумотлар бериб бориш.

Ўқитувчилар ва ўқувчиларнинг улар учун долзарб бўлган муаммоларни муҳокама қилувчи ҳамкорликдаги тарбиявий тадбирлар. Педагоглар ўқувчиларни психологик кайфияти ва ҳолатидаги ўзгаришларни кузатиш, таҳлил қилиш ва уларни психологик қўллаб-қувватлаш усулларида боҳабар бўлишлари лозим.

Психолог ота-оналар билан:

Ота-оналар мажлисларида ўспиринлик даври кризиси ҳақида батафсил маълумотлар бериб бориш, кўпроқ ўз жонига қасд қилишга олиб келувчи сабаблар, ўспиринларда ўз жонига қасд қилиш хатти - ҳаракатлари пайдо бўлиши ва уларни олдини олиш чоралари ҳақида тарғибот-ташвиқот ишларини олиб бориш.

Ота-оналар ва болаларнинг ўзаро муносабатлари юзасидан қўшма йиғилишлар ўтказиш. Ота-оналарга болалар билан муносабатлар ҳақида психологик маслаҳатлар бериб бориш.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. “Психолог фаолияти методик қўлланма” Тошкент2004

SODDA VA TARKIBLI MASALALARNI YECHISH BO‘YICHA TAVSIYALAR

Norova Inobat Xolboboyevna
Qashqadaryo viloyati Kitob tumani 50- maktab
Boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi
+998-91-467-91-71

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga matematika darsligida juda ham ko‘p uchraydigan sodda va tarkibli masalalar va ularning yechimlarini topish haqidagi fikrlarimni keltiraman.

Kalit so‘zlar: masala yechish, matematik tushunchalar, sodda nasalalar, tarkibli masalalar, arifmetik amallar

Masala yechishga o‘rgatishning muhimligi shundan iboratki, o‘qituvchi o‘zining asosiy e‘tiborini matnli masalalar mazmunini matematika tiliga ko‘chirishga qaratmog‘i lozim. Avvalo, mukammal matematik tushunchalarni shakllantirish, ularning dasturda belgilab berilgan nazariy bilimlarni o‘zlashtirishlarida favqulodda muhim ahamiyatga ega. Masalan, agar biz o‘quvchilarda qo‘shish haqida to‘g‘ri tushuncha shakllantirishni xohlasak, buning uchun bolalar yig‘indini topishga doir yetarli miqdorda sodda masalalarni deyarli har gal to‘plamlarni birlashtirish amalini bajarib borishi lozim. 1-sinfda bir va ikki amalli masalalar o‘rgatiladi. Masalalar yechishdagi hisoblash ishlari sonli masalalarni yechish malakalarini shakllantirish mashq qilishga nisbatan kamroq vaqtni talab qiladi. Matematik masalalar sodda va tarkibli masalalarga ajratiladi. Sodda masalalar bitta amal bilan yechish mumkin bo‘lgan masalalar jumlasiga kiritiladi. Bir nechta sodda masaladan tuzilgan va shu sababli ikki yoki undan ortiq amal yordamida yechiladigan masalalar tarkibli masalalar deyiladi. Har qanday sodda masalaga doir ikkita teskari masala tuzish mumkinki, ularning har biriga o‘sha syujet bo‘yicha izlanayotgan son sifatida esa to‘g‘ri masala shartida ma‘lum bo‘lgan son qatnashadi. Masalan: hovlida 5 ta qiz o‘ynayotgan edi. Ularning 2 tasi uyga ketdi. Hovlida nechta qiz qoldi? Masalaga 2 ta teskari masala tuzish mumkin. Birinchisi „Hovlida bir nechta qiz o‘ynayotgan edi. 2 ta qiz uyiga ketgandan so‘ng, hovlida 3 ta qiz qoldi. Oldin hovlida nechta qiz qoldi? 2- Hovlida 5 qiz. Bir nechta qiz uyiga ketgandan so‘ng hovlida 3 ta qiz qoldi. Nechta qiz uyiga ketgan?“ Bu masala berilgan 1-masalaga nisbatan, shuningdek 2-masalaga nisbatan ham teskari masala sifatida qarash mumkin. Bundan tashqari, sodda masalalar orasidan bilvosita ifodalangan masalalar ajratiladi. Masalan quyidagi masala shunday masalalar jumlasiga kiradi. „Stol ustida 7 ta qalam bor. Bular qutidagi qalamlardan 4 ta ortiq. Qutida nechta qalam bor?“ Bu masala shartida „ortiq“ deyilgan masala esa ayirish bilan yechiladi. ($7 - 4 = 3$). Sodda masalalarning asosiy turlarini quyidagicha taqsimlash boshlang‘ich maktablarida qo‘llanish uchun qulay:

1. Arifmetik amallar mazmunini ochishga doir masalalar: yig‘indini qoldiqni topishga doir masalalar, bir xil qo‘shiluvchilar yig‘indisini topishga doir masalalar, bo‘lishga (mazmuniga ko‘ra bo‘lishga vat eng qismlarga bo‘lishga) doir masalalar.

2. Amalning noma‘lum komponentlarini qo‘shiluvchi, kamayuvchi, ayriluvchi, ko‘paytuvchi, bo‘linuvchi, bo‘luvchi) topishga doir masalalar.

3. Bir necha birlik (yoki bir necha marta) ortiq (yoki kam) munosabati bilan bog‘liq masalalar sonni bir nechta birlik (yoki bir nechta marta) orttirish yoki kamaytirishga doir bevosita (yoki bilvosita) ifodalangan masalalar, sonlarni ayirmali (yoki karrali) taqqoslashga doir masalalar.

4. Kattaliklarning proporsional bog‘lanishlariga doir masalalar. Hamma turdagi sodda masalalar o‘quvchi uchun quyidagi maqsadlarda kerak bo‘ladi:

1) Matematik masalalning strukturasi (tarkibi) bilan tanishish, ya‘ni uning sharti berilganlari savoli izlanayotgan miqdorlari bilan masalaning yechimi, savoli, javobi, amal bilan shuningdek, va h.k. atamallari bilan (bular matematik munosabatlarni ifodalaydi) tanishish.

2) Bolalarda masala savoliga javob berish uchun bajarish kerak bo‘lgan amallarni tanlashga ongli munosabatda bo‘lishni tarbiyalash (masalalar, amallar mazmunini ochishga yordam beradi).

3) Shatrga kirgan kattaliklar orasidagi elementar funksional munosabatlarni birinchi marta ko‘rish amallar komponentlar orasidagi bog‘lanishlarni tushuntirish.

4) Har xil matematik mashqlarni hayot bilan bog‘lash bu bolalarni fanga bo‘lgan qiziqishlarni orttiradi, ko‘nikmalarni egallash jarayonini jonlantiradi.

5) Sodda masala tekstini o'zgartirish ustida ishlash o'quvchiga ko'proq abstrakt matematik tushunchalarni egallashga yordam beradi. Masalan, ushbu „Malika 7 ta daftar sotib oldi. Daftar 200 so'm turadi. Malika qancha pul to'lagan?“ Masalaning turini, masalan, daftarning bahosi 200 so'm, 7 ta daftar qancha turishini biling, kabi abstrakt tushunchalarni kiritish bilan o'zgartirish mumkin.

6) O'quvchini har xil tarkibli masalalar yechishga tayyorlash.

7) Bola ongiga matematika asoslarini joylash, uning bilim doirasini kengaytirish va tartibga solish, iroda va talabchanlikni tarbiyalash.

Sodda va tarkibli masala yechish jarayonida o'quvchilar har bir amal ma'nosini, ularni qo'llashning asosiy hollarini o'zlashtiradilar, o'gzaki va yozma hisoblash malakalari mustahkamlanadi. Bu esa o'z navbatida o'quvchilarning mustaqil faoliyatlarini rivojlantirish uchun, ularda faollik va tashabbuskorlikni oshirish uchun keng imkoniyatlar yaratadi. O'quvchilarning fikrlash faoliyatlarini va nutqlarini o'stirish uchun ularni masalalarni va ularning yechilishini tahlil qilishlariga, masalani yechishdagi har bir amalni asoslab berishga o'rgatish muhimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Bikbayeva N. U. “Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasi”. Toshkent, “O'qituvchi”, 1996 yil

2. Jumayev M. E., Tadjieva Z. G'. “Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasi” Toshkent, 2005 yil

3. Jumayev M.E., Tadjiyeva Z.G'. “Boshlang'ich sinflarda matematikadan fakultativ darslarni tashkil etish metodikasi” Toshkent, “TDPU” 2005 yil

BOSHLANG'ICH SINFLARDA TA'LIM-TARBIYA JARAYONINI SAMARALI TASHKIL ETISH

*Norova Gulhayo Mirzogat'olibovna
Navoiy viloyati Qiziltepa tumani 30-maktab
boshlang'ich sinf o'qituvchisi*

Annotatsiya: ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining ta'lim-tarbiya olish sifatini oshirish va samarali tashkil etish to'g'risida so'z boradi.

Kalit so'zlar: yangi metodlar, oson o'qish usullari, yozish ko'nikmasi, so'zlashuv, ravon nutq, grammatik vositalar.

Bola yosh bir nihol, unga suv quysangiz o'sishini ko'rasiz, suv quymasangiz brogan sari qurib boradi. Bolalarning sifatli bilim, ta'lim-tarbiya olishi ustuvordir. Sababi hech birimizga sir emaski, bugungi yoshlar ertamiz, kelajagimiz poydevori. Uni qanday o'stirsa ertaga shuni olamiz. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini ta'lim olish jarayonini sifatli tashkil etish esa, ular o'qishga bo'lgan qiziqishini oshirish, ertaga o'z sohasining mutaxassisi bo'lib chiqishidagi qadamini to'g'ri qo'ydirishimizdir. Yoshligida o'qishga qiziqgan bolalar kelajakda ham izlanishdan to'xtamaydi.

Talim olish jarayonini yengil amalga oshirishni yo'lga qo'yish kerak deb hisolayman. Ya'ni o'tilayotgan darslarni qiziq va interaktiv o'yinlar bilan o'tish maqsadga muvofiq bo'ladi. Bola esida qoldiruvchi mashqlar orqali ko'p narsalarni oson tushuntirish va o'rgatish mumkin.

Masalan, bolalarning matematika fanini tezroq o'rganishlarida quyidagi usullardan foydalanish mumkin:

1. Tezlik o'yinlari.

Bu o'yinlar sirasiga og'zaki bajariladigan misollar kiradi. Misollarni tez va og'zaki bajarish orqali bolaning aqliy faoliyatini va samarali ishlashga o'rgatamiz.

2. Aniq hisoblash o'yinlari. Bu o'yinlarda o'quvchilardan tezlikni emas aql bilan ishlashni talab etiladi. Bunday o'yinlar sirasiga yozma masalalar kirishi mumkin. Yozma masalalarni yechishda yuqoridagi usuldan foydalani kundalik misollarni yechib borsa bola yozma masalalarda ham qiynalmaydi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilariga matematikani muvaffiqiyat bilan o'qitish uchun mehnat faoliyatini boshlovchi o'qituvchi matematika o'qitishning ishlab chiqilgan tizimini, ya'ni boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasini egallagan bo'lishi va shu asosda mustaqil ravishda ijodiy ishga kirishishi kerak.

Ona tili fanini o'rgatishda esa o'quvchining faqat grammatikaga e'tiborini qaratish emas balki og'zaki nutqini rivojlantirish, yozma qobiliyatlarini shakllantirishga ham e'tibor qaratish kerak. Buning uchun o'quvchilarga ko'proq matn, hikoyalar bilan ishlashni o'rgatish lozim. O'quvchi darsga keldimi qaysidir mavzudagi hikoya yoki ertakni o'qib kelsin va darsda o'quvchilarga so'zlab bersin. So'ng ikkinchi o'quvchi birinchi o'quvchi so'zlab bergan hikoyani yozma matn ko'rinishiga keltirsin. Murakkab emas balki oddiy bola tilidan yozishga harakat qilsin. Ana shunda ham og'zaki ham yozma nutqni rivojlanishiga sharoit yaratish mumkin.

Matematika boshlang'ich ta'lim metodikasining predmeti quyidagilardan iborat:

Matematika o'qitishdan ko'zda tutilgan maqsadlarni asoslash. (nima uchun o'qitiladi).

Matematika o'qitish mazmunini ilmiy ishlab chiqish (ya'ni matematikadan qaysi material boshlang'ich sinflarda o'rganilishi, nima uchun aynan shu material tanlanishi, boshlang'ich sinflarda kursning har qaysi ayrim masalasi umumlashtirishning qanday darajasida o'rganilishi, mavzular qanday tartibda o'rganilsa, eng ratsional bo'lishi ko'rsatiladi).

O'qitish vositalarini - darsliklar, didaktik materiallar, ko'rsatma - qo'llanmalar va texnik vositalarni ishlab chiqish kerak.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, o'quvchilarni fanlardan bilimni oshirishga e'tabor qaratish bilan birgalikda uning muloqot jarayoniga kirishishiga ham imkon yaratish o'rinlidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. B. Nafasova "Boshlang'ich sinflarda matematika fanini o'qitish metodikasi"

МАКТАБЛАРДА ИНКЛЮЗИВ ТА’ЛИМ ТЕХНОЛОГИЯСИ ВА УНИ О’ҚИТИШ МЕТОДИКАСИ

Qurbonova Maxtuma Fazliddinovna
Toshkent Viloyati XTXQTMOHM
“Maktabgacha, boshlang‘ich va
maxsus ta’lim metodikalari”
kafedrası katta o‘qituvchisi
Tel: +99894 412 04 80
e-mail: k fazliddin 4224@ g mail. com.

Annatsiya: Hozirgi kunda jahon miqyosida keng targ‘ibot qilinayotgan inklyuziv ta’lim strategiyasi, ya’ni rivojlanishida muammolari bo‘lgan bolalarni o‘qitish, tarbiyalash masalasi haqida so‘z yuritilgan.

Kalit so‘zlar: inklyuziv, dastur va metodologiya, integratsiya, o‘quv dasturi

Bolalarni himoya qilish xalqaro tashkiloti Konvensiya tizimiga o‘zining asosiy maqsadi etib bola huquqlarini asos etib oladi. Bola huquqlari xalqaro Konvensiya hamma bolalarning ehtiyojini hisobga olgan, huquq va qobiliyatlarini hurmat qiladigan ta’lim tizimini yaratish g‘oyasini ilgari surdi. Chunki har bir bolada – u sog‘lommi yoki nogironmi – takrorlanmaydigan xarakter, qiziqish, imkoniyat va bilimga ehtiyoj bor.

Hamma bolalarning ehtiyojlarini hisobga olgan, huquq va qobiliyatlarini hurmat qiladigan, ijtimoiy adolat hamda tenglikka erishishni maqsad qilib olgan ta’lim tizimini inklyuziv ta’lim deyiladi.

Inklyuziv ta’lim nogiron bolalarni ta’lim jarayoniga integratsiya qilish hamda umumta’lim maktablarini nogiron bolalarga moslashtirishni ko‘zda tutadigan, ijtimoiy adolat va tenglikni bosh maqsad qilib olgan jarayondir.

Inklyuziv ta’lim ijtimoiy modelga asoslanadi va u muammoni bolada emas, balki dastur va metodologiyada deb hisoblaydi. Bunday ta’lim tizimiga ba’zi bir o‘zgartirishlar kiritishni taqazo etadi. Bunda har bir bolaning ehtiyojini hisobga olgan holda o‘quv rejalari tayyorlanadi, uslubiyotning psixologik muammolari bilan bog‘liq tomonlari to‘g‘ri yo‘lga qo‘yiladi. Inklyuziv ta’lim hamma bolalarni, shu jumladan, nogiron bolalarni ham o‘zlari xohlagan maktabda o‘qishi mumkin, deb xulosa chiqaradi.

Bolaning nogiron bo‘lib qolishiga jamiyat, undagi muhit, tushunmovchiliklar, yo‘l qo‘yilgan xatolar sababchi bo‘lgan. Demak, uning o‘qishi uchun ham shu jamiyatning o‘zi jon kuydirishi shart.

Demak; inklyuziv ta’lim maxsus ehtiyojli, nogiron bolalar ham faqat maxsus maktablarda emas, balki sog‘lom bolalar o‘qiydigan umumta’lim maktablarida ham ta’lim-tarbiya olishlari mumkin ekanligini e’tirof etadi. Buning uchun esa maktab ham, o‘qituvchi-tarbiyachilar ham inklyuziv ta’lim tizimiga tayyor bo‘lishi, maktab darajasi, jismoniy sharoit va o‘qishga imkon omillari shu ta’lim talablariga to‘la javob berishi kerak.

Maktab darajasida integratsiyani muvaffaqiyatli kiritishga bir necha o‘zaro bog‘liq omillar ta’sir ko‘rsatadi. Markaziy omil o‘quv dasturiga kiritish imkoniyatidir. Shuningdek, binolarning jismoniy joylashuvi, o‘qish uchun imkoniyat va moliyalashgan imkon ham asosiy omillardandir.

Inklyuziv ta’limda maktabdagi jismoniy sharoit ham katta o‘rin tutadi. Oddiy qilib aytadigan bo‘lsak, barcha maktablar eshigiga o‘quvchilar zinapoyalar orqali kirib boradilar. Lekin bu zinapoyalardan maxsus aravachalarda yuradigan nogiron bolalar ko‘tarila olmaydilar, hatto qo‘ltiqta yoqda yuradigan bolalar ham, qiynalishlari mumkin. Demak, zinapoyalardan ham, eshiklardan ham sog‘lom bolalar bilan birga nogiron bolalar ham bemalol o‘tishlari uchun qulay sharoit yaratilishi shart. Bundan tashqari, sinf xonalari va laboratoriyalardagi maxsus o‘rindiq hamda moslamalar ham nogiron bolalarga mos bo‘lishi kerak.

O‘qishga imkon yaratish ham juda muhimdir. Yozish qobiliyatlarida buzilish mavjud bo‘lgan

bolalarga tovush va tasvirni kattalashtirish etarli bo‘lmaydi. Bunda o‘quvchilar imo-ishora yoki Brayl xatini puxta o‘rganishlari kerak.

Shunday qilib, inklyuziv ta’lim muassasasida ta’lim - tarbiya jarayoni har tomonlama amalga oshirilgan islohotlar asosidagina samarali kechadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Ture Yonson "Inklyuziv ta’lim"-“Opereyshen Mersiy” Toshkent-2003 yil. O‘qituvchilar uchun qo‘llanma.

BOSHLANG‘ICH SINFLARIDA INTERFAOL METODLAR VA ULARDAN FOYDALANISH

Qurbonova Navro‘za
Toshkent viloyati, Parkent tumani
22-sonli umumiy o‘rta ta‘lim
maktabi boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi
Tel: +99894 412 04 80

Annotatsiya: Maqolada boshlang‘ich sinflarda interfaol metodlardan foydalanish ta‘lim sifatini oshirishga xizmat qilishi yoritilgan. Zamonaviy pedagogik metodlar o‘quvchi dunyoqarashini o‘stirishga, bilimlarini kengaytirishga xizmat qilgan.

Kalit so‘zlar: interfaol o‘yinlar, pedagogik texnologiyalar, boshlang‘ich ta‘lim davri, innovatsion metod.

Muhtaram Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev aytganidek: “Zamon talabini his etmasdan turib, eskicha ishlashga hech kimning haqqi yo‘q”. Shu boisdan bugungi ta‘lim jarayonida ham yangi pedagogik texnologiya, yangi metod, yangicha yondashuv asosida o‘quvchilarga ta‘lim berilmoqda.

Bugungi kunda ta‘lim tizimini interfaol metodlarsiz tasavvur qilib bo‘lmaydi. Dars jarayonida interfaol metodlar o‘quvchilarni yosh xususiyatini inobatga olgan holda dars jarayoni olib boriladi. Boshlang‘ich sinflarda interfaol metodlardan kuzatish metodi ancha ijobiy samara beradi.

Bugungi kunda dars jarayonini jahon andozalariga moslashtirish va eng samarali usullarga asoslanib tashkil etish muhim ahamiyat kasb etadi. Xususan, Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini o‘qitishda ham o‘quvchilarning dunyoqarashini kengaytirish, bilimlarni keng va oson o‘zlashtirish maqsadida pedagogik texnologiyalarning usul, vosita va shakllarini to‘g‘ri tanlab, ulardan foydalanish muhim sanaladi. O‘qish darslarini tashkil etishda pedagogik texnologiyalarning ko‘pgina metodlaridan foydalaniladi. Ayniqsa, Bola hayotida bog‘chadan so‘ng maktabning dastlabki davrlari muhim o‘rin tutadi. Shu bois boshlang‘ich ta‘lim davri ta‘lim jarayonidagi eng mas‘uliyatli davrdir. Bu paytda bolaning savodi chiqishi bilan birga, uning dunyoqarashi shakllanadi, tafakkur qilish malakasi rivojlanadi. Bu davrda bolaning zehni o‘stirishga qaratilgan har bir mashg‘ulot bola aqlining tarkib topishi va rivojlanishiga katta ta‘sir ko‘rsatadi. Shuning uchun ham bu davrda, avvalo, ta‘lim jarayonini qiziqarli, ta‘sirli qilib tashkil etishga, motiv hosil qilish va uni rivojlantirishga e‘tibor qaratish lozim. Chunki bu muddat bolaning o‘yin faoliyatidan aqliy faoliyatga, ya‘ni o‘quv faoliyatiga o‘tganligi bilan xarakterlanadi. Bolaning o‘quv faoliyatini rivojlantirishda turli o‘yinlardan foydalanish katta ahamiyat kasb etadi. Bolalar o‘yin orqali o‘z bilimlarini mukammallashtiradilar va uni chuqur o‘zlashtiradilar. Shu jihatdan qaraganda, ta‘lim jarayonida qo‘llanadigan didaktik o‘yinlarning roli beqiyosdir. Ayniqsa, zamonaviy didaktik metodlar ham muhim ahamiyat kasb etadi. Bizning ta‘lim tizimimizda ham yetakchilik qilayotgan chet el didaktikasining interfaol metodlari - Aqliy hujum, Munozara, Debat, O‘z o‘rningni top, Kichik guruhlarda ishlash, Tanqidiy fikrlash kabilarda bilish bilan birgalikda mustaqil o‘z fikrini bayon qila olish ko‘nikmalarini ham shakllantiradi.

Boshlang‘ich sinflarda interfaol metodlar va ta‘limiy o‘yinlardan, zamonaviy axborotkommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish o‘quvchilarni mustaqil fikrlashga, ijodiy izlanish va mantiqiy fikrlash doiralarini kengaytirish bilan birga ularni darslarda o‘rganganlarini hayot bilan bog‘lashga, qiziqishlarini oshirishga yordam beradi. O‘qituvchilarning bunday zamonaviy

talablar asosida yaratilgan sharoitlardan samarali foydalanib, darslarni ilg‘or pedagogik hamda axborot kommunikatsiya texnologiyalari asosida tashkil etilishi ta‘lim-tarbiya jarayonini sifatini kafolatlaydi.

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich sinflarda interfaol metodlardan foydalanish dars sifatini yaxshilashga, o‘quvchining dars jarayoniga jalb qila olishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Sog‘lom avlod uchun jurnali, T., Sano-Standart MCHJ. 2014. 4-son
2. Boshlang‘ich ta‘lim jurnali, T., “Avto-Nashr” MCHJ . 2011. 4-son

СУРХОНДАРЁ ВИЛОЯТИ ХУДУДИДА ЎСУВЧИ ОМОН ҚОРА(*UNGERNIA
VICTORIA*) ЎСИМЛИГИ ҲАҚИДА

Rajabov Baxriddin Sobirjon o'g'li
Termiz davlat Universiteti Tabiiy fanlar fakulteti
Biologiya ta'lim yo'nalishi 2- kurs talabasi.
Телефон: +99893-796-75-74
normurodov.oibek@mail.ru

Yo'ldoshev Sardor Alisher o'g'li
Termiz davlat Universiteti Tabiiy fanlar fakulteti
Biologiya ta'lim yo'nalishi 2- kurs talabasi.
Телефон: +99893-796-75-74
normurodov.oibek@mail.ru

Yaxshiboyev Erkin Islomqul o'g'li
Termiz davlat Universiteti Tabiiy fanlar fakulteti
Biologiya ta'lim yo'nalishi 2- kurs talabasi.
Телефон: +99893-796-75-74
normurodov.oibek@mail.ru

Аннотация: Ушбу мақолада доривор омон қора (*Ungernia viktoria*) ўсимлиги ҳақида қисқача маълумотлар келтирилиб ўтилган ва ушбу ўсимликнинг тиббиётдаги дориворлик хусусиятлари ҳақида сўз юритилган.

Калит сўзлар: *Amaryllis* лар оила вакили, базал чизикли, гули сарғиш, алкалоидлар, ликорин, галантамин, неврит, полиневрит, радикулит, эндемик ўсимлик, миястения гравислари, энсефалопатия, экспекторан.

Amaryllis лар оиласига мансуб кўп йиллик булбоус ўсимлик. Барглари базал чизикли, узунлиги 20-35 см, кенлиги 2-3 см, rozetkada to'plangan 7-10 гача. Улар баҳорда униб чиқа бошлайди, 2-3 ой давомида яшил бўлиб қолади ва рангсизланади. Август ойида, тепасида гул соябони бўлган, баргсиз гул ўқи ташланади. Гул сарғиш, баъзан пушти, пушти-бинафша чизик гулнинг ички қисмида кўриндаи. Ўсимликнинг илдизида диаметри 4-7 см бўлган бир нечта пиёзбошлар бўлади. Пиёзбошларда 0,8-0,9% алкалоид, 2,25% илдиз, 0,33-1% барглар мавжуд. Алкалоидлар орасида, шунингдек, ликорин билан бир қаторда, галантамин алкалоидининг 0,2% и топилган.

Сувли ажратмалар (дамлама ва қайнатмалар) - суюқ дори турларига кириб, доривор ўсимликлардан олинади. Дамлама ва қайнатмалар тайёрлашда тегишли меъерий-тахлил ҳужжатлари талабларига жавоб берадиган доривор ўсимликлар ишлатилади. Доривор ўсимлик ва сувни нисбати кўрсатилмаган бўлса, 1:10 га нисбатда тайёрланади. Демак 100 мл сувли ажратма олиш учун 10 гр доривор ўсимликка 100 мл қайнатилган сув қуйилади.

Маълумки доривор ўсимлик сувли ажратма тайёрлангандан сўнг ўзида бир қанча микдордаги сувни ушлаб қолади. Ҳар қанча сиқилса ҳам бу сувни сиқиб олиш имконияти бўлмайди. Шу сабабли тайёрланган сувли ажратма, ўсимлик шимиб қолган суюқлик сабабли, белгиланган микдордан кам бўлади. Сувли ажратма сифатли ва ҳажми белгиланган микдорда бўлишини таъминлаш учун сувли ажратмага солинадиган сув белгилангандан кўпроқ олинади. Бу микдор хом ашёни гистологик тузилишига қараб белгиланади. Масалан, илдиз ва илдизпоялар учун 1,5 мл/гр бўлиб, 10 гр. илдиз ва илдизпоядан тайёрлангандан сувли ажратма учун 115 мл сув олинади. Уруғлар учун 3,0мл/гр бўлиб, 10 гр. уруғдан тайёрлангандан сувли ажратма учун 130 мл сув олиш керак. Агар хом ашё пўстлоқ, доривор ўсимликни ер устки қисми (ўт) ёки гуллар бўлса, унда 2,0мл/гр бўлиб, 10 гр. хом ашёдан тайёрлангандан сувли ажратма учун 120 мл сув олинади.

Тарқалиши. Унгерния виктория-бу фақат тоғ тизмаси ва унгинг жанубий тизимлари бўйлаб тарқалган. Марказий Осиёдаги эндемик ўсимлик. Денгиз сатҳидан 800-2000 м баландликда тоғ ёнбағирларида, сув ҳавзаларида ва дараларда учрайди. Тоғ этаклари ва ўрта зоналарида у эфемер-буғдой чўлларида ўсади; одатда кичик гуруҳларда ўсади.

Ишлатилиши. Тўлиқ ривожланган ўсимлик барглари (узунлиги 30-35 см) доривор хом ашё сифтида ишлатилади. Баргларга шикаст етказиб бўлмайди, улар пичоқ ёки қайчи билан кесилади. Янги узилган барглар 2-3 см узунликдаги бўлакларга кесилади ва ингичка қатламда ётқизиблиб, 4-5 кун давомида қуритилади. Унгерния барглари галантамин гидробромиди шаклида ишлаб чиқарилган, галантамин 7 ишлаб чиқариш учун асосий хом ашё ҳисобланади.

Галантамин гидробромиди кичик дозаларда бронхнинг шиллик безларини секретсиясини фаоллигини оширади, балғамни суюлтиради ва шу билан унинг ажралишига олиб келади. Катта дозаларда қусиш сабаб бўлади. Бронхиал мушакларнинг спазмларини камайтиради. 0,1-0,2 мг дозада галантамин гидробромиди ўпка ва бронхлар, бронхектазалар ва бронхиал астма, миястения гравислври, прогрессив мушак дистрофияси, неврит, полиневрит, радикулит билан боғлиқ восита ва тактил касалликларда экспекторан сифатида ишлатилади. Препарат кунига 3-4 марта буюрилади. Юқори дозаларда кўнгил айниш, қусиш ва бошқа токсик таъсирлари пайдо бўлиши мумкин.

Амариллислар оиласидан ноёб ўсимлик бўлиб, баъзи севувчилар уни бинафша чизикли сариқ-пушти гул учун, базилари доривор мақсадларда етиштиради. Чап кўз ва оғиз бурчаги ёпилмаганда, юз асабининг кучли парезияси бўлган қон томиридан сўнг унгерниянинг малхамидан керак бўлади. Гап шундаки, ушбу ўсимликларда энг қимматбағо модда: галантамин гидробромиди ишлаб чиқариш учун асосий хом ашё ҳисобланади ва шунинг учун бундай ўсимликка бўлган талаб анча юқоридир.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Бегматов А.М., Рахматова М.У. Биоэкологические особенности *Glycyrrhiza L.* Современные научные исследования и разработки. Журнал. № 3 (20). Москва, 2018.
2. Мурдахаев Ю. М. Ўзбекистонда ватан топган доривор ўсимликлар. - Тошкент: Фан, 1990.

TA'LIMDA VIRTUAL KO'RGAZMALAR TIZIMIDAN FOYDALANISH

Salomat Matkarimova
Urganch davlat universiteti dotsenti,
filologiya fanlari nomzodi.
Abdillayeva Nazira Atabayevna
Xiva shahar 16-umumiy o'rta ta'lim
maktabi o'qituvchisi

Annotatsiya: Maqolada bugungi kunda an'anaviy ko'rgazmalar qatoriga virtual ko'rgazmalar tizimi qo'shilganligi va uni adabiyot darslarida qo'llash haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: dars, kompyuter, internet tarmog'i, slayd, ko'rgazma.

Pedagogik texnologiyalar–pedagogning yutuqlariga kafolat beradigan, aniq ishlab chiqilgan va qat'iy ilmiy loyihalashtirilgan, takrorlana oluvchi pedagogik harakatlar tizimidir. Dars o'tishning bir qator tamoyillari mavjud bo'lib, ko'rgazmalilik etakchi tamoyillardan hisoblanadi. Unutmaslik kerakki, ko'rgazmalilik ta'lim-tarbiya jarayonining asosiy maqsadi emas, balki asosiy maqsadga erishishning muhim vositasidir¹. Bugun an'anaviy ko'rgazmalar qatoriga virtual ko'rgazmalar tizimi ham kelib qo'shilmoqda. Deylik, adabiyot darsida ijodkorning hayoti, ijodi, uning asarlari o'rganilmoqda. Internet tarmog'ida hozir ayrim yozuvchilarning saytlari paydo bo'ldi. Ayrim ijodkorlar haqida Internetda anchagina ma'lumotlar jamlandi. Masalan. Navoiy saytida shoir haqidagi ayrim ma'lumotlarni olish, portret va rasmlar tizimini ko'rish imkoniyati mavjud.

Ko'rish va eshitish bilan bog'liq bo'lgan ko'rgazmalilik ta'lim oluvchidagi ijodiy tasavvurni faollashtirish bilan omuxtalashib sinfdagi adabiy asar tahliliga jiddiy ijodiy ta'sir ko'rsata oladi. Buning natijasida esa o'quvchi o'zi o'qigan narsasiga mustaqil munosabatining shakllanish jarayonini tezlashtiradi hamda bu sohadagi bilimlarini mustahkamlaydi.

Navoiyning asarlarini o'rganishga bag'ishlangan adabiyot darsida Prezidentimizning Navoiy haqidagi so'zlari yozib olingan videotasvir namoyish etilib, Navoiy portreti hamda Husayn Boyqaro, Bobur, Oybek kabi shoir va yozuvchilarning so'zdagi portretlari beriladi va dars "She'riy lahza" bilan boshlanadi. "Hayrat ul-abror" asaridan olingan rostlik to'g'risidagi 10-maqolat o'qitilayotganda "Sher bilan durroj" hikoyati asosida ishlangan multfilm namoyish qilinadi. Shoir ruboiylari o'tilganda esa O'ztele radiokompaniyasi tomonidan berilgan ruboiylarning videoyozuvi ko'rsatiladi. G'azallarini o'rgatishda Navoiy g'azallari bidan aytiladigan qo'shiqlarning audioyozuvlaridan, shuningdek, televideniya da berilgan g'azallar sharhiga bag'ishlangan ma'rifiy ko'rsatuvlarning videoyozuvi namoyish etiladi, ulardagi I.Haqqulov, Q.Ergashev kabi olimlarning qilgan chuqur ilmiy tahlillari eshittiriladi. "Xamsa" tarkibiga kirgan dostonlar o'qitilganda "Farhod va Shirin" badiiy filmi, "Layli va Majnun" videofilmi hamda "Saddi Iskandariy" dostonidan Afzal Rafiqov o'qigan parchalar videoyozuvi namoyish etiladi. Ta'kidlash lozimki, shoir portreti, asarlariga ishlangan rangtasvirda aks etgan manzaralarni o'zida jamlagan slaydlarni ko'rish, Navoiy she'rlarining ifodali qilib o'qilgan variantlarini audio-video vositalar yordamida eshitish ta'lim oluvchining hayotiy tajribasini boyitadi, uning ruhiyatiga kuchli emotsional-hissiy ta'sir o'tkazadi. Ammo bu asar matnining tahlilini orqa planga surmasligi, aksincha unga yordam berishi kerak.

Kompyuter texnologiyasining afzalligi shundaki, u o'zida ko'rgazmalilik tamoyilini uzluksiz tarzda mujassamlashtiradi; har xil kontselyariya materiallariga sarflanadigan xarajatlarni inkor qiladi; bir o'quv materialining qayta-qayta ishlatishiga yo'l ochadi; tavsiya etilayotgan materialning ko'rinishi, shakli, hajmiga istagan tarzda o'zgartirishlarni zudlik bilan kiritish imkonini beradi; o'quvchilar bilan individual ishlash imkoniyatlarini kengaytiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ziyomuhamedov B. Pedagogika. -Toshkent, 2006.
2. R.Ishmuxamedov, L.Abdudodirov, A.Pardayev. Ta'limda innovatsion texnologiyalar. — T., 2008.

¹ Ziyomuhamedov B. Pedagogika. -Toshkent, 2006. 91-93-betlar.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QISH DARSLARIDA XALQ MAQOLLARINI O'QISH ORQALI O'QUVCHILARDA MA'NAVIY BARKAMOLLIKNI SHAKLLANTIRISH

Shoyqulova Nazokat Kenjayevna
Sirdaryo viloyati Sirdaryo tumani
4-umumta'lim maktabi boshlang'ich sinf o'qituvchisi
+99897 751 9691

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang'ich sinf o'qish darslarida maqollar asosida o'quvchilarni ma'naviyatini shakllantirish yo'nalishlariga to'xtalgan holda amaliy faoliyat namunalari keltirilgan.

Kalit so'zlar: o'qish, maqol, ma'naviyat, xalq og'zaki ijodi.

Har bir avlod oldida insoniyat yaratgan jamiki boyliklarni-bilimlarni o'rganish, o'zlashtirish va rivojlantirish vazifasi turadi. Hayot taraqqiyoti va jamiyat rivojini shusiz tasavvur qilib bo'lmaydi. Bu vazifani amalga oshirishning birdan – bir yo'li ta'lim standart tizimini tinmay takomillashtirish orqali yosh avlodni ilm – fan asoslari bilan chuqur qurollantirishdir. Zero, ilm olish yo'lidagi izlanish insonning e'tiqodi va dunyoqarashini shakllantiradi, ma'naviy – axloqiy kamolot sari etaklaydi.

Maktab ta'lim-tarbiya maskani bo'lib, shaxsning kelajagi shu maskanda uning qanday amalga oshirilishiga, tarbiyachi hisoblanmish o'qituvchining o'z burch, vazifalariga qanday munosabatda bo'lishiga bog'liqdir. Barkamol insonni, ya'ni, avvalo, o'zi yashab turgan jamiyat, xalq uchun fidoyi shaxsni tarbiyalashga ham shu yerda zamin qo'yiladi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining ma'naviy tarbiyasida xalq maqollaridan foydalanishning ham alohida o'rni bor. Zero, o'quvchilar o'quv dasturiga ko'ra „O'qish kitobi“ darsligi sahifalari orqali bir qator maqol va latifalarni o'qib-o'rganadilar. DTS talablaridan kelib chiqib ularni yod oladilar. Mana shu jarayonda maqollardan o'quvchilarni ma'naviy barkamol inson qilib tarbiyalashda muhim vosita sifatida foydalanish juda muhim hisoblanadi. Maqol xalqning ko'p asr mobaynida ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy va madaniy hayotda to'plagan tajribalari, kuzatishlari asosida yuzaga kelgan ixcham chuqur mazmunga ega bo'lgan og'zaki ijod janrlaridan biridir. Maqol atamasi arabcha –qavlun- gapirmoq, aytmoq, bir xilda tushuniladigan ibora, ifodalar, asosan, maqol janrini tashkil etadi. Demak, maqol xalq ommasining muayyan voqea, hodisalar haqidagi xulosalari, hukmi va tavsiyalarini mujassamlashtirgan o'ziga xos badiiy shaklga ega bo'lgan ifoda va iboralardan iborat.

Maqol o'z tabiatiga ko'ra xalqaro janr hisoblanadi. Dunyoda o'z maqollariga ega bo'lmagan xalqning o'zi yo'q. Chunki har bir xalq hayotiy tajribalarini maqollar shaklida avlodlarga qoldiradi. Shuning uchun ham turli xalqlar og'zaki ijodida mazmun va shakl jihatidan bir-biriga yaqin hamda hamohang maqollar o'xshashliklar, umumiyliklar mavjud.

Maqol qator xususiyatlari bilan xalq og'zaki ijodining boshqa janrlaridan keskin farqlanib turadi. Chunki xalq doston va ertaklari, afsona va rivoyatlari, naql va latifalari voqelikni epik planda rang-barang obrazlarning xatti-harakati ketinmalari orqali aks ettirsa, maqollq voqelikni xalqning bevosita ana shu voqealik haqida xulosalar; hukmlari orqali aks ettiradi.

Maqollarda ibratli fikr aytiladi. Biroq har qanday ibratli fikr maqol bo'lavermaganidek, ibratli fikrning maqolga aylanishi uchun muayyan shartlar mavjud. Ana shunday shartlardan biri maqolga aylanuvchi ibratli fikr xalqning uzoq yillar maboynidagi hayotiy tajribasiga sinalgan bo'lishligidadir. Hayotiy tajribada sinalgan fikr esa kishini ishontira oladi. Ikkinchi sharti shuki, maqolda ifodalangan ibratli fikr alohida shaxslargagina emas, balki umuminsoniy xarakter kasb etishida ko'zga tashlanadi. Nihoyat, uchinchi sharti-ibratli, sinalgan umuminsoniy fikr ixcham, mukammal badiiy shaklga ega bo'lishi bilan belgilanadi. Mana shuning uchun ham xalq maqollari juda ham sekinlik bilan yaratilish va unutilish xususiyatiga ega. Maqollardagi bu xususiyat jamiyatning iqtisodiy, siyosiy va madaniy strukturasi, bu strukturaning barqarorlik yoki beqarorlik darajasi bilan bog'liq holda amal qiladi.

Darhaqiqat, maqollar turli ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlarni, xalqning etik va estetik normalarni e'tiqodiy tasavvurlarini, maishiy turmushi va mehnat tarzini, sevgi va nafratni, orzu va intilishlarini obyektiv baholashda katta ahamiyat kasb etadi. Shuning uchun ham genial rus yozuvchisi L.N.Tolstoy "Har bir maqolda men shu maqolni yaratgan xalq siymosini ko'raman"

deb yozganida to'la haqli edi.

Boshlang'ich sinflarda maqollarni o'rganish orqali o'quvchilar og'zaki nutqini o'stirish bilan bir qatorda ular orqali o'quvchilar ongiga turli insoniy fazilatlarni singdiriladi. Bunda quyidagilarga e'tibor beriladi:

Maqollar tajribada sinalgan fikrni tasdiqlaydi.

Masalan: "Hunarli kishi xor bo'lmas"(1-sinf), "Hunar bol'sa qo'lingda, non topilar yo'lingda" (3-sinf), «Yolg'iz otning changi chiqmas, Changi chiqsa ham dong'i chiqmas"(4-sinf) maqollarida hunari orqasidan kishining yaxshi turmush kechirishi hamda kishilar orasidagi ahillikning ahamiyati ifodalangan; tabiatda sodir bo'lgan voqea va hodisalarni jamiyat hayotiga (ko'chma ma'noda) boshlaydi. Inson uchun uning zarurligi ochiladi. Masalan:

Bog'ni eksang bog' bo'ladi,

Botmon dahsar yog' bo'ladi.

Boqimsiz bog' tog' bo'ladi,

Yurak-bag'ring dog' bo'ladi.

Ko'rinadiki, xalq maqollari boshlang'ich sinf o'quvchilarida insoniy fazilatlarni tarbiyalashda, ularda yuksak ma'naviyatni shakllantirishda, kelajakda barkamol inson bo'lib yetishishlarida juada katta rol o'ynaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. K.Qosimova «Boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitish metodikasi» T.O'. 2009.
2. Boshlang'ich ta'lim fanlarini o'qitish metodikasi" moduli bo'yicha o'quv-metodik majmua T-2018 1-qism.
3. Umarova M va b. 3-sinf o'qish darsligi T. 2019.

«ПОВЫШЕНИЕ КАЧЕСТВА ОБУЧЕНИЯ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ»

*Джолдасбекова Сапаргуль Абдукадировна
Ташкентская область Уртачирчикский район
средняя школа 23 Учитель начального класса*

Аннотация: В статье рассматривается эффективная организация учебного процесса младших школьников.

Ключевые слова: новые методы, легкие методы чтения, навыки письма, разговор, беглая речь, грамматические средства.

Как говорится с самого начала, знания, которые дети приобретают в юном возрасте, равносильны узору, высеченному в камне. Они запоминают и узнают то, чему мы их учим. Считаю необходимым облегчить процесс обучения. То есть желательнее проводить уроки с интересными и интерактивными играми. Многие вещи можно легко объяснить и научить с помощью упражнений на запоминание.

Например, можно использовать следующие методы, чтобы помочь детям быстрее усвоить математику: 1. Игры на скорость. Эти игры включают словесные примеры. Обучая примеры быстро и устно, мы учим ребенка умственной деятельности и эффективной работе. Для этого мы приводим им пример, в котором считается заданным как минимум два действия. Прибавьте 65 к 24 и вычтите 13. По аналогии. Дополнительно могут быть приведены простые уравнения. Уравнение также учит мозг резкости. 2. Точный счет игры. В этих играх от учеников требуется работать с умом, а не со скоростью. Такие игры могут включать письменные вопросы. Используя описанный выше метод решения письменных задач, у ребенка не возникнет затруднений при письме, даже если он будет решать повседневные примеры. Со статистической точки зрения можно сказать, что навыки помогают ребенку запоминать 70%. Чтобы успешно преподавать математику младших школьников, начавший работать учитель должен владеть разработанной системой обучения математике, то есть методикой преподавания математики в начальной школе, и на этой основе самостоятельно должен начать работать.

«Методология» - это греческое слово, а «метод» означает путь. Математическая методология - это отрасль педагогической науки, входящая в систему педагогических наук и изучающая законы математики на определенном этапе развития математики в соответствии с поставленными обществом задачами обучения.

Предметом методики начального образования по математике является:

Обоснуйте цели курса математики. (почему его учат).

Научная разработка содержания обучения математике (т.е. какой материал следует изучать по математике в начальной школе, почему выбран именно этот материал, на каком уровне обобщения каждой отдельной задачи курса в начальной школе, в каком порядке изучаются темы, оказывается наиболее рациональным).

Необходимо разработать учебные пособия - учебники, дидактические материалы, учебные пособия и технические средства.

Научная разработка организации обучения (как проводить уроки и внеклассные формы обучения? Какие организационные методы обучения? Как более эффективно решать учебно-педагогические вопросы в учебном процессе?).

Список использованной литературы:

1. Нафасова Б. «Методика обучения математике в начальной школе».

БОШЛАНГИЧ СИНФЛАРДА МАТЕМАТИКА ФАНИНИ ЎҚИТИШ МЕТОДЛАРИ ҲАМДА УЛАРДАН САМАРАЛИ ФОЙДАЛАНИШ ЙЎЛЛАРИ

Қурбонов Фазлиддин Ботирович
Тошкент Вилояти ХТХҚТМОҲМ «Мактабгача, бошланғич ва
махсус таълим методикалари» кафедраси катта ўқитувчиси
Тел: +99894 946 42 24
e-mail: k_fazliddin422 @ gmail.com.

Аннататсия: Мақолада бошланғич синфларда математика фанини ўқувчилар билим оладиган манбалар бўйича ўқитиш самарадорлигини ошириш усуллари ҳақида фикр юритилган.

Таянч тушунчалар: метод, суҳбат, тушунтириш, индукция, дедукция.

Маълумки, ўқитиш услублари, уларни тизимли равишда бойитиб ва янгилаб бориш масаласи ўқитиш ва умуман, таълим тизимида юқори натижаларга эришишда энг муҳим жиҳатлардан биридир. Ўқиш ва ўқитиш методлари ўқитувчи ва ўқувчиларнинг биргаликдаги фаолият усуллари бўлиб, бу фаолият ёрдамида янги билимлар, малакалар ва кўникмаларга эришилади. Ўқитувчиларнинг қобилияти, тафаккури ривожланади. Шунинг учун замонавий фан-техника ва ахборот технологияларининг илғор ютуқлари асосида бойитиб борилган ўқитиш методлари тарбиялаш самарадорлигини оширишда муҳим аҳамият касб этади.

Бугунги кунда амалиётда мавжуд бўлган ўқитиш методларидан таълимнинг янги мазмунига ва янги вазифаларига мос келадиганларини онгли танлаб олиш учун даставвал ҳамма ўқитиш методлари ва мавжуд ўқитиш методлари классификациясини қараб чиқиш лозим бўлади.

Ўқитиш методлари ўқитувчи ва ўқувчиларнинг биргаликдаги фаолиятини ташкил қилиш, рағбатлантириш ва назорат қилишни назарда тутди.

Шунинг учун улар уч гуруҳга бўлинади:

- ўқув-билиш фаолиятини ташкил қилиш методлари;
- ўқув-билиш фаолиятини рағбатлантириш методлари;
- ўқув-билиш фаолияти самарадорлигини назорат қилиш методлари.

Математика дарсларида кургазмали методни амалга оширишда бир томондан ўқувчиларнинг идрок этишларига, иккинчи томондан уларнинг тасаввурларига таянилади. Математика дарсларида курсатмаликдан тугри фойдаланиш ва микдорий тасаввуруарнинг мазмунли тушунчаларининг шаклланишига имкон беради, мантикий фикр юритишни, нуткни ривожлантиради, аниқ ходисаларни қараб чиқиш ва анализ қилиш асосида кейинчалик амалда қўлланиладиган умумлаштирилларга келишга ёрдам беради.

Энди ўқувчилар билим оладиган манбалар бўйича тақсимланган гуруҳни алоҳида таҳлил қилиб ўтсак. Юқорида келтирилганлардан маълумки, булар оғзаки, кўрсатмали ва амалий методлардан иборат эди.

Оғзаки методлар қисқа муддат ичида ҳажми бўйича энг кўп ахборот бериш, ўқувчилар олдида жумбоқлар қўйиш, уларни ҳал қилиш йўналишларини излаб топишига кўмаклашиш, умуман олганда ўқувчини оғзаки ишлаш қобилиятини ривожлантириш имконини беради. Бу методлар ўқувчиларнинг тафаккурини ривожлантиришда ўзига хос шароит яратади.

Математика матнни ё масала текстини уқиш ўқувчилар учун янги ва янча кийин, шунинг учун ўқувчининг дарсликдан нимани уқиганини текшириш керак. Дарсликларда ҳар бир машқлардан олдин берилган курсатмаларни уқишга эътибор бериши керак.

Математика ўқитишда расмларни чизмаларни ва схемаларни уқиши малакаса, дарсликнинг асосий мазмунини ташкил қилувчи математик ёзувларни тушуниш малакаси катта аҳамиятга эга.

Ўқитувчи ўқувчиларга бирмунча вақт у ёки бу ёрдамни кўрсатади. Шундан сўнг машқлар мустақил бажарилиши мақсадга мувофиқдир. Ижодий характердаги машқларга масала ва мисолларни турли усуллар билан ечиш, ифода бўйича масала тузиш, қисқа ёзув схемасига кўра масала тузиш, идрок қилишга оид, жумбоқли характердаги масалаларни ечиш каби машқлар киради.

Адабиётлар:

1. Алиханов.С ., Математика ўқитиш методикаси « Тошкент-2011.
2. Жумаев М. Е. ., Математика ўқитиш методикасдан практикум Тошкент-2004

ЎСПИРИНЛАР ХУЛҚ-АТВОРИДАГИ САЛБИЙ ЎЗГАРИШЛАРНИ БАРТАРАФ ҚИЛИШГА ЙЎНАЛТИРИЛГАН ПСИХОКОРРЕКЦИОН ТРЕНИНГНИНГ АҲАМИЯТИ

Ж.Облоқулов

Самарқанд давлат университети ўқитувчиси.

Телефон: +998979101436

oblokulov.79@mail.ru

Аннотация: Мазкур мақола ўспиринлар хулқ-атворидаги салбий ўзгаришларни бартараф қилишга йўналтирилган психокоррекцион тренингни аҳамияти кенг ёритилган.

Калит сўзлар: психодиагностика, психокоррекция, интернет, ўспирин, тўлқин, ҳимоя механизми, ҳаётий стратегия, ижтимоийлашув.

Жаҳонда инсон ҳаётида юзага келадиган муаммоларнинг шаклланиш қонуниятларини психологик таҳлил қилиш, унга нисбатан зарур психологик чора-гадбирларни белгилаш, оқилона ечим топиш ва натижаларни тўғри баҳолаш ҳамда илмий асосда қарорлар қабул қилиш муаммоларини ўрганишга йўналтирилган тадқиқотларга алоҳида аҳамият берилмоқда. Шунингдек, ўспиринлар хулқ-атворидаги салбий ўзгаришларни бартараф қилишга йўналтирилган психокоррекцион тренингни муҳим жиҳатларини изоҳловчи назарий ва методологик ёндашувларнинг ижтимоий психологик омилларини аниқлашга қаратилган тадқиқотлар алоҳида ўрин тутди.

Ўқув-тарбия жараёнларини узлуксиз такомиллаштириб бориш асосида жаҳон андозаларига эришиш баробарида ёшлар хулқ-атворида ҳосил бўладиган салбий ўзгаришларни долзарб муаммо сифатида ўрганиш, уни коррекция қилиш, бундай ўзгаришларни юзага келишига сабаб бўлувчи табиий-физиологик, ижтимоий-маданий ва тарбиявий-психологик омилларни ҳисобга олиш истиқболда белгиланган натижаларга эришиш учун кенг имконият яратди.

Бугунги замонавий психология амалиётида ёшлар психологияси, хулқ-атвори ва дунёқарашида юзага келаётган ўзгаришларни коррекция қилишда психоанализ, когнитив терапия, хулқ-атвор (индивидуал) терапияси, гештальт терапия ва бошқа терапевтик усуллардан самарали фойдаланиб келинмоқда.

Психокоррекцион дастурни тузиш ва уни тадқиқот жараёнида қўллашда хулқ-атвор терапияси (индивидуал ишлаш), когнитив терапия, психодрама терапияси, Гештальт терапия усулларидан фойдаланиш учун белгиланган тартиб, меъёр ва қоидаларга амал қилдик. Шунингдек, тадқиқот олиб борилаётган ўспиринларнинг ёш даври ва индивидуал психологик хусусиятлари, ўқиш ва касб эгаллаши билан боғлиқ жараёнлар, оилавий, миллий-маданий ва ижтимоий-худудий хусусиятлар ҳам алоҳида эътиборга олиш зарур. Психокоррекцион ва ривожлантириш ишлари индивидуал ҳамда гуруҳларда олиб борилгани бизга психокоррекцион ҳамда психотерапевтик усуллардан фойдаланишни индивидуал психотерапия, гуруҳий психотерапия ва ижтимоий-психологик тренинг (корпоратив тренинг) кўринишларида амалга ошириш учун қулайлик туғдиради.

Ривожланган мамлакатлар амалиётида турли мақсадларда қўлланилаётган ижтимоий-психологик тренинглар ва унинг алоҳида муҳим шакли бўлган индивидуал ва корпоратив тренингдан фойдаланиш бўйича муайян тажрибалар тўпланган. Бу йўналишда Ғарбда ва Россияда қатор илмий тадқиқотлар (Е.Берне, Д.Жонсон, Д.Мацумото, К.Левин, Г.Андреева, А.Донцов, В.Кан-Калик, М.Лебедева, Ю.Емельянов, Н.Богомолова, Н.Малишева ва бошқ.) олиб борилган. Корпоратив тренингни ёшлар хулқ-атворини ўзгартириш ва улардаги салбий ўзгариш ва нотўғри тасаввурларни бартараф қилиш воситаси ва услуги сифатида бизнинг миллий маданий муҳитимизда ўтказилган илмий ишлар етарлича эмас. Бу эса тадқиқотнинг амалий, татбиқий босқичида айнан корпоратив тренингдан фойдаланиш ғоясини илгари суришга асосдир.

Аслида, ижтимоий-психологик тренинг - одамларда психотерапевтик ҳамда психокоррекцион таъсир кўрсатиш назарияси ва амалиёти бўлиб, унинг воситасида индивиднинг шахс сифатида камолоти, турлича ҳаётий вазиятларга нисбатан ўзгариши ва мослашувчанлиги таъминланади, тренинг воситасида инсоннинг ўзаро муносабатларга киришиши

асосида тўғри йўналиш олиш ва ўз-ўзини англаш компетентлиги оширилади.

Ижтимоий-психологик тренингнинг ишончли ва энг самарали шаклларида бири индивидуал ҳамда у билан бирга корпоратив тренинг бўлиб, бу – респондент билан алоҳида ишлаш ва ўртача гуруҳ шароитида махсус ташкил этилган шахслараро муносабатларни самарали йўлга қўйишга хизмат қилувчи ўзига хос психологик таъсир технологияси ҳисобланади. Моҳияти нуқтаи назаридан корпоратив тренингнинг асосида “юзага келган муаммони уюшган ҳолда илмий тамойилларга таяниб ечиш” ҳамда “муаммони ечишда халқ тажрибаси, жамоа билими ва маданиятига амал қилиш” тушунчалари ётади. Унинг маъноси лотинча «согrogatio» сўзидан олинган бўлиб, «бирлашма», «уюшма» маъносини англатади.

Ж.Мухамедьярованинг¹ ёзишича, “корпоратив маданият муваффақиятли бошқарувнинг асосий мезонидир”.

Корпорация эса бу ўзига хос уюшган гуруҳ бўлиб, унинг асосий хусусияти максимал равишда бирлашганлик, гуруҳ етакчисибўрсини тан олиш ва гуруҳнинг манфаатини кўзлаган ҳолда унингфикрига эргашиш, ўртага қўйилган мақсад, муддао, вазифаларни уюшган ҳолда маслаҳатли ҳамда ҳамжихат тарзда ечишга ҳозирликни билдиради. Гуруҳда билдирилган ҳар бир фикр кадрият ҳисобланиб, уни ҳар бир аъзо ўзи ва жамоа манфаати нуқтаи назари билан қабул қилади.

Шунга кўра, жамоа ёки гуруҳларда ечими изланаётган масалага доир мунозаралар, бахслар, муаммолар юзага келганда корпоратив тренинг- бу яхлит бир гуруҳни мақсадга йўналтирган тарзда яна бир қанча гуруҳларга бўлган ҳолда ягона мақсадга эришишнинг стратегиясини белгилаш воситаси сифатидаги фаолиятни англатади. Биз мазкур тадқиқотимизда айнан хулқ-атворида жинойт мотивлари шаклланаётган ўспирин ёшлар гуруҳида шундай самарали ва уюшган гуруҳчалар воситасида гуруҳий кадриятларга амал қилган ҳолда ягона мақсадга эришиш ғояларини амалда синаб кўришни татбиқий мақсад сифатида белгиладик.

Корпоратив усулда билим олиш ва унинг тарбиявий таъсирига хос муҳим кўрсаткичлари куйидагилардир:

- ўспирин ёшлар хулқ-атвори ва тарбиясига доир масала ёки муаммони ҳал қилиш учун биргаликда интиладилар ва фикр алмашадилар, натижада улар фаол равишда муаммо ечимига хос билим оладилар;

- гуруҳларда ишлаш унинг аъзолари орасида дўстона муносабатларни ривожлантиришга олиб келади ва улар бир-бирлари билан муаммога доиринтенсив фикр алмашадилар;

- гуруҳ аъзолари орасида ўзига хос кооперация ҳосил бўладики, бу охир оқибат шахслараро самарали коммуникациянинг ривожланишига ва ёшларнинг жадалроқ ижтимоийлашувига олиб келади, гуруҳ аъзолари хулқ-атворининг салбий кўринишларига доир турли хил камчиликларни максимал равишдатоҳлил қилиб, уни бартараф қилишга доир яқдил фикрга кела оладилар.

Корпоратив тренинг битта яхлит академик гуруҳ доирасида ташкил этилган вақтда, у ўз навбатида яна майдароқ гуруҳларга бўлинади ва бу гуруҳчалар муайян муддатда автоном, сўнгра эса яна биргаликда муаммоли масала устида ишлайдилар. Моҳиятан гуруҳлараро рақобатга асосланган корпоратив усулда ҳар бир шахс ўз гуруҳий қизиқишлари ва ғояларига мос равишда яхшироқ ишлаш ва ижодий фикрлашга интиладилар. Корпоратив усулда таълим беришга ёки тарбиявий таъсир этишга бағишланган жуда кўп илмий изланишлар мавжуд бўлиб, уларни ўрганиш ва амалиётда фойдаланиш мактаб раҳбарлари ва ўқитувчилардан ўзига хос маҳорат ва билимни талаб қилади, буларсиз корпоратив усулда таълим беришни уюштириш мумкин эмас.

Шундай қилиб, хулқ-атвор психология фанида муҳим феномен бўлиб, у инсоннинг моҳиятини, онгини ва психологиясини айнан ифодаланишини намоён этади. Гуруҳий жараёнлар (гуруҳий онг) нинг ажралмас қисми ва ҳамкорлик қилишнинг шарти эканлигини исботлаш мақсадида корпоратив тренинг дастури танлаб олинди ва хулқ-атвор моҳиятининг таркибий қисмига кирувчи билим, онг, ўзиниўзи англаш, ахлоқ, одоб, маънавиятга таянадиган ақлий, ахлоқий-маънавий, ҳиссий-иродавий фазилатларни шакллантириш мақсадида

¹ Мухамедьярова Ж. Корпоративная культура как инструмент успешного управления компанией // Материалы II межд. конф на тему “Психология управления” Екатеринбург, 2007, -с 21-24.

қўлланиб кўрилди.

Хулоса ўрнида шуни айтиш мумкинки, ўспиринларда жинойт мотивлари шаклланишининг психодиагностикаси ва психокоррекциясини мақсадли амалга оширишга қаратилган ҳамкорликдаги ўқув-тарбия босқичлари, ижтимоий-психологик тренинглار механизми (моделли), яъни корпоратив тренинглар ва сценарийлар мажмуаси ўзининг самарадорлиги, қулайлиги ва мақсадга йўналганлиги билан тарбиявий афзаллигини тасдиқлади. Ёш авлод тарбиясига доир салбий кўринишларни ва улар хулқ-атворида юзага келган ўзгаришлар ёки нотўғри йўналганлик билан боғлиқ муаммоли масалаларни ечиш амалиётида корпоратив тренингларнинг самараси ва аҳамияти юқори эканлиги аниқланди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ғозиев Э.Ғ. Умумий психология. – Т.: Университет, 2002.
2. Асадов Ю., Мусурманов Р. Ўспиринлар девиант хатти-ҳаракатининг ижтимоий-психологик хусусиятлари. – Тошкент. 2011.
3. Тулаганова Г.Қ. Девиант хулқнинг психологик коррекцияси. – Тошкент, Университет нашриёти, 2014. – 150 б.
4. Жабборов А.М. Ўқитувчи этнопсихологияси. Қарши. Насаф нашриёти, 2015. – Б 38-104.
5. Шоумаров Ғ.Б. Ўзбекистон таълим тизимида психологик хизмат муаммолари. - Т., 1998. 13-15 б.
6. Липунова О.В. Психология, диагностика и коррекция отклоняющегося поведения: Практическое пособие. - Комсомольск-на-Амуре: Изд-во Комсомольского-на- Амуре гос. пед. ун-та, 2002.-65 с.
7. Рахимова К., Абдуллаева А. Тарбияси қийин ўспиринлар психологияси. - Фарғона, 2006.-92 б.
8. Бандура А. Теория социального на учения. Монография - Санкт - Петербург: Евразия, 200. - 320 с.
9. Мухамедьярова Ж. Корпоративная культура как инструмент успешного управления компанией // Материалы II междунар. конф на тему "Психология управления" Екатеринбург, 2007, -с 21-24.
10. Каримова В.М. Ёшларда ўзбек оиласи тўғрисидаги ижтимоий тасаввурлар. Псих. фан. док. дисс. - Т.: ТошДУ, 1994. – 309 б.
11. Рахимова К., Абдуллаева А. Тарбияси қийин ўспиринлар психологияси. - Фарғона, 2006.-92 б.
12. Бандура А. Теория социального на учения. Монография - Санкт - Петербург: Евразия, 200. - 320 с.
13. Мухамедьярова Ж. Корпоративная культура как инструмент успешного управления компанией // Материалы II междунар. конф на тему "Психология управления" Екатеринбург, 2007, -с 21-24.

РЕЧЬ - ОЧЕНЬ ШИРОКАЯ СФЕРА ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ЧЕЛОВЕКА

Рисбекова Хафиза Абдужаббаровна
Учительница II категории русского языка и литературы
средней школы №6 района ахангаранского
тел:+998 94 219 99 18

Аннотация. Развитие речи - это последовательная, постоянная учебная работа, которую можно планировать на каждый урок. Развитие речи имеет свой арсенал методов, собственные виды упражнений, свою программу умений, которые обеспечиваются соответствующий методикой.

Ключевые слова: Работа над словом, работа над словосочетанием и предложением, связная речь, словарная работа, потребность общения, речевая среда.

Речь – очень широкая сфера, деятельности человека. В развитии речи выделяются три линии:

- 1) Работа над словом;
- 2) Работа над словосочетанием и предложением;
- 3) Работа над связной речью.

Все эти три линии работы развиваются параллельно, хотя они находятся в то же время и в подчинительных отношениях. *Словарная работа* даёт материал для предложений, для связной речи; при подготовке к рассказу, сочинению проводится подготовительная работа над сложным предложением. Упражнения в связной речи: рассказы, пересказы, сочинения и т.п.- представляют собой высшую ступень сложной системы речевых упражнений, в них сливаются все умения – в области словаря, и уровне предложения, а по логике и композиции текста, и умение накапливать материал и орфографические умения.

Что может быть хорошо развитой речи? - Без неё нет подлинных успехов в учении, нет настоящего общения, а значит, и коллективного труда. Современная программа предъявляет высокие требования к речевому развитию учащихся.

Главное в развитии речи – точность, гибкость, выразительность и разнообразия.

В развитии речи недопустимо механическое заучивание речевых штампов, это может принести только вред. Однако и стихийность тоже вредна и недопустима.

Развитие речи – это последовательная, постоянная учебная работа, которую можно планировать на каждый урок. Развитие речи имеет свой арсенал методов, собственные виды упражнений, свою программу умений, которые обеспечиваются соответствующий методикой.

Проводя изложения и сочинения, устные рассказы, словарные и синтаксические упражнения, учитель должен руководствоваться не только перспективной целью, которая может быть как хорошая речь, но и конкретными учебными целями каждого отдельного упражнения.

Человек всю свою жизнь совершенствует речь, овладевает богатством языка. В раннем детстве у него возникают потребности общения, которых он удовлетворяет посредством простейших элементов речи. Потребность выражать свои мысли с возрастом расширяется, разнообразится. Развиваясь, ученик пользуется всё более сложными языковыми единицами. Обогащается словарь, усваивается фразеология, ученик овладевает закономерностями словообразования, словоизменения и словосочетания, многообразными синтаксическими конструкциями. Эти средства языка он использует для передачи своих все усложняющихся знаний, для общения с окружающими людьми в процессе своей деятельности.

Условия речевого развития.

Первое условие речевого развития ученика – *это потребность общения*. Но общение возможно только с помощью общепонятных знаков, т.е слов, их сочетаний, различных оборотов речи.

Следовательно, детям нужно дать образцы речи или создать *речевую среду*.

Это второе условие речевого развития ученика. От того, какая у него речевая среда, во многом зависит богатство и разнообразие его собственной речи.

Владеть речью – это способность общения и познания деятельности человека. Богат-

ство речи в значительной степени зависит от обогащения ученика различными представлениями и понятиями, от его жизненного опыта. Иными словами речь, развиваясь, нуждается не только в языковой, но и в *фактическом материале*. Это третье условие успешного речевого развития.

Язык усваивается учащимися стихийно, в общении, в процессе речевой деятельности. Но этого не достаточно: стихийно усвоенная речь примитивно и не всегда правильна.

Усвоение литературного языка подчинённого норме, умение отличать литературный, “правильный” язык от нелитературного, от просторечия, диалектов, жаргонов, учебное заведение учит литературному языку- художественном, научном и разговорном вариантах. Поэтому необходима система учебных воздействий на учащихся, нужна планомерная работа, нужно соблюдение ступеней в формировании речи.

В школах ученики овладевают чтением и письмом. Чтение и письмо – это речевые навыки, опирающиеся на систему языка, на знание его фонетики, графики, лексики, грамматики и орфографии. Письменная речь строже устной, в ней отчетливо видны все ошибки и недочеты, столь обычные у учащихся. Овладевая письменной речью, учащиеся усваивает особенности жанров – описания и повествования, письма, заметки в газету и т.п.

Речь - очень широкая сфера деятельности человека. Необходимо знать особенности каждого вида речи.

Таким образом, владение устной и письменной речью, запасом слов и грамматических форм создаёт предпосылку для развития мышления. Психолог Н.И.Жинкин писал: “Речь – это канал развития интеллекта и мышления, чем раньше будет усвоен язык, тем легче и полнее будут усваиваться знания”.

Используемая литература

1. Жинкин.Н.И. “ Проблемы совершенствования содержания и методов обучения русскому языку”.
2. Жинкин.Н.И. “ Коммуникативная система человека и развитие речи”

ТА'ЛИМ ТИЗИМИДА ҚО'ШИМЧА АДАБИЙОТЛАРНИНГ О'РНИ

Ruziyev Erkin Abdirajabovich
Samarqand davlat universiteti dotsenti

Eraliyeva Sayyora Xolmuradovna
Samarqand shahr 6-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi

Ruziyev Yorqin Abdurajabovich
Samarqand viloyati Qo'shrabot tumani
32-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi
Telefon:+998906552690
e-ruziyev@mail.ru

Annotatsiya: Maqolada "Umumiy kimyodan laboratoriya mashg'ulotlari o'quv qo'llanmasi" ni maktab o'quvchilari, akademik litsey va oliy o'quv yurtlari talabalari uchun qo'shimcha adabiyot sifatida tavsiya etish va uning ahamiyati to'g'risida fikrlar yuritilgan.

Kalit so'zlar: kimyo, laboratoriya, akademik litsey, maktab, oliy ta'lim, qo'llanma, asbob-uskunalar,

Ma'lumki, bugungi kunning asosiy talabi o'quv jarayoniga yangi pedagogik, axborot texnologiyalarini va zamonaviy asbob-uskunlardan foydalanishni joriy etish, o'qitishning texnik vositalaridan samarali foydalanish, uning mazmunini tubdan o'zgartish va fanlararo bog'lanishga e'tibomi kuchaytirishdan hamda o'quvchi va talabalarning tanlagan kasbga bo'lgan qiziqishlarini oshirishdan iboratdir. Mamlakatimiz huquqiy demokratik davlat va fuqorolik jamiyatini qurish yo'lidan borayotgan bir paytda ta'lim sohasida amalga oshirilayotgan islohatlarning bosh maqsadi har tomonlama yetuk, islohatlarda faol ishtirok etadigan barkamol insonni tarbiyalash, yuqori malakali zamonaviy talablarga javob beradigan mutaxassislikni tayyorlashdan iboratdir.

Respublikamizda mavjud uzluksiz ta'lim tizimining akademik litseylar va umumiy o'rta ta'lim bosqichlariga kiruvchi ta'lim maskanlarida kimyo fanlarini o'qitishning o'ziga xos jihatlari mavjud o'qitish tizimi bosqichlari oraliqlarini to'ldirishga qaratilgan. Shuning uchun ham akademik litseylarda kimyo fani chuqurlashtirilgan tarzda laboratoriya ishlari bilan mustahkamlangan holda ularning tanlagan mutaxassislik mazmunidan kelib chiqish, amaliyotga yaqinlashtirilgan holda o'qitishni taqozo etadi.

Kimyoni to'liq o'zlashtirish nazariy tushunchalarga asoslangan tajribalarni amalga oshirish haqidagi fan bo'lib, ulami parallel olib bormaslikning hech ham iloji yo'q. Umuman olganda esa talaba nafaqat kimyo sohasidagi bilimlarini egallashi, balki amaliy ko'nikmalarga ham ega bo'lmog'i lozim. Bunga erishishning zaruriy omili esa laboratoriya ishlari bajarib ko'rishdan iborat [1-3].

Ushbu 2019-2020 o'quv yilida umumiy o'rta ta'lim maktablari o'quvchilari, akademik litseylar va oliy o'quv yurtlarining kimyo fanlari bo'yicha ta'lim oladigan boshlang'ich kurs talabalari uchun "Umumiy kimyodan laboratoriya mashg'ulotlari" deb nomlangan o'quv qo'llanmasi Samarqand davlat universiteti kengashining qaroriga asosan nashrdan chiqarildi.

Amaliyotdagi laboratoriya ishlari tanlash va ulami bajarish ketma-ketligi umumiy kimyoning akademik litseylar uchun qo'llanilayotgan amaldagi o'quv dasturi va standartlariga mos keladi. Umumiy kimyoning barcha bo'limlarida o'rganilgan nazariy bilimlarni mustahkamlash uchun har bir mavzu bo'yicha tajribalar o'tkazilib, takrorlash uchun nazorat savollari ham berilgan. Qo'llanmada laboratoriya mashg'ulotlarini bajarish texnikasi va xavfsizligi qoidalari, favqulodda holatlarda birinchi yordam ko'rsatish amallariga ham e'tibor qaratilgan. O'quv qo'llanma bilan ishni kimyo laboratoriyalarida ishlashning asosiy qoidalari bilan tanishishdan boshlash kerak.

Bizning mamlakatimizda taraqqiyot yo'lidan ildam qadam tashlab borayotgan hozirgi davrimizda barcha tizimlar kabi ta'lim jarayonining rivoji ham mamlakatning iqtisodiy jihatdan mustaqil ta'imlanishligi va rivojlanganligiga bog'liq tarzda ildam qadam tashlamoqda. Ularda tahsil olayotgan talabalarni hayotga tayyorlash ular olgan nazariy bilimlarni amaliy mashg'ulotlar yordamida mustahkamlab borish bugungi kunning eng muhim talablaridan biridir. Kimyo darslarida talabalar laboratoriya tajribalarini o'tkazish uchun amaliy mashg'ulotlarga moljallangan

laboratoriya jihozlari, asbob-uskunalari va reaktivlardan foydalanish tartibini bilishi, texnika xavfsizligi qoidalariga amal qilishi, laboratoriyada birinchi tibbiy yordam ko'rsata olish va o'quv qo'llanma yordamida hamda o'qituvchi va laborant ishtirokida tajribani amalga oshirish malakalariga ega bo'lishlari lozim.

Qo'llanmaga kiritilgan laboratoriya ishlarining har biridan yana bir nechtdan laboratoriya ishlarini tanlab bajarish imkoniyatlari ham bor. Barcha amaliy laboratoriya ishlarida zamonaviy asbob-uskunalaridan hech bo'lmaganda bir yoki ikkitasidan foydalanish nazarda tutilgan. Laboratoriya ishlari sonini ko'paytirishdan yana bir maqsadimiz o'qituvchi dars jarayonida foydalanmagan ishlarini qo'shimcha darslarda, mustaqil dars mashg'ulotlarida va to'garaklarda bajarish imkonini yaratishdir. Qo'llanilishi nazarda tutilayotgan asbob-uskunalar juda nozik munosabatni va ma'lum malakani talab etishini hisobga olsak, o'quvchi-talabalardan oldin laborant va kimyo fani o'qituvchisining o'zi ma'lum tajribaviy malaka va ko'nikmaga ega bo'lishi kerak. Har bir laboratoriya ishini tugatgandan so'ng talaba qo'llanmada laboratoriya ishlarida olgan bilimlarini mustahkamlash uchun berilgan savol va topshiriqlarga javob berishi uning mavzu bo'yicha bilimini oshiradi, uni mustahkamlaydi va mustaqil ishlashga, izlanishga hamda o'z ishiga ijobiy yondashish ko'nikmalariga ega bo'lishlariga yordam beradi.

Ushbu o'quv qo'llanmasidan akademik litseylarning kimyo chuqurlashtirilgan holda o'qitiladigan guruhlar talabalaridan tashqari universitetlarning kimyo, biologiya va ekologiya mutaxassisliklari bo'yicha ta'lim oluvchi oliy ta'lim dargohlari talabalari ham zamonaviy o'lchov vositalarini o'z tajribalarida qo'llash uchun foydalanishlari mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Ruziyev E.A., Fayzullayev N.I., Turg'unov D.E., Dustmurodov M.M. Umumiy kimyodan laboratoriya mashg'ulotlari. Akademik litsey o'quvchilari uchun. O'quv qo'llanma.-Samarqand: SamDU nashri, 2019.-164 b.
2. Norqulov U.M., Ruziyev E.A., Mamatov A.S. Umumiy va noorganik kimyodan laboratoriya mashg'ulotlari. Uslubiy qo'llanma.-Samarqand: SamDU, 2019.-152 b.
3. Ruziyev E.A. Analitik kimyo. Uslubiy qo'llanma.-Samarqand: SamDu, 2006.-102 b.

КИТОБХОНЛИК САВОДХОНЛИК ДЕМАКДИР.

*Рузметова Шохида Бекчановна
Хива шаҳар 16-умумий урта таълим мактаби уқитувчиси*

*Ахмедова Ёркиной Шавкатовна
Хива шаҳар 16-умумий урта таълим мактаби уқитувчиси*

Аннотация: Маколада ёзма нутқни ривождаги муаммолар, кишиларни саводхонлигини оширишда китоб уқишнинг ахамияти ахамияти хақида суз боради.

Калит сузлар: интернет, савод, хато, саводхонлик, китоб, китобхонлик, билим.

Интернетдаги ижтимоий тармоқлар аҳолининг, айниқса, ёшларнинг саводхонлигини, она тилимизда қанчалик тўғри ёза олиши, ўзбек тилига лоқайд ёки лоқайд эмаслигини кўрсатувчи бир кўзгу вазифасини ҳам ўтамоқда, десак янглишмаймиз. Бирор сайтда берилган маълумотлар, турли чиқишлар билан танишгач, ўз муносабатини билдириб ёзилган изоҳларнинг аксариятида ўзбек адабий тили қоидаларига риоя этилмайди. Уч-тўрт қатор матнда ўнтадан, баъзан ўн бештадан зиёд хатоликлар учрайди. Буни ёзган юртдошимиз мактабда қандай ўқиди ёки ўқияпти экан, умуман, саводи йўқлигини билармикан ўзи, дейсиз беихтиёр.

Фақатгина она тили ва адабиёт фанлари эмас, бошқа фанларга доир китобларни ўқиган кишининг ҳам саводи яхшиланиб боради. Чунки мазкур китобларда мавзулар адабий тилда ёритилади. Демак, икки оғиз гапни эплаб ёзолмайдиган, кўп хатоликка йўл қўювчи ёшлар нафақат она тили ва адабиётга, балки барча фанларга оид китоблардан ўзини йироқ тутувчи, олтиндан қиммат вақтини билим олмасдан ўтказиб юбораётган ўғил-қизлардир. Инсон савод чиқаришни алифбе китобини ураниш билан бошлайди. Кишининг маданияти унинг китобида акс этади. Шу маънода бугунги кунда китоб ўқиш ва унга муносабат бир қадар сусайгандек. Шу билан савод ҳам.

Китобхонлик оиладаги муҳитга ҳам боғлиқ. Маърифатли оилаларда китобга эътибор фарзандлар тарбиясида қўл келади. Инсон ўзининг фикрлаш қобилияти, маънавият дунёси билан тирик. Одамни бошқа мавжудотлардан ажратиб турувчи омиллардан бири ҳам унинг маънавияти ҳисобланади. Биз инсонлар маънавий озукани қаердан оламиз? Албатта, “билимлар манбаи” бўлмиш китобдан. Китоб – бебаҳо бойлик экани барчамизга маълум.

Илмий йўналишдами, бадийми, хуллас, ўзбек тилида чоп этилган китоблар ўз ўқувчисига ўзбек адабий тилидан ҳам сабоқ беради, тўғри ёзишни ўргатади. Баҳона излашга ҳожат йўқ, фақат ўқиш-ўрганиш керак. Кейинги пайтларда умумтаълим мактабларида иншо ёзиш амалиёти кенг қўллана бошлаганлиги айни муддао бўлди. Иншо ўқувчига тўғри ёзиш билан бирга, она тилимизда фикрлашни ҳам ўргатади. Ўз фикрини қоғозга тушириш кўникмасини, ёзма нутқни шакллантиради. Ўқитувчиларнинг вазифаси укучиларда нутқ ўстиришишларини ўқув чоракларига режалаштиришда баён ва иншо сонини аниқлаб олиш билан бирга, оғзаки ва ёзма ишларнинг характерини ҳамда тўғри ёзув машғулотлари тизимидаги ўрнини ҳам белгилаб олиш ҳисобланади. Бунда ёзма нутқ соҳасидаги кўникмаларни оғзаки нутқни ўстириш асосида ҳосил қилиш кўзда тутилади. Болалар оғзаки машқларни бажараётганида ўқитувчи баён(иншо)нинг мазмуни, кўриниши юзасидан кўрсатмалар беради, йўл қўйилган камчиликларни бартараф қилишга ёрдам беради .

Хатосиз ёзиш она тилимизга муҳаббат ва ҳурматимизни ифодалайди.

Фойдаланилан адабиётлар руйхати.

1. Матчонов С. Мактабда адабиётдан мустақил ишлар (ўқитувчи учун методик кулланма) .Т.: Уқитувчи 1996 йил.
2. Шафиев М. Қурбонова М. Китоб – ёшлар учун тарбия мактабидир //Тарбия.-2006.-№2.-Б.
3. Шукрулло. Китобсиз ҳаёт жаҳолатдир //Моҳият.-2003.-21 февр.

МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ ЁШИДАГИ БОЛАЛАРНИ МАКТАБ ТАЪЛИМИГА ПСИХОЛОГИК ТАЙЁРГАРЛИГИНИНГ АҲАМИЯТИ

Турсунова Наргиза Мухсиновна
Ангрен шаҳар МТБ тасарруфидаги «Куёш» номли
26-ДМТТ психологи
Тел: 94-927-57-09

Аннотация: Мақолада мактабгача таълим тизимидаги ислохотлар, мактабгача таълим ташкилотлари ўқув тарбиявий фаолиятида психологик методларни қўллаш орқали болаларни мактаб таълимига тайёрлаш масалалари хусусида фикр баён этилган.

Таянч тушунчалар: мактабгача таълим тизими, ташкилот, ақлий интеллектуал, мантикий фикрлаш, кўникма, ижтимоий мосашув.

Бугунги кунда жаҳонда технологиялар ва ахборотлаштириш жараёнларининг ривожланиши даврида мактабгача таълимни ислох қилиш, комил инсонни тарбиялаш, уларга замонавий таълим бериш масалалари биринчи навбатда ҳал қилиниши керак бўлган муаммо ҳисобланади. Айнан, мактабгача таълимни ислох қилишда боланинг мактабга тайёргарлиги билан белгиланувчи таълим сифатини ошириш муҳим ва зарурий бўлиб ҳисобланади.

Бу эса ҳозирги вақтда мактабгача таълим тизимида давр талабига жавоб берадиган мутахассисларни назарий билимлар билан бир қаторда жаҳон андозаларига мос ҳолатда тайёрлаш, уларнинг малакасини ошириш заруриятини келтириб чиқаради. Шу билан бирга мактабгача таълимни ислох қилишнинг асосий шартларидан бири болани дунёга келганидан бошлаб то вояга етгунига қадар бўлган даврдаги психологик хусусиятларини билиш тарбиячилар, педагоглар, ота-оналар учун муҳим аҳамиятга эгадир.

Етти ёшга тўлиб, мактабга чиққан болаларнинг психик жиҳатдан бундан кейинги ўсиши мактабда ҳамда оилада олиб бориладиган таълим тарбия жараёнида амалга оширилади. Мактабгача таълим ёшидаги болаларни мантикий фикрлашга ўргатишда таълим етакчи роль ўйнайди. Чунки таълим жараёнида ақлий тарбияга доир ҳамма масалалар ҳал этилади. Таълим болаларга изчиллик билан билим беришни, бу билимларни аниқлаш ва тизимлаштириш, билиш жараёнлари, тафаккур фаоллигини ривожлантиришни назарда тутди.

Мактаб таълимига тайёрланаётган болада диққати нисбатан узоқ муддатли ва шартли барқарор бўлади. Бола диққатининг хусусиятлари ролли ва сюжетли ўйинларда, расм чизиш ва қуриш -ясаш фаолиятларида, лой ҳамда пластилиндан ўйинчоқлар тайёрлашда, ўзгалар нутқини идрок қилиш ва тушунишда, математик амалларни ечишда, ҳикоя тинглаш ва тузишда кўринади. Бола ўз диққатини муайян объектга тўплашга интилади. Унинг хотираси қизиқарли, ажойиб ғаройиб, кишини таажжубга соладиган маълумот ва ҳодисаларни пухта эсда олиб қолиш, эсда саклаш, эсга тушириш имкониятига эга бўлади.

Олти ёшли боланинг психик тайёрлиги ҳақида гапирилганда, кўпинча муайян режа асосида, тартибли, кўп қиррали мақсадга йўналтирилган, ўзаро мантикий боғлиқ, изчил бошланғич таълимга замин вазифасини ўтовчи психик ўсиш даражасини назарда тутди. Шунингдек, таълим учун психик ўсиш даражасидан ташқари, бола турмуши ва фаолиятининг тафовутлари, шароитлари, ўзига хослиги, унинг сихат-саломатлиги, усулий жиҳатдан тайёргарлиги, оддий кўникмаларни ўзлаштиргани каби омилларни ҳисобга олиш мақсадга мувофиқдир.

Юқорида айтилганларнинг ҳаммаси боланинг мактаб таълимига психологик жиҳатдан тайёргарлигининг объектив томонларини ифодалайди. Бола мактаб таълимига психологик тайёрланишнинг субъектив томони ҳам мавжуддир. Унинг мактабда ўқиш хоҳиши, интилиши, катта ёшдаги одамлар билан мулоқотга киришиш истаги мазкур тайёргарлик билан узвий боғлиқдир.

Адабиётлар;

1. Ш.Шодмонова, «Мактаб таълимига психологаси» Toshkent 2003

КАК СДЕЛАТЬ ВИРТУАЛЬНУЮ КЛАССНУЮ КОМНАТУ И КОНСУЛЬТАЦИИ БОЛЕЕ ЗНАЧИМЫМИ В ПЕРИОД ПАНДЕМИИ.

Хаитова Шоира Рустамовна
преподаватель английского языка в средней школы
№3 города Чуст Наманганской области (Узбекистан)
e-mail: shoira.khaitova@bk.ru
телефон: +998913659074

Аннотация. В данной статье предоставлены советы и рекомендации как сделать атмосферу в школе и между учениками более продуктивной. В цифровой среде непринужденное общение лицом к лицу стало очень ценной вещью. Также предоставлены проверенных идеи как получить максимум удовольствия от виртуального класса и консультаций.

Ключевые слова: консультация, обучение, атмосфера, игры, заботы, время, ученик, общение, организация.

Школы начинают свой день по-разному. Некоторые направляются прямо в первый урок, а другие используют классную комнату, чтобы посещать занятия и делать объявления. Третьи заменили классную комнату на консультативное время, которое обычно включает социально-эмоциональное обучение, развитие навыков реальной жизни и время для детей, чтобы поговорить о проблемах и заботах. И виртуальный класс, и консультации поставили учителей перед новыми задачами, впервые ориентированными в онлайн-классах.

Познакомьтесь друг с другом. Даже если дети знают друг друга много лет, всегда есть чему поучиться. Сыграйте в «Угадай, кто?» Запишите на слайде несколько фактов об ученике, а затем посмотрите, кто угадывает правильно. «Две правды и ложь» - тоже старый фаворит. Не забывайте включать себя! Попробуйте эти методы для средних и старших классов, которые действительно работают.

Принесите все, что угодно. Проведите парад питомцев. Попросите детей осмотреть свою спальню или задний двор. Представьте родителя, бабушку, дедушку или брата или сестру. Старшие дети по-прежнему любят делиться крутыми событиями своей жизни, и на самом деле это намного проще, когда они не пытаются брать с собой в школу свою домашнюю игуану.

Расскажите анекдот. Юмор невероятно важен как для детей, так и для взрослых. Расскажите анекдот или задайте загадку, а еще лучше предложите своим ученикам сделать это! Я спросила своих старших: «У кого есть шутка или загадка?» Они придумали их, напечатали в чате, и мы все отгадали ответы.

Организируйте охоту за мусором. Для интерактивного развлечения попробуйте охоту за мусором. Составьте список и попросите учеников найти как можно больше за определенное время. Или попробуйте метод: «Воспользуйтесь бесплатным цифровым счетчиком и попросите их найти то, что начинается с этой буквы. Моим 8-классникам это понравилось. Первый, кто вернул его, получил призы».

Создайте книжный клуб. Конечно, в школе дети много читают. Но что, если им придется выбрать материал для чтения, а затем все, что им действительно нужно будет сделать, это поговорить об этом со своими сверстниками? Не ограничивайте свой виртуальный классный книжный клуб традиционными книгами; включают иллюстрированные книги, онлайн-статьи, комиксы и многое другое. Если вы не хотите, чтобы ученики делали больше работы дома, попробуйте вместо этого читать вслух в это время, а затем обсуждать то, что вы слышали.

Совершите виртуальную экскурсию. У старших детей обычно не бывает много экскурсий, поэтому возвращайте их в виртуальной форме. Вы можете посетить зоопарки, аквариумы и даже чудеса света. Поощряйте обсуждение по ходу дела или приглашайте разных учеников рассказать о своих любимых местах.

Изучите финансовые навыки. Многие консультативные классы сосредоточены на жизненных навыках, которые нужны ученикам, и виртуальные классы тоже могут это сделать. Дети обычно стремятся овладеть практическими навыками, такими как управление деньгами. Fast Lane - хорошее место для начала, с бесплатными ресурсами и поддержкой

учителей и учеников. Телеграмм, Инстаграм - еще один популярный вариант. Также ознакомьтесь с этими забавными мероприятиями по экономии и составлению бюджета.

Посмотрите выступление на TED. Вы, наверное, уже видели свою долю выступлений на TED, поэтому знаете, что студенты тоже могут многое извлечь из них. TED объединяет самых новаторских людей мира для кратких и содержательных бесед по важным вопросам. Все они длится менее 20 минут, поэтому вы можете уложить один в консультативный период или разбить его на более короткие виртуальные занятия. Вот некоторые из наших фаворитов, которые помогут вам начать работу.

Пригласите приглашенного докладчика. Узнайте, о чем ваши студенты хотят узнать больше, а затем пригласите приглашенных докладчиков, чтобы поделиться своими знаниями. Пусть они выступят с заранее подготовленным докладом или просто проведут сеанс вопросов и ответов, чтобы дети могли узнать больше о том, что их действительно интересует. В данное время можно провести онлайн конференцию на платформе Zoom.

Виртуальное посещение ВУЗ. Старшеклассникам особенно понравится этот содержательный виртуальный класс или консультативное мероприятие. Многие университетские уже предлагают онлайн-туры, так что потратьте немного времени на изучение. Чтобы получить более индивидуальный опыт, свяжитесь с бывшим студентом, который продолжал учиться в ВУЗе, и пригласите его провести экскурсию или поговорить с вашими нынешними учениками. Обязательно включите широкий спектр вариантов высшего образования, в том числе общественные колледжи и институты профессиональной подготовки.

Проведите опрос о будущей профессии учащихся. У некоторых учеников уже есть планы на будущее, но другие не могут увидеть лучший путь вперед. Опросы по вопросам карьеры могут быть интересным способом оценить их навыки и интересы и побудить к разговору о том, что они будут делать, «когда вырастут».

Многие учителя рекомендовали эту идею виртуального класса! Вопросы «**Вы бы предпочли**» бесконечно забавны и интригуют, и они обычно заставляют вмешиваться даже самых тихих учеников. Они могут варьироваться от глупых «Вы бы предпочли иметь четыре руки без ног или четыре ноги без рук?» на пищу для размышлений «Вы бы предпочли подняться на гору Эверест или спуститься на дно океана?» и дальше. Вы удивитесь, насколько жаркими могут стать дискуссии!

Создайте рабочие группы в комнате для обсуждения. Наша школа использует для учебы свое онлайн-классное / консультативное время. «Это позволяет им встречаться с учителем и иметь время в течение дня, чтобы выполнить работу. Мы пытаемся облегчить стресс родителей дома. Сделайте это еще более эффективным, настроив комнаты для обсуждения (узнайте, как это работает) по темам. Дети могут помогать друг другу с заданиями по английскому, математическому анализу или химии. Как учитель, вы можете заходить в комнаты и выходить из них, чтобы держать их в курсе и предлагать общую помощь.

Проведите соревнования по пустякам. Бесплатные онлайн-приложения, такие как Kahoot! и Quizizz упрощают соревнования по викторинам, и дети их очень любят. Выберите самые разные темы, чтобы у каждого ученика был шанс добиться успеха, а затем проведите турнир с призами (или просто для того, чтобы похвастаться). Или подумайте о том, чтобы настроить виртуальную классную комнату как команду против другого класса, из вашей школы или где-то еще!

Обучайте техническим навыкам и цифровому гражданству. В наши дни это важные концепции для всех: как использовать Интернет эффективно и ответственно. Обсудите способы обеспечения безопасности в Интернете и поговорите о таких вещах, как выявление краж, вирусов и мошенничества в Интернете. Но не ограничивайте себя такими серьезными темами; пусть дети учат вас и друг друга удивительным вещам, которые они могут делать и находить в Интернете. Они всегда открывают для себя новые сайты и приложения, поэтому дайте им возможность поделиться своими знаниями и навыками!

Продолжайте увлекательный проект. Школа - это место для учебы, но учащиеся редко выбирают, чему они хотят научиться. Сделайте свою виртуальную классную комнату или консультацию местом, где они смогут углубиться в темы, которые их действительно интересуют, будь то астрономия, история хип-хопа или выпечка лучшего хлеба. «Час гения» посвящен тому, чтобы помочь детям раскрыть свои увлечения; ознакомьтесь с их

ресурсами, чтобы помочь студентам реализовать эту идею.

Работа по организации и тайм-менеджменту. Это навык, который нужен каждому человеку, и мы редко тратим время на обучение детей. Используйте виртуальную классную комнату, чтобы помочь им научиться ставить цели, составлять списки дел и расставлять приоритеты, не сбиваться с пути и многое другое. В учебниках 10-11 классов есть несколько отличных советов для подростков.

Напишите свои первые резюме. Когда вы взрослый, написать хорошее резюме достаточно сложно, но для детей это невероятно сложно. Найдите время, чтобы помочь им узнать, как выглядят сильные резюме в современном мире.

Осваивайте больше жизненных навыков. В дополнение к резюме, финансовой грамотности и тайм-менеджменту есть много других жизненных навыков, которые нужно ввести. Обдумайте такие темы, как безопасное вождение, основные домашние дела, поиск работы и многое другое.

Пусть возьмут на себя инициативу. Пусть ваши ученики по очереди отвечали за вашу виртуальную классную комнату или консультативные встречи. Это снимает с вас давление и дает им больше ответственности и вовлеченности.

Найдите время, чтобы поговорить. В наши дни дети упускают возможность пообщаться в непринужденной обстановке. Может быть, просто поговорите с ними. Старшеклассники хотят поговорить о своих страхах после школы. Они могут захотеть поговорить о текущих событиях или задать вопросы на самые разные темы. Дайте им возможность сделать это.

Я провела большую часть своей жизни, преподавая в традиционных классах и за ее пределами, от английского в различных классах до встреч с различными людьми, и считают, что обучение - это процесс на всю жизнь.

Использованная литературы:

1. ВАРДАНЯН Н. А. Развитие дистанционного обучения в общеобразовательной школе // Интернет и образование. 2012. Т. 2012. № 42.
2. Сальникова Т. П. Педагогические технологии: Учебное пособие.– М.:ТЦ Сфера, 2005. — 128 с.
3. Бугримов И.В. Использование интерактивных технологий на занятиях/ / Школьные занятия. – 2013. – № 4. – С. 39 – 45.
4. Двучичанская Н.Н. Интерактивные методы обучения как средство формирования ключевых компетенций // Наука и образование [Электронное научно-техническое издание]. – 2011

СПОРТГА ЙЎНАЛТИРИЛГАН МАКТАБ ВА КОЛЛЕЖЛАРДА ЧЕТ ТИЛИ ДАРСЛАРИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ

*Ҳамдамова Нилуфар Эсановна
Гулистон Олимпия заҳиралар коллежи
инглиз тили ўқитувчиси*

*Эргашева Назолат Эркин қизи
ГулДУ, хорижий тил ва адабиёти
йўналиши 2-босқич талабаси*

Аннотация: Мақолада спортчиларда чет тилини ўрганиш имкониятлари мавжудлиги ва уларни чет тилини ўрганишга ундовчи омиллар ҳақида сўз боради. Бундан ташқари спортчиларга чет тилини ўргатишни қандай амалга ошириш мумкинлиги борасидаги тақлифлар берилган.

Калит сўзлар: Тил ўрганиш, спорт, мусобақалар, имконият, матн.

Барчамизга маълумки, 2020 йил 23 сентябр санасидан кучга кирган “Таълим тўғрисидаги” қонунда кўзда тутилган мақсад ва вазифалардан келиб чиқиб, ҳозирги замон талабига мос ҳар томонлама мукамал бўлган мутахассисларни тайёрлаш барча таълим муассасалари ва ходимларининг долзарб вазифасидир. Мана шу вазифалар асносида чет тилларга ўқитишнинг комплекс тизими, яъни уйғун камол топган, ўқимишли, замонавий фикрловчи ёш авлодни шакллантиришга, республиканинг жаҳон ҳамжамиятига янада интеграциялашувига йўналтирилган тизим яратилмоқда.

Чет тилларни ўқитишнинг спортга йўналтирилган мактаб ёки коллеж ўқувчиларининг интеллектуал тайёргарлиги тўғрисида гапирадиган бўлсак, спорт журналистларининг халқаро спорт майдонида кириб бораётган ўзбек спортчиларининг аксарияти билан телекўрсатувларда ўтказган суҳбатлари, интервьюлари спортчининг спорт ҳаётида асосий эҳтиёжга айланаётган омиллардан бири – чет тилларини билиши зарурият деб эътироф этилмоқда. Юқорида зикр этилган фикрлар спортчилар ҳаётида нисбатан яхшироқ натижа бериши амалда исботланди. Чунки спорт турлари бўйича ташкиллаштирилган терма жамоалар ўзларининг ўқув–машғулот йиғинларида оддий тил ўрганувчиларга нисбатан қулай имкониятларга эгадирлар. Бу имкониятлар;

1) тил ўрганиш учун вақтнинг етарлилиги; 2) тил ўрганиш заруриятининг устунлиги; 3) тил ўрганиш учун муҳит яратилишининг осонлиги.

Тил ўрганиш учун вақтнинг етарлилиги борасида шуни айтишимиз мумкинки, ҳар бир ўқув-тренировка куни асосий машғулотлар учун энг кўп 4.5-6 соат вақт сарфланади (2-3 маротабали тренировкалар учун), қолган вақтда организм сарфланган энергияни тиклаш ва дам олиш учун фойдаланади. Кун тартибининг қатъий назоратга олинганлигини эътиборга олсак, машғулот ўтказиш учун имкониятлар кенг.

Тил ўрганиш заруриятининг устунлиги масаласига тўхталсак, спорт машғулот пайтида, айниқса, мусобақалар давомида содир бўладиган воқеа-ҳодисаларга ўз фикрини билдириш лозим бўлади. Хорижлик спорт мураббийси, хорижлик ҳакамга мурожаат қилиш, ўз фикрини (норозилигини, миннатдорчилигини айтиш, лозим бўлса кечирим сўраш, мусобақалар якунидаги маросимларда ўз фикрини чет тилида ифода қилиш) билдиришдек ҳолатлар спортчини тил ўрганишга чорлайди.

Тил ўрганиш учун муҳитнинг аҳамияти жуда муҳим бўлиб, машғулотлар давомида, дам олиш, овқатланиш жараёнида ундан йўналтирилган тарзда фойдаланилади. Масалан, гуруҳда (спортчилар гуруҳида) бир ёки бир неча тил биладиган спортчининг бўлиши тил ўрганишни осонлаштиради. Булардан ташқари қўл телефонларидан фойдаланишнинг ҳам самараси катта. Тил ўрганиш учун муҳит сифатида магазинларда савдо-сотик, турли рекламаларни ўқиб таржима қилиш, маҳаллий аҳоли билан мулоқотларни санаб ўтиш мумкин. [1]

Дарсларимизда спортчиларни чет тилига ўргатишда қуйидаги мавзулардан фойдаланишни тақлиф қиламиз.

1) Спорт турлари / Names of sports, 2) Спорт жиҳозлар / Equipment, 3) Спорт билан

боғлиқ феъллар / Verbs connected to sports, 4) Спортга алоқадор шахслар, масалан “лайнсмен”, “ҳакам” / People connected to sport, e.g. “linesman” and “referee”, 5) Мамлакатлар, шаҳарлар ва жамоалар номлари (бунда асосан номларнинг талаффузига эътибор қаратиш лозим) / The names of countries, towns and teams, 6) Сўз бирикмалари масалан, “play”, “do” ва “go” феъллари иштирок этган / Collocations, e.g. “play”, “do” and “go” with names of sports, 7) Идиомалар, сланг сўзлар ва спортга оид иборалар / Idioms, slang and sporting clichés, 8) Маданий маълумотлар масалан, ташриф буюрадиган мамлакатдаги машҳур спорт тури ва спортчилар ҳақидаги / Cultural information, e.g. sports and sportsmen that are popular in a country they are going to travel to, 9) Инглиз тили вариантлари ўртасидаги фарқлар / Differences between varieties of English, 10) Спортга оид хайқириклар ва кўшиқлар / Sporting chants and songs, 11) Ишқибозлар орасида, ўйинчилар ўртасида, расмий вакиллар ва ўйинчилар орасида ёки мураббийлар ва ўйинчилар ўртасида ишлатиладиган одатий фразалар / Phrases that are typical from crowds, between players, from officials to players, or from coaches to players [2]

Тил ўрганишга ижобий ёндошиш спорт тайёргарлиги жараёнида спортчининг нафақат жисмоний, техник тайёргарлигига ижобий таъсир қилади, балки унинг иқтидори ошиб боришига кенг имконият яратади.

Мазкур тезисни тайёрлашга туртки бўлган “Хорижий тилларни ўқитиш жараёнида спортчининг интеллектуал тайёргарлиги ҳақида” мавзусида тайёрланган мақола муаллифи Б.С. Раджаповга ўз минатдорчилигимизни билдирамыз.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Б.С. Раджапов. Хорижий тилларни ўқитиш жараёнида спортчининг интеллектуал тайёргарлиги ҳақида. “Чет тилларни ўқитишнинг замонавий технологияси масалалари” мавзусидаги Республика илмий-услубий конференцияси материаллари тўплами. Тошкент 2007.

2. Using English com. Olympics Ideas Part One: Teaching English for and through Sport. Edited: 25th Jan. 2019.

ЗАМОНАВИЙ ТЕХНОЛОГИЯЛАРНИ ЁШЛАР МАЪНАВИЯТИГА ТАЪСИРИ.

Якубов Мухтор Муминжонович
Хива шаҳар 16-умумий урта таълим мактаби ўқитувчиси

Мадримов Бобир Нодирбекович
Хива туман 32-умумий урта таълим мактаби ўқитувчиси

Аннотация: Маколада бугунги кунда мобил телефонлар, турли гаджетларга хаддан зиёд берилиб кетиши, бундай қурилмаларнинг ёшлар саломатлиги ва маънавиятига таъсири ҳақида суз юритилади.

Калит сузлар: интернет, телефон, гаджет, саломатлик, ёшлар, ускуналар, салбий оқибат.

Интернетдаги ижтимоий тармоқлар аҳолининг, айниқса, ёшларнинг саводхонлигини, она тилимизда қанчалик тўғри ёза олиши, ўзбек тилига лоқайд ёки лоқайд эмаслигини кўрсатувчи бир **кўзгу вазифасини ҳам ўтамоқда**, десак янглишмаймиз.

Айрим ёшларнинг уяли телефонларга хаддан зиёд берилиб қолаётгани, мобил телефонларнинг инсон соғлиғига салбий таъсир қилиши ҳақидаги фикр-мулоҳазалар оммавий ахборот воситаларида, турли тадбирларда кўп айтиб келинади. Бу мавзуда сўз юритганда мутахассислар, шифокорлар аниқ мисоллар билан тушунтиришга ҳаракат қилишади. Албатта, муаммо бор экан, мавзу ўз долзарблигини йўқотмайди. Буни таассуф билан эътироф этишга тўғри келади.

Аввало, мобил ускуналар, планшет, гаджетларнинг тури, имкониятлари, демак таъсир кўрсатиш қўлами кескин ортиб бораётганини айтиш жоиз. Баъзан ўқувчилар, талабалар, тенгдошининг қўлидаги телефоннинг русумига қараб унинг замонавий ёки замондан орқада қолганига “ташхис” қўйиш даражасида фикрлайдиган бўлиб бораётгани кузатилади. Ота-оналарнинг бу ҳолат билан ҳисоблашишига тўғри келаётгани ҳам бор гап.

Очилини айтганда, ўсмир ёшда мобил ускунага, ҳар куни хаддан ортиқ вақт давомида боғланиб қолишнинг салбий оқибатларини ҳали тушунтириб улгурмадик. Компьютер ўйинлари, планшет ва гаджетлар, хуллас, виртуал олам айрим ёшларни ҳақиқий ҳаётдан айириб қўйгани, бола уйда бўлгани ҳолда аслида уйда эмаслигини англаб қолдик. Ёшларда интернетдан фойдаланиш маданиятини шакллантириш ҳаётий ишимизга айланди.

Тараққиётми ёки ота-оналарнинг лоқайдлиги боисми, ушбу долзарб муаммо таъсир доирасини кенгайтирмоқда. Эндиликда таълим-тарбия ишига масъул ҳар биримизни, мутахассисларни ушбу муаммо билан боғлиқ яна бир жиддий ҳолат ташвишлантира бошлади. Меъёридан ортиқ фойдаланганда ўсмирлар ва катта ёшдагиларнинг ҳам саломатлиги учун зарарли бўлган мобил ускуна уни ўйинчоққа айлантираётган кичкинтойларнинг соғлиғига янада кўпроқ, балки бир неча баробар зиён етказиши турган гап эмасми?!

Ота-она фарзандига ёмонликни раво кўрмайди, дейдилар. Кичкинтой боласига телефон тутқазган ота-оналар ушбу фикрни эслаб турсалар, жигарбандига билиб-билмай ёмонлик қилиб қўяётганини ўз вақтида тушуниб етсалар, айна муддао бўлар эди. Телефон кичкинтойларнинг овунчоғи эмас, бунга “ҳечқиси йўқ” қабилида лоқайд қараш кейинчалик қимматга тушиши ҳеч гап эмас. Токи “ёшараётган” эрмак эртага тузалмас хато бўлиб чиқмасин... Икки-уч ёшида беғубор ва соғлом кўзини экрандан узмай телефон ўйнай бошлаган бола бошланғич синфдаёқ тиббий кўзойнак тақиб юришга мажбур бўлиб қолса, ота-она ўз бепарволигидан қаттиқ афсусланиши тайин.

Одатда, аксарият кишиларда 40-50 ёшдан кейин, яъни ёшлик йилларидан сўнг(!) тиббий кўзойнак тақишга эҳтиёж туғилади. Бошланғич синф ўқувчисининг ёшлиги ҳали олдинда бўлади-ку!

Фойдаланилган адабиётлар руйхати.

1. Каримов И.Юксак маънавият-енгилмас куч.-Т.: “Маънавият”2008.
2. Миллий истиклол гоёси: асосий тушунча ва тамойиллар-Т.: “Ўзбекистон”,2001.
3. Баркамол авлод-Ўзбекистон тарққиётининг пойдевори.-Т., 1997.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA EKOLOGIK MADANIYATNI SHAKLLANTIRISH

Saydaliyeva Muqaddasxon, o'qituvchi
Xojimatova Masturaxon, o'qituvchi
Farg'ona viloyati Quva tumani 15-maktab
saydaliyeva.m@umail.uz

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida ekologik madaniyatni shakllantirish masalasi yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: ekologiya, ekologik madaniyat, tabiatga mehr-muhabbat.

Ekologik madaniyat ham umumbashariy madaniyatning uzviy bir qismi. Uning shakllanish davri olis zamonlarga borib bog'lanadi.

Yurtimizda uch ming yil oldin zardushtiylik ta'limoti shakllangani, uning bosh kitobi «Avesto» deb ataladi. Bu ta'limotda yerni, suvni asrash, hayvonlarga ozor yetkazmaslik haqida ko'pgina ibratli gaplar aytilgan. Chunki avlodlarimiz o'sha zamonlardayoq sen bilan biz yashab turgan bu olam yagona vujudan iborat ekani, bordi-yu uning biror a'zosiga ziyon yetkazilsa, butun tana, ya'ni jamiyki borliqda salbiy o'zgarishlar yuz berishini yaxshi tasavur etganlar. Chiqindi va axlatlarni duch kelgan joyga tashlamaslik, suvni va havoni bulg'amaslik kabi xalqimiz orasida bugungi kungacha saqlanib kelayotgan odatlarning ildizlari ham ana shu zamonlarga borib bog'lanadi. Yoki o'sha davrlarda shakllangan Navro'z bayramida tabiat bilan uyg'un yashash, yer, suv va osmonga, barcha tirik jonzotlarga mehr bilan qarash asosiy o'rin tutadi. Yoki otobobolarimizning muqaddas dini bo'lmish islomda tabiatdagi har bir hodisa Ollohning mo'jizasi sifatida e'tirof etilishi va ularga nisbatan avaylab munosabatda bo'lish g'oyasi targ'ib qilinadi. Bularning barchasi xalqimizning hamma zamonlarda ham o'ziga xos ekologik tafakkur va madaniyat sohibi bo'lganini ko'rsatadi.

Ekologik madaniyat bir nechta omillar asosida shakllanadi. Tabiatga muhabbat, tabiat haqidagi bilim va tasavvurlar, ekologik tarbiya, an'ana va qadriyatlar, ekologik targ'ibot shular jumlasidandir.

Tabiatga mehr-muhabbat har bir insonning qonida mavjud. Chunki inson tabiat farzandi. U ona qornidayoq tabiat ne'matlaridan bahramand bo'ladi - nafas oladi, oziqlanadi. Tug'ilganidan so'ng tabiatga yanada yaqinroq bo'ladi — gullarni, kapalaklarni, quyosh shu'lasini ko'rib quvonadi, suvda yayrab cho'miladi, tuproqda chopqillab o'ynaydi, ranglardan zavq oladi va hokazo. Tabiatga mehr inson ko'nglida rahm-shafqat va hayrat tuyg'ularini tarbiyalaydi. Lekin dunyoda shunday odamlar borki, ularga mehr begona. Ular tabiatni faqat boyish, o'z nafsini qondirish manbai deb biladi. Shuning uchun ular barchamiz uchun onadek mehribon bo'lgan tabiatga ziyon yetkazadi.

Tabiat haqidagi bilimlar bizda bolalikdanoq shakllana boshlaydi. Hammamiz yoshlikda turli hayvonlar shaklidagi o'yinchoqlarni o'ynaganmiz, ota-onamiz bilan birga hayvonot bog'iga borganmiz, tabiat bag'riga sayohat qilganmiz, turli gul va ko'chatlar o'tqazganmiz. Shu tariqa hayvonlar va o'simliklar haqida turlicha tasavurlarga ega bo'lganmiz. Ko'rgan multfilmlar, o'qigan kitoblarimizning ham «Zoologiya», «Botanika» kabi fanlardan maktabda olgan bilimlar tabiat hodisalarini tushinishda katta ahamiyat kasb etadi. Bularning barchasi bizning tabiat haqidagi tasavurlarimizni kengaytiradi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida avvalo ekologik tarbiya oiladan boshlanishini tushintirish zarur. Ota-onamiz uyni, hovlini toza tutish, vaqtida shamollatish, gul va daraxtlarni, uy hayvonlarini parvarishlashga o'rgatadi. Turli ne'matlarni iste'mol qilganimizda ular tabiat in'omi ekanini aytib, shunday rizq-nasibani bergani uchun Yaratganga shukronalar aytadi. Shuningdek, har faslga mos mehnat an'analari va qadriyatlarimiz ham ekologik madaniyatimizni shakllantirishga xizmat qiladi. Masalan, kuz kelishi bilan daraxtlarni butab, xazonlarni to'plab, tok, anjir kabi issiqsevar o'simliklarni o'rab qo'yamiz. Qish oldidan zarur meva va sabzavotlarni

gʻamlaymiz. Bahor kelishi bilan yalpiz, ismaloq, jagʻ-jagʻ kabi barra koʻkatlardan darmon sifatida turli pishiriqlar tayyorlanadi. Koʻklamni qutlab, Navroʻz bayrami oʻtkaziladi. Ariq-zovurlar, tomorqalar tozalanadi va hokazo.

Adabiyotlar:

1. Roziqov O, Mahmudov M, Adizov B, Hamroyev A. Ona tili didaktikasi. - Toshent: Yangi asr avlod, 2005. -B.238.
2. Toʻxliyev B, ShamsiyevaM, ZiyodovaT. Oʻzbek tili oʻqitish metodikasi. - Toshkent:

ПРИМЕНЕНИЕ ИГРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА

*Азимова Замира Холиковна, преподаватель
Школа № 27 Навоийской области, Навбахорского района
azimova.z@umail.uz*

Аннотация: В данной статье освещено применение игровых технологий на уроках русского языка.

Ключевые слова: игра, образования, русский язык.

В настоящее время у любого современного учителя есть возможность права выбора методов и технологии обучения, которые, в последствии по его мнению, будут наиболее целесообразны для построения учебного процесса. В свою очередь мы остановим внимание на игровых технологиях, а именно на применении игровых технологий на уроках русского языка школе. С каждым годом актуальность проблемы внедрения игровых технологий в образовательную практику начальной возрастает, так как простая и банальная шаблонность проведения уроков по любому предмету не только снижает интерес к обучению в целом, но так же делает учебный процесс скучным и неспособным заинтересовать ребенка, привлечь его внимание к изучаемому предмету. Если вести разговор о начальной школе, то такое проведение уроков крайне недопустимо, в особенности если затрагивать такой предмет как русский язык. Ведь именно данный предмет является одним из наиболее сложных и важных предметов в школе, начиная с начальной ступени. Именно поэтому мы считаем, что ещё в начальной школе необходимо умело развивать у младших школьников проявление интереса в этом предмете, сделать его наиболее увлекательным.

Главную цель и задачу применения игры в процессе обучения и воспитания выделили известные педагоги А.С. Макаренко и К.Д. Ушинский. Именно они утверждали, что игра очень важна человеку на любом возрастном этапе его жизни, а вот детям она необходима как воздух. По их мнению именно игра, дает возможность учащимся оценить себя на фоне других учеников, а именно в процессе игры дети сами стремятся к преодолению трудностей, ставят задачи и решают их как индивидуально, так и вместе со своими одноклассниками, либо в этом им помогает учитель. Если затрагивать историю внедрения игры в воспитательный процесс, то можно отметить, что одним из первых обратил внимание на феномен игры Ф.Шиллер. Он рассматривал игру как один из факторов формирования мировоззрения человека. Шиллер считал, что человек в игре творит себя и мир, в котором живет, что человеком можно стать, только играя. Можно выделить ряд преимуществ использования игровых технологий на уроках русского языка.

Во-первых, игровые технологии помогают снять определенный ряд трудностей, связанных с запоминанием материала. Помогают вести изучение нового и закрепление пройденного материала, относящийся к уровню эмоционального осознания, что, несомненно, способствует развитию познавательного интереса к русскому языку как к учебному предмету.

Во-вторых, в процессе игры происходит обогащение словарного запаса младших школьников. Игры помогают расширить их кругозор. Процесс игры несёт в себе эмоциональный заряд, который позволяет учителю решать не только развивающие задачи, но и воспитательные. Происходит формирование такого качества как активная творческая личность, которое включает в себя целеустремлённость, настойчивость, инициативность, умение находить нестандартное решение в образовавшейся ситуации.

В-третьих, игровые технологии позволяют сформировать навыки фронтальной, групповой и парной работы, а так же повысить мотивацию к обучению. Подводя итоги всему вышесказанному, можно отметить, что игра является важным инструментом в развитии личности младшего школьника. Именно с помощью игровой деятельности можно повысить интерес к русскому языку и сделать этот предмет более «живым» и увлекательным.

Литература:

1. Кунантаева Д.Д. Проблема определения детского игрового пространства // Воспитание школьника. – 2005. - № 6. – С. 21-23.
2. Гольцева Е.В. Три разновидности диагностики в технологии проектирования учебного процесса // Творческая педагогика. – 2007. - № 2. – С. 98-102.

BOSHLANG‘ICH SINFDAN AXBOROT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH AFZALLIKLARI

Akbarova Sayyora
Sirdaryo viloyat Shirin shahar 3-umumta’lim
maktabining boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi

Annosiya: Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf darslarida axborot texnologiyalari imkoniyatlaridan foydalanish afzalliklari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: Boshlang‘ich ta’lim, axborot texnologiyalari, kompyuter, dars. Ma’lumki, boshlang‘ich ta’lim-ta’lim tizimining poydevori hisoblanib, o‘quvchilarni o‘qitish sifati unga bog‘liq bo‘ladi va bu boshlang‘ich maktab o‘qituvchisi zimmasiga katta mas’uliyat yuklaydi. O‘z faoliyatimizda ta’lim jarayoniga axborot texnologiyalarini joriy etib, ulardan foydalanib va o‘quv jarayonida AKTdan foydalanish bo‘yicha ma’lum tajribalarni to‘plab bormoqdamiz.

Bugungi davr o‘qituvchi va o‘quvchi oldiga katta talablar qo‘ymoqda, bu talablarning eng asosiysi-darsning samaradorligi, uning sifatligi, o‘quvchilarning bilim va ko‘nikmalariga, maktablardagi turli xil o‘quv mashg‘ulotlari, ularni tashkil qilinishi va u orqali o‘quvchilarni turli bilim va ko‘nikmalarni egallab olishidir.

Ta’lim jarayonini to‘g‘ri va samarali tashkil qilishda innovatsion texnologiyalar, texnik vositalarning, jumladan, zamonaviy kompyuterlarning o‘rni beqiyosdir. Dars mavzusiga oid multimedia, animatsiya, grafika, diafilm va videofilmlardan foydalanish dars jarayonini yanada qiziqarli bo‘lishiga ko‘mak beradi, buning uchun esa o‘qituvchi o‘z ustida ishlashi va har bir darsga bir yangilik kiritish uning bugungi kun shiori bo‘lishi darkor.

Ta’lim-tarbiya jarayonida o‘quvchilarni aqlan va ruhan yetuk insonlar qilib tarbiyalashda, milliy urf-odatlarimiz, qadriyatlarimiz mohiyati bo‘yicha bilim, ko‘nikma va malakalarini rivojlantirishda ularni buyuk ajdodlarimizning boy ma’naviy me’roslarini o‘rganishda kompyuter va axborot texnologiyalaridan foydalanish muhim rol o‘ynaydi.

O‘qituvchi zamonaviy kompyuter texnologiyalaridan foydalanish orqali quyidagi bir qancha vazifalarni amalga oshirishi mumkin:

- boshlang‘ich sinflarda multimedia texnologiyalarini qo‘llash orqali o‘quvchilarda fanga qiziqishi rivojlanadi;
- ta’limning bunday usuli o‘quvchilarning fikrlash qobiliyatlarini faollashtiradi va o‘quv materialini o‘zlashtirilishining samaradorligi yana-da oshadi;
- namoyish qilinishi qiyin yoki murakkab bo‘lgan jarayonlarni modellashtirish va ko‘rish imkoniyatini beradi;
- o‘quv materiallarini o‘zlashtirilishi faqat darajasiga ko‘ra emas, balki o‘quvchilar erishgan mantiq va qabul qilishlarining darajasiga ko‘ra ham samarali hisoblanadi;
- o‘quvchilarga mustaqil izlanish yo‘li bilan materiallarni izlash, topish hamda muammoli masalalarga javob topish orqali ma’lum tadqiqot ishlarini bajarish uchun imkoniyat yaratiladi;
- o‘quvchilarning yangi mavzuni o‘zlashtirishi, misollar yechishi, insho, bayon yozish ishlarida, o‘quv materiallari bilan mustaqil tanishish, tanlash va axborot hamda ma’lumotlarni tahlil etish kabi masalalarni tez bajarish uchun sharoit yaratiladi. Yoki axborot texnologiyalardan foydalangan holda quyidagicha boshqotirmalar tuzib dars jarayonida foydalanishimiz mumkin. Bu esa o‘quvchilar faolligini yanada oshirishga sabab bo‘ladi.

Hozirgi kunda ta'lim jarayonida interfaol metodlar va axborot texnologiyalarini o'quv jarayonida qo'llashga bo'lgan qiziqish kundan-kunga ortib bormoqda. Boshlang'ich ta'limga zamonaviy axborotlar texnologiyalarini tatbiq etish o'quv mashg'ulotlarining samaradorligini oshiribgina qolmay, ilm-fan yutuqlarini amaliyotda qo'llash orqali mustaqil va mantiqiy fikrlaydigan, har tomonlama barkamol yuksak ma'naviyatli shaxsni tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Har bir o'qituvchi ijodkor bo'lishi kerak, u har bir o'quv soatiga puxta tayyorlanib yangilik bilan kirishi kerak, chunki har darsda takrorlanadigan bir xillik o'quvchini darsga va fanga qiziqishini susaytiradi, natijada dars samaradorligining pasayishiga olib keladi. Matematika darslarida ham «O'yinli masalalar» dasturlarini tayyorlab, foydalanish mumkin. Boshlang'ich sinfda o'rganiladigan ko'plab mavzular bo'yicha turli materiallar berilgan. Turli murakkablik darajasidagi turli xildagi topshiriqlar har bir o'quvchining idrok etish va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi.

Masalalarni yechishda kompyuterli animatsion slaydlardan foydalanish darsning qiziqarliligini oshiradi. Ularning ustunlik tomonlari istagan paytda masalaning boshiga qaytish mumkin, uning alohida qismlarida to'xtalish, o'quvchilar bilan suhbatlashish, ularning fikrlarini tinglash mumkinligidan iborat. Boshlang'ich sinflarda harakatlanishga animatsiyali masalalar bilan slayd-filmlarni qo'llash mumkin.

Xullas boshlang'ich sinflarda axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish o'quvchilarni kerakli axborotni tanlashni, uni saqlab qolish va taqdimotlar tuzish yoki turli xildagi loyihalarni ishlab chiqish va bajarishda keying ishlarida foydalanishni bilib oladilar.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. G'ulomov S.S., Begalov B.A. Informatika va axborot texnologiyalari.- T.: Fan

ТА’ЛИМ СИФАТИНИ OSHIRISHDA PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN SAMARALI FOYDALANISH USULLARI

Allayarova Zebo Baxrambayevna
Qo’shko’pir tumani 1-son IMI o’qituvchisi
Telefon: +998 (99) 562 53 80
zebo.baxrambayevna@inbox.uz

Xodjaniyazova Manzura Babaxanovna
Urganch tuman 27-son maktab o’qituvchisi
Telefon: +998 (97) 221 55 86
m_xodjaniyazova27@umail.uz

Annotatsiya: Ushbu maqolada xar bir pedagog ta’lim samaradorligini oshirishda zamonaviy pedagogik texnologiyalardan unumli foydalanishi yo’llari hamda, pedagogik texnologiyalarning ahamiyati boyicha uslubiy tavsiyalar berilgan.

Kalit so’zlar: Pedagogik texnologiyalar, uzluksiz ta’lim tizimini joriy etish, shaxsga yo’naltirilgan ta’lim, pedagogik xaritasini tuzish.

Respublikamizdagi ta’lim sohasida amalga oshirilayotgan barcha tadbirlarning asosiy maqsadi va harakatlantiruvchi kuchi hamda kadrlar tayorlash sohasidagi davlat siyosati, uzluksiz ta’lim tizimini joriy etgan holda har tomonlama rivojlangan barkamol shaxsni voyaga yetkazishdir.

Mamlakatimiz taraqqiyotining muhim sharti malakali va raqobatbardosh kadrlarni tayyorlash, iqtisod, fan, madaniyat, zamonaviy texnika va texnologiyalarning ilg’or yutuqlarini amalga tadbiq etishdir. Uzluksiz ta’limni joriy etish va kadrlar tayyorlash tizimini tubdan isloh qilishni o’z ichiga olgan “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi”ni amalga oshirishda mavjud ta’lim va kadrlar tayorlash tizimini tubdan o’zgartirishga, zamonaviy fan va texnika yutuqlarini hayotga tadbiq etishga, barcha ta’lim muasasalarida ilg’or pedagogik texnologiyalarni joriy etishga va ta’lim tizimini dunyo standartlari darajasiga ko’tarishga e’tibor qaratilishi lozim. O’zbekiston Respublikasi oliy va o’rta maxsus ta’lim vazirligi tomonidan tuzilgan o’qitish metodlari va pedagogik texnologiyalarini takomillashtirish ijodiy gurihining tarifi bo’yicha “pedagogik texnologiya – ta’lim oluvchi shaxsga yo’naltirilgan, demokratik hamda takrorlanuvchi o’qish natijalarini kafolatlaydigan ma’lum jarayonini loyihalash, amalga oshirish va baholashning tizimiy metodidir”, - deyilgan.

Pedagogik texnologiya qo’yilgan ta’lim maqsadlariga turli uslubiy majmualar yordamida erishish yo’li sifatida qaraladi.

Ingliz tilini o’rgatishda amaliy mashg’ulotlarning texnologik xaritasini yangi pedagogik texnologiyalar asosida tuzishda qo’llanilayotgan usul mashg’ulot samaradorligini oshirishi, o’qituvchi va talabalar o’rtasidagi o’zaro hamkorlikni qaror toptirishi, bilimlarning puxta egallanishini ta’minlashi, talabalarda mustaqil fikrlash malakalari va ko’nikmalari shakllantirilishiga e’tibor qaratilishi lozim. Ta’lim jarayoni samaradoligi va natijaviyligiga erishishda axborot texnologiyalari va pedagogik texnologiyalar juda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Hozirgi kunda internetdan istalgan mavzuga oid istalgancha ma’lumotni olish mumkin, yangi pedagogik texnologiyalar turlari ham son sanoqsiz. Har qanday axborot texnologiya vositalari va yangi pedagogik texnologiyalar kerakli joyda to’g’ri qo’llanilgandagina kutilgan ijobiy natijani beradi.

Mashg’ulotning pedagogik xaritasini tuzishda o’qituvchi har bir etap uchun nima mos kelishini oldindan taxmin qila olishi lozim, chunki o’qituvchi o’zi dars berayotgan guruh talabalarining bilim darajasi, qiziqishlari, darsdagi faolligini yaxshi biladi (yangi guruhlardagi birinchi darslar bundan mustasno). Nofilologik OTMLarda xorijiy tilni o’rgatishda ikki muhim jihatga e’tibor qaratish lozim:

Birinchi jihati, bu- xorijiy tilga xos bo’lgan fonetika, grammatik qoidalar, kundalik nutqda foydalaniladigan leksika, dialogik va monologik nutq faoliyati, o’qish texnikasini oshirish, tinglab tushunish malakalari bo’lsa;

Ikkinchi jihati, bu- sohaga hos atamalarni o’rgatish, ilmiy texnik adabiyotlarni o’qish, tushunish, tahlil qilish va o’z munosabatini bildira olish ;

Ushbu ikki jihat har bir mashg'ulotni bir biriga bog'langan ikki qismdan iborat qilib tashkil etishni taqozo etadi.

Amaliy mashg'ulotlarning har bir etapida o'ziga mos keladigan pedagogik texnologiyalardan foydalanilsa, ta'lim jarayoni samaradorligi va natijaviyligi yanada oshishiga erishiladi. Yuqorida aytib o'tilganidek har bir etapga mos pedagogik texnologiyalarni tanlash va uni mohirlik bilan qo'llay olish o'qituvchining vazifasidir.

1-qadam. Masalani qo'yish. O'qituvchi har bir guruhga muhokama uchun mavzu beradi.

2-qadam. Har bir guruh o'z mavzusi ustida ishlaydi. (odatda 5-10 minut).

3-qadam. Kichik guruhlar qo'shni guruhlar masalasi echimiga o'z fikrini bildirishi. Har bir kichik guruh doira bo'ylab g'oyalar yozilgan katta varaqni uzatishi mumkin.

4-qadam. Qo'shni masalasi echimini oxirigacha etkazish. Har bir kichik guruh varaqqa yozilgan qo'shni guruh g'oyalarini o'rganadi; savol belgisi bilan rozi bo'lmaganlarini belgilaydi; Qo'shni masalasi echimi bo'yicha o'z g'oyalarini yozadi. 5 minutdan keyin guruhlar doira bo'ylab keyingi kichik guruhga o'tib, yana joylari bilan almashadi. Siljishlar soni kichik guruhlar (qo'yilgan masalalar) soniga teng.

5-qadam. O'z masalasiga qaytish. Masaladan masalaga doira bo'yicha

o'tishlar har bir kichik guruh o'zining dastlabki masalasiga qaytish bilan tugallanadi. Bunda eng muhimi talabalarining berilayotgan vazifani bajara olishiga ishonch hosil qilishiga erishishdek psixologik jarayonni nazardan qochirmaslikdir.

Agar bilim darajasi yuqori bo'lgan guruhga oson vazifa berilsa, yoki aksincha bilim darajasi pastroq guruhga qiyin topshiriq berilsa, natija qanday bo'lishi o'z-o'zidan ma'lum. Shuning uchun darsga tayyorgarlik ko'rayotgan o'qituvchi har bir dars etaplarida guruhning bilim darajasiga mos keladigan pedagogik texnologiyani tanlab olishi lozim. Bir vazifani uch xil guruhda uch xil tashkil etish mumkin. Masalan, tinglab tushunish uchun biror bir matn eshittirmoqchi bo'lsak. Bilim darajasi yuqoro bo'lgan guruhga matnni tinglab, unga nisbatan o'z fikrini bildirish vazifasini qo'yish mumkin. Bilim darajasi o'rta bo'lgan guruhga matnni tinglab, undagi muhim jihatlarni aniqlash, matn mazmunini qayta gapirib berish va bilim darajasi pastroq bo'lgan guruhda matnni tinglab, tushunishga harakat qilish va "Yes", "No" tarzida savol-javob o'tkazish mumkin.

Ushbu texnologiya dars jarayonida, darsdan tashqarida, to'garak va fakultativ mashg'ulotlarda, bo'sh vaqtlarda turli adabiyotlar, ilmiy texnik maqolalar va matnlar bilan ishlash jarayonida talabalarining o'rganilgan materialni yaxshi eslab qolishiga, og'zaki nutqni rivojlantirishi va o'z fikrini erkin bayon eta olish malakasini shakllantiradi, shuningdek, bir dars davomida barcha talabani baholash imkonini beruvchi texnologiya hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, ta'lim jarayoniga yangi pedagogik texnologiyalarni tatbiq etish ta'lim jarayonini san'at va mahorat darajasiga etkazish, talabalarga tayyor bilimlarni beribgina qolmasdan, balki ularni har bir masalaga tanqidiy yondashuvga, ijodiy fikrlashga, mustaqil qaror qabul qilishga, erkin fikrlashga o'rgatuvchi optimal vosita va an'anaviy ta'lim jarayonining ajralmas qismidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhavi

1. Ziyomuxammadov B. Pedagogik mahorat asoslari. T.:TIB-KITOB, 2009
2. Yo'ldoshev J., Hasanov S. Pedagogik texnologiyalar. – T.: "Moliya-iqtisod" nashriyoti, 2009.
3. Ro'ziyeva D., Usmonboyeva M., Holiqova Z. Interfaol metodlar: mohiyati va qo'llanilishi / Met.qo'll. – T.: Nizomiy nomli DTPU, 2013
4. Sultonova G.A. Pedagogik mahorat. – T.: Nizomiy nomidagi TDPU, 2005.

VOYAGA YETMAGANLAR O‘RTASIDA JINOYATCHILIKNI OLDINI OLISH.

Amonova Lobar Xasanovna
Navoiy viloyati Zarafshon shahar
11-MFCHO‘IDU maktabining ma‘naviy-ma‘rifiy
ishlar bo‘yicha direktor o‘rinbosari
Telefon raqami: 93 661 88 22

Annotatsiya. Bizga ma‘lumki, Sobiq Ittifoq davrida voyaga yetmaganlar jinoyatchiligini oldini olish va unga qarshi kurashishga yetarli darajada e‘tibor bo‘lsa ham ammo jinoyat qonunidagi bunday jinoyatchilikning oldini olishga qaratilgan normalar shu vaqtgacha biror marta ham tizimlashtirilgan holda, hozirgi jinoyat kodeksimizdek alohida bir bo‘limda berilmagan edi.

Kalit so‘zlar. Struktura, tendentsiya, Voyaga yetmaganlar, jinoiy faoliyat, uyushma, O‘zbekiston JPK.

Hozirgi davrda voyaga yetmaganlar jinoyatchiligi to‘g‘risida yetarli darajada statistik materiallar to‘plangan va uni tahlil qilishning usullari ishlab chiqilgan. Bularning barchasi voyaga yetmaganlar jinoyatchiligining ahvolini to‘g‘ri baholash, undaga miqdor va sifat ko‘rsatkichlaridagi (strukturasi va boshqa ko‘rsatkichlarini ham) o‘zgarishlarni bilish imkonini beradi. Ayrim vaqtlarda alohida hududlardagi jinoyatchilikning miqdor va sifat ko‘rsatkichlarida, shuningdek, jinoyat sodir etuvchi shaxslar va turli xil jinoyatlar tarkibida aniq bo‘lmagan ma‘lumotlar bo‘lishiga qaramay voyaga yetmaganlar jinoyatchiligining aniq ahvolini bilish imkoniyati bor. Umuman O‘zbekistonda jinoyat statistikasi ma‘lumotlariga ko‘ra, aniqlangan jinoyat sodir etgan voyaga yetmagan shaxslarning jinoyatchiligi 1990-yilgacha nisbatan bir tekisda, ya‘ni har besh yilda 48 foizga o‘sib kelgan. 1991 yildan bunday tendentsiyada jiddiy o‘zgarish yuz berdi. Voyaga yetmaganlarning ro‘yxatlarda qayd qilingan jinoyatchiligi o‘sishi 1995-1996 yillarda 8 foizni tashkil etgan. Agar solishtirib ko‘rganda shu vaqt ichida voyaga yetmaganlarning jinoyatchiligi Rossiya Federatsiyasida 20 foizga; Ukrainada 16,8 foizga; Ozarbayjonda 18,1 foizga; Qozog‘istonda 14,9 foizga; Turkmanistonda 9 foizga; Belorusiyada 9,8 foizga o‘sgan. O‘zbekistonda 2002 yili 50 ming jinoyatchi hukm qilingan bo‘lsa, shundan 2 mingdan ortig‘i voyaga yetmaganlar bo‘lgan, bu 4 foizni tashkil etadi. 1996 yili 51.602 jinoyatchi jazoga hukm qilingan bo‘lsa, shundan 2.023 tasini voyaga yetmaganlar jinoyatchiligi har doim guruh bo‘lib sodir etish xususiyatiga ega bo‘lgan. Voyaga yetmaganlar tomonidan guruh bo‘lib sodir etiladigan jinoyatlarning hissasi katta yoshdagilar tomonidan guruh bo‘lib sodir etiladigan shunday jinoyatlarga nisbatan 1,55 marta ko‘p va voyaga yetmaganlar tomonidan sodir etiladigan umumiy jinoyatlarning 20 foizdan 80 foizgachasini tashkil etadi. Muayyan yoshdagilik, ruhiy va boshqa ijobiy yoki salbiy xususiyatdagi guruh huquqining bunday o‘ziga xos xususiyatlari chetga chiqish bo‘lmay, balki voyaga yetmaganlar uchun xos bo‘lgan xulqiy me‘yor hisoblanadi. Keyingi yillarda huquqqa xilof bo‘lgan xulqli guruhlarining mustahkamlanish jarayoni yuz berganligi kuzatilmog‘da. Taxminan shunday guruhlarining beshdan uch qismida guruh ishtirokchilari har xil yoshdagilardan iborat bo‘lib, bu hol ularning barqarorligini, uzoq muddat mobaynida jinoiy faoliyat olib borishini ta‘minlaydi, guruhning qisqa vaqtda bir necha jinoyatlarni amalga oshirish qobiliyatini oshiradi, jinoiy tadbirkorlik bilan, tezkor va qat‘iy harakatlar qilishni ta‘minlashda muhim omil hisoblanadi. Jinoiy uyushmalar va uyushgan guruhlar tomonidan o‘smirlar guruhini o‘zlariga bo‘ysundirishning faol jarayoni yuz bermoqda. Ishsiz va mayda tijorat bilan shug‘ullanadigan o‘smirlar, ozodlikdan mahrum bo‘lish joylaridan bo‘shab kelgan voyaga yetmaganlar, hayotda o‘z o‘rnini topolmaganlar, kam ta‘minlangan oilalardagi o‘smirlar hisobiga bunday guruhlarining ijtimoiy bazasi yanada kengaymoqda. Voyaga yetmaganlarning jinoyat sodir etishida katta yoshdagi dalolatchilarning yoki boshqa ishtirokchilarning bor yo‘qligi, u shaxslar tomonidan voyaga yetmaganga turli jismoniy yoki ruhiy ta‘sir ko‘rsatilgani, shu sababdan voyaga yetmagan shaxs jinoyatda ishtirok etgani holatlari aniqlanishi lozim. Jinoyat protsessi qatnashchilaridan biri bu voyaga yetmaganning qonuniy vakilidir. Uning ishda ishtirok etishi O‘zbekiston JPKning 549-moddasida belgilangan. Qonuniy vakil ishda ishtirok etishga voyaga yetmagan yoxud belgilangan tartibda muomalaga layoqatsiz deb e‘tirof etilgan gumon qilinuvchi, ayblanuvchi, sudlanuvchi, jabrlanuvchining huquq va majburiyatlarini himoya qilish uchun jalb qilinadi. Ishda qonuniy vakil sifatida ota-onalar, farzandlikka olganlar, vasiylar,

homiylar, voyaga yetmaganga yoki belgilangan tartibda muomalaga layoqatsiz deb e'tirof etilgan ishtirokchiga homiylik qiluvchi muassasa va tashkilotlarning vakillari qatnashishi mumkin. Voyaga yetmaganlar nazoratsizligi va huquqbuzarliklarining oldini olishga doir faoliyat munosabati bilan yuzaga keladigan huquqiy tartibga solishning asoslarini belgilovchi qonun loyihasini ishlab chiqishni taklif etish kerak. Ushbu qonun nazoratsiz, qarovsiz, ijtimoiy jihatdan xavfli holatda bo'lgan voyaga yetmagan, ijtimoiy jihatdan xavfli holatda bo'lgan oila tushunchalari berilishi bilan bir qatorda voyaga yetmaganlar qarovsizligi va huquqbuzarliklarining oldini olishga doir faoliyatning asosiy vazifalari, printsiplari va sub'ektlari hamda ushbu sub'ektlar faoliyatining asosiy yo'nalishlarini belgilab beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Karimov I. A. O'zbekiston: milliy istiqlol, iqtisod, siyosat, mafkura. T. 1. - T., "O'zbekiston", 1996.
2. .Ismoilov N. T. Voyaga yetmaganlar tomonidan sodir etiladigan jinoyatlarning oldini olish muammolari // Xalq ta'limi. - 1998. - № 3.
3. www.google.com

О‘QUVCHILAR FAOLLIGINI OSHIRISHDA DIDAKTIK O‘YINLARNING AHAMIYATI

Andaqlolova Xurriyat
Sirdaryo viloyat Sirdaryo tuman 42-umumta’lim
maktabining boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini faolligini oshirishda didaktik o‘yinlarning ahamiyati, o‘yin turlari haqida ma’lumot keltirilgan

Kalit so‘zlar: o‘yin, faoliyat, ta’limiy, ma’naviy, zehn.

Didaktik o‘yinlar texnologiyalari o‘quvchi faoliyatini faollashtirish va jadallashtirishga asoslangan. Ular o‘quvchi shaxsidagi ijodiy imkoniyatlarni ro‘yobga chiqarish va rivojlantirishning amaliy yechimlarini aniqlash va amalga oshirishda katta ahamiyatga ega. O‘qituvchi ta’lim jarayonida o‘quvchilarning bilish faoliyatini tashkil etadi, boshqaradi, nazorat qiladi, baholaydi va o‘qitishdan ko‘zda tutilgan ta’limiy, tarbiyaviy va rivojlantiruvchi maqsadlarni amalga oshirish orqali shaxsning har tomonlama rivojlanishiga zamin yaratadi.

Boshlang‘ich ta’limda didaktik o‘yinlar vositasida darslarni olib borish, o‘quvchini mustaqil ijod qilishiga, erkin fikrlashiga, topqir va zukko bo‘lishiga yordam beradi. Shuningdek, didaktik o‘yinlar darsning sifatini oshirib, mazmunli va qiziqarli bo‘lishini ta’minlaydi.

Didaktik o‘yinlarni o‘tilgan mavzuni mustahkamlashda, yoki yangi mavzuni boshlashda foydalansa, o‘quvchilarning qiziqishi ortadi, bilimi mustahkamlanib boradi.

O‘yin vositasida o‘quvchilarning bilimlarini o‘zlashtirish jarayoni qulaylashadi, turli xil predmetlar bilan munosabatda bo‘lishga o‘rganadi. Shu bilan birga muomala madaniyati shakllanadi.

Didaktik o‘yinlar ta’limiy o‘yin sifatida bolalarning yosh xususiyatlariga mos keladigan o‘yinlar sirasiga kiradi. Didaktik o‘yinlarning muhim belgisi undagi qoidalarining mavjudligidir.

Didaktik o‘yinlar o‘quvchilarning ma’naviy va axloqiy kamolotida, ularning barkamol inson bo‘lib kamol topishida ulkan tarbiyaviy ta’sir qudratiga egadir. Didaktik o‘yinlar davomida bolalar jamoa bo‘lib ishlashga, birgalikda ijod qilishga, hamkorlikda ishlashga va mustaqil ishlashga o‘rganadilar. Bu jarayonda o‘quvchilarda intizomlilik, inoqlik va o‘z navbatda erkin fikr yurita olishlari kuzatiladi. O‘yin ularning eng sevimli mashg‘uloti bo‘lib, ular har qanday mashg‘ulotni o‘yin bilan uyg‘unlashtirishga harakat qiladilar. Shunday ekan o‘qituvchi o‘quvchi faoliyatidan ularning sevimli mashg‘uloti - o‘yinni siqib chiqarmasdan, undan maqsadga muvofiq foydalanish bilan ta’lim jarayonining samaradorligini oshirishga imkon beradi.

Darslarida didaktik o‘yinlardan foydalanish o‘quvchilar zehni o‘stirish, tez hisoblash ko‘nikmalarini oshirishda muhim ahamiyatga ega. Didaktik o‘yinlar jarayonida o‘quvchilar o‘yin qoidalariga qat’iy rioya qilishga o‘rganadilar, inoqlik his - tuyg‘ulari, dunyoqarashlari shakllanib boradi.

Didaktik o‘yinlarni xilma-xil tarzlarda tashkil qilish mumkin. Rasmlar va tarqatmalar, turli geometrik shakllardan ham foydalanish mumkin.

Har bir didaktik o‘yinni boshlashdan oldin o‘quvchilarga o‘yinning qoidasi, mazmuni, yakuni nimadan iborat ekanini o‘qituvchi tomonidan tushuntiriladi. O‘quvchilar uni tushunib, anglab, shu asosda harakat qiladilar.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari ta’lim olishlarida dars jarayonini didaktik o‘yinlar asosida tashkil etish va shu o‘yinlarni ko‘rgazmali qurollar bilan boyitish o‘quvchilarni hozirjavoblikka, zehni bo‘lishga, har bir ishda tashabbus ko‘rsatishga va fanga chuqur qiziqish bilan nazar solishga undaydi. Shuningdek, dars jarayonida olgan nazariy bilimlarini amaliyotda tadbiiq qilishga va yanada ko‘proq o‘qishga undaydi. Natijada kelajakda komil inson bo‘lib yetishishida g‘oyat katta tarbiyaviy ta’sir ko‘rsatadi.

Men o‘z darslarimda turli o‘yinlar orqali mavzularimni mustahkamlab borishga harakat qilaman. Masalan: »Davom ettir«

Birinchi o‘quvchi matematik termin aytadi, ikkinchi o‘quvchi uning oxirgi harfiga boshqa bir matematik termin aytadi, o‘yin o‘quvchilar soni tugaguncha davom eladi. Masalan: aylana-ayqash-shar-romb-besh-shart-to‘rt-teng-gramm-misol-metr-Rene-ellik-kub-binar-riyoziyot-tonna-arifmetika-algebra-aksioma-algoritiya-masiyib-va hokazo.

«Do'stingni tanla va masalani yech»

Barcha o'quvchilarga kartochkalar beriladi. Kartochkalarda masala erilganlari yozilgan. Lekin nimani topish kerakligi yozilmasdan boshqa kartochkaga yozilgan.

Bola qo'shnisini ya'ni masala shartining davomini topishi kerak va masalani 2 kishi boo'ib hamkorlikda ishlab o'qituvchiga topshirishlari lozim.

Xulosa qilishimiz mumkinki didaktik o'yinlar bolalar faoliyatini rivojlantiribgina qolmay, ularning fikrlarini bir joyda to'plab, tez va aniq bayon etishga, mashg'ulotlar jarayonida o'zaro hamjihatlikda faol harakat qilishga undaydi. Dars jarayonida jo'shqin vaziyatni yuzaga keltiradi.. Eng muhimi bolalardagi iqtidor, salohiyat, maqsadga intiluvchanlikni yuzaga chiqaradi.

Foydalangan adabiyotlar

1. Ishmuhamedov R, Abduqodirov A. "Ta'limda innovatsion texnologiyalar.-T.:2008"
- 2.T.G'affarova. Boshlang'ich sinflar uchun didaktik materiallar
3. <http://www.ziyonet.uz>. - axborot ta'lim portal
4. Internet materiallari: <http://go.mail.ru/search?>. "Ta'lim texnologiyalari"

ЎЗБЕКИСТОНДА ЭЛЕКТРОН КУТУБХОНАЛАРНИ ЖОРИЙ ЕТИШ ИСТИҚБОЛЛАРИ

*Mualif: Ahmedova Durdona Maruffon qizi
Muhammad al – Xorazimiy nomidagi
Toshkent axborot texnologiyalari universiteti
AKT sohasida kasb ta'limi fakulteti talabasi
Tel: +998 (93)1066597, e-mail: axmedovadurdonaxon19@gmail.com*

Anatatsiya: Ushbu maqolada hozirgi kunda butun dunyo virtual olam foydalanuvchilari tomonidan afzal ko'rilayotgan kutubxonalar tizimlaridan biri bo'lgan tizim va uning afzallik kamchiliklari, uni o'zbekistonda joriy qilish masalalari.

Kalit so'zlar: elektron kutubxonalar, axborot xizmati, elektron kitob, virtual olam, virtual kutubxonalar, virtual kutubxonalar obuna bo'lish.

Hozirgi kunda atrofimizni o'rab turgan deyarli barcha narsalarning virtual inkosi mavjud shu jumladan kutubxonalarni ham. Raqamli kutubxonada turli xil ommaviy axborot vositalari va turli xil mavzular mavjud, ularda ya'ni an'anaviy kutubxonalarda topishimiz mumkin bo'lgan deyarli barcha qulayliklar mujassamlashtirilgan. Raqamli kutubxonalardan foydalanish yani kirish huquqiga an'naviyliklariga qaraganda kamroq harakatni talab etadi. Har qanday onlayn saytdan material deyarli teng tezlik bilan olinishi mumkinligi sababli, kutubxonachilar o'zlarining tajribalaridan foydalanib, o'zlarining joylashgan joylaridan tashqarida materiallarni topish, shuningdek to'g'ridan-to'g'ri o'zlarining binolarida yoki ularning nazorati ostida saqlanadigan narsalarni bilish uchun foydalanadilar. Raqamli kutubxonani tashkil qilish, kutubxonachining virtual olamda ham faoliyat yuritishini ta'minlabgina qolmay unda foydalanuvchi bo'lgan virtual kutubxonalar bilan munosabatlarini yaratadi. Raqamli kutubxonalar ma'lumotni qidirish va olish uchun yordam ko'rsatishga va foydalanuvchilarning umumiy ehtiyojlariga ko'proq jalb qilishga harakat qiladi. Chunki agar kutubxonalar xizmatlaridan qanchalik ko'p obunachilar foydalansa bu uning mavqeyi va qiymatini belgilaydi. Bunday kutubxonalar tizimlarini qanday tashkilashtirish kerak? Bunday kutubxonalar qo'yiladigan talablar qanday? Bu kutubxonani tashkil qilish uchun quyidagilarni amalga oshirishimiz lozim:

- axborot etkazib beruvchilar bilan shartnomalar tuzish va kutubxonalar faoliyatini kuzatish uchun administratsiya faoliyatini yo'lga qo'yish.
- Kutubxonalar noshirlarni cheksiz foydalanishga mo'ljallangan sayt litsenziyalariga rozi bo'lishga ishonitirish.
- Kutubxonalar ma'muriy xarajatlarni kamaytirish va savdolashish vositalarini oshirish uchun raqamli materiallarni sotib olish bo'yicha konsorsiumga qo'shilishni afzal ko'rishi mumkin.

Yevropa va dunyoning ko'pgina rivojlangan mamlakatlarida bunday kutubxonalar tizimlari ko'p yillardan beri mavjud va ular hozirda ham faoliyat yuritmoqda. Shu jumladan O'zbekiston ham rivojlanayotgan davlatlar qatorida mavjud bo'lgan davlat sifatida elektron kutubxonalar tizimlarini joriy etish va takomillashtirish borasida bir qator yutuqlarga erishib kelmoqda.

O'zbekistonda kutubxonalarni avtomatlashtirish ishlari 90-yillarning o'rtalarida «Axborotlashtirish haqida» qonun va Milliy ilmiy-texnik axborotlar tarmog'i yaratish bo'yicha dastur qabul qilinishi bilan boshlandi. Kutubxonalarni avtomatlashtirish ishlari O'zbekiston Respublikasi fan va texnika davlat qo'mitasi hamda oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi tomonidan qo'llab-quvvatlangan. Shundan so'ng elektron kutubxonalar va kutubxonalar konsorsiumlari yaratish bo'yicha dastlabki qadamlar qo'yildi. Fanlar akademiyasining Asosiy kutubxonasida birinchi elektron kutubxonalar ishga tushirildi. Namunaviy avtomatlashtirilgan kutubxonalar loyihasi ochiq jamiyat instituti ko'mak jamg'armasining granti asosida amalga oshirildi. Mazkur loyihadan ko'zda tutilgan maqsad:

- kutubxonalar faoliyati bilan bog'liq axborotlarni avtomatlashtirilgan holda qayta ishlashning barcha funksiyalarini namoyish etish va o'rgatish;
- kutubxonachilarni avtomatlashtirilgan kutubxonalar ishlashga o'rgatish uchun sharoit yaratish.

2001 yilda O'zbekistondagi 84 kutubxonalar EBSCO Publishing kompaniyasining elektron ma'lumotlar bazasiga obuna bo'ldi. O'zbekistonda Respublika axborot infrastrukturasi rivojlantirishning istiqboldagi boshqa rejalari bo'yicha ishlar jadal sur'atlarda olib borilmoqda.

Yetakchi vazirliklar va xalqaro fondlar kuchlarini birlashtiruvchi UzREN loyihasi Internet resurslaridan foydalanishni arzonlashtiradi va ayni paytda kutubxonalar o'z elektron resurslarini faollik bilan xalqaro tarmoqlar orqali jahon axborot resurslariga taqdim qilish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Foydalanilgana dabiyotlar

1. «Kompas» jurnali © 2002 — 2020. infoCOM.UZ
2. OCLC tizimlari va xizmatlari: Xalqaro raqamli kutubxona istiqbollari 17-jild 2-son
3. Kutubxonada elektron resurslarni tashkil etish va axborot fanlari o'quv dasturi

RAVISHNING MA'NO TURLARI.

*Baxronova Gulshoda Keldiyorovna
Navoiy viloyati Qiziltepa tumani
8-umumiy o'rta ta'lim maktabi
ona tili fani o'qituvchisi
Telefon raqami: 90 618 14 61*

Annotatsiya. Harakat va holatning belgisini, belgining belgisini (sifat va ravishning), ba'zan predmetning (ot) belgisini bildiradigan mustaqil so'z turkumi ravish deyiladi. Masalan: Qutlug'jon tez orada o'zbekcha biyron-biyron gaplasha boshladi. Ko'kday bepoyon mening Vatanim (Q.Hikmat).

Kalit so'zlar. Sifat, holat ravishi, payt ravishi, o'rin ravishi, miqdor-daraja ravishi, sabab ravishi, maqsad ravishi, hozir, boya, hali.

Ravishlar ma'no jihatdan olti guruhga bo'linadi: 1) holat ravishi, 2) payt ravishi, 3) o'rin ravishi, 4) miqdor-daraja ravishi, 5) sabab ravishi, 6) maqsad ravishi. Holat ravishi. Holat ravishi ish-harakatning qay tarzda, qay holatda bajarilishini bildirib, qanday? qay tarzda? qay holda? kabi so'roqlarga javob bo'ladi: asta, sekin, tez, piyoda, ayov, qo'qqisdan, tasodifan, xomlay, ochin-to'kin, butunligicha, jim, darov, darhol, zo'rg'a, birdan, birga, majburan, yaqqol, harbiylarcha, o'zbekcha, yuzma-yuz, ochiq-oydin kabi. Holat ravishlari, asosan, ravish holi otga bog'lanib kelganda sifatlovchi-aniqlovchi va kesim vazifalarida keladi: Bobur ota yurtidan ajralganini endi astoydil his qildi. Salqin shabadasi kelib olqishlar bizning g'olibona bayrog'imizni. Auditoriya jimjit, hamma unga qarar. Payt ravishi. Payt ravishi ish-harakatning paytini bildirib, qachon? qachongacha? qachondan beri? kabi so'roqlarga javob beradi. Payt ravishlariga: hozir, boya, hali, endi, oldin, burun, avval, qadim, bultur, tunov kun, yaqinda, hamisha, hanuz, hamon, bugun, indin, keyin, so'ng, yiliga, dastlab, har kuni, erta-indin, erta-kech, qishinyozin kabilar kiradi. Payt ravishlari asosan, payt holi, ba'zan kesim vazifasida keladi. Masalan: Sen bir birodaringning ayblarini zikr qilmoqchi bo'lsang, avval o'z ayblaringni esla! (Imom Ismoil al Buxoriy). Bugun sening tug'ilgan kuning, Bugun uying to'ladi gulga (H.O.). O'rin ravishi. O'rin ravishi ish-harakatning bajarilish o'rnini va harakat yo'nalgan tomonni anglatadi. O'rin ravishi qayerga? qayerda? qayerdan? kabi so'roqlarga javob berib, ularga nari, beri, oldinga, pastda, tubanda, yuqoridan, quyidan, u yoqqa, bu yoqqa, yaqinda, orqadan, to'g'riga, chapda, o'ngda kabilar kiradi. O'rin ravishlari gapda, asosan, o'rin holi ba'zan esa kesim vazifasini bajaradi: Biror kishi gapirgan paytida u yoq - bu yoqqa qarab qo'ysa, demak bu gap omonatdir (Hadisdan). YOshi ulug' Nazarali ota shu erda (G'.G'ulom). Miqdor-daraja ravishi. Miqdor-daraja ravishi ish-harakatning miqdoriy belgisi, bajarilish darajasini, shuningdek, predmetning noaniq miqdori, belgining darajasi va miqdorini anglatadi. Miqdor-daraja ravishlari ma'no xususiyatiga ko'ra ikki guruhga bo'linadi: miqdor ravishi va daraja ravishi. Miqdor ravishi miqdor tushunchasini anglatib, harakat-holatning bajarilishida uning miqdoriy belgisini ko'rsatadi. Shu bilan birga miqdor ravishi otga ham bog'lanib kela oladigan ravish turidir, shu jihatdan bu ravishlar predmetning noaniq miqdorini ham ifodalaydi. Miqdor ravishi qancha? so'rog'iga javob berib, ularga ko'p, mo'l, kam, bir oz, sal, picha, xiyol kabilar kiradi. Daraja ravishi daraja tushunchasini anglatib, harakat-holatning bajarilish darajasini ko'rsatadi. Ba'zan daraja ravishlari sifat va ravishning o'ziga bog'lanib kelib, belgi ma'nosini kuchaytirib keladi. Bu ravishlar qay darajada? so'rog'iga javob berib, ularga g'oyat, nihoyatda, obdon, o'ta, aslo, sira kabilar kiradi. Daraja ravishlari belgi ma'nosini kuchaytirishiga ko'ra (juda, g'oyat) sifat va ravishlarning ortirma darajasini hosil qiladigan element sifatida ham qatnashadi. Miqdor-daraja ravishlari, asosan, miqdor-daraja holi, ba'zan kesim vazifasini bajaradi: Mo'l-ko'l nur to'kar, ko'kdan qadrdon quyoshimiz (E.Vohidov). Biroq ko'zgu shunaqangi xira ediki, o'zimning yuzimni zo'rg'a ko'rardim (O'.H.). Miqdor-daraja ravishi predmetning belgisini bildirib, sifatlovchi-aniqlovchi vazifasida ham keladi: Ko'p gap quloqqa yoqmas (Maqol). Sabab ravishi. Sabab ravishi ish-harakatning bajarilish sababini anglatadi. Sabab ravishi nega? nima uchun? nima sababdan? kabi so'roqlarga javob bo'ladi va ularga noiloj, noilojlikdan, chorasiz, chorasizlikdan kabi ravishlar kiradi. Sabab ravishi, asosan, sabab holi vazifasini bajaradi: Qunduzoyning qistashi bilan noiloj birinchi qatorga borib o'tirdi (Oydin). Maqsad ravishi. Maqsad ravishi ish-harakatning bajarilishidagi maqsadni anglatib,

nega? nima maqsadda? kabi soʻroqlarga javob beradi. Bu ravishlarga atay(in), ataylab, joʻrttaga, qasddan kabilar kiradi. Maqsad ravishi gapda, asosan, maqsad holi vazifasini bajaradi: Yuksak binolar tomon, Bordik bizlar atayin (Poʻlat Moʻmin).

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati.

1. Gʻulomov A., Asqarov M. Hozirgi oʻzbek adabiy tili.-Toshkent: Oʻqtuvchi, 1985.
2. Oʻzbek tili grammatikasi 1- tom. T., "Fan", 1975
3. . www.google.com

ТЕХНОЛОГИЯ ДАРSLARIDA О‘QUVCHILARNING IJODKORLIK KO‘NIKMALARINIINI SHAKLLANTIRISHDA KOMPYUTERDAN FOYDALANISH

*Berdiyeva Baxtiniso Temirovna
Navoiy shahar 6-maktab o‘qituvchisi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada texnologiya darslarida o‘quvchilarning ijodkorlik ko‘nikmalariniini shakllantirishda kompyuterdan foydalanish bo‘yicha tavsiyalar berilgan. Hamda bu tavsiyalar o‘quvchilarda tayanch va fanga doir kompetensiyalarni shakllantirishga xizmat qilishi haqida fikrlar berilgan.

Kalit so‘zlar: texnologiya darslari, o‘quvchi, ijodkorlik ko‘nikmasi, kompyuter, texnologik loyiha, texnologiya, o‘quv ustaxonasi, pedagogik jarayon, kompetensiya, konstruktor.

Texnologiya darslarida o‘quvchilarning ijodkorlik ko‘nikmalariniini shakllantirish, ularning texnik konstruksiyalash va modellashtirish mashg‘ulotlarini va o‘quvchilarning texnik ijodkorlik to‘garaklariga muvaffaqiyatli rahbarlik uchun zarur bo‘lgan ko‘nikmalarini bilan qurollantirish murakkab pedagogik jarayon bo‘lib, bu o‘quvchilarga «O‘quv ustaxonasida amaliy mashg‘ulot»larida aniq buyum va detallarni yasash jarayonida shakllanadi.

Bu 2017 yil 6 aprelda qabul qilingan “Umumiy o‘rta va o‘rta maxsus kasb-hunar ta’limining davlat ta’lim standartlarini tasdiqlash to‘g‘risida”gi 187-sonli Vazirlar Mahkamasining Qarorida ham ko‘rsatib o‘tilgan. Jumladan, texnologiya darslarida o‘quvchilarda buyum va mahsulot turlarini, ularni tayyorlash va ishlov berish usullarini bilish, texnologik loyihalash hamda amalga oshirish kompetensiyasi, psixomotor, funksional, hamda amaliy faoliyat turlarini bajarishdagi operatsion kompetensiya, to‘g‘ri va ongli kasb tanlash, ijtimoiy munosabatlarga kirisha olish kompetensiyasini shakllantirish masalalari ko‘tarilgan.

O‘quvchilarda ushbu kompetensiyalarni shakllantirishda dars jarayonida kompyuterdan foydalanish samarali natija beradi. Kompyuter – bu o‘quvchilarning kasbiy tayyorgarligini takomillashtirishda yangi texnik - didaktik vosita bo‘lib, ularning politexnik tafakkurini kengaytirib va chuqurlashtirib, ularda ijodkorlik bilim, ko‘nikma va malakalarini shakllantirishni yuqori bosqichga ko‘taradi. Shu bilan birga o‘quvchilarda tayanch kompetensiya-axborotlar bilan ishlash kompetensiyasining shakllanishi va takomillashuviga sharoit yaratadi.

Kompyuterdan foydalangan holda o‘quvchilarning ijodkorlik ko‘nikmalarini shakllantirish jarayonini uch bosqichda olib borish lozim:

1) o‘quvchilarning asosiy ijodkorlik tushunchalari kompyuter o‘quv-muloqot dasturlarini qo‘llash;

2) buyum va detallarning konstruksiyalarini ishlab chiqish jarayonida zarur bo‘lgan grafik ko‘nikmalarini kompyuter o‘quv-muloqot dasturlaridan foydalanish;

3) ijodkorlik ko‘nikmalarini aniq buyum va detallarni yasash jarayonida kompyuter o‘quv dasturlari asosida shakllantirish va rivojlantirish;

Bunda o‘quvchilarning bevosita konstruksiyalash va texnologik jarayon bilan bog‘liq bo‘lgan ijodkorlik tushunchalari, kompyuter o‘quv-muloqot dasturida aks etgan materiallar asosida olib boriladi. Bundan asosan konstruksiyalash, loyihalash, texnologik jarayon, texnologik mashina, texnologik karta, konstruktor, texnolog, konstruksiya, chizma, eskiz, texnik rasm kabi tushunchalarning kompyuter xotirasiga joylashtirilgan muloqot dasturidan foydalaniladi.

Kompyuter bilan muloqot jarayoni texnologik jarayonlarni va ular ketma – ketligini chuqur egallashga yordam beradi. Bu esa mashg‘ulot paytida yoki mashg‘ulotdan tashqari vaqtlarda topshiriqni xatosiz bajarishni ta’minlaydi. O‘quvchilarning buyum va detallarning konstruksiyalarini ishlab chiqish jarayonida zarur bo‘ladigan grafik ko‘nikmalarini shakllantirish - ishlab chiqishga ijodkor konstruktorga tayyorlashning muhim komponentlaridan biri hisoblanadi.

O‘quvchilarning konstruktorga faoliyati grafik faoliyat bilan chambarchas bog‘liq faoliyatdir. O‘quv ustaxonasidagi amaliy mashg‘ulotlarda grafik ko‘rsatmalilik, o‘quvchilarning buyum konstruksiyalarini o‘rganishda bilim manbai sifatida qo‘llanilishi kerak. O‘quvchilarning maktabda egallangan grafik savodxonlik darajasini tahlil qilish shuni ko‘rsatmoqdaki, ularning bu ko‘nikmalarini juda past darajada, o‘quvchilarning asosiy qismi etarli grafik tayyorgarlikka ega emas. Yana shuni ham qayd etish kerakki, fanlarining o‘zaro aloqadorligi ta’minlanmagan.

Yuqorida qayd etilganidek, buyum konstruksiyalarini ishlab chiqish jarayonida eng muhim

grafik hujjatlar, ko‘rinish, eskiz, texnik rasmlardan foydalaniladi. O‘quvchilarning grafik savodxonligini ta‘minlash uchun biz ta‘lim samaradorligini kompyuterda ishlab chiqilgan ikki ko‘rinishdagi o‘quv-muloqot dasturidan foydalanib oshirishga harakat qildik. Tajriba shuni tasdiqlamoqdaki, o‘quvchilar buyumlarning eskiz, ko‘rinish va texnik rasmlarini bir-biridan tez farqlay olmaydilar, xotiralarida uzoq vaqt saqlay olmaydilar.

Birinchi ko‘rinishdagi o‘quv dasturimiz shundan iboratki, displeyda bir qancha tasvirlar hosil bo‘ladi. Ular ichida eskiz, ko‘rinish va texnik ko‘rinish mavjud. O‘quvchilarga shular ichidan kerakli tasvirni, masalan texnik rasmni topish masalasi qo‘yiladi.

Ikkinchi holda o‘quvchilarning o‘zlariga detal yoki buyumning ko‘rinishlari dasturni ishlab chiqish topshiriladi. Shunday qilib, o‘quvchilarning ijodkorlik ko‘nikmalarini shakllantirish jarayonida kompyuter dasturlari asosida aniq buyumlar yasashning samaradorligi katta bo‘lib, bu *birinchidan*, o‘quvchilarning ijodkorlik tushunchalarini kengaytiradi. Buyum konstruksiyasi va texnologik rejalashtirish haqidagi bilimlarni tez va puxta o‘zlashtirishlarni ta‘minlaydi. *Ikkinchidan*, bu holda o‘quvchilar bilan mashg‘ulot olib boradigan o‘qituvchining yakka tartibda beradigan ko‘rsatmalarga ketadigan vaqti tejalib, dars jarayonini kuzatib va tartibga solish kabi muhim jixatlarni yaxshilashi uchun imkoniyat ko‘proq bo‘ladi. Bundan tashqari texnik konstruksiyalash va modellar yasashda ham o‘quvchilarning ijodkorlik ko‘nikmalarini rivojlantirish imkoniyatlari mavjud bo‘lib, bu jarayon alohida qarash talab etadi.

Bundan ko‘rinadiki, kompyuterni ta‘limning har bir bo‘g‘inida qo‘llashning imkoniyatlari katta bo‘lib, ularning pedagogik, texnologik va amaliy faoliyatlarida kompyuterdan foydalanish vazifalarini hal etmoq lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. <https://lex.uz>. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 6 apreldagi “Umumiy o‘rta va o‘rta maxsus kasb hunar ta‘limining davlat ta‘lim standartlarini tasdiqlash to‘g‘risida”gi 187-sonli Qarori
2. Davlatov K. Mehnat va kasb ta‘limi tarbiyasi hamda kasb tanlash nazariyasi va metodikasi. – T.: «O‘qituvchi», 1992.
3. Davlatov K., Vorobyov A., Karimov I. Mehnat va kasb ta‘limi nazariyasi hamda metodikasi. – T.: O‘qituvchi, 1992.
4. Muslimov N.A., Qo‘ysinov O.A., Abduraimov Sh.S. Mehnat va kasb ta‘limi metodikasi fanlaridan kurs ishlari. Metodik qo‘llanma. –T.: «KARLOO», 2009.

BOSHLANG‘ICH TA‘LIM MATEMATIKA DARSLARIDA SINFDAN TASHQARI MASHG‘ULOTLAR

*Djurayeva Shahnoza Qiryigitovna
Sirdaryo viloyati Yangiyer shahar
9-umumiy o‘rta ta‘lim maktabi
boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun matematika darslarida sinfdan tashqari mashg‘ulotlarning ahamiyati haqida fikrlar bildirilgan.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich sinf, matematika, sinfdan tashqari mashg‘ulotlar, bilim, malaka, pedagogik texnologiya.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun fanlar orasida matematika fanini o‘zlashtirish qiyinchilik tug‘diradi. Shu sababli bu fanni o‘quvchilarga o‘rgatish ko‘p vaqt va mehnat talab qiladi. O‘quvchilarning matematikadan to‘garak savodxonligini shakllantirish hamda yaxshilash maqsadida matematikada to‘garak ishlari, sinfdan tashqari mashg‘ulot hamda fakultativ mashg‘ulotlar tashkil etiladi.

Ayni vaqtda Respublikada ijtimoiy hayotiga shiddatli tezlikda axborotlar oqimi kirib kelmoqda va keng ko‘lamli qamrab olmoqda. Axborotlarni tezkor suratda qabul qilib olish, ularni tahlil etish, qayta ishlash, nazariy jihatdan qayta umumlantirish, xulosalash hamda tinglovchiga yetkazib berishni yo‘lga qo‘yish ta‘lim tizimi oldida turgan dolzarb muammolardan biri hisoblanadi. Ta‘lim-tarbiya jarayoniga pedagogik texnologiyani tadbiq etish yuqorida qayd etilgan dolzarb muammoni ijobiy hal etishga xizmat qiladi. O‘qituvchining samarali faoliyat ko‘rsatishiga undovchi darsning metodik ishlanmasini puxta ishlab chiqishdan farqli o‘laroq, ta‘lim texnologiyasi texnologiyalar faoliyatiga nisbatan yo‘naltirilgan bo‘lib, u tinglovchilarning shaxsiy hamda o‘qituvchi bilan birgalikdagi faoliyatlarini inobatga olgan holda, o‘quv materiallarini mustaqil o‘zlashtirishlari uchun zarur shart- sharoitlarni yaratishga xizmat qiladi.

Matematikadan sinfdan tashqari mashg‘ulotlar deganda o‘quvchilarning matematik bilimlarini kengaytirish va chuqurlashtirish maqsadida tashkil etilgan mashg‘ulotlarni tushunamiz. Sinfdan tashqari ishning asosiy maqsadi o‘quvchilardagi fanga bo‘lgan qiziqishni rivojlantirish, ularni darsda olgan bilimlarini to‘ldiruvchi matematik bilim, malaka va ko‘nikmalar bilan qurollantirishda foydalanish mumkin.

Matematika fanida sinfdan tashqari ishlarga quyidagilar misol bo‘la oladi: matematik 10 minutlik; qiziqarli matematik soatlar; matematika to‘garagi; matematik viktorinalar; matematik ro‘znoma; matematik musobaqa; matematikadan ekskursiyalar o‘tkazish.

Yuqorida sanab o‘tilgan mashg‘ulotlarning asosiy vazifasi quyidagilardan iborat:

- o‘quvchilarning bilimlarini va amaliy malakalarini chuqurlashtirish va kengaytirish;
- mantiqiy tafakkurni, topqirlikni, matematik ziyraklikni rivojlantirish;
- iqtidorli va qobiliyatli bolalarni aniqlash va ularni yanada o‘sishiga yordam berish;
- matematika faniga qiziqishni shakllantirish;

- o‘quvchilarni intizomli bo‘lishga, mehnatga mehr qo‘yishga, jamoa bilan ishlay olish ko‘nikmalarini tarkib topdirishga, ularda umuminsoniy fazilatlarni shakllantirishga oid tarbiyaviy ishlarni amalga oshirish.

Shuningdek, ushbu mashg‘ulotlar boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini tarbiyalashda, ularning bo‘sh vaqtini mazmunli o‘tkazishda, ularga kasb-hunar tanlashga oid bilim berishda yuqori natijalar beradi. Ayniqsa, iqtidorli o‘quvchilarda fanga qiziqishi, dunyoqarashi zehni namoyon bo‘ladi. Boshqa fanlar qatori matematikadan sinfdan tashqari mashg‘ulotlarda birinchi navbatda matematikaga iqtidori va qiziqishi bo‘lgan o‘quvchilar aniqlanadi. Sinfdan tashqari mashg‘ulotlarda darslardagi o‘quv materiallarini takrorlanmaydigan, lekin mustahkamlashga xizmat qiladigan murakkab ko‘rinishdagi o‘quv materiallari o‘rganiladi.

Matematikadan darsdan tashqari mashg‘ulotlarning yana bir ahamiyatli tomoni shundan iboratki, bu mashg‘ulot faqatgina o‘qituvchi tomonidan tashkil qilinmaydi. Mashg‘ulotlar bevosita o‘qituvchi va o‘quvchi tomonidan hamkorligida olib boriladi. Bu esa o‘quvchilarda ijodkorlik qobiliyatining shakllanishida muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga o‘quvchi bu mashg‘ulotlarda o‘zini ancha erkin his qiladi hamda uning matematik nutqida ijobiy o‘zgarishlar

paydo bo'ladi.

Sinfdan tashqari mashg'ulotlar o'quvchilarning bo'sh vaqti mazmunli o'tishini ta'minlaydi. Bu esa hozirgi axborot texnologiyalari davrida dolzarb muammo hisoblanib, o'quvchining bo'sh vaqtini qoldirmaslikka katta e'tibor berilmoqda. Shu sababli ham maktablarda turli sport to'garaklari va mashg'ulotlari bilan birgalikda fan to'garaklari va sinfdan tashqari mashg'ulotlar tizimli tarzda olib borilmoqda. Bu bilan o'quvchilarni darslardagi faollik darajasi ham o'sish bilan birgalikda ularning turli musobaqalar va fan olimpiadalarida ko'rsatayotgan natijalari ham yaxshilab borilmoqda.

Boshlang'ich sinflarda sinfdan tashqari mashg'ulotlarning tashkil etilishi boshlang'ich bilim va ko'nikmalarning mustahkamlanishida muhim ahamiyatga ega. Shu bilan birga bu mashg'ulot boshlang'ich matematika bilimlari poydevorini ta'minlab beradi. Shu sababli ham maktablarda olib boriladigan sinfdan tashqari mashg'ulotlarga alohida e'tibor qaratish lozim hamda bu mashg'ulotlarda interfaol usullar bilan bir qatorda innovatsion texnologiyalardan ham foydalanish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. S. Alixonov Matematika o'qitish metodikasi.
2. N.U. Bikbayeva Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasi
3. J. Boltayev, A. Qodirov Boshlang'ich sinflarda matematikadan sinfdan tashqari ishlar.

ОНА ТИЛИ - МИЛЛАТ Г‘УРУРИ

*Eshmurodova Yorqinoy Gulmirzaevna
Qoraqalpog‘iston Respublikasi
Nukus shahri 47-sonli ixtisoslashtirilgan
davlat umumta‘lim maktabining
o‘zbek tili fani o‘qituvchisi*

Annotatsiya: ushbu maqolada o‘zbek tilining tarixi, buguni va kelajagi to‘g‘risida so‘z boradi.
Kalit so‘zlar: ona tili, o‘zbek tili, tarix, qadriyat, millatlar

Ona tili – millatning asosiy belgilaridan biri. Dunyoda xalqlar ko‘p. Har bir xalq, avvalo, o‘z tili, milliy urf-odat va an‘analari, o‘ziga xos turmush tarzi bilan ajralib turadi. Binobarin, xalqning, millatning o‘zligini namoyon qilishida tilning o‘rni va ahamiyati beqiyos. O‘zbek xalqi asrlar davomida dunyo sivilizatsiyasiga, umumbashariy qadriyatlar rivojiga ulkan hissa qo‘shib kelmoqda. Bunda ona tilimizning xizmati katta. Chunki bu til bo‘lmasa, Mahmud Qoshg‘ariyning «Devoni lug‘atit-turk» kitobi, Ahmad Yassaviy hikmatlari, Alisher Navoiyning «Xamsa»si, Bobur Mirzoning «Bobumoma»si, Abdulla Qodiriyning romanlari, Cho‘lpon va Abdulla Oripovning o‘tli she‘riyati yaratilmagan bo‘lardi. Shuning uchun ona tilimiz millatimiz ruhining timsoliga aylanib ketgan. Ona tili — ezgu fazilatlar, yuksak tuyg‘ular manbayi. U inson kamolotida betakror o‘rin tutadi. Chunki onalarimiz bizga shu tilda alla aytadi, inson uchun hayotiy zarur bilim va tushunchalarni til vositasida ong-u shuurimizga singdiradi, odob-u axloqimiz, fe‘l-atvorimiz til orqali berilgan o‘git va nasihatlar asosida shakllanadi. Ayniqsa, inson tafakkurining shakllanishi bevosita til bilan bog‘liq. Chunki biz biror-bir narsaning xususiyatlari haqida o‘ylaganda har biri aniq bir so‘zda ifodasini topgan tushunchalar, fikr va tasavvurlarga tayangan holda uning o‘ziga xos tomonlarini anglaymiz. Masalan, daraxtning yashilligini ajratish uchun yashil degan so‘zning ma‘nosini bilgan bo‘lishimiz kerak. So‘zni, ya‘ni tilni bilganimiz sari biz dunyoni ham yaxshiroq bilib boramiz, fikrimiz o‘sadi, ongimiz yuksaladi. Ona tili — ko‘hna tariximiz, hayotbaxsh qadriyatlarimiz, din-u diyonatimiz, xalqimizga xos dunyoqarash, his-tuyg‘ular evolyutsiyasini, ya‘ni tadrijiy taraqqiyotini ko‘rsatadigan, ajdodlar merosini avlodlarga yetkazadigan ko‘zgudir. Shuning uchun o‘z tilini yo‘qotgan millat o‘zligidan ham mahrum bo‘ladi, ma‘naviy zavolga yuz tutadi. Til - xalqning, millatning eng buyuk qadriyatlaridan biri hisoblanadi. Shuning uchun xalqning ozodlikka, o‘zligini anglab yetishga intilishida tilning qadrini tiklash, nufuzini oshirish muhim o‘rin tutadi. Alisher Navoiyning temuriylar davrida o‘zbek tilining obro‘yi uchun kurashgani ham shundan dalolat beradi. XX asr boshida ma‘rifatparvar bobolarimiz xalqni ilmga chorlash uchun tilni, alifboni isloh etishga harakat qilishgani ham ulkan ma‘rifiy ahamiyatga ega bo‘ldi.

O‘tgan asrning so‘ngida esa xalqimiz Birinchi Prezidentimiz Islom Karimov boshchiligida mustaqillik uchun kurash olib borar ekan, avvalo, tilimizga davlat tili maqomini berish yo‘lida sa‘y-harakatlar qildi va 1989-yilda, hali sobiq mustabid tuzum hukmronligi tugamagan bir paytda bu ishni amalga oshirdi. Mustaqillikka erishganimizdan keyin o‘zbek tili rivojiga kata e‘tibor berilgani natijasida Konstitutsiyamizda, «Davlat tili haqida»gi Qonunda o‘zbek tilining davlat tili sifatidagi maqomi, uni rivojlantirishning huquqiy asoslari belgilab qo‘yildi. Shu tariqa o‘zbek tili mustaqil davlatimizning bayrog‘i, gerbi, madhiyasi, Konstitutsiyasi qatorida turadigan, qonun yo‘li bilan himoya qilinadigan muqaddas timsollaridan biriga aylandi. Bu ona tilimiz taraqqiyotida ilgari hech ko‘rilmagan yangi davr boshlanganining ifodasi edi. Til — davlat timsoli, mulki. Bugungi kunda davlatimizning eng muhim hujjatlari o‘zbek tilida yozilmoqda. Ona tilimiz davlatlararo muloqotlarda, dunyoning nufuzli minbarlarida, xalqaro anjumanlarda ham keng qo‘llanmoqda. U istiqloq yillarida milliy g‘urur manbayiga, mustaqilligimiz timsoliga aylanib qoldi. O‘zbek tiliga davlat tili maqomi berilgan kun mamlakatimizda til bayrami sifatida nishonlanmoqda.

Mutaxassislarining so‘zlariga qaraganda, bugungi kunda hari kki haftada bitta til yo‘qolib bormoqda. Bu o‘z navbatida o‘sha tilda so‘zlashuvchi xalqlarning yo‘qolishini anglatadi. YuNESKO vakillarining so‘zlariga qaraganda, qachonlardir odamlar so‘zlashadigan tillarning soni 7 mingdan 8 mingtagacha yetgan bo‘lsa, bugungi kunda sayyoramizda 6 mingta til mavjud bo‘lib, ularning 90 foizi yo‘qolib ketish arafasida turibdi. Bu asosan sivilizatsiya tufayli madaniyatidan

ayrilayotgan kam sonli millatlarning tillaridir. Bu tillarda soʻzlovchi aholining ayrimlari yozuvga ega boʻlsa, ayrimlari bundan bebahradir. Masalan, Afrika tillarida soʻzlashuvchi aholining 80 foizi hamon oʻz yozuvlariga ega emas. Minglab tillardan taʼlim tizimida foydalanishning imkoniyati yoʻq. Internetdan foydalana olmaydigan tillar haqida-ku aytmasa ham boʻladi. Chunki yangi texnologiyalarning rivojlanishi tufayli ayrim xalqlar oʻz tillaridan koʻra zamonaviy tillardan foydalanishga majbur boʻlmoqda. Bugun Internet tilining 81 foizi ingliz tiliga toʻgʻri keladi. Toʻgʻri, avvallari ham tillar paydo boʻlgan, muammolada boʻlib, maʼlum vaqtdan soʻng yoʻq boʻlib ketgan. Lekin hozirgidek tillarning jadallik bilan yoʻqolishi tarixda kuzatilmagan.

Xulosa qilib aytganda, ona tilimizni sevishimiz, uni asrab-avaylashimiz, uning rivojlanishi uchun oʻz hissamizni qoʻshishimiz lozim. Zero, Ona tili – millatning gʻururidir. Soʻzlarning chuqur maʼnolarini anglagan holda, ularni oʻrni bilan ishlatsak, xalqimiz gʻururini, oʻzligini anglagan boʻlamiz. Ota-bobolarimiz davridan har xil toʻsiqlarga uchrab, oʻz goʻzalligini, sofligini va beqiyosligini yoʻqotmay kelayotgan tilimizni, kelajak avlodga ham shunday qilib meros qoldirishimiz lozim. Tilimizni asrash, rivojlantirish – millatimizning yuksalishi demakdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov I.A. yuksak maʼnaviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Maʼnaviyat, 2008
2. Azizxoʻjaeva N.N Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. – T: TDPU. 2003
3. “Zamonaviy axborot texnologiyalari”.komphy.info.uz
4. Ziyonet.uz
5. Google.com

О‘QUVCHILARNI YOZUVGA O‘RGATISHDA ORFOGRAFIK ELEMENTLAR

Hasanova Gulzoda Baxshilloeyvna

Navoiy viloyati Qiziltepa tumani

19-son umumta’lim maktabi boshlang‘ich ta’lim o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini yozuvga o‘rgatishda orfografik elementlar haqida malumotlar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: to‘g‘ri yozuv, imlo, savod, orfografiya, nutq, diktant, so‘z, talaffuz.

Yozuvga o‘rgatish, birinchi navbatda, grafik malaka hosil qilishdir. Har bir malaka ham ta’lim berish, ko‘nikmani shakllantirish va shu asosda qator mashqlarni bajarish natijasida hosil qilinadi.

Orfografiya yunoncha so‘z bo‘lib, “to‘g‘ri yozuv” degan ma’noni bildiradi. Orfografiya (imlo) adabiy tilning yozma shakli bilan bog‘liq bo‘lib, to‘g‘ri yozish haqidagi qoidalar yig‘indisidir. Orfografiyani bilmay turib, fikrni adabiy til me’yorlari asosida yozma ifodalab bo‘lmaydi. O‘quvchilarning imloviy savodxonligi haqida g‘amxo‘rlik qilish, tilning aniqligi, fikrni to‘g‘ri ifodalash, kishilar bilan o‘zaro to‘g‘ri muomala qilish uchun g‘amxo‘rlik demakdir. Savod o‘rgatish davrida bolalarda grafik malakani shakllantirish bilan birga imloga oid malaka ham shakllantiriladi.

Savod o‘rgatish davrida o‘quvchilar quyidagilarni amaliy tarzda o‘rganadilar:

- talaffuzi va yozilishida farq qilmaydigan so‘zlarda tovush bilan harfning mosligini;
- so‘zlarni alohida yozishni, ya’ni yozuv vositasida so‘zni ma’no birligi sifatida ajratishni;
- so‘zning satrga sig‘may qolgan qismini keyingi qatorga bo‘g‘inlab ko‘chirib yozishni;
- gap boshida, shuningdek, kishilar ismida, hayvonlarga qo‘yilgan nomlarda bosh harfning ishlatilishini.

Savod o‘rgatish davrida o‘quvchilarda o‘z-o‘zini tekshirishga oid malaka shakllantiriladi: ular yozganlarini namuna bilan solishtiradilar, yo‘l qo‘gan xatolarini topadilar, ularni izohlashga o‘rganadilar. Shu davrdanoq ko‘chirib yozish, diktant va ijodiy yozuv (insho)lardan foydalaniladi.

Gap va so‘zlarni yozishdan oldingi tayyorgarlik ishlari, muntazam o‘tkazilib boriladigan o‘z-o‘zini tekshirish mashqlari, o‘qilgan matnning imlosini kuzatish o‘quvchilarda yuqori savodxonlik garovi bo‘lgan orfografik ziyorlikni asta-sekin shakllantira boradi, ularni yuqori sinflarda o‘rganiladigan imlo qoidalarini puxta o‘zlashtirishga tayyorlaydi.

Yozuv darslarida o‘quvchilar nutqini o‘stirish, fikrlashga o‘rgatish asosiy vazifalardan hisoblanadi. Yozuvga o‘rgatishning dastlabki kunlaridanoq bolalarning o‘z fikrini yozma ifodalashi muhim ekanligini, u insonlarning aloqaga kirishuvida muhim vositaligini tushunishlariga erishish lozim. Buning uchun o‘quvchilar yozadigan birinchi so‘z ularning jonli nutqidan yoki o‘zlari tuzgan gapdan olinishi kerak. Bu jarayonda ko‘chirib yozish va diktant ijodiy yozuvdan so‘ng o‘tkaziladi. Bu yozma mashq turlarining ongli bajarilishini, o‘quvchilarning bilish faolligini ta’minlaydi.

Ijodiy yozuv mashqini doimo izchil ravishda o‘tkazib, asta sekin murakkablashtirib borish kerak. Bunday mashqlar o‘quvchilarni insho va bayon yozishga tayyorlaydi, o‘z fikrlarini mustaqil ravishda yozma bayon qilishga o‘rgatadi.

Yozuv darslarida yuqoridagi kabi mashqlar o‘quvchilarning yozma nutqini og‘zaki nutqi bilan bog‘liq holda o‘stirishni ta’minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

- K. Qosimova va boshq. Ona tili o‘qitish metodikasi.
- Safarova R. va boshqalar. Savod o‘rgatish.
- Gaffarova T. va boshqalar. 1-sinfda o‘qish darslari.

О‘QUVCHILAR ZEHNINI CHARXLASHDA TOPISHMOQLARNING O‘RNI

Islomberdiyeva Gulnora
Sirdaryo viloyat Shirin shahar 3--maktab
boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi o‘qituvchisi

Annotatsiya. Maqolada bola tafakkurini rivojlantirishda topishmoqlarning o‘rni haqida fikr yuritilgan

Kalit so‘zlar. Topishmoq, o‘zbek xalqi, obrazli ifoda, xalq,zakovvat.

Boshlang‘ich sinflarning o‘qish darslarida garchi ilmiy jihatdan bo‘lmasada, amaliy jihatdan turli janrga mansub asarlar o‘qib o‘rganiladi. O‘qish darsliklariga, asosan, hikoya, she‘r, ertak, masal, maqol, doston, rivoyat va topishmoq kabi janrdagi asarlar kiritilgan. Bulardan tashqari, ilmiy-ommabop asarlar ham o‘qitiladi.

Turli janrdagi badiiy asarlar qurilishi, uslubi jihatidan o‘ziga xos xususiyatlarga ega bo‘lib, ularning o‘quvchilarga ta‘siri ham har xil bo‘ladi. Tabiiyki, har bir janrga oid asar matni lingvistik jihatdan ham o‘ziga xos xususiyatlarga ega. Masalan, she‘riy asarlar matni hikoya matnidan, ertak matni she‘r matnidan, ilmiy-ommabop maqola matni masal janriga taaluqli asarlar matnidan tubdan farq qiladi. Topishmoqlar predmet, voqea-hodisalar o‘rtasidagi o‘xshashlikni taqqoslash orqali o‘zlashtirilsa, maqollar mazmuni hayotiy misollar vositasida sharhlashni taqozo etadi. SHunga ko‘ra, turli janrdagi badiiy asarlarni o‘qishda o‘qituvchidan unga mos usullar tanlash talab etiladi.

Xo‘sh topishmoq o‘zi nima? **Topishmoq** — xalq og‘zaki poetik ijodining eng qad. va ommaviy janri. Jahondagi barcha xalqlar folklorida uchraydi. Topishmoqlarda xalq hayoti, turmush darajasi madaniyati, urfodatlari ma‘lum darajada o‘z ifodasini topadi. Topishmoqda yechilishi mumkin bo‘lgan so‘roq majoziy shaklda ifodalaniib, uning ma‘nosi yashirincha bo‘ladi. Topishmoqda narsa yoki hodisa boshqa narsa yoki hodisaga o‘xshatish, o‘zaro qiyoslash, taqqoslash orqali gavdalan-tiriladi. Topishmoqlar ba‘zan nasriy, ko‘pincha she‘riy shaklda, kompozitsion va ritmik jihatdan ixcham, sodda va ohangdor bo‘ladi.

Topishmoqlar bolada so‘z boyligining orta borishiga va nutqining o‘shishiga yordam beradi. Bolaga topishmoq topishni o‘rgatish unda fikrlashning asta-sekin yuksalishiga sabab bo‘ladi. Har bir topishmoq o‘ziga xos shakl va mazmunga ega bo‘lgan mustaqil bir asardir. Unda falsafiy, tarixiy, etnografik belgilar, tushunchalar, hodisalarning mohiyati nihoyatda go‘zal, obrazli ifodalar bilan aks ettiriladi. Bu janr ikki kishi yoki jamoa o‘rtasida berilgan jumboqli savolga javob qaytarish tarzida ijro etiladi. An‘anaviy topishmoqlarning savol qismi tabiat, tabiat hodisalari, umuman, har bir obyektga badiiy tus berilgan holda obrazlashtirish, taqqoslash, o‘xshatish orqali jumboqlanadi. Javob qismi esa obrazlar orqali jumboqlangan obyekt-narsa yoki tabiat hodisalarining otini aytib berish, ma‘nosini topish, yashiringan narsani yechish, bilishdan iborat. Shu narsa diqqatga sazovorki, har bir topishmoq turmush bilan chambarchas bog‘langan bo‘ladi. Topishmoqda atrofimizdagi narsalarning badiiy-estetik tomonlari, xalqning urf-odatlari aks etadi. Shuningdek, tabiat, tabiat hodisalari va narsalarni bir-biriga taqqoslash, o‘xshatish orqali borliqni, undagi mavjud narsalarning mohiyatini yaxshiroq tushunishga katta yordam beradi.

Xalq og‘zaki ijodining eng boy janrlaridan biri bo‘lgan topishmoq ikki qismdan iborat bo‘lib, topishmoqning asosiy qismi bo‘lgan javob obrazlar orqali jumboqlangan obyekt-narsaning otini aytib berishdan iboratdir. Uning savol-jumboq qismi tabiat, tabiat hodisalari va narsalarni, umuman, obyekt-ni badiiy tus berilgan holda obrazlashtirish, taqqoslash, o‘xshatish orqali jumboqlashdan tashkil topgan. Men o‘z darslarimda turli usullar orqali o‘quvchilarga topishmoqlarni o‘rgatib boraman. Bu esa o‘quvchilarni bilim saviyasini yanada oshirib boradi.

Bir parcha patir, olamga tatir

Yoki

Опроқ дастурхон yer yuzini qoplagan

Topishmoq o‘z ichiga borliqdagi hamma narsa va hodisalarni, ularning turli-tuman ko‘rinishlarini qamrab oladi. Osmon, quyosh, oy, yulduzlar, tabiat hodisalari; odam, uning a‘zolari; hayvonot dunyosi; qushlar, hasharotlar; daraxt, turli xil o‘simliklar, meva, sabzavotlar; uy-ro‘zg‘or buyumlari; mehnat qurollari, umuman, hamma narsalar haqida ko‘plab topishmoqlar yaratilgan.

Boshlang‘ich sinf darsliklarida har bir mavzulardan keyin o‘quvchilarni tafakkurini charxlash uchun, ularning fikr doirasini kengaytirish uchun topishmoqlar berib borilgan. Bu topishmoqlarni shunchaki aytib o‘tib ketmasdan albatda ularga yuqorida vaquyida ko‘rsatilgandek biroz badiiy tus berib qiziqarliroq qilib tayyorlasak menimcha o‘quvchilarni yanada qiziqishlarini oshishiga sabab bo‘lamiz deb o‘ylayman.

Yuqoridagi sharhlardan ko‘rinadiki, bola topishmoqsiz o‘smaydi. U kattalar, bolalar davrasida ko‘plab fikrlar qayrovi-jumboq tinglaydi, o‘zi ham qatnashadi va yechadi. Bu esa uning kelajakda o‘ziga pishiq-puxta, aqlli, zakovatli inson bo‘lib kamol topishi uchun mustahkam zamin bo‘ladi.

Foydalangan adabiyotlar

1. O. Hasanboyeva, M. Inoyatova. Birinchi sinf Odobnoma darsligi. 2018 yil
2. Mamasoli Jumaboyev. Bolalar adabiyoti va ifodali o‘qish. „Voris-nashriyot“. Toshkent — 2017

STEAM – YONDASHUVINING O‘ZIGA XOSLIGI

Kamalova Durdipashsha Haytbayevna
Urganch tumani 27-son maktab MMIBDO‘
Telefon: +998 (97) 512 85 75
d_kamalova8575@umail.uz

Saidniyozova Ra‘no Ro‘zimatovna
Yangibozor tumani 11-son maktab o‘qituvchisi
Telefon: +998 (93) 746 28 74
rano.saidniyozova11@inbox.uz

Annotatsiya: Ushbu maqolada STEAM dasturining mazmun-mohiyati hamda, STEAM yondashuvi asosida maktablarda darsdan va sinfdan tashqari mashg‘ulotlarni tashkil etish yuzasidan ma’lumotlar berilgan.

Kalit so‘zlar: STEAM, S-fan, T-texnologiya, E - muhandislik, A - san‘at, M – matematika, Ijodiy fikrlash, Muhandislik yondashuv, Tanqidiy fikrlash, Dizayn asoslarini.

Bugungi kunda STEAM-ta’lim dunyodagi asosiy tendensiyalardan biri sifatida rivojlanmoqda va amaliyot yondashuvni qo‘llashda beshta sohani yagona o‘quv sxemasiga integratsiyalashga asoslangan. Bunday ta’limning shartlari uning uzluksizligi va bolalarning guruhlarda o‘zaro muloqot qilish qobiliyatini rivojlantirish bo‘lib, bunad ular fikrlarni to‘plashi va fikrlar almashadi.

STEAM yondashuvi tufayli o‘quvchilar tabiatni tushunib, dunyoni muntazam o‘rganishadi va shu bilan qiziqishlarini, muhandislik fikrlash uslubini, tanqidiy vaziyatlardan chiqish qobiliyatini, jamoaviy ish qobiliyatini rivojlantirish va liderlik, o‘z-o‘zini namoyon qilish asoslarini o‘rganishadi, o‘z navbatida, o‘quvchilar rivojlanishining tubdan yangi darajasini ta’minlaydi.

STEAM (S-fan, T-texnologiya, E - muhandislik, A - san‘at, M - matematika) ilm-fan, texnologiya, muhandislik, san‘at va matematikani birlashtiruvchi zamonaviy yondashuv.

STEAM bolalarda quyidagi muhim xususiyatlar va ko‘nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi

Muammolarni keng qamrovli tushunish

Ijodiy fikrlash

Muhandislik yondashuv

Tanqidiy fikrlash

Ilmiy metodlarni tushunish va qo‘llash

Dizayn asoslarini tushunish

Bu yondashuv kelajakda bolalarda hayotiy muammolarni hal etishda yordam beradi.

O‘z-o‘ziga ishonchni shakllantirish. Bu yondashuvda o‘quvchilar o‘z qo‘llari bilan yaratgan ko‘prik va yo‘llar, samolyotlar va avtomobillarni “ishga tushirib”, suv osti va havo tuzilmalarini”rivojlantirib”, sinovdan o‘tkazib, har safar ular maqsadga yaqinlashib borishadi. Yaxshi natija bermagan “mahsulot”ni qayta-qayta sinovdan o‘tkazib, takomillashtirib borishadi. Natijada barcha muammolarni o‘zi hal qilish, maqsadga erishish bolalar uchun ilhom, g‘alaba, adrenalin va quvonch olib keladi. Har bir g‘alaba, o‘zlarining qobiliyatlariga ko‘proq ishonch uyg‘otadi.

Faol muloqot va jamoaviy ish. STEAM dasturlari ham faol muloqot va guruh ishi bilan ajralib turadi. Muhokama bosqichida ular fikr bildirishga qo‘rqmaslikka o‘rganadilar. Ko‘pincha, stol atrofida o‘tirmaydi, o‘zlarining dizaynlari asosidagi “mahsulot”larni sinovdan o‘tkazadi va rivojlantiradi. Ular hamma vaqt hamkorlikni ta’minlaydigan jamoada tarbiyachilar va ularning do‘stlari bilan muloqot qilish bilan band bo‘lishadi.

Texnik fanlar bo‘yicha qiziqishlarni rivojlantirish. STEAM ta’limi vazifasi qiziqishning rivojlanishi uchun dastlabki shart-sharoitlarni yaratishdir. Bolalar uchun tabiat fanlari va texnik fanlar bo‘yicha, qilgan ishni yaxshi ko‘rish, qiziqishni rivojlantirish uchun asosdir. STEAM – bolalar uchun juda qiziqarli va dinamik bo‘lib, bolalarning zerikishlariga to‘sqinlik qiladi. Ular vaqt o‘tayotganini sezmaydilar, lekin ham charchamaydilar.

STEAM yondashuvi asosida maktablarda darsdan va sinfdan tashqari mashg‘ulotlarni tashkil etish orqali o‘quvchilarning bo‘sh vaqtlarini ijobiy tashkil etish, o‘quv fanlariga bo‘lgan

qiziqishlarini orttirish, kasbga yo‘naltirish, o‘zlashtirishlariga ijobiy ta’sir etadi.

Ta’limda bu yangi yondashuv qanday paydo bo‘ldi?

Bu nazariya va amaliyotni birlashtirishning mantiqiy natijasidir. STEAM Amerikada ishlab chiqilgan. Ba’zi maktablar o‘zlarining bitiruvchilarining kareralarini rivojlantirishga e’tibor berishdi va fan, texnologiya, muhandislik va matematika kabi fanlarni birlashtirishga qaror qilishdi, shuning uchun STEM tashkil etildi. (Fan, texnika, muhandislik va matematika). Keyinchalik unga san’at qo‘shildi va STEAM tashkil etildi. O‘qituvchilar, bu fanlarni yoki bu fanlarga oid bilimlarga ega bo‘lish, maktab o‘quvchilarini kelajakda yuqori malakali mutaxassislar bo‘lishiga yordam beradi deb hisoblaydilar. Natijada o‘quvchilar yaxshi bilim egallash va bilimlarini qo‘llashga harakat qiladilar.

G‘oyalar haqiqatga aylanadi. Agar biz an’anaviy ta’limning asosiy maqsadi bu bilimlarni o‘rgatish va ishlatish bo‘lsa, demak, STEAM yondashuvi olingan bilimlarni haqiqiy hayotga mahorat bilan qo‘llashni o‘rgatishdir. Bu maktab o‘quvchilariga faqatgina ba’zi g‘oyalarga ega bo‘lishni emas, balki ularni haqiqatda ishlatish va amalga oshirish imkonini beradi. Haqiqatda ishlatilishi mumkin bo‘lgan bilimlar haqiqatda qimmatlidir.

STEAM yondashuvining eng mashhur namunasi Massachusetts Texnologiyalar Instituti (MIT). Bu mashhur universitetining shiori “Mind and hand” – “Aql va qo‘l” dir. Massachusetts Texnologiya instituti STEAM kurslarini ishlab chiqdi va hatto ba’zi o‘quv yurtlarida STEAM ta’lim markazlari yaratildi.

STEAM yondashuvi o‘rganish va ta’limga bo‘lgan munosabatimizni o‘zgartiradi

O‘quvchilar amaliy ko‘nikmalarga e’tibor qaratish orqali irodasini, ijodkorligini, moslashuvchanligini rivojlantiradi va boshqalar bilan hamkorlik qilishni o‘rganadi. Ushbu ko‘nikmalar va bilimlar asosiy ta’lim vazifasini tashkil etadi, ya’ni ta’lim tizimining bosh maqsadi hisoblanadi.

Xulosa qilib aytmoqchimanki, o‘rta maktabda STEAM yondashuvi bolalarga tajribalar o‘tkazish, dizayn modellarini yaratish, mustaqil musiqa va kino yaratish, o‘z g‘oyalarini haqiqatga aylantirish va yakuniy mahsulotni yaratishni rag‘batlantiradi. Ushbu ta’lim yondashuvi bolalarga nazariy va amaliy ko‘nikmalarni samarali tarzda birlashtirishga imkon beradi va oliy ta’limda o‘qishni yanada osonlashtiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yhati

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Xalq ta’limini boshqarish tizimini takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi 05.09.2018 yildagi № PF-5538 Farmoni.

2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Umumiy o‘rta va o‘rta maxsus, kasb-hunar ta’limining Davlat ta’lim standartlarini tasdiqlash to‘g‘risida”gi 6 aprel 2018 yil 187-son Qarori.

3. Сергеев И.С. Основы педагогической деятельности: Учебное пособие. Питер. Серия “Учебное пособие”, 2004.

BOSHLANG‘ICH SINFLARDAN OLINADIGAN NAZORAT ISHLARINING TAHLILI.

*Karimova Xurshida Izzatullayevna
Navoiy viloyati Nurota tumani
18-umumiy o‘rta ta’lim maktabi
boshlang‘ich ta’lim o‘qituvchisi*

Annotatsiya. Analitik-sintetik tovush metodiga K.D.Ushinskiy asos solgan. Hozirgi kunga qadar ancha takomillashdi. Shu bois analitik-sintetik tovush metodi an’anaviy tamoyillarga va shakllanish, tashkil topish jarayonida bo‘lgan tamoyillarga ega.

Kalit so‘zlar. K.D.Ushinskiy, Analitik-sintetik, psixolingvistik, fonematik, bo‘g‘in, Metod, individual, Psixologo-lingvistik, didaktika.

Metodning an’anaviy tamoyillari quyidagilar: 1. Savod o‘rgatishda analitik sintetik tovush metodi shaxsni shakllantirish maqsadiga ko‘ra ta’limiy va o‘stiruvchi xarakterda bo‘ladi, nutqiy mashqlar orqali aqlning o‘shini ta’minlaydi, o‘qishning ongli bo‘lishini talab etadi. 2. Bu metod tashkiliy tomondan ikki davrga: A) Alifbegacha tayyorlov davri B) Alifbo davriga bo‘linadi. Ikkinchidan, yozuvga o‘rgatish o‘qishga o‘rgatish bilan parallel holda olib boriladi. Analitik-sintetik tovush metodi psixolingvistik nuqtai nazaridan: birinchidan, savod o‘rgatish bolalarning jonli nutqiga, ular egallagan nutq malakasiga asoslanadi; ikkinchidan, savod o‘rgatishga tovush asos qilib olinadi, unda tovushni ajratishga, analiz va sintez qilishga, tovushlar artikulyatsiyasiga, bolalarda fonematik eshitishni rivojlantirishga katta ahamiyat beriladi, uchinchidan, o‘qish birligi sifatida bo‘g‘in olinadi, bo‘g‘in ustida ishlashga katta ahamiyat beriladi. Metodning shakllanish va tashkil topish jarayonida bo‘lgan tamoyillari: Ta’lim jarayonini tashkil etish nuqtai nazaridan: savod o‘rgatish jarayonida o‘quvchilarga differensial va individual yondashish; o‘qitishning istiqboli nuqtai nazaridan: grammatika, so‘z yasalishi, imlo, leksikologiyaga oid bilimlarni nazariyasiz amaliy asosda muntazam berib borish; Psixologo-lingvistik nuqtai nazaridan: tovush va harfni o‘qitishning qulay usulini izlash, tovush va harflarning mosligini, osonligini, ikkinchidan, ta’limning tarbiyaviy va o‘stiruvchi xarakteri hisobga olinadi. Ta’lim jarayonida o‘quvchilarga tarbiya ham berib boriladi. Tarbiyalash didaktikaning muhim prinsiplaridandir. Maktabda axloqiy tarbiya beriladi, materialistik dunyoqarash elementlari shakllantiriladi. Bolalar darsda ommaviy siyosiy tushunchalarni egallaydilar. «Alifbe» saxifalarida do‘stlik, baynalmilal munosabat, bolalar mehnati, tabiat, kattalar mehnati, bolalar uyinlari, oila, maktab hayoti kabi rasmlar berilgan. Turli mavzularda matn berilgan. Bular bolalarda o‘zaro do‘stlik, mehnatsevarlik, mehnatni qadrlash, kattalarga hurmat, kichiklarga izzat, tabiatni sevish va asrash, hayvonot dunyosiga qiziqish, ularni muhofaza qilish, maktab va o‘qishni sevish - umuman, estetik tarbiyani shakllantiradi. Bular bolalarni xalqning qaynoq hayotiga, uning baxtiga, orzulariga, muvaffaqiyatlariga ruxlantiradi. Demak, bolalarga axloqiy, g‘oyaviy-siyosiy, mehnat va estetik tarbiya berish ham savod o‘rgatish vazifasiga kiradi. Savod o‘rgatishni to‘g‘ri tashkil etish uchun bolalarning unga nutqiy tayyorgarligi maxsus o‘rganish talab etiladi. Shuningdek, bola nutqining sintaktik ko‘rinishi ham, ifodalaydigan so‘zlar doirasi ham o‘rganiladi. To‘plangan materiallar ikki variantda yoziladi. A) Har bir o‘quvchi haqida alohida ma’lumot, bu bolaga yakka yoki differensial yondashish uchun kerak bo‘ladi. B) Sinf o‘quvchilari uchun umumiy ma’lumot, bu ma’lumotdan darsda sinf o‘quvchilari uchun umumiy ishlar metodikasini tanlashda foydalaniladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati.

1. «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi» «Xalq ta’limi» jurnali 1998 yil, 1 – son
2. «Yangi tahrirdagi Davlat ta’lim standartlari» Boshlang‘ich ta’lim jurnali, 2005 yil 5-son.
3. www. Ziyonet. uz

ТА’ЛИМ-TARBIYA JARAYONIDA O‘QUVCHILARGA INDIVIDUAL YONDOSHISHNING PSIXOLOGIK ASOSLARI.

Nazokat Matchanova

Xorazm viloyati Qo‘shko‘pir tumani

9-son maktabining nemis tili fani o‘qituvchisi

Telefon:+998973642980

Annotatsiya: Tarbiyachi qator individual-psixologik xususiyatlarga ega bo‘lib, taraqqiy etib borayotgan aniq shaxs bilan shug‘ullanadi. Bir o‘quvchiga nisbatan muvaffaqiyat bilan qo‘llanilgan tarbiyaviy tadbirlarni boshqa o‘quvchiga nisbatan qo‘llagan vaqtda kutilgan samarani bermasligi ham xuddi ana shu bilan izohlanadi. Shuning uchun umumiy tarbiyaviy tadbirlar individual yondoshish bilan to‘ldirilishi lozim. Individual yondoshish va jamoada jamoa orqali tarbiyalash bir-biriga zid bo‘lmaydi. Individual yondoshish – bu “quyosh pedagogika” yakka, individual tarbiya emas, shu bilan birga “har bir tarbiyalanuvchi bilan alohida-alohida shug‘ullanish” emas. Individual yondoshish jamoa ichida va jamoa yordamida amalga oshiriladi hamda shu ma’nodagi umumiy tarbiya tizimini uyg‘unlik bilan to‘ldiradi. Individual yondoshishda tarbiyachining o‘quvchilarga nisbatan g‘amxo‘rligi va nazokati, o‘z xatti-harakatlarining psixologik oqibatlarini oldindan ko‘ra olishi nazarda tutiladi. Individual yondoshish o‘quvchi shaxsining xususiyatlariga va uning muayyan vaqtdagi psixik holatiga ko‘proq mos keladigan tarbiyaviy tadbirlarni va amalga oshirishni talab etadi. Ana shunda bu tadbirlar maksimal darajada samara beradi.

Kalit so‘zlar: Tarbiyalanuvchi bilan individual shug‘ullanish, shaxsni xatti –harakatlari.

Buning uchun, avvalo, bolalarni yaxshi bilish, ularning har biridagi individual, o‘ziga xos hislatlarni ko‘rish zarur. Tarbiyachi o‘quvchilarning individual xususiyatlarini qanchalik yaxshi bilsa, tarbiyaviy tadbirlarni ham tarbiyalanuvchilarning o‘zlariga xos xususiyatlariga mos ravishda qo‘llab, ta’lim-tarbiya tizimini shuncha to‘g‘ri yo‘lga qo‘ya oladi. Afsuski qator hollarda bunday bilim nihoyatda bir tomonlama va yuzaki xarakter kasb etgan bo‘ladi. Umumiy va Pedagogik ilmiy tadqiqot institutining hodimlari bir vaqtlar bir qancha maktab internatlar VII-VIII sinflarining 25 ta sinf rahbari bilan savol-javob o‘tkazdilar. Savollarga javob berganlar o‘quvchilarning intizomi, o‘zlashtirishi, nimaga moyilligi, jamoat topshiriqlarini bajarish haqida, hatto o‘z tarbiyalanuvchilarning nimalarga qiziqishlari to‘g‘risida mufassal gapirib berdilar, biroq o‘quvchilarning didlari, o‘y-fikrlari, orzulari, sinfdoshlar o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlar to‘g‘risida deyarli narsa ayta olmadilar. Bu yerda biz o‘quvchilarni o‘rganishni qanday to‘g‘ri tashkil etish kerakligi masalasi haqida to‘xtalib o‘tirmaysiz, - bu masala “Pedagogik psixologiya va yosh psixologiyasining predmeti hamda metodlari” degan bobda ko‘rib chiqilgan. Bu yerda gap tarbiyada individual yondoshishning asosiy prinsplari to‘g‘risida boradi.

O‘quvchi shaxsini eng ko‘p tarqalgan xatti-harakat nuqsonlari hamda salbiy tomonlari haqida to‘xtalamiz va ularni keltirib chiqarishi mumkin bo‘lgan sabablarni ko‘rsatib o‘tamiz. Maktab yoshida eng ko‘p tarqalgan xatti-harakat kamchiliklaridan biri barcha oqilona dalillar va fikrlarga qarshilik ko‘rsatishda, boshqa kishilarning iltimoslari, maslahatlari, talablari, ko‘rsatmalariga asossiz tarzda qarshilik ko‘rsatishda namoyon bo‘ladigan o‘jarlikdir. Ko‘pincha bunga o‘quvchi nerv sistemasining kuchli taassurotlar, toliqish, og‘ir kechinmalar bilan qayta qo‘zg‘alishi sabab bo‘ladi. O‘jarlikka moyillik ba‘zan mustaqillik va tashabbuskorlikka intilish, o‘z xohishini so‘zsiz bajarishga harakat qilish bilan izohlanadi. O‘jarlik, maqtash, kattalar tomonidan hech narsaning talab qilinmasligi, o‘zining barcha istaklari va xohishlarining so‘zsiz bajarilishiga odatlanib qolgan, erkatoy qilib yuborilgan bola xulq-atvorining odatdagi formasi bo‘lishi mumkin. Nihoyat, o‘jarlik ba‘zan bolaning norozilik bildirish, o‘zidagi rivojlanayotgan mustaqillik hamda tashabbuskorlikning kattalar tomonidan hukmronlik bilan, qo‘pollik bilan va asossiz ravishda bo‘g‘ilishidan norozi bo‘lish ifodasining o‘ziga xos formasi tariqasida yuzaga keladi. O‘quvchilarning (ayniqsa o‘smirlarning) xatti-harakatlarida tarqalgan boshqa kamchilik qo‘pollik, qo‘rslik, surbetlik, kattalarni hurmat qilmaslikdir. Ko‘pincha bunga kattalarning o‘smirlarni mensimasligi, uning mustaqillikka bo‘lgan tabiiy intilishini bosib turishi, bu yoshda tarkib topgan o‘z qadrini bilish fazilatini kamsitishi sabab bo‘ladi. Bu mensimaslikning bevosita formasi – kattalarning hukmronlik qilishi, bilvosita formasi - tinchlik bermaydigan nazorat va arzimagan vasiylik, yashirin formasi esa o‘rinsiz hamda haddan tashqari mehribonlik, o‘smirning

o‘z tengdoshlari ko‘z o‘ngida obro‘sini to‘kadigan mehribonlik ko‘rsatishdir .

Individual yondoshishda *tarbiyaviy ishda* har bir o‘quvchi shaxsidagi mavjud *ijobiy fazilatlariga*, chunki uning qiziqish-havaslariga (sport,musiq,rasm chizish, tabiat hamda boshqa narsalarni sevishiga), sog‘lom axloqiy intilishlariga o‘rtoqlariga nisbatan do‘stona munosabatlarga tayana olish nazarda tutiladi. O‘qituvchi o‘quvchilardagi mavjud ijobiy xislatlarni yuzaga keltirish,ularning ijobiy xatti-harakatlarini rag‘batlantirish yo‘li bilan o‘z oldiga qo‘ygan maqsadiga oson erishishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Нишонова З.Т., Алимова Г.К. Болалар психологияси ва психодиагностикаси Т.: ТДПУ 2017 – 264 б.
2. Ғозиев Э. Онтогенез психологияси Назарий- экспериментал таҳлил Т.: Ношир 2010. – 356 б.
3. Дўстмухамедова Ш.А., Нишонова З.Т. ва бошқалар Ёш даврлари ва педагогик психология Т.: Фан ва технологиялар 2013 – 343 б.

ҚАРС ИККИ ҚЎЛДАН...

*Муҳиддинова Гулрухсора Иброҳимовна
Хоразм вилояти Тупроққалъа тумани
6-мактаб инглиз тили фани ўқитувчиси
Телефон: +998886000922
gulruxsoramuhiddinova@gmail.com*

Аннотация: Ушбу мақолада таълим соҳасида самарадорликка эришиш, ёшларнинг ўзлари хоҳлаган касбни эгаллашлари лозимлиги ва ўқитишда баъзи бир камчиликлар ёритилган.

Калит сўз: ёшлар, касб, мактаб, сифатли таълим, метод, ўқитувчи.

Шиддат билан ривожланаётган ҳозиргидаврда ҳар бир инсоннинг фаол ҳаётда яшашга интилиши кучайиб бораверади. Бунда эса унинг шахс сифатидаги ўрни алоҳида аҳамият касб этади.

Фарзанд дунёга келар экан, ота-она унга катта умид билан боқади. Унинг ҳаётда етук бир инсон бўлиб вояга етишишига бор имконият-эътиборларини қаратишади. Ўзлари эришмаган орзуларини фарзандлари келажагида кўришни хоҳлайди. Баъзи ёшлар мана шу мақсад сари дадил одимласа, баъзи бирлари атроф-муҳитдаги ҳодисалар таъсиринати-жасидаорзуларидан воз кечишади. Айрим ота-оналарнинг орзу-ҳаваслари сабаб, болалар хоҳлаган касбини танламай, улар айтган касбни танлашга мажбур бўлади. Ўзи севмай танлаган ишда чин кўнгилдан ишлай олмайди. Агар инсон ўзи қизиқиб танлаган соҳада ишласа, ҳаётида барча моддий ва маънавий эҳтиёжига эришади. Унда эса уларга олган билимларини амалда қўллай олишлари муҳим аҳамият касб этади. Чунончи, маърифатпарвар устозимиз Абдулла Авлоний шундай деганлар: “ Билим одамнинг ижодий мақсадларига хизмат этмоғи лозим. Билим орттиришнинг ўзи кифоя эмас, уни иложи борица кенг ёймоқ ва ҳаётга татбиқ этмоқ зарур ”.

Мактаб даргоҳи эса ҳар бир боланинг билим олиши, келажакда ўзи истаган касбни танлашида муҳим рол ўйнайди. Мамлакатимизда таълимнинг узлуксизлиги, узвийлиги таъминланган бўлиб, давлат таълим стандартлари ва давлат таълим талаблари доирасида таълим олишнинг ҳамма учун очиклиги белгилаб қўйилган. Бола улғайиб мактаб ёшига етганда, унинг ҳаётида янги саҳифа очилади, яъни келгусида ким бўлиб етишиши мана шу даврда шакллана бошлайди. У ўзи учун янги бир дунёни кашф этади. Маълум бир касбга қизиқиши уйғона бошлайди. Бу қизиқишни ўстириш албатта, ўқитувчига боғлиқдир. Бола қайси фанга қизиқади, қайсидан бўшроқ шуни албатта ўқитувчи билмоғи лозим. Чунки, ҳамма ўқувчилар берилган билимни турли хил қабул қиладилар. Уларнинг эса мана шу бўшлиқларини тўлдиришда ҳамма устозлар ҳамжиҳатликда ҳаракат қилмоғи лозим. Бунда эса уларга, ўз фанини чуқурроқ билишлари ва болани ҳам шунга қизиқтира олишлари лозим. Уларнинг ҳаммаси ҳам ўз касбини яхши эгаллаган бўлмайди.

Мактабдаги ўқитувчиларнинг баъзилари ўз фанини яхши билмасликлари, билсаларда уни ўқувчиларга етказиб бера олмасликлари натижасида болаларнинг билимлари етарли даражада тўлмай қолишига олиб келади. Уларнинг ўқишга бўлган қизиқиши тобора сўнади, дарслардан зерикиш, енгил ҳаётга иштиёқ уйғонади. Буларнинг олдини олиш учун ўқитувчи ўз фанини мукамал даражада билиши, дарс жараёнларида янги методларни қўллаши, ҳамма ўқувчиларга бирдек эътибор қаратиши лозим. Шундагина боланинг дарсдан зерикишига сабаб топилмайди. Ҳозирда дарс жараёнларида турли инновацион технологиялардан фойдаланиш кенг йўлга қўйилган. Уни ўз ўрнида қўллай олиш эса ўқитувчининг маҳоратига боғлиқ. Мисол учун мен ўз машғулотларимда интернетдан кизиқарли видеолар, аудиолардан фойдаланаман ўқувчиларни эътиборини жамлаш учун...

Лекин шундай бўлсада, ҳамма ўқувчилар ҳам дарсларда фаол бўла олмадилар. Бунга сабаб ота-оналарнинг уларнинг ўқишига ўзларининг ишлари, шахсий юмушлари сабаб вақт тополмасликлари натижасида юзага келади. Агарда бошқа ишларни бирозгина ортга суриб, фарзандларининг ўқиши, юриш-туришини тергаб, ўқитувчилари билан доимий алоқада бўлиб турсалар албатта улар ҳам бошқа тенгдошлари қаторига қиради.

Мактабни аъло баҳоларда тугатиб, олий ўқув юртига киришди ҳам дейлик. Эндиликда

улар ҳақиқий ҳаётга кадам қўйдилар. Аммо, биз кўпинча гувоҳи бўлганмизки, олий ўқув юртига ўқишга киргандан кейин айрим талабалар аввалгидек ўқишмайди. Айрим оналар қизининг бўйи етиб қолганлиги сабабли уни бошқа бир оилага узатишади. Қуда томон ҳам қизингизни ўқитамиз деб, кўп ваъдалар бериб олишади. Баъзи келин бўлиб тушган оилаларда келинининг ўқишига шароит яратиб беришса, баъзи бирлари болали бўлганини баҳона қилиб, уларнинг ўқишига тўсқинлик қилишади. Шу сабабли иложи борича ёш келинларга ўқийдиган, ишлайдиган бўлса шароит яратиб бермоғимиз лозим. Нафақат уларга, барча ёшларга ўқиши учун қулай имкониятларни яратмоғимиз керак. Улар юртимиз равнақиға муносиб ҳисса қўшадиган фарзандлар бўлиши бизга боғлиқ. Уларнинг билим олишга бўлган интилишига ҳеч қачон тўсқинлик қилмайлик. Ахир уларнинг орзу-истаклари бизникидан кўра муҳимроқ-ку! Шунга биз фарзандларимизнинг мақсадларига эришишида таянч бўлишимиз, уларга тўғри йўлни кўрсата олиш билан кўмак бермоғимиз шарт. Шунинг учун ҳар бир ёшнинг келажакда ўз ўрнига эга бўлишида ҳамма бирдек масъуллигини унутмаслик керак.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Абдулла Авлониининг “Туркий гулистон ёхуд ахлоқ” китоби.
2. Ўз шахсий тажрибамдан.
3. www.uzedu.uz

MASOFADAN O‘QITISH TIZIMLARI

Muzaffar Umarov
Namangan davlat universiteti talabasi.
Anaxon Ismoilova
Muhammad al-Xorazmiy nomidagi
Toshkent axborot texnologiyalari universiteti
Urganch filiali talabasi.

Annotatsiya: Mazkur maqolada Masofadan o‘qitish tizimlarining hozirgi kundagi o‘rni haqida yoritilgan

Kalit so‘zlar: Masofadan o‘qitish uslubi, uquv uslubiy materiallar, o‘qituvchi, o‘quvchi, kommunikatsiya, elektron darslik, audio va video darsli, internet saxifa, elektron kutubxona, testlar, multimediya.

Ko‘pchilik Internetdan faqatgina yangiliklar bilan tanishish, informatsiya qidirish, elektron pochtdan foydalanish yoki gap sotish uchun foydalanishi sir emas. Internetning imkoniyatlari kundan - kunga oshib bormoqda. Internetdan foydalanishning yangi bosqichi boshlandi, ya’ni Internet turli soxalarga tadbiiq qilindi. Internet texnologiyalar: masofadan o‘qitish, elektron kutubxonalar, telemeditsina, telemetrologiya, elektron tadbirkorlik, elektron magazinlar va boshqalar .

Quyida bu texnologiyalarning qisqacha, lekin asosiy tavsiflarini keltiramiz.

111. Masofadan o‘qitish tizimlari;

Bugungi kunda taraqqiyot juda tez rivojlanmoqda va juda tez o‘zgarimoqda.

Deyarli xar daqiqada sayyoramizning turli burchaklarida o‘zgarishlar, yangilanishlar va kutilmagan voqea xodisalar sodir bo‘lmoqda. Xar bir kunimiz kuchli informatsiya oqimi ostida kechmoqda. Informatsiya oqimi bizni uyda, ishxona va ta’tilda tadqiq etadi. Inson informatsiya ta’siridan xoli normal faoliyat yurita olmaydi. Hayotni anglash, uni o‘rganish informatsiyalarni yig‘ish va o‘zlashtirish orqali kechadi. Insonning bilimlilik darajasi xam ma’lum davr ichida shaxs tomonidan o‘zlashtirilgan informatsiyalarning ko‘p yoki ozligi bilan belgilanadi.

SHuning uchun zamonaviy bilimlar sari keng yo‘l ochish ta’limotini takomillashtirishda yangi informatsiya texnologiyalardan unumli foydalanish bugungi kunning talabiga aylandi. Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi xamda O‘zbekiston Respublikasining «Talim to‘grisida» gi Qonuni xam zimmamizga shu ma’suliyatni yuklaydi.

Vaxolanki taolim tizimida sezilarli o‘zgarishlar ro‘y bermoqda. Ta’lim tizimida masofadan o‘qitish uslubi shakllari qo‘llanilmoqda. Masofadan o‘qitish uslubi bu sirtqi o‘qishning yangi shaklidir. Masofadan o‘qitish bu mustaqil o‘qishdir. Mustaqil o‘qish insonning mustaqil fikrlash, xolatni baxolash, xulosa va bashorat qilish qobiliyatlarini rivojlantiradi.

Masofadan o‘qitishning yana bir afzalligi shundaki, unda o‘quvchi o‘ziga qulay vaqtda va xattoki ishdan ajralmagan xolda o‘qishi mumkin. Aynan shu afzalliklari tufayli bu uslub dunyoda xozirgi kunda keng tarqalgan. Ko‘pgina yirik korxonalar mutaxassislari malakasini oshirish yoki o‘zgartirish uchun shu uslubdan foydalanib, yiliga millionlab dollarlarni tejamoqdalar.

Masofadan o‘qitishning yana bir afzallik tomoni unda o‘qish muddatini o‘quvchi o‘zi belgilaydi, ya’ni talaba ixtiyoriy paytda o‘qishni boshlaydi, materiallarni o‘qituvchi nazoratida o‘zlashtiradi. O‘zlashtirish topshiriqlarni, testlarni bajarishiga qarab aniqlanadi. O‘quvchi berilgan programmani qanchalik tez o‘zlashtirsa, shunchalik tez o‘qishni tugatadi va guvoxnoma oladi. Programmani o‘zlashtira olmasa, unga mustaqil ishlab, o‘qishni davom ettirishga imkoniyat beriladi.

Masofadan o‘qitishda odatda ishlayotganlar, onalar, o‘qiyotganlar biror mutaxassislikni egallash yoki malakasini oshirish maqsadida o‘qiydi. Bu uslub nogironlar uchun juda qulaydir. Masofadan o‘qitishda xattoki maxbuslar xam o‘qish imkoniga ega. Bu xaqida bir necha bor Avstraliyada eshitdik.

Masofadan o‘qitish ayniqsa rivojlanayotgan mamlakatlar uchun iqtisodan qulaydir. Masofadan o‘qitish tashkiliy iqtisodiy afzalliklarga xam ega. Masofadan o‘qitish uchun talabalar uchun auditoriyalar, yotoqxonalar zarur emas. Masofadan o‘qitishda moliyaviy xarajatlar asosan o‘quv uslubiy materiallar tayyorlash uchun, maxsus auditoriyalar uchun sarflanadi. Bu xarajatlarning

asosiy qismi bu jarayonni tashkil etish bosqichida sarflanadi. Keyinchalik moliyaviy xarajatlar kamayadi. SHuning uchun talabalar sonini oshishi bilan o'qish narxi ham pasayadi. Masofadan o'qitishda asosiy eotiborni o'kuv uslubiy materiallarni tayyorlashga qaratish darkor. CHunki o'quv uslubiy materiallarning sifati masofadan o'qitish sifatining eng asosiy omillaridan biridir. O'quv uslubiy material qanchalik tushunarli va batafsil bo'lsa, shunchalik u o'quvchiga foydali bo'ladi. Ya'ni material uslubiy jixatdan puxta bo'lmogi zarur.

Masofadan o'qitish nima?

Masofadan o'qitish bu Internet tarmogi orqali sizga qulay bo'lgan vaqtda o'qishdir. Masofadan o'qitishning tarkibiy belgilari: o'qituvchi, o'quvchi, kommunikatsiyadir

Masofadan o'qitish uslubiy materiallari quyidagilardir:

- Darslik
- Audio va video darsliklar
- Onlayn darslar (Internet saxifa)
- Elektron kutubxonalar
- Testlar
- Multimedia elektron darsliklar

Xozirgi kunda respublikamizda ham masofadan o'qitish uslubiy materiallari ayrim fanlarni o'qitishda foydalanilmoqda va yaxshi natijalar bermoqda.

Multimedia darslik o'zida ko'pgina ma'lumotlarni mujassamlash bilan birga, bu ma'lumotlarni ekranda namoyish etadi, xamda ovoz yordamida izoxlaydi. Multimedia darslikning xususiyati u voqea va ma'lumotlarni yaqqol aks ettiradi. Ya'ni multimedia voqea va ma'lumotlarni hayotiyashtiradi. Bu matn, videotasvir, multiplikatsiya, ovoz va musiqa yordamida amalga oshiriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi
2. O'zbekiston Respublikasining «Talim to'g'risida» gi Qonuni
3. www.dl.uz

BOSHLANG‘ICH SINFLAR O‘QUVCHILARINI ONGLI O‘QISHGA O‘RGATISH USULLARI.

Namazova Nargiza Amanbayevna
Samarqand shahar 20-umumiy o‘rta ta’lim maktabi
boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi
Telefon raqami: 97 320 60 70

Annotatsiya. Boshlang‘ich sinflarning o‘qish darslari o‘z mohiyati, maqsad va vazifalariga ko‘ra ta’lim tizimida alohida o‘rin tutadi. Negaki uning zaminida savodxonlik va axloqiy-ta’limiy tarbiya asoslari turadi. Shuning uchun ham boshqa fanlar ta’limini o‘qish ta’limisiz tasavvur qilib bo‘lmaydi.

Kalit so‘zlar. Davlat ta’lim standart (DTS), ko‘nikma-malakalar, milliy-ma’naviy qadriyatlar, axloqiy-ta’limiy, ilmiy- ommabop, mafkura.

O‘quvchi matnni to‘g‘ri, tez, tushunib o‘qish, mazmunini o‘zlashtirish bilan ilk bor o‘qish darslarida yuzlashadi. O‘qish darslari orqali o‘quvchilarning Davlat ta’lim standart (DTS) talablari bo‘yicha o‘zlashtirishlari ko‘zda tutilgan o‘quv-biluv ko‘nikma-malakalari hamda bilimlarni egallashga yo‘l ochiladi. O‘qish darslarida insonning, avvalo, o‘zligini, qolaversa olamni anglashga bo‘lgan intilishlariga turtki beriladi. Shu maqsadda „O‘qish kitobi“ darsliklariga ona tabiat, atrofimizni o‘rab turgan olam, Vatanimiz tarixi va bugungi qiyofasi, kattalar va bolalar hayoti, mehnatsevarlik, istiqloq va milliy-ma’naviy qadriyatlar, xalqlar do‘stligi va tinchlik kabi turli mavzular bo‘yicha atroficha tushunchalar berishga mo‘ljallangan badiiy, axloqiy-ta’limiy, ilmiy- ommabop asarlar kiritiladi. O‘qish darslari savod o‘rgatish davrida o‘quvchilarni bo‘g‘in, so‘z va gaplar bilan tanishtirish va ularni o‘qish, rasmlar asosida hikoya qilish tarzida uyushtirilsa, o‘qish texnikasi egallangandan so‘ng o‘qish muayyan mavzular bo‘yicha tanlangan badiiy, ilmiy- ommabop matnlar yuzasidan olib boriladi. Boshlang‘ich sinf „O‘qish kitobi“ darsliklariga kiritilgan muayyan mavzular o‘quvchilarni badiiy adabiyotning sehirli olamiga olib kirishi, dunyoqarashlarini milliy istiqloq mafkurasida to‘g‘ri shakllantirishga qaratilishi bilan belgilanadi. Shunga ko‘ra, o‘qish darslarining yetakchi xususiyati o‘quvchilarning savodxonligini ta’minlash bilan birga, o‘quvchilarni milliy mafkura asosida yuksak axloqiy qadriyatlar ruhida tarbiyalashga qaratiladi. Boshlang‘ich sinflarning o‘qish darslarida o‘rganiladigan asarlarning mavzu doirasi ancha keng bo‘lib, ular ona tabiat, yil fasllari, xalq og‘zaki ijodi, mehnatga muhabbat, asosiy bayram sanalari, milliy istiqloq va ma’naviyat kabi umumiy mavzular doirasida birlashtirilgan. O‘qish darslari uchun tanlangan mavzular o‘quvchilarga kundalik hayot, mustaqillikni mustahkamlash va insoniy munosabatlar bo‘yicha ham bilim va tarbiya berishni ko‘zda tutadi. Bular ichida istiqloq, vatan, ma’naviyat va tabiat haqidagi mavzular alohida ajralib turadi. Ulardan ko‘zlangan maqsad o‘zlikni anglash, istiqloq, vatan va tabiat bilan bog‘liq tuyg‘ularni uyg‘otishdir. Boshlang‘ich ta’lim tizimida mantiqiy o‘qish (matnni to‘g‘ri, tushunib, tez (me‘yorida) o‘qish va adabiy o‘qish mukammal o‘zlashtirilganidan so‘ng ifodali o‘qishga o‘tiladi. U yod olingan she‘riy asarlarni ifodali o‘qishni ham o‘z ichiga oladi. Ifodali o‘qishning muvaffaqiyati o‘quvchilarning asar mazmuni, g‘oyaviy-badiiy xususiyatlari haqida muayyan tushunchaga ega bo‘lishi bilan bog‘liq. Ohang va intonatsiya she‘riy asarlarni ifodali o‘qishda qay darajada muhimbo‘lsa, nasriy asarlarni o‘qishda ham muhim talablardan biridir. Boshlang‘ich sinflarda o‘qish darslari yuqori sinflardagi o‘zbek adabiyoti, tarix, geografiya, biologiya va boshqa fanlarni o‘zlashtirish uchun dastlabki asosni yaratadi. Shuning uchun boshlang‘ich sinflardagi o‘qish darslariga jiddiy e‘tibor talab qilinadi. O‘qish darslarini talabdagidek olib borish uchun o‘qituvchi asosan quyidagilarga e‘tibor berishi lozim. 6-10 yoshdagi bolalar bir soatga mo‘ljallangan saboqni sabr toqat bilan tinglay olmaydilar. Ularning ruhiy tuzulishi harakatda, xayoli o‘yinda bo‘ladi. 10-15 daqiqadan ortiq davom etadigan gaplarni tinglay oladilar. Shu tufayli bu sinflarda ta’lim-tarbiya vazifalari, asosan o‘yin, ashula, qisqa muddatli qiziqarli suhbat, hikoyalash va ifodali o‘qish orqali amalga oshiriladi. Ifodali o‘qish turli badiiy va amaliy matnlarni puxta o‘zlashtirishning muhim metodlaridan biri sifatida o‘qituvchi uchun kalit rolini bajaradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati.

1. Umumiy o‘rta ta’limning davlat ta’lim standarti. T.:2005
2. R.Ishmuhamedov va boshqalar. “Ta’limda innovasion texnologiyalar”. T.: 2008 3.www. Ziyonet. uz

BOSHLANG'ICH SINIF O'QISH DARSLARIDA YAXSHI O'QISH MALAKALARINI SHAKLLANTIRISH USHLUBLARI

Norova Dildora Zoyirovna
Navoiy shahar 16 AFCHO'IM ning
boshlang'ich sinf o'qituvchisi
Telefon raqami: 90 618 14 06

Annotatsiya. Boshlang'ich sinflarning o'qish darslari o'z mohiyati, maqsad va vazifalariga ko'ra ta'lim tizimida alohida o'rin tutadi. Negaki, uning zaminida savodxonlik va axloqiy-ta'limiy tarbiya asoslari turadi. Shuning uchun ham boshqa predmetlar ta'limini o'qish ta'limisiz tasavvur qilib bo'lmaydi. o'quvchi matni to'g'ri, tez, tushunib o'qish, mazmunini o'zlashtirish bilan ilk bor o'qish darslarida yuzlashadi.

Kalit so'zlar. Boshlang'ich ta'lim, Matn, S. Anorboyev, badiiy, axloqiy-ta'limiy, ilmiy-ommabop, bo'g'in, so'z, Davlat Ta'lim Standartlari (DTS).

O'qish darslari orqali o'quvchilarning Davlat Ta'lim Standartlari (DTS) talablari bo'yicha o'zlashtirishlari ko'zda tutilgan o'quv-biluv ko'nikmamalakalari hamda bilimlarni egallashlariga yo'l ochiladi. Aynan o'qish ta'limida insonning, avvalo, o'zligini, qolaversa olamni anglashga bo'lgan intilishlariga turtki beriladi. Shu maqsadda «O'qish kitobi» darsliklariga ona tabiat, atrofimizni o'rab turgan olam, Vatanimiz tarixi va bugungi qiyofasi, kattalar va bolalar hayoti, mehnatsevarlik, istiqloq va milliy-ma'naviy qadriyatlar, xalqlar do'stligi va tinchlik kabi turli mavzular bo'yicha atroficha tushunchalar berishga mo'ljallangan badiiy, axloqiy-ta'limiy, ilmiy-ommabop asarlar kiritiladi. O'qish darslari savod o'rgatish davrida o'quvchilarni bo'g'in, so'z va gaplar bilan tanishtirish va ularni o'qish, rasmlar asosida hikoya qilish tarzida uyushtirilsa, o'qish texnikasi egallangandan so'ng o'qish muayyan mavzular bo'yicha tanlangan badiiy, ilmiy-ommabop matnlar yuzasidan olib boriladi. Boshlang'ich ta'lim bo'yicha DTS va «Ona tili» o'quv dasturida o'qish ta'limi oldiga qo'yilgan talablarni amalga oshirish sinfda o'qishni to'g'ri tashkil qilish, o'qitish bosqichlari, tamoyillari va metodlari, birinchi navbatda, ilg'or pedagogik texnologiyalardan o'rinli foydalanishga ko'p jihatdan bog'liqdir. Ma'lumki, sinfda o'qish asosida badiiy va ilmiy-ommabop matnlar turadi. O'quvchilarni matn bilan tanishtirish o'qishga tayyorgarlik bosqichidan boshlanadi. Tayyorgarlik bosqichi yozuvchilar haqida ma'lumot berish, o'quvchilarni asarda tasvirlanadigan voqea-hodisalarni idrok qilish, asar pafosini his etish, notanish va ko'p ma'noli so'zlar, murakkabroq tarzda obrazli ifodalarni izohlash kabi masalalarni o'z ichiga oladi. Agar asar yil fasllari haqida bo'lsa, tabiat qo'yniga sayohat uyushtirish ham sinfda o'qish muvaffaqiyatini ta'minlashga xizmat qiladi. Matn bilan dastlabki tanishuvdan so'ng quyidagicha savollar bilan murojaat qilish darsda o'quvchilarning faolligini oshiradi: 1. Hikoyadagi qaysi epizodni qiziqarli deb o'ylaysiz? 2. Hikoya qahramonlaridan qaysi birining xatti-harakatini ma'qullaysiz? Qaysi birining fe'l-atvori, o'zini tutishi sizga yoqmadimi? 3. Hayotda shunday kishilarni uchratganmisiz? Sinfda o'qishning muvaffaqiyatini ta'minlaydigan omillardan yana biri tanlab o'qishdir. Masalan: 3-sinfda X. To'xtaboevning «Hassa» hikoyasi bilan tanishish jarayonida Qobil boboning savollariga Shavkatning javoblari yoki S. Anorboevning «Babs» hikoyasidagi bolalarning bahslashishi epizodi yuzasidan o'qituvchi topshirig'iga ko'ra mazkur o'rinlarni tanlab qayta o'qilishi natijasida ushbu asarlarning badiiy estetik qimmatini chuqurroq o'zlashtirishga erishiladi. «O'qish kitobi» darsliklaridan turli mavzudagi asarlar o'rin olgan.. Boshlang'ich sinflarning o'qish darslarida o'rganiladigan asarlarning mavzu doirasi ancha keng bo'lib, ona tabiat, yil fasllari, xalq og'zaki ijodi, mehnatga muhabbat, asosiy bayram sanalari, milliy istiqloq va ma'naviyat kabi umumiy mavzular doirasida birlashtirilgan. Uzluksiz ta'limning boshqa bosqichlaridan farqli o'laroq, boshlang'ich sinflarning o'qish darslarida o'quvchilarning o'qish malakalarini shakllantirish, asar matni ustida ishlash ta'limning didaktik maqsadi hisoblanadi..

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Tolipov U.K., Usmonbekova M. Pedagogik texnologiyalarning tadbikiy asoslari. T.: Fan.. 2006.
2. Karimov I.A. Yangicha fikrlash va ishlash davr talabi. T.: 1997. 5- jild
3. www.ziyouz.com

ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ЮРИДИК УНИВЕРСИТЕТИ ИХТИСОСЛАШТИРИЛГАН ФИЛИАЛИ ЎҚИТУВЧИСИ

Алланазарова Мамура Ахмедовна
m.akhmedovna@mail.ru

Water/Fire концептининг тил системасида вербаллашув хусусиятлари

Аннотация: Ҳозирги кунда чет тилини билиш, уни мукамал ўрганиш замон талаби-га айланиб бормокда. Маълумки, ҳар бир киши миллий урф-одат, тил, тарих, адабиётни ўз ичига олган аниқ бир маданиятга тегишлидир. Мамлакатлараро иқтисодий, маданий, илмий алоқалар тилни маданиятни акс этувчи восита деб талқин этилишига олиб келди. Э.Сепир таъкидлаганидек, тил - бу маданиятни ўрганишда йўл кўрсатувчи воситадир. Тилни ўрганаётганда фақат сўзларни, гапиришни эмас, балки тили ўрганилаётган мамлакатнинг маданияти, аҳолисининг дунёқараши, ҳаёт тарзи, урф-одатлари ҳақида билиш мақсадга мувофиқдир. Бу эса ўз навбатида тилшуносликда янги бир соҳа пайдо бўлишига, яъни лингвомаданиятшуносликнинг вужудга келишига сабаб бўлди.

Лингвомаданиятшунослик бу тилшунослик ва маданиятнинг ўзаро тўқнашуви асосида пайдо бўлган мураккаб илмий фан йўналишидир. У маданият билан тилнинг ўзаро боғлиқлиги ва таъсирини, тилни маданиятнинг феномени сифатида ўрганади. Бу миллий тил призмаси орқали дунёни маълум даражада кўриш, тилнинг маълум миллат ақл ва маданияти орқали намоён бўлишидир. Ушбу йўналишнинг янги бўлганлиги сабаб, унинг ҳар томонлама тўлалигича ўрганилмаганлиги ва ҳар хил фикр ва қарашларнинг мавжудлиги ҳали кўплаб илмий изланишлар олиб боришни тақозо этади.

Калит сўзлар: ресурс, лингвокультурология, маъно, образ, қадриятвий, маданият, лексик, олов – хис туйғу, эстетик баҳо, офат, физиологик хусусиятлар

Лингвокультурологиянинг асосий бирлиги маданий концептдир. Маданий концепт бу ментал бирлик бўлиб, ондаги ментал ва психик ресурслар бирликларини ифодалашга хизмат қилувчи, ҳамда инсон тажрибаси ва билимларини акс эттирувчи инфор­мацион тузилма (Е.С.Кубрякова), маданиятнинг асосий бирлиги (В.И.Карасик), инсон онгидаги маданиятнинг хужайраси (Ю.С.Степанов). Концептга бўлган лисоний-маданий ёндашув концептни маданиятнинг таянч бирлиги сифатида қабул қилишни тақозо этади ва маълум бир маданият учун муҳим бўлган тушунчаларни ўзида акс эттиради.

Концептнинг тузилиши мураккаб. Ю.С.Степанов концептнинг уч таркибий қатламини ажратади: (1) асосий, бош белги; (2) қўшимча, ёки бир неча қўшимча, “пассив» белгилар; (3) ташқи, лисоний шаклда акс эттириладиган, одатда, умуман эътиборга олинмайдиган ички шаклни. Олимларнинг кўпчилиги (С.Г. Воркачев, В.И. Карасик, Маслова В.А.), концептнинг мураккаб тузилма эканлигини қайд этишади ва уни асосини куйидагилар ташкил этади деб таъкидлайдилар: 1) маъно; 2) образ; 3) қадриятвий.

Концепт тузилишидаги конституентлар концепт майдонини ёки концептосферани ҳосил қилади. Миллий концептосфера - бу конкрет миллат учун характерли ҳисобланган концептларнинг йиғиндисидир, Концепт ўзида концептуал бўлак, элементларни тақдим этади. Унинг элементлари конкрет коммуникатив жараёнларда ўзларини намоён қилади.

Fire/Water концептларининг лексик сатҳда вербаллашувини таҳлил қилиш натижасида биз қуйидагиларни аниқладик:

1) Fire/Water концепти лексик сатҳда лексик бирликлар, синонимлар ва антонимлар, қўшма сўзларда орқали ифодаланган;

2) ‘Fire’ концептининг ядровий концептуал маънолари қўйидагилардан ташкил топади: а) олов – иссиқлик ва ёритиш қуроли; б) олов – офат, улим, халокат, синов, азоб, ҳавф; в) олов – ёнғин; г) олов – хис туйғу;

‘Water’ концептининг ядровий концептуал маънолари қўйидагилардан ташкил топади: а) сув – таъмсиз, рангсиз ва хидсиз суюқлик; б) сув – водород ва кислороддан ташкил топган; в) сув – ичимлик суви ва сув таъминотини амалга оширувчи система; г) сув – индустрияда қўлланувчи модда.

3) ўрганилган барча тил бирликларда асосан олов концептининг иккита концептуал маъноси ифодаланади: а) олов – ёнғин; б) олов – уруш қўроли, отиш қўроли. Сув концепти эса асосан а) бефойда ва б) сув – офат маъноларини ўзида мужассам этади.

‘Fire’ концептининг фразеологик бирликларда вербаллашувини таҳлил қилиш натижасида fire компонентли фразеологик бирликларда асосан Fire концептининг образлилик ва қадриявий қисмлари ўз ифодасини топишини кўриш мумкин. Ижобий эстетик баҳо қўйидаги концептуал белгиларда ўз аксини топган: олов бу 1) ижобий хис туйғулар (севги, дўстлик, ёктириш); 2) интилувчанлик, тиришқоқлик; 3) мотивация қўроли. Салбий эстетик баҳо вайронагарчилик, ёнғин, уруш тушунчаларини ифодаловчи тил бирикмаларининг концептуал белгиларида ўз аксини топган. Олов бу 1) ёнғин, офат, халокат; 2) уруш ва отишқўроли; 3) салбий хис-туйғулар: жаҳлдорлик; 4) қийин синов, азоб; 5) вақт танқислиги; 6) танқид қўроли ва ҳк.

‘Water’ компонентли фразеологик бирликларда, сув 1) ҳаётдаги турли вазиятларни ифодаловчи хосса; 2) бошқа суюқликларга нисбатан фойдасиз ва арзон; 3) муқаддас суюқлик сифатида изоҳланади. Шу билан бирга, сув ва олов вайронагарчилик, табиий офат каби концептуал белгиларни ўз семантикасида акс этади.

Шундай қилиб, инглиз лингвомаданиятида олов асосан салбий буёқдорликга эга бўлиб, вайронагарчилик, азоб, уруш, ёнғин каби тушунчалар билан боғлиқ. Бу оловнинг табиий офат эканлиги, чўғ олганда уни тўхтатиб бўлмаслиги, уруш қўроллари асосан ўтга алоқадорлиги (ўк, снаряд, пушка, бомба) билан боғлиқ. Олов тушунчасининг инсон хис-туйғулари билан боғлиқ эканлиги, кишининг физиологик хусусиятлари билан боғлиқ (инсоннинг жаҳли чиққанда, уялганда, севиб қолганда қизариши, бадан хароратининг кўтарилиши ва ҳк.).

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Хайруллина Д.Д. Бинарные концепты «огонь» и «вода» как фрагмент языковой картины мира. Автореф. дисс.к.ф.н. –Казань, 2009. – 24 с.
2. Юсупов У. Қ. Маъно, тушунча, концепт ва лингвокультуре атамалари хусусида. Стилистика тилшуносликнинг замонавий йўналишларида илмий-амалий конференция материаллари. –Т., 2011
3. Ashurova D.U. Text Linguistics. – Tashkent: Tafakkur Qanoti, 2012
4. Cambridge International Dictionary of English. – Cambridge: Cambridge University Press, 1999
5. Cambridge International Dictionary of Idioms. – Cambridge: Cambridge University Press, 1999
6. Dictionary of English Colloquial Idioms/ Ed. by F. T. Wood, – London: The Macmillan Press LTD, 1979
7. Longman Dictionary of Contemporary English. – Essex, England: Longman Group LTD, 2002. –1668 p.
8. Галиева М.Р. Вербализация концептосферы WORD/СУЗ/СЛОВО в английской, узбекской и русской языковых картинах мира. Дисс.на соиск. уч. степ. канд. фил. наук. – Т. 2010. с. 168
9. Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию. Пер. с нем./Под общ. ред. Рамишвили Г. В.: – М.: Прогресс, 2000. – 398 с.
10. Демьянков В. З. Доминирующие лингвистические теории в конце XX века // Язык и наука конца XX века.– М.: Инс-т языкознания РАН, 1995. – С. 239-320
11. Жаркова, Т. И. Отражение национального характера в пословицах и поговорках / Жаркова, Т. И., Синицких, О. В. Иностр. яз. в шк.- 2008.- N 1.- С. 75-78

ОНА ТИЛИ ВА АДАБИЙОТ ДАРSLARIDA GRAFIK ORGANAYZERLARDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGI

Primova Orzigul Suyunovna
Qashqadaryo viloyati Qarshi tumani
25-maktabning ona tili adabiyot o‘qituvchisi
90- 317-20-04

Annotatsiya: Maqolada ona tili darslarida ishlatish mumkin bo‘lgan hamda dars samaradorligini oshirishda xizmat qiladigan grafik organayzerlar haqida ma’lumotlar berilgan. Ushbu chizma usullari yordamidan foydalanish uchun tavsiyalar tushuntirilgan. Ona tili darsida foydalanilgan usullardan namunalar keltirilgan

Kalit so‘zlar: grafik organayzerlar, chizmalar, jadvallar, “Toifalash jadvali”, “Venn diagrammasi”.

Dars o‘tish jarayonida innovatsion yo‘l-yo‘riqlar bizga doimo kerak bo‘ladi. Innovatsion yo‘l-yo‘riqlarga metodlar, usullar va grafik organayzerlardan foydalanish kiradi. Bugungi maqolada men ona tili darslarida eng ko‘p qo‘llaydigan va samara beradigan chizma va jadvallar ya’ni grafik organayzerlar haqida tajribam tavsiyalarini ulashmoqchiman.

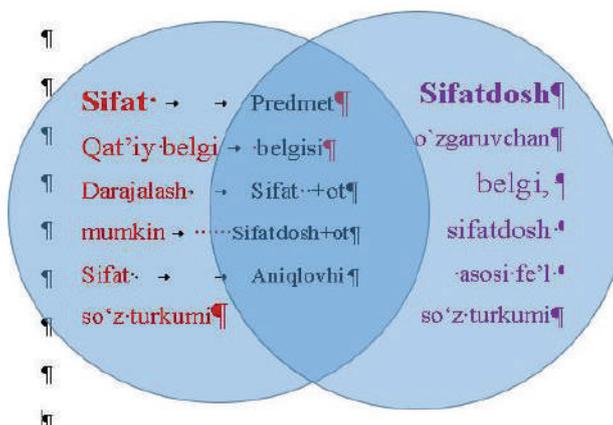
Grafik organayzerlar – o‘quv jarayonida qo‘yilgan maqsadga erishishda yordam beruvchi chizma, jadval, grafiklar hisoblanadi. Ulardan darsda foydalanish yuqori natijalarni kafolatlaydi. Agar grafik organayzerlarni o‘qituvchi tayyor (to‘ldirilgan) holda qo‘llasa, vosita vazifasini, o‘quvchilarning mashg‘ulot mavzusiga doir bilimlarni mustahkamlash va fikrlashini rivojlantirish maqsadida ishlatilsa, metod vazifasini bajaradi. Masalan, shunday grafik organayzerlardan “Qanday”, “Nima uchun”, “BBB” kabi organayzerlarini misol keltirish mumkin. Quyida dars jarayonida qo‘llanilayotgan grafik organayzerlardan ayrimlarini keltirib o‘tamiz.

B/B/B Jadvali- Bilaman/ Bilishni xohlayman/ Bilib oldim.

Mavzu, matn, bo‘lim bo‘yicha izlanuvchilikni olib borish imkonini beradi. Kichik guruhlarda ishlatiladi. Tizimli fikrlash, tuzilmaga keltirish, tahlil qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Masalan, 6-sinfda ot sifat so‘z turkumini o‘tishdan oldin BBB jadvali o‘quvchilar tomonidan to‘ldiriladi. “Mavzu bo‘yicha nimalarni bilasiz” va “Nimani bilishni xohlaysiz” degan savollarga javob beradilar (oldindagi ish uchun yo‘naltiruvchi asos yaratiladi). Jadvalning 1 va 2 bo‘limlarini to‘ldiradilar. Ma’ruzani tinglaydilar, mustaqil o‘qiydilar va 3-bo‘limni to‘ldiradilar.

BILAMAN	B I L I S H N I	BILIB OLDIM
	XOHLAYMAN	

Venn diagrammasi. Ushbu grafik organayzer ta’lim oluvchilarda mavzuga nisbatan tahliliy yondashuv, ayrim qismlar negizida mavzuning umumiy mohiyatini o‘zlashtirish (sintezlash) ko‘nikmalarini hosil qilishga yo‘naltiriladi. U kichik guruhlarni shakllantirish asosida aniq sxema bo‘yicha amalga oshiriladi. “Venn diagrammasi” grafik organayzeri ona tili darslarida sifat va sifatdoshlarning farqini va o‘xshash jihatlarini tahlil qilish mumkin. Venn diagrammasini tuzish uchun maxsus vaziyat kerak.

Kontseptual va toifalash jadvali.

Konsepsiya-qarashlar sistemasi, tushunish degani bo‘lib, bunday jadvallar orqali epik va lirik turdagi matnlar ustida turli topshiriqlarni bajarish taqqoslab ko‘rsatish mumkin. - o‘rganilayotgan hodisa, tushuncha, qarash, mavzu va shu kabilarni ikki va undan ortiq jihat bo‘yicha taqqoslash imkonini beradi. Tizimli mushohada qilish, ma‘lumotlarni tarkiblashtirish va tizimlashtirish ko‘nikmasini rivojlantiradi. Yakka tartibda yoki kichik guruhlarda kontseptual jadval quriladi va u to‘ldiriladi; - vertikal bo‘yicha - taqqoslash talab etiladigan narsalar (qarashlar, nazariyalar) joylashtiriladi; - gorizontal bo‘yicha – taqqoslashni amalga oshirishdagi har xil tavsiflar joylashtiriladi. -ish natijasi taqdimoti

“Badiiy asar qahramonlari” kontseptual jadvali

Qo‘shma gap turlari	Tavsiflar, toifalar, ajralib turadigan belgilar va shu kabilar		
	Grammatik asosi	Gap bo‘lamlari	Bog‘lovchi vositalar
Bog‘langan qo‘shma gap			
Ergashgan qo‘shma gap			

“Kecha va kunduz” romani qahramonlarining “Toifalash jadvali”da aks etishi

Ijobiy obrazlar	Salbiy obraz	O‘zgaruvchan obraz
Zebi	Akbarali	Miryoqub

Kontseptual va toifalash jadvallari asosida asarlarning tahlili ustida ishlash o‘quvchilar uchun qiziqarli va xotirada saqlanishi uchun yaxshi samara beradi. **“Toifalash jadvali” asosida “Dahshat” hikoyasini o‘rganish**

Obrazlar	Ijobiy obrazlar	Salbiy obrazlar	Turmush tarzi darajasi
Dodxoh		Ko‘p xotini bor boy odam	O‘zi uchun yuqori, lekin mahnaviy qashshoq
Nodirmohbegim	Dodxohning eng katta xotini	Erini yana boshqa xotininga uylanishiga qarshilik bildirmaydi	Boy xondadonda kundoshlariga chidab yashaydi. Unsinni o‘z qiziday ko‘radi.
Boshqa xotinlari	Ularni ijobiy ham salbiy ham deb bo‘lmaydi	Yozuvchi Dodxohning xotinlari haqida alohida fikr bildirmaydi	Dodxoh xonadonida qashshoqlik ko‘rmay, erklaridan mosuvo bo‘lgan ayollar

Unsin	Judayam yosh, yosh bo'lishiga qaramay Dodxohning sakkizinchi xotini, u o'z erki uchun hech narsadan qaytmaydi.	Yosh bo'la turib Dodxohga xotin bo'lishiga jim turgan	Qashshoqlikdan mahrum bo'lib, boy xonadonda erksiz yashayotgan, yoshligini cholga qurbon qilgan.
-------	---	--	--

Grafik organayzerning turi, ahamiyati va xususiyatlari: bilimlarni faollashtirishni tezlashtiradi, fikrlash jarayoniga mavzu bo'yicha yangi o'zaro bog'lanishli tasavvurlarni erkin va ochiq jalb qilishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. A.Zunnunov. Adabiyot o'qitish metodikasi. Toshkent, "O'qituvchi", 1992.
2. K.Yo'ldoshev, O.Madaev, A. Abdurrazoqov. Adabiyot o'qitish metodikasi, dasturiy qo'llanma. Toshkent, 1994.

SENI SURONLARDAN ASRAYMAN ONA TILIM.

*Ravshanova Dilobar Azamovna
Navoiy viloyati Nurota tumani
58-umumiy o'rta ta'lim maktabi
ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi*

Annotatsiya. Til insonlarning o'zaro aloqa vositasi bo'lib, yaratganning insonlarga bergan ne'matidir. Har qanday millatning iftixori, bebaho boyligi uning o'z ona tilidir. Turkiy tillar oilasiga mansub bo'lgan o'zbek tili ham biz o'zbeklarning eng qimmatli boyligimizdir. Tilimizning go'zalligi, ma'no jilolari Navoiy davridayoq o'z ifodasini topgan, bu tilda bir-biridan ajoyib asarlar bitilgan.

Kalit so'zlar. Til, Davlat tili, millat va til, milliy o'zlik, davlatchilik timsoli.

O'zbekiston Respublikasining istiqloлга intilishi, mustaqillikka erishish arafasidagi dastlabki dadil qadami o'zbek tiliga Davlat tili maqomini berishdan boshlandi. Mustaqillik e'lon qilinmay turib, uzoq yillar davomida bo'g'ilib, qadrsizlanib kelayotgan milliy tilimizni saqlash, tiklash, asrash, yuksaltirish uchun huquqiy zamin yaratildi. Bu ham til erki, ozodligi, taraqqiyotining millat taqdiriga, milliy hurriyatga nihoyatda chambarchas bog'liq ekanligini, millat va til taqdiri o'zaro mustahkam rishta bilan payvand etilganligini namoyish etuvchi tarixiy haqiqatdir. O'zbek tilimiz "Dunyodagi qadimiy va boy tillardan biri bo'lgan o'zbek tili xalqimiz uchun milliy o'zlik va mustaqil davlatchilik timsoli, bebaho ma'naviy boyluk, mamlakatimizning siyosiy-ijtimoiy, ma'naviy-ma'rifiy taraqqiyotida g'oyat muhim o'rin egallab kelayotgan buyuk qadriyatdir" deya ulug'lanadi. Darhaqiqat, o'zbek tili bugungi kungacha ko'p ming yillik tarixiy taraqqiyot yo'lini mardonavor bosib kelmoqda. O'rxun-Enasoy yodgorliklaridagi bitiklardan tortib hozirgi davrgacha yaratib kelinayotgan ilmiy, adabiy, ma'naviy-ma'rifiy manbalar o'zbek tilining shakllanish va rivojlanish tendensiyalari, adabiy ifodasi, ma'no qatlamlari, lug'at tarkibi to'g'risida atroflicha va asosli ma'lumotlar bera oladi. Xalq og'zaki ijodining nodir namunalaridan boshlab, qadimiy bitiktoshlardagi yodnomalar, Mahmud Zamaxshariy, Mahmud Qoshg'ariy, Ahmad Yassaviy, Yusuf Xos Hojib, Ahmad Yugnakiy, Lutfiy, Alisher Navoiy, Bobur, Mashrab, Ogahiy, Furqat, Uvaysiy, Nodira, Behbudiy, Fitrat, Qodiriy, Cho'lpon, Usmon Nosir kabi ijodkor-mutafakkirlar merosi bu boradagi salmoqli manbalar sirasiga kiradi. Shu bilan bir qatorda, keyingi avlod vakillari, XX-XXI asr ma'rifati, adabiyoti namoyondalari, tilshunos, adabiyotshunos allomalari ham o'z badiiy, ijodiy, ilmiy faoliyati bilan o'zbek tilining adabiy, ma'naviy-ma'rifiy boyishi va yuksalishiga, tobora sayqallanib kamol topishiga benazir hissa qo'shib kelmoqda.

Biz ajdodlarimizning merosini, uzoq va yaqin o'tmish hayot lavhalarini, davlatchiligimizning tarixiy asoslarini, milliy qadriyat va an'alarimizni ana shu milliy til vositasidagina yanada chuqurroq anglaymiz, o'zlashtiramiz, mustahkamlaymiz, kelajak avlodga yetkazilishini ta'minlab bera olamiz. Shu boisdan ham o'zbek tili o'zbek xalqining "milliy o'zlik va mustaqil davlatchilik timsoli, buyuk qadriyat" sifatida yuksak maqomga ega. Shu o'rinda ta'kidlash joizki, ilmiy-texnik, ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy-mafkuraviy o'zgarish va yuksalishlar, dunyoviy hamkorlik va aloqalar bevosita tilga ham o'z ta'sirini o'tkazadi: adabiy til lug'at tarkibida, ma'no qatlamlarida eskirish, yangilanish jarayonlari kechadi, hattoki, tilning grammatik tabiatida ham o'zgarishlar sodir bo'ladi. Shu bois til hamisha tahriru tadqiqqa, e'tiboru e'zozga ehtiyoj sezadi, muntazam faollikda bo'ladi. Til – millat ko'zgusi, taqdiri, manfaati, davlatchilik ramzidir. Uni himoya qilish, asrab-avaylash, targ'ibu tashviq etish, sayqallashtirish, barqarorlashtirish shu mamlakat har bir fuqarosi, shu millat vakillarining insoniy vazifasi, ma'naviy burchidir. Butun dunyo tillari ichra o'zbek tili o'zining serma'no qirralari, adabiy qonuniyatlari bilan alohida viqor va joziba kasb etib, ilmu donish ahlini, ma'rifat peshvolarini maftun etib keladi. Bu barchamizga iftixor bag'ishlaydi. Shunday bo'lsa-da, biz bugun ayrim aholi va yoshlar o'rtasida o'z milliy davlat tilimizga bepisandlik munosabatlarini ham ko'plab kuzatamizki, bunday holatlarning barchasi milliy til barqarorligi va yuksalishi yo'lida zudlik bilan yechilishi lozim bo'lgan bir qancha muammolar mavjudligidan dalolat beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Tursunov U., O'rinboev B., Aliyev A. O'zbek adabiy tili tarixi. Toshkent, 1995.
2. I. A. Karimov. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. T.: Ma'naviyat, 2008
3. www.google.com

TABIATSHUNOSLIK FANI MATERIALLARINI MUSTAQIL O‘RGANISHDA O‘QITISHNING O‘LKASHUNOSLIK TAMOYILIDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI

Sa’dullayeva Dildora
Samarqand viloyati Narpay tumani
42-maktab o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada tabiatshunoslik fani materiallarini mustaqil o‘rganishda o‘qitishning o‘lkashunoslik tamoyilidan foydalanishning ahamiyati yoritilgan. Hamda o‘lkashunoslik tamoyili aynan o‘quvchida o‘z yurtini sevish va uning tabiatini asrab-avaylash tuyg‘ularini shakllanishiga xizmat qilishi bayon qilingan.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich sinf o‘quvchilari, tabiatshunoslik, o‘lkashunoslik tamoyili, o‘quv materiallari, o‘lkashunoslik materiallari, mahalliy o‘lkashunoslik, o‘lkashunoslik tadqiqotlari, vatanparvarlik, baynalmilalchilik.

Maktab o‘lkashunosligining vazifasi o‘quvchilar tomonidan ta’lim-tarbiy maqsadida har xil manbalar, materiallar bo‘yicha va bevosita kuzatishlar asosida o‘z o‘lkasi hududini har tomonlama o‘rganishdir. O‘lkashunoslik hayot bilan bog‘lanishning qudratli vositasidir. Ko‘pchilik o‘quvchilarning maktabni bitirganlaridan keyin mahalliy sanoat va qishloq xo‘jaligi korxonalariga ishlash uchur borishlari hisobga olinganda, o‘lkashunoslik alohida ahamiyat kast etadi.

O‘lkashunoslik bevosita tabiat muhofazasi bilan bog‘liq, chunki o‘z o‘lkasini bilish o‘quvchilarga uni muhofaza qilish va ko‘kalamzorlashtirish bo‘yicha ishlarda ongli qatnashish imkoniyatini beradi. O‘z o‘lkasini o‘rganish o‘quvchilarning mustaqilligini rivojlantiradi, chunki bu ijtimoiy-foydali mehnatda faol qatnashishga imkon beradi.

O‘lkashunoslik materialini o‘rganish bo‘yicha ish o‘quv maqsadlariga javob berishi kerak, shuning uchun ham uning mazmuni va xarakteri o‘quv dasturi bilan belgilanadi. O‘lkashunoslik ishlari tashkil qilinish shakllari bo‘yicha sinfda va sinfdan tashqarida bo‘lishi mumkin. Faqat ular barcha o‘quvchilar tomonidan bajarilsin.

O‘lkashunoslik tamoyili nazariy tabiatshunoslik fanining o‘quvchilar o‘z o‘lkalari tabiati bilan bevosita muloqotda bo‘lishida oladigan tasavvurlarga uzviy ravishda bog‘lanishini nazarda tutadi. O‘lkashunoslik bilimlaridan foydalanish o‘lkashunosligining bosh maqsadidir. Buning uchun o‘qituvchi yetarli o‘lkashunoslik materiallariga ega bo‘lishi, o‘quv materialini o‘zlashtirish va tushunib olishga yordam beradigar mahalliy ma’lumotlami darslar uchun tanlab olishi kerak. O‘lkashunoslik tamoyili tabiatshunoslikni o‘qitishda ko‘pgina didaktik tamoyillardan (o‘qitishning ilmiyligi va ko‘rgazmaliligi, aniqdan noaniqqa, yaqindan uzoqqa borish kabilardan) foydalanishga imkon beradi.

Mahalliy o‘lkashunoslik materiallaridan o‘qituvchi tabiatshunoslikni o‘qitishda tushuntirish, taqqoslash va ko‘rsatish uchun, o‘quvchilarning ko‘pgina tabiat hodisalarini bevosita idrok qilishlarida foydalanadi.

O‘lkashunoslik tamoyilidan muntazam ravishda foydalanish olingan nazariy bilim va uquvlarni turmush (masalan, qishloq xo‘jalik ishlarining mo‘tadil, ya’ni optimal muddatlarini aniqlash uchun oldindan ob-havoni aytib berish, daryodan o‘tishda xavfsizlikni ta’minlash maqsadida uning oqimi rejimini aniqlash, mahalliy qishloq xo‘jaligi tashkilotlari uchun o‘simliklar yig‘ish va hokazolar) bilan bog‘lashga yordam beradi. Shunday qilib tabiatshunoslikni o‘qitish «og‘zaki sxemada» bo‘lmay, balki haqiqatni kuzatish asosida quriladi. Bundan o‘lkashunoslikdan tabiatshunoslikni o‘qitishda har kuni va uzluksiz foydalanish kerakligi ma’lum bo‘ladi. Barcha darslar o‘lkashunoslik tamoyili asosida tuzilishi kerak.

O‘quv o‘lkashunosligini o‘lkani o‘rganish bo‘yicha faqat yurish va to‘garak ishlari tashkil qilish bilangina emas, balki har xil tabiiy hodisalarni muntazam kuzatishlar bilan, o‘rganilayotgan hududning ajoyib tabiiy va xushhavo joylarini tekshirish bilan hamda o‘z kuzatishlarini umumlashtirish bilan ham bog‘lash kerak bo‘ladi.

Darslardagi umumlashtirib o‘rganiladigan dastur mavzulari bilan bog‘liq holda borishi lozim. O‘lkashunoslik tamoyilining mohiyati shundan ham iboratki, u o‘quvchilarga tanish bo‘lgan joyda tabiat hodisalarini kuzatish va haqiqiy tasavvurlar asosida tabiatshunoslik asoslarini tashkil

qiluvchi tushunchalarni shakllantirish imkoniyatini beradi. Jonajon o'lkani o'rganish umumiy tabiatshunoslik kursini o'rganish bilan parallel holda olib borilmog'i lozim. O'lkashunoslik tadqiqotlarining muhim qismi tuproqqa, o'simlik va hayvonot dunyosiga xarakteristika tuzish, daryolar oqimining rejimi va xarakterini o'rganish, tabiat muhofazasidir.

O'quvchilar o'zlarining shahar yoki qishloqlarida qanaqa daryo, anhor kabi suv havzalari, ko'chatzorlar borligini, ularni ifloslanishdan saqlashni bilib olishlari kerak. Hayvonlarga g'amxo'rlik qilish lozim. Qimmatli tabiat ob'yektlarining ta'riflarini tuzish va ularni qo'riqlash, zararli tabiiy jarayonlarning (jarliklai o'pirilishlar, yemirilishlardan hosil bo'lgan jismlarning) odamning xo'jalik faoliyatiga ta'sirini o'rganish va ularning oldini olishd ishtirok etish lozim.

O'lkashunoslik tamoyilini o'quv-tarbiya ishlarida faqat maktab o'lkashunoslik burchagida mahalliy materiallarni izchil ravishda to'plab borgan sharoitdagina amalga oshirish mumkin. Eng oddiy o'lkashunoslik kuzatishlari, boshlang'ich sinfda o'quvchilari chiqargan xulosalar ular ongida asta-sekin to'planib boradi va bu xulosalar hayotda hamda tabiatni keyinchalik o'rganishda kerak bo'ladigan asosiy tabiatshunoslik tushunchalarini shakllantirish uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

Tabiatshunoslik fani materiallarini mustaqil o'rganishda o'qitishning o'lkashunoslik tamoyilidan foydalanish *birinchidan*, o'quvchilarni vatanparvarlikka va baynalmilalchilikka yo'naltiradi. Jamiyatimizda vatanparvarlik tarbiyasini baynalmilalchilik tarbiyasisiz tasavvur qilib bo'lmaydi. Buning uchun tabiat muhofazasi yetarli material beradi. Shunga ko'ra vatanparvarlik tarbiyasini atrof tabiatni o'rganishdan boshlanadi. Bolalikdan yurakka singib ketgan jonajon o'lka tabiati ayni paytda «Vatan» atalmish keng tushunchaning tarkibiy elementi hamdir.

O'lkashunoslik ishlari maktab maydonchasidagi mehnat, ekskursiyalarda jonajon o'lkani o'rganish o'quvchilar xotirasida chuqur iz qoldiradi, o'z o'lkasiga muhabbatni mustahkamlaydi, uning boyliklarini qo'riqlash, ulardan oqilona foydalanish zarurligi to'g'risidagi tushunchani shakllantiradi. *Ikkinchidan*, o'quvchilarni tabiatga muhabbat va uni asrash hamda muhofaza qilishga o'rgatadi. Tabiatga muhabbat ulkan va murakkab hissiyotdir. U bolaning ruhiy va aqliy dunyosini o'z ichiga olib murakkab psixik kompleksni hosil qiladi. Bu hissiyotni tarbiyalashni bola esini taniy boshlaganidan boshlanadi. Chunki unda jonajon tabiatga muhabbat bilan birga jonajon o'lkaga ko'ngil qo'yish o'sib boradi. Bolalikda tug'ilgan bu hissiyot maktab yillarida shakllanib, boyiydi, bunga ma'lum darajada tabiatshunoslik yordam beradi, albatta, u tabiat go'zalligini qabul qilishgagina emas, balki uni muhofaza qilishga, shuningdek, ko'paytirishga ham o'rgatadi.

Demak, atrof-muhitga ongli munosabatni tarbiyalash uchun birinchi sinfdan boshlaboq atrof olam bilan tanishtirish bo'yicha mashg'ulotlarda mustaqil ishlash ko'nikmalarini shakllantirish darkor ekan. Ikkinchi sinfda shu fan bo'yicha bilimlar doirasi kengaytirilayotganda nazariy bilimlar, amaliy mashg'ulotlar bilan bog'langan holda tashkil etilishi darkor va ko'proq materiallarni mustaqil o'rganishga yo'naltirish lozim. Va bu jarayon bosqichma-bosqich sinflar kesimidagi tabiatshunoslik darslarida amalga oshirilsa ko'zlangan maqsadga erishiladi, albatta.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Nuriddinova. M.I. Tabiatshunoslikni o'qitish metodikasi: (o'quv qo'llanma) O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi. -T.: Cho'lpon nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2005.

2. Sh. Mirzaaxmatova. Atrofimizdagi olam. Darslik. 2-sinf. Toshkent-2019.

3. Velskaya E.M., Grigoryans A.G. Obuchenie prirodovedeniya. T., 1992.

4. Grigoryans A. G. Tabiatshunoslikni o'qitish. T, 1992.

BOSHLANG'ICH SINFDA O'QUVCHILARNI IJODIY FIKRLASHGA O'RGATISH METODIKASI

*Shomaxova Zuxra Amangeldievna-
Qoraqalpog'iston Respublikasi
Qo'ng'iroq tumani 31-sonli maktabning
boshlang'ich sinf o'qituvchisi*

Annotatsiya: Maqolada ijodiylik xususiyatiga ega insholar ijtimoiy hayot, mehnat, shaxsiy kechinmalar va taassurotlar, tabiat manzaralari, kishilar turmush tarzi, ularning mehnat jarayoni, portret, yozuvchi hayoti va ijodiy faoliyatiga doir rasmlar asosida, haykaltaroshlik, me'morchilik, musiqa va tasviriy san'at asarlari haqidagi mavzularni yoritishi yuzasidan bo'lishi mumkinli haqida yozilgan.

Kalit so'zlar: O'quvchi, o'qituvchi, dars, fikrlash, ijodiylik, izlanuvchanlik, faoliyat

O'zbekistonda yosh avlodni mustaqil, ijodiy fikrlashga o'rgatishning davlat darajasidagi masalaga aylanishi bejiz emas. Chunki mustaqil, ijodiy fikr fuqarolarining erkinligi ta'minlangan jamiyatda rivojlanadi, fikrning erkinligi esa jamiyatning kuchli bo'lishi garovidir. Ma'lumki, bola tafakkuri, qiziqishi, va moyilliklari, asosan, boshlang'ich sinflardan shakllanib individual qiyofa kasb eta boshlaydi. Bu davrda o'rganilishi ko'zda tutilgan o'quv fanlarining har biri boladagi hissiy-irodaviy xususiyatlar va bilish jarayonlarining qaysidir biriga sezilarli darajada ta'sir ko'rsatadi. Masalan, matematika darslarida mantiqiy tafakkur va xotira; o'qish darslaridahi-tuyg'u, nutq madaniyati, kommunikativlik; ona tili darslarida bog'lanishli nutq, ijodiy fikrlash; tasviriy san'at darslarida tasavvur, xayol, fantaziya; jismoniy tarbiya darslarida iroda, xarakter xususiyatlarini tarbiyalash maqsadiga oid ta'limiy vazifalar amalga oshiriladi.

Ayniqsa, ona tili va o'qish fanlari o'quvchilar ijodiy tafakkurini kamol toptirishda alohida o'rin tutadi. "O'qish" darsligida, asosan, kichik matn yaratish, sarlavha topish, reja asosida bayon yozish, asar mazmuniga doir rasm chizish, hikoya tuzish (o'quv yili yakunida) kabi topshiriqlar orqali ijodiy fikrlash masalasiga e'tibor qaratilgan. Yuqoridagi fikrlardan boshlang'ich ta'limda insho o'tkazish metodikasini takomillashtirish orqali o'quvchilar ijodiy tafakkurini o'stirish mumkinligi haqidagi xulosaga kelish mumkin. Uzlüksiz adabiy ta'lim jarayonida insholar xususiyatiga ko'ra uch guruhga bo'linadi:

a) qayta xotiralash xususiyatiga ega bo'lgan insholar;

b) qisman izlanuvchanlik xususiyatiga ega bo'lgan insholar; v) ijodiylik xususiyatiga ega bo'lgan insholar.

Bunday xususiyatdagi insholar, asosan, yuqori sinflar adabiyot darslarida o'tkaziladi. Lekin kichik sinflardan boshlab insho yozishga tayyorlab borish o'quvchilarning ijodiy malakalari hamda bog'lanishli nutqini o'stirishga zamin yaratadi.

1. Qayta xotiralash xususiyatiga ega bo'lgan insholarni yozishda, asosan, darslik materiallariga tayaniladi. Bunday mazmundagi insholar darsda o'rganilgan mavzular tahliliga, asarning g'oyaviy mazmunini yoritishga bag'ishlanadi.

Ta'kidlash mumkinki, boshlang'ich sinflar "O'qish" darslarida asosiy e'tibor o'quvchilarning og'zaki nutqini o'stirishga (qayta hikoyalashga), o'qish texnikasiga rioya qilishga yoki o'qish tezligini oshirishga qaratiladi.

2. Qisman izlanuvchanlik xususiyatiga ega bo'lgan insholar mustaqil o'qilgan asarlar yuzasidan yaratiladi. Bunday mazmundagi insholar qisman izlanishni, ya'ni o'quvchidan asarga mustaqil baho berishni talab etadi. O'quvchi asar va hayotdagi voqeahodisalarni qiyoslashi zarur bo'ladi.

3. Ijodiylik xususiyatiga ega bo'lgan insholar o'qituvchi va o'quvchidan tinimsiz izlanishni taqozo etadi. Bunda o'quvchidan yon-atrofidagi voqealarga nisbatan sinchkov va kuzatuvchan bo'lishi, hayotni o'rganishi, egallagan bilim va ko'nikmalarini yangi vaziyatlarda qo'llay olishi, ijodiy faoliyat ko'rsatishi talab etiladi.

Ijodiylik xususiyatiga ega insholar ijtimoiy hayot, mehnat; shaxsiy kechinmalar va taassurotlar; tabiat manzaralari; kishilar turmush tarzi, ularning mehnat jarayoni, portret, yozuvchi hayoti va ijodiy faoliyatiga doir rasmlar asosida; haykaltaroshlik, me'morchilik, musiqa va tasviriy san'at asarlari haqidagi mavzularni yoritishi yuzasidan bo'lishi mumkin. Ijodiy lashtirilgan insholarning muvaffaqiyatli chiqishi bir qator omillarga bog'liq. Bular: mavzuning qiziqarli bo'lishi; bir

vaqtning o'zida bir nechta mavzuning tavsiya etilishi; o'qituvchi rahbarligi hamda tevarak-atrofni, odamlarning turmush tarzi yoki xatti-harakatlarini kuzatishga odatlantirish kabilardir.

Mavzuning qiziqarliligi o'quvchiga motivaciya bersa, ko'p variantlilik ixtiyoriy tanlashga sharoit yaratadi. O'quvchi faoliyatini to'g'ri yo'lga sola bilish esa muvaffaqiyat omilidir. Atrof-olam va hayotni kuzatishga odatlantirish orqali o'quvchida to'plangan ma'lumotlardan o'z o'rnida va tizimli foydalanish malakasi shakllantiriladi.

Xulosa qilganda, o'qituvchining tevarak-atrofdagi o'zgarishlarni kuzatishga doir topshiriqlar berishi, adabiyot va san'at namunalari bilan muntazam tanishib borishini yo'lga qo'yishi, zarur manbalar bilan ta'minlashi, mustaqil ishlashga qulay muhit yaratishi kabi ta'limning didaktik tamoyillarini e'tiborga olishi va bunda bolalarning fiziologik-psixologik xususiyatlarini nazarda tutishi ijodiy tafakkur rivojida o'zining ijobiy samarasini beradi va yangi bilimlarni o'zlashtirishida muhim rol o'ynaydi.

Adabiyotlar:

1. Matchonov S. va boshq. O'qish kitobi. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 4-sinfi uchun darslik. – Toshkent: O'qituvchi, 2017.
2. Ne'matov X., Bozorov O. Til va nutq. . – Toshkent: O'qituvchi, 1993.

BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARINITABIATGA DOIR TUSHUNCHALAR BILAN SHAKLLANTIRISH

Sulaymonova Muxlisa Yusuffjon qizi
Farg‘ona tumani 40sonli maktab
boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi
Telefon:+998990866538
sulaymonovamuxlisa90@gmail.com

Anotatsiya: Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini atrofimizdagi olam fani va tabiat haqida tushuntirish, va ularga osonroq korinishda ifodalash zarur, bolalarning tabiatga bo‘lgan fikrlashini yaxshi tomondan korsatishimiz kerak

Kalit so‘zlar: Tabiat, bolalar, atrof muhit, tabiiy, zamonaviy, tabiatshunoslik, zavod, dala,

Bolalarning atrofimizdagi olamni muntazam o‘rganib borishlariga asoslanib, kichik yoshdagi o‘quvchilarda tabiat to‘g‘risida, o‘z joyi va barcha mamlakatning tabiiy boyliklari to‘g‘risida bir butun tasavvur shakllantirish kerak. O‘quvchilar Vatanimizning tabiiy boyliklaridan odamlar o‘zlarining mehnat faoliyatlarida qanday foydalanayotganliklari bilan tanishishlari lozim. Bunda bolalarga odamlar mehnati atrof tabiat bilan chambarchas bog‘liq ekanligini ko‘rsatish g‘oyat muhimdir.

Shu talablarga ko‘ra kichik yoshdagi o‘quvchilarga:

- jonli va jonsiz tabiat to‘g‘risida aniq bilimlar berish, ylarning o‘zaro bog‘liqligini ochib berish;

- odam organizmi va uning salomatligini saqlash to‘g‘risida ma‘lumotlar berish;
- tabiatda kuzatishlar o‘tkazish o‘quvi va ko‘nikmalari bilan qurollantirish;
- tabiatdan oqilona foydalanish va uning boyligini ko‘paytirishga qaratilgan insonning mehnat faoliyati bilan tanishtirish;

- jonajon tabiatga muhabbat, uni muhofaza qilishga intilishni tarbiyalash.

Umum ta‘lim va hunar maktablarini isloh qilishning asosiy yo‘nalishlariga muvofiq tabiatshunoslik dasturiga kiritilgan o‘zgarishlar ko‘rsatilgan vazifalar bilan bir qatorda tabiatshunoslik kursida o‘quvchilarning ekologiya, mehnat va gigiena tarbiyasiga e‘tiborni yanada kuchaytirishni, «har bir o‘quvchi gigiena va meditsina sohalarida minimum bilimni egallash, yoshligidan o‘z organizmini bilishi, uni tartibli saqlay olishi» uchun sharoitlar yaratilishini nazarda tutadi.

Tabiatshunoslikni o‘qitish jarayonida dunyoni ilmiy tushunish asoslarini shakllantirish uchun tabiatga insonparvarlik munosabatini, vatanparvarlikni va go‘zallikni tushunishni tarbiyalash kerak.

Zamonaviy pedagogika ta‘lim va tarbiyaga tarbiyalovchi ta‘lim deb atalmish yagona jarayonning ikki tomoni deb qaraydi. Ta‘limning tarbiyalovchilik harakteri uning mazmuni bilan belgilanadi. Shuning uchun ham tabiatshunoslikni o‘qitish o‘qituvchiga o‘quvchilar tafakkurini, ularning ijodiy va bilish faolligini rivojlantirish uchun boy material beradi. Tabiatshunoslik bo‘yicha barcha mavzular kompleks tarbiya masalarini aks ettiradi.

O‘quvchilarga bilimni bayon qilish metodlari ham tarbiyaviy ahamiyatga ega, o‘quvchilarning barcha faoliyatlari bilimlarni o‘zlashtirish jarayoni bilan bog‘liqdir.

Shu munosabat bilan ham tabiatshunoslikni o‘qitish o‘qituvchi uchun tarbiyaviy ishlarga katta imkoniyatlar beradi. Tabiatshunoslikni o‘qitishda og‘zaki, ko‘rgazmali, amaliy va boshqa metodlardan foydalaniladi. Bolalarning ijodiy faolliigi, individual qobiliyatlarini ochishga qaratilgan metodlar tobora ko‘proq qo‘llanilmoqda.

Tabiatshunoslik bo‘yicha mashg‘ulotlarni sinfdan va maktabdan tashqari tadbirlar: ochiq havodagi o‘yinlar, o‘lkashunoslik ekskursiyalari, yurishlar bilan chambarchas bog‘lamoq zarur.

Bularning hammasi o‘qituvchiga tabiatshunoslik bo‘yicha o‘quvchilar bilan shug‘ullana borib, ularni faqat yaxshi bilim olishgagina emas, balki ular shaxsini shakllanishiga ta‘sir ko‘rsatishga ham imkon beradi. Boshlang‘ich sinflarda tabiatshunoslikni o‘qitishning maqsadi — botanika, zoologiya, ekologiya, anatomiya, fiziologiya, gigiena, jo‘g‘rofiya fanlarining elementar asoslarini berishdir.

Tabiatshunoslik darslari — bu *mehnat tarbiyasi* maktabi hamdir. Aniq misollarda o‘quvchilarni

odam mehnati — uning jismoniy va ma'naviy sihatligining manbai ekanligiga ishonirib, o'qituvchi mehnatga muhabbatni, astoydil mehnat qilish istagini, mehnat ahliga hurmatini tarbiyalaydi. Bu 1-sinfda «Maktab xodimlari mehnatiga hurmat», «Maktaboldi uchastkasidagi ishlarda qatnashish», «Ishlab chiqarishda band odamlarning kasblari»; 2-sinfda «Kun tartibidagi mehnatning turlari», «Maktab mulkiga ehtiyotlik munosabati», «Xona o'simliklarini parvarish qilish», «Qurilishlarda, zavod va fabrikalarda ishlovchi odamlarning kasblari», «Mavsumlar bo'yicha maktaboldi uchastkasidagi ishlar»; 3-sinfda «Tabiatdan foydalanish va uni muhofaza qilish bo'yicha odamlar mehnati», «Me'nat va dam olish rejimi (tartibi)», «Dalada, borda, polizda odamlar mehnati», «Maktaboldi uchastkasida odamlar mehnati», «Foydali qazilmalarni olish»; 4- sinfda «CHO'llarda, dashtlarda, o'rmonda, tog'larda, tundrada odamlar mehnati», «Yer osti boyliklari, suv, havo, o'simliklar, hayvonlar muhofazasi bo'yicha odamlar mehnati» mavzularidir. Shunday qilib mehnat mavzusi o'quvchilarning tarbiyasida katta o'rin egallaydi.

Tabiatshunoslik o'zining mazmuni va metodlari bilan o'quvchilarni har tomonlama tarbiyalash uchun cheksiz imkoniyatlarga ega.

Tabiiyot — dunyo fani va shuning uchun ham tabiatshunoslik darslari o'quv materiali mazmunini yetkazishning o'ylab chiqilgan metodikasini talab qiladi, uning asosiy maqsadi bilimlar yig'indisini faqat esda qoldirish bo'lib qolmasdan, balki ularni ishonchga aylantirish hamdir. Ishonch insonlarga, atrof olamga bo'lgan munosabatda, odatlarda, ish tutishda, xulq-atvorda namoyon bo'lishi kerak. Bunda birinchi o'ringa tabiatshunoslikning turmush bilan aloqasi chiqariladi.

Bu vazifalarni osonlashtirish uchun ko'rgazmali materiallardan, diafilmlardan, markaziy va mahalliy davriy matbuot materiallaridan, kino va telefilmlarni (ularning o'qituvchi bilan birga ko'rganlaridan keyin) muhokama qilishdan, Mehnat Veteranlari, mashhur paxtakorlar, chorvadorlar, ishlab chiqarish ilg'orlari to'g'risida hikoya qiluvchi kitoblardan, stendlardan keng ko'lamda foydalanmoq lozim.

Tabiatshunoslik vositasida amalga oshiriladigan kompleks tarbiya faqat darslardagina emas, balki o'quvchilarning sinfdan va maktabdan tashqari faoliyatlarida (ekskursiya, sinfdan tashqari mashg'ulot, maktaboldi uchastkasidagi ishlar va boshqalarda) ham muntazamlilik hamda rejalilikni talab qiladi.

Jonajon o'lka tabiati — daryolar, tog'lar, o'rmon massivlari to'g'risidagi matnlarni o'rgana turib, mamlakat hamda jumhuriyatning xalq xo'jaligi uchun ularning ahamiyatini ta'kidlab o'tish zarur. Bunday ma'lumotlar vatanparvarlik hissini, Vatan bilan iftixorlanishni tarbiyalaydi va o'quvchilar tarbiyasida muhim omil hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Google.com
2. Ziyonet.uz
3. Eduportal.uz

О‘QUVCHILARIDA TABIATSHUNOSLIK TUSHUNCHALARNI SHAKLLANTIRISH USULLARI

Tajimuratova Shohida Abdullayevna
Yangibozor tumani 11-son maktab o‘qituvchisi
Telefon: +998 (93) 465 81 27
shohida_abdullayevna11@umail.uz

Boltayeva Gulsara Mahmudovna
Urganch tumani 27-son maktab o‘qituvchisi
Telefon: +998 (93) 619 44 99
g.boltayeva4499@inbox.uz

Annotatsiya: Ushbu maqolada tabiatshunoslik tushunchalarining klassifikatsiyasi, tushunchalarini shakllantirish bosqichlari, umumiy, geografik va biologik tushunchalar hamda tushunchalarni shakllantirish va rivojlantirish usullari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: Tabiatshunoslik tushunchalar, klassifikatsiya, umumiy tushunchalar, geografik tushunchalar, biologik tushunchalar, ekskursiya, sintez, tahlil, taqqoslash, mavxumlashtirish, konktetlashtirish, umumlashtirish yakka tushunchalar.

Boshlang‘ich sinflarda tabiat to‘g‘risidagi bilimlar tarkibiga jonsiz tabiat jismlari va hodisalari, o‘simlik va hayvonlar, odam tanasining tuzilishi va salomatlikni muxofaza qilish, yilning fasllarida qishloq xo‘jalik mehnati to‘g‘risida tasavvur va tushunchalar, oddiy jo‘g‘rofik tasavvur hamda tushunchalar kiradi.

Atrofiolam bilan dastlabki tanishish ularning sezgi organlarining qabul qilishiga asoslanadi. Olamni bilib olishning birinchi bosqichi-bolalarning barcha yangilarni qarab chiqishga iloji bo‘lsa ushlab ko‘rishga qaratilgan tug‘ma intilishdir. Shunga ko‘ra dastlabki tasavvurlar va tushunchalarni shakllantirishga o‘quvchiga o‘rganish ob‘yekti bilan bevosita muloqotda bo‘lish imkoniyatini berishi kerak.

Ekskursiyalarda, kuzatishlar vaqtida o‘quvchilar kundalik xayotning narsalarini qabul qilib, ulargi o‘xshashlik va tafovut belgilarini topadilar. Ularda oddiy tushunchalar shakllanadi. Fikrlash jarayonida bolalarda aniq fikrlar vujudga keladi. Fikr bevosita qabul qilish va tasavvurlar asosida shakllanadi. Fikrlash faoliyati jarayonida bolalarda atrof olam to‘g‘risida tushunchalar shakllanadi. Tushuncha ochib beriladigan fikrlar yig‘indisi uning mazmunini tashkil qiladi. Tabiat jismlari yoki ob‘yektlarining birortasi to‘g‘risida bolalar qanchalik ko‘proq fikr aytsalar, tushunchalar mazmun jihatdan chuqurroq bo‘ladi. Tabiatshunoslikni o‘rganishda bolalar oladigan tushunchalar jo‘g‘rofiy (umumiy, aloxida va yig‘ma) va biologik (tur va avlod) tushunchalariga bo‘linadi.

Tabiatshunoslik tushunchalari-bu umumiy muhim belgilari bilan birlashtirilgan ob‘yektlar, hodisalar, jismlarining butun guruhi to‘g‘risidagi umumlashtirilgan bilimlardir.

Tushunchalar tasavvurlardan farqlidir. Tasavvur- sezgi organlar faoliyatining, hotiraning yoki tasavvur qilish mahsulidir. Tushuncha – tafakkur mahsuloti hisoblanadi. Tushunchalar qabul qilinadigan va tasavvur etiladigan narsalar ustida fikr yuritish natijasida vujudga keladi. Tushuncha butun narsalar sinfiga taaluqli umumlashgan mazmunni aks ettiradi. Tasavvurlar tushunchalarning sezgili asosi hisoblanadi, biroq tasavvurlar bilan tushunchalar o‘rtasida keskin chegara yo‘q. Tasavvurlar mazmunning boyib borishi, ularda narsalarning muhim xossalarini tobora ko‘proq aks ettirib borishi bilan umumlashadi va tushunchalarga aylanadi.

Tabiatshunoslikni o‘rganishda bolalar Toshkent, Sirdaryo, Tyan-Shan tog‘lari kabi yagona tushunchalar; tog‘lar, daryolar, shaharlar kabi umumiy tushunchalar; archa, qarag‘ay, terak, namatak, jasmin, oq quyon, kulrang quyon kabi tur tushunchalari; daraxt, buta, quyonlar va boshqa avlod tushunchalari bilan uchrashadilar. Tabiatshunoslikni o‘qitish jarayonida jo‘g‘rofiy tushunchalarini biologik tushunchalar bilan bog‘lanishiga e‘tibor bermoq zarur.

Maktabda o‘qishning birinchi yilida bolalar atrof olam bilan tanishish o‘quv kitobidan ertak va xikoyalarni o‘qish, tabiatdagi kuzatishlar asosida o‘simlik va hayvon organizmlari to‘g‘risida umumiy oddiy tabiatshunoslik tushunchalarini oladilar. Kelgusi sinflarda ular tajribalar o‘tkazishda, kuzatishlar, ekskursiyalar, amaliy ishlar vaqtida tabiat to‘g‘risidagi konkret tushunchalarga ega bo‘ladilar.

Umumiy tushunchalarni shakllantirishda o'qituvchi: ob'yektlarni maqsadga yo'nalgan holda qabul qilib olishlinishni tashkil qilishi; tabiat jismlari va hodisalari to'g'risida har bir yangi tushunchani tahlil qilishi va barcha narsalarda, ilgari o'zlashtirilganlarda takrorlanadigan muhim belgilarni ajratishi; ikkinchi darajali uncha muhim bo'lmagan barcha belgilarni mavhumlashtirish, buning uchun uncha muhim bo'lmagan turlanadigan belgisi, lekin muhim belgilarini saqlagan (lola va binafsha, boychechak va lola) narsalardan foydalanish lozim.

Tabiatshunoslik tushunchalarni shakllantirishda har xil operatsiyalar: sintez, tahlil, taqqoslash, mavxumlashtirish, konktetlashtirish, umumlashtirishdan foydalanishga alohida ahamiyat berilish kerak.

Yakka tushunchalar – bu yoki boshqa narsalarga, hodisalariga xos bo'lgan yakka belgilardir. Agar umumiy tushunchalar atamalar bilan mustaxkamlansa, yakka tushuncha nomlar yoki shaxsiy ism bilan ifodalanadi, chunki uning nomida boshqa ob'yekt bo'lmaydi. Yakka tushunchalarini shakllantira borib, umumiy tushunchani ochishga alohida e'tibor berish lozim.

Tabiatshunoslik darslarida yakka tushunchalardan tashqari yig'ma tushunchalar ham shakllanadi. Ular umumiy belgilarga ega bo'lgan yakka tushunchalardat tarkib topadi. Yig'ma tushunchalarga kiradigan har bir yakka tushuncha o'zining individual hususiyatini saqlaydi. Tabiatshunoslik tushunchalari bevosita qabul qilish- kuzatishlarga asoslanib, o'rganilayotgan narsa yoki hodisa to'g'risida aniq va ravshan tasavvur hosil qilingan sharoitda to'g'ri bo'lishi mumkin. Tushunchani birlamchi tarzda hosil bo'lishida ob'yektlar va kurgazma materialning har xil turlari katta ahamiyatga egadir.

O'quvchilar tafakkurini rivojlantirmasdan, ularni fikrlash ishiga jalb qilmasdan turib tushunchalarning o'zlashtirilishiga erishish mumkin emas. Tabiatshunoslik tushunchalarni o'zlashtirishda predmetlararo bog'lanishlar (musiqqa, o'qish, matematika, ona tili, mehnat, rasm) katta ahamiyatga ega.

Predmetlararo aloqalardan muntazam ravishda foydalanish bolalarning ilgari olingan bilimlarni qo'llanishiga, o'quv faoliyatning barcha turlaridan mantiqiy bog'lanish o'rnatishga o'rgatadi.

O'qituvchi tushunchalar tarkibini bilib, ularni tashkil qiluvchi elementlari bo'yicha o'quvchilar bilimni ob'yektiv baholashi mumkin. Tushunchalarni o'zlashtirishning qadrini bilish o'qituvchiga o'qitishning borishini fahmlashga, bilimni o'zlashtirish jarayoniga to'g'ri rahbarlik qilishga yordam beradi. Tushunchalarni ajratib o'qituvchi tegishli metodik uslublarni tanlaydi va qo'llanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. I.Nuritdinova "Tabiatshunoslikni o'qitish metodikasi" T., 2005 yil.
2. V.M. Pakulova, V.I.Kuznetsova. "Tabiatshunoslikni o'qitish metodikasi". – M., Prosveshchenie, 1990.
3. Petrosova R.A., Golov V.P., Sivoglazov V.I. Metodika obucheniya yestestvoznaniyu i ekologicheskoe vospitanie v nachalnoy shkole. – M., 1999.

SEN MILLAT G‘URURISAN, ONA TILIM.

*To‘lebaeva Kunsawle Musaevna
Qoraqalpog‘iston Respublikasi
Kegeyli tumani 17-umumiy o‘rta ta‘lim maktabi
O‘zbek (davlat) tili fani o‘qituvchisi
Telefon raqami: 99 542 15 78*

Annotatsiya. 1989-yil 21-oktabrda o‘zbek tiliga davlat tili maqomi berildi. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida o‘zbek tili maqomi huquqiy jihatdan mustahkamlab qo‘yildi. O‘zbek tili haqidagi qonun qabul qilinganidan so‘ng barcha davlat hujjatlari o‘zbek tilida yuritiladi, gazeta va jurnallar o‘zbek tilida chop etila boshlandi.

Kalit so‘zlar. “Lotin tiliga asoslangan o‘zbek alifbosini tuzish tog‘risida”gi qonun, kommunikatsiya, A. M. Kozlyanina, A. Navoiy, YUNESKO, sivilizatsiya, BMT.

1993-yil 2-sentabrda “Lotin tiliga asoslangan o‘zbek alifbosini tuzish tog‘risida”gi qonun qabul qilingandan so‘ng, mamlakatimiz har tomonlama rivojlandi va jahon kommunikatsiya tizimidan munosib o‘rin egallash muhim ahamiyatga ega bo‘ldi. Shu sababli chet ellarda ham o‘zbek tiliga qiziquvchilar, uni o‘rganuvchilar soni ortib bordi. Dunyoda 5600 dan ortiq tillar mavjud bo‘lib, bundan 200 tasigina davlat tili sifatida qabul qilingan. Ularning orasida o‘zbek tilining borligi uning naqadar sof, mukammal, purma‘no va jozibadorligidan darak beradi. Rossiyalik tilshunos olim, professor A. M. Kozlyanina “O‘zbek tili nafis va musiqa ohangidek jozibador” deb bejiz ta’kidlamagan. Shunday ekan ona tilimizning shundayin go‘zalligini, sofligini keyingi avlodlarga yetkazish bizning vazifamizdir. Negaki, ona tilni ulug‘lash, asrab-avaylash o‘sha tilda so‘zlashadigan har bir insonning burchidir.

Til – millat qiyofasining bir bo‘lagi. Dunyodagi barcha xalqlar o‘zining milliy rasmiy tiliga ega deb aytolmaymiz. Chunki bu xalqning milliy mustaqilligi bilan bog‘liq. Mutaxassislarining so‘zlariga qaraganda, bugungi kunda har ikki haftada bitta til yo‘qolib bormoqda. Bu o‘z navbatida o‘sha tilda so‘zlashuvchi xalqlarning yo‘qolishini anglatadi. YUNESKO vakillarining so‘zlariga qaraganda, qachonlardir odamlar so‘zlashadigan tillarning soni 7 mingdan 8 mingtagacha yetgan bo‘lsa, bugungi kunda sayyoramizda 6 mingta til mavjud bo‘lib, ularning 90 foizi yo‘qolib ketish arafasida turibdi. Bu asosan sivilizatsiya tufayli madaniyatidan ayrilayotgan kam sonli millatlarning tillaridir. Bu tillarda so‘zlovchi aholining ayrimlari yozuvga ega bo‘lsa, ayrimlari bundan bebahradir. Masalan, Afrika tillarida so‘zlashuvchi aholining 80 foizi xamon o‘z yozuvlariga ega emas. Minglab tillardan ta’lim tizimida foydalanishning imkoniyati yo‘q. Internetdan foydalana olmaydigan tillar haqida-ku aytmasa ham bo‘ladi. Chunki yangi texnologiyalarning rivojlanishi tufayli ayrim xalqlar o‘z tillaridan ko‘ra zamonaviy tillardan foydalanishga majbur bo‘lmoqda. Bugun Internet tilining 81 foizi ingliz tiliga to‘g‘ri keladi. To‘g‘ri, avvallari ham tillar paydo bo‘lgan, muomalada bo‘lib, ma’lum vaqtdan so‘ng yo‘q bo‘lib ketgan. Lekin hozirgidek tillarning jadallik bilan yo‘qolishi tarixda kuzatilmagan. Yo‘qolib ketish havfida bo‘lgan tillarning saqlab qolish yo‘lida amalga oshirilayotgan sa’y-harakatlarning asosiy maqsadi ham madaniyatlar va tillar xilma-xilligini ta’minlashdan iboratdir. Chunki aynan til tufayli xalq va elatlarning madaniyati, urf-odatlarini saqlanib qoladi, sayyoramizda yashayotgan xalqlarning o‘tmishi va madaniyati hurmat qilinadi. Tilshunoslar yo‘qolib ketish arafasida turgan tillarni saqlab qolishning imkoniyatlari hozircha qo‘ldan boy berilmaganini aytishadi. Tillarni saqlab qolish uchun esa, BMT ekspertlarining fikricha, bu tillardan ta’lim tizimida keng foydalanishni yo‘lga qo‘yish kerak. Lingvist olimlarning fikricha, yana 25 yildan so‘ng hozir muamolada bo‘lgan tillarning o‘ntasidan bittasi saqlanib qolar ekan. Xulosa qilib aytadigan bo‘lsam, tilni sevish, uni ardoqlash, millatni sevish va uni qadrlash bilan teng hisoblanadi. Har qaysi xalqning turmush tarzi, urf-odatlarini, madaniyati uning tilida o‘z ifodasini topadi. Til – millat ko‘zgusi, deb bejiz aytilmagan. Xalqimizning necha asrlik boy tarixi, ko‘hna va serqirra madaniyati o‘zbek tili ta’sirida shakllangan. Ulug‘ shoirimiz Alisher Navoiy shu tilda bebaho asarlar yaratib, dunyoni lol qoldirgan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati.

1. O‘zbekiston Respublikasining “Davlat tili haqida”gi Qonuni
2. Karimov G‘.K. O‘zbek adabiyoti tarixi. Toshkent, 1987.
3. www.google.com

PEDAGOGIK FAOLIYATDA PEDAGOGIK MAHORATNI SHAKLLANTIRISH

*Toremuratova Ziynesh Davlatovna-
Qoraqalpog'iston Respublikasi
Beruniy tumani 60-sonli maktabning ona tili va
adabiyoti o'qituvchisi*

Annotatsiya: Maqolada har bir pedagog barkamol avlod ta'lim-tarbiyasi uchun javobgar shaxs bo'lib, nafaqat ma'naviy-axloqiy madaniyati bilan atrofdagilarga o'rnak bo'lishi, shu bilan birga, pedagogik mahoratini ham namoyon eta olishi, etuk o'qituvchi sifatida malakali kadrlarni tayyorlash ishiga o'zining munosib hissasini qo'shishi zarurligi haqida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: O'qituvchi, pedagog, ta'lim, tarbiya, o'quvchi, bilim, tafakkur, mahorat, kompetentlik, fan-texnika, va axborot-kommunikatsion texnologiyalar.

O'qituvchi – O'zbekistonning buyuk kelajagini barpo etuvchi, dunyoga mashhur mutafakkir va olimlarning davomchisi bo'lgan yosh avlod ta'lim-tarbiyasi uchun javobgar shaxsdir. Shunday ekan, o'qituvchining mazkur talablarga muvofiq keluvchi qiyofasi, uning o'quvchilar, hamkasblar hamda ota-onalar o'rtasidagi obro'-e'tibori hozirgi zamon talablariga mos bo'lishi shart.

O'qituvchi barkamol avlod ta'lim-tarbiyasi uchun javobgar shaxs bo'lib, nafaqat ma'naviy-axloqiy madaniyati bilan atrofdagilarga o'rnak bo'lishi, shu bilan birga, pedagogik mahoratini ham namoyon eta olishi, etuk o'qituvchi sifatida malakali kadrlarni tayyorlash ishiga o'zining munosib hissasini qo'shishi zarur.

Hozirgi kundagi global o'zgarishlar, fan-texnika va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining kun sayin rivojlanib borishi XXI asr o'qituvchisidan pedagogik mahoratni, o'tkir irodani, pedagogik-psixologik bilimlarni, o'z fanini chuqur bilishni va yuksak tafakkurni, siyosiy savodxonlikni, fikrlash doirasi keng va mulohazali bo'lishni talab qiladi.

Pedagogik mahoratga ega bo'lish, o'qituvchi uchun ta'lim-tarbiya samaradorligini ta'minlovchi zamin bo'libgina qolmasdan, ayni vaqtda uning jamiyatdagi obro'-e'tiborini ham oshiradi, o'quvchilarga unga nisbatan hurmat yuzaga keladi. Kasbiy mahoratni oshirish yo'lida amaliy harakatlarni tashkil etish pedagogik faoliyatda yo'l qo'yilgan yoki qo'yilayotgan xatolardan holi bo'lish, o'quvchilar, hamkasblar hamda ota-onalar bilan munosabatda muvaffaqiyatlarga erishish imkoniyatini yaratadi. O'z davrlarida Abu Nasr Forobiy, Yusuf Xos Hojib, Sa'diy Sheroziy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Alisher Navoiy, Husayn voiz Koshifiy, Abdulla Avloniy va boshqalar o'qituvchilik kasbi, uning mashaqqatlari, shuningdek, o'qituvchi shaxsida aks etishi zarur bo'lgan sifatlar xususida qimmatli ma'lumotlarni o'z asarlarida bayon qilishgan. Binobarin, pedagogik jarayonning mohiyatini anglamagan, bolaga nisbatan chuqur hurmatda bo'lmagan o'qituvchi ta'lim-tarbiya samaradorligi va inson kamolotini ta'minlovchi fikrga ham ega bo'lolmaydi.

Yuksak pedagogik mahoratga ega bo'lgan o'qituvchi bolani tushuna olishi, unga nisbatan insonparvar munosabatda bo'lishi, har qanday pedagogik vaziyatni to'g'ri baholashi, yuzaga kelishi ehtimoli bo'lgan ziddiyatlarni o'z vaqtida bartaraf etishi, pedagogik faoliyatda hamisha ilg'orligi, jamiyat taraqqiyoti hamda pedagogik jarayonda o'quvchilar ongiga singdirilayotgan ezgu g'oyalarni hayot bilan bog'lay olishi lozim.

Bozor munosabatlari sharoitida mehnat bozorida ustuvor o'rin egallagan kuchli raqobatga bardoshli bo'lish har bir mutaxassisdan kasbiy kompetentlikka ega bo'lish, uni izchil ravishda oshirib borishni taqozo etmoqda.

Xo'sh, kompetentlik nima? Kasbiy kompetentlik negizida qanday sifatlar aks etadi? Pedagog o'zida qanday kompetentlik sifatlarini yoritish zarur?

Ayni o'rinda shu va shunga yondosh g'oyalar yuzasidan so'z yuritiladi. Inglizcha "competence" tushunchasi lug'aviy jihatdan bevosita -qobiliyatli ma'nosini ifodalaydi.

Mazmunan esa -faoliyatda nazariy bilimlardan samarali foydalanish, yuqori darajadagi kasbiy malaka, mahorat va iqtidorni namoyon eta olishni yoritishga xizmat qiladi.

Kasbiy kompetentlik mutaxassis tomonidan alohida bilim, malakalarning egallanishini emas, balki har bir mustaqil yo'nalish bo'yicha integrativ bilimlar va harakatlarning o'zlashtirilishini nazarda tutadi. Shuningdek, kompetentsiya mutaxassislik bilimlarini doimo boyitib borishni,

yangi axborotlarni o‘rganishni, muhim ijtimoiy talablarni anglay olishni, yangi ma‘lumotlarni izlab topish, ularni qayta ishlash va o‘z faoliyatida qo‘llay bilishni taqozo etadi.

Adabiyotlar

1. Saydaxmedov N.S. Yangi pedagogik texnologiyalar. – T.: 2003.
2. Ochilov. M. Yangi pedagogik texnologiyalar. Qarshi: 2000.й
3. Yo‘ldoshev J.G‘, Usmonov S. Ilg‘or pedagogik texnologiyalar. – T.: 2004.
4. Fayzullaeva N. Pedagogik bilimlar – o‘qituvchi kasbiy mahoratining nazariy asosi “Uzluk-siz ta’lim jurnali” – T.: 2006

KADRLAR TAYYORLASH MILLIY DASTURI VA TA'LIM ISLOHOTLARINING
TAKOMILLASHUVI.

To'xtayeva Muqaddas Sherali qizi
Navoiy viloyati Qiziltepa tumani
18-umumiy o'rta ta'lim maktabining
Ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi

Abdullayeva Oygul Zokirjon qizi
Navoiy viloyati Qiziltepa tumani
18-umumiy o'rta ta'lim maktabining
Matematika fani o'qituvchisi

Annotatsiya. O'zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishgandan so'ng 1992- yil 2-iyulda —Ta'lim to'g'risidagi Qonunning qabul qilinishi ta'lim tizimida islohotlarni boshlab berdi. Maktablarning moddiy va o'quv texnika bazasini mustahkamlash, ta'lim dargohlarini pedagog kadrlar bilan ta'minlash, ta'lim va tarbiyani milliylik asosida takomillashtirish, ta'lim sohasida rivojlangan davlatlar tajribasini o'rganish asnosida bu tizimni jahon andozalariga yaqinlashtirish borasida muhim tadbirlar amalga oshirildi

Kalit so'zlar. Ta'lim to'g'risidagi Qonun, Konstitutsiya, Oliy Majlis, Kadrlar tayyorlash milliy dasturi, milliy model, pedagogik kadrlar.

Asosiy qonunimiz Konstitutsiyamizda esa har bir fuqoro bepul ta'lim olish huquqiga ega, ta'limning davlat nazoratida ekanligi kafolatlanadi, deya alohida ta'kidlangan. 1997 yil 29 avgust O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining IX sessiyasida yangi —Ta'lim to'g'risidagi Qonun va Kadrlar tayyorlash milliy dasturi qabul qilindi. Kadrlar tayyorlash milliy dasturida mamlakatimizda ta'lim islohotlarini yanada chuqurlashtirish vazifalari va dasturlarni ro'yobga chiqarish bosqichlari asoslab berildi. «Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi» milliy tajribaning tahlili va ta'lim tizimidagi jahon miqyosidagi yutuqlar asosida tayyorlangan bo'lib, u milliy modelni ro'yobga chiqarishni, har tomonlama kamol topgan, jamiyatda turmushga moslashgan ta'lim va kasb-hunar dasturlarini ongli ravishda tanlash va keyinchalik puxta o'zlashtirish uchun ijtimoiy-iqtisodiy, huquqiy, pedagogik-psixologik va boshqa tarzdagi sharoitlarni yaratishni, jamiyat, davlat va oila oldidagi javobgarligini his etadigan fuqarolarni tarbiyalashni o'z oldiga maqsad qilib olgandir. - «Bizga milliy kadrlar tayyorlashning maxsus dasturi kerak, bu dastur: - umumiy ta'lim maktablarida dars berish sifatini oshirish (o'qituvchilarni, metodistlarni qo'shimcha ravishda moddiy rag'batlantirish, maxsus sinfxonalar barpo etish va shu kabilarni); - eng iste'dodli bolalar uchun maktablar ochishni; - korxonalar bilan maktablar o'rtasida sifat jihatidan yangi munosabatlarni joriy etishni; - hunar texnika bilim yurtlarida xo'jalik hisobini joriy qilishni va shu asosda ommaviy kasb kadrlari tayyorlash sifatini keskin oshirishni; - oliy o'quv yurtlarida mutaxassislar tayyorlash sistemasini qayta qurishni, bu sohaga kadrlar tayyorlashni buyurtma berish usulini joriy etishni o'z ichiga olishi kerak» degan edi Islom Abdug'aniyevich Karimov. Milliy dasturning hayotimizga tadbiiq etilishi uch bosqichda belgilandi. Birinchi bosqich, 1997-2000 yillarda amaldagi ta'lim tizimining ijobiy jihatlarini saqlab qolish asnosida huquqiy-me'yoriy, ilmiy-metodik, moddiy moliyaviy shart-sharoitlar yaratish, yangi talablarga javob bera oladigan pedagogik kadrlarni tayyorlash, davlat ta'lim standartlarini yaratish va yangi o'quv dasturlari ustida ishlash, umumta'lim maktablarini tuzilish jihatdan qayta qurish, uch yillik ta'lim, o'rta maxsus va kasb-hunar bilim yurtlari (akademik litsey va kasb-hunar kolleji) tizimiga zamin tayyorlash, uzluksiz ta'lim-tarbiya tizimiga asos soladigan tadbirlarni amalga oshirish va ijtimoiy himoyani kafolatlash kabi masalalar belgilab qo'yildi. Ikkinchi bosqich, 2001-2005 yillarda Milliy dasturda belgilangan vazifalardan to'laqonli ravishda amaliyotga tadbiiq etish maqsad qilib qo'yildi. Bu bosqichda avvalambor, majburiy umumiy o'rta va maxsus, kasb-hunar ta'limiga, shuningdek, o'quvchilarning qobiliyatlari va imkoniyatlariga qarab tabaqalashtirilgan ta'limga o'tishni to'liq amalga oshirish, ta'lim muassasalarini maxsus tayyorlangan malakali pedagog kadrlar bilan ta'minlash, ularning faoliyatida raqobatga asoslanagn muhitni vujudga keltirish ko'zda tutildi. Uchinchi bosqich, 2005 va undan keyingi yillarda to'plangan tajribani tahlil etish va umumlashtirish asosida mamlakatni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish istiqbollari

muvofiq kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish va yanada rivojlantirish hamda ta'lim muassasalarining resurs kadrlar va axborot bazalarini mustahkamlash, o'quv-tarbiya jarayonini yangi o'quv-uslubiy majmualar, ilg'or pedagogik texnologiyalar bilan to'liq ta'minlash, o'quv jarayonini axborotlashtirish, uzluksiz ta'lim tizimini jahon axborot tarmog'iga ulanadigan kompyuter axborot tarmog'i bilan to'liq ta'minlash kabi vazifalarni amalga oshirish nazarda tutildi. Mazkur Dasturning maqsadi- tayyorlanayotgan kadrlarning demokratik o'zgarishlar va bozor islohoti talablariga muvofiqligi, raqobatbardoshligi, yuqori malakaga ega bo'lishini ta'minlashdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Kadrlar tayyorlash milliy dasturi to'g'risidagi O'zbekiston Respublikasi Qonuni // O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlis Axborotnomasi. Toshkent, 1997- yil. 11-12-son
2. Qurbonov SH. Barkamol avlod orzusi (—Kadrlar tayyorlash milliy dasturini amalga oshirish borasidagi publitsistik mulohazalar). - Toshkent: SHarq, 1999.
3. www.ziyouz.com

MUSTAQIL SO‘Z TURKUMLARI.

*Turdiyeva Nozima Rustamovna
Navoiy viloyati Qiziltepa tumani
10-umumiy o‘rta ta’lim maktabi
ona tili va adabiyot fani o‘qituvchisi*

Annotatsiya. So‘zlarning lug‘aviy va grammatik ma’no jihatdan o‘xshashligiga ko‘ra ayrim leksik - grammatik guruhlariga ajratilish so‘z turkumlari deyiladi. So‘zlarni turkumlarga ajratishda ularning grammatik ma’nolari bilan bir qatorda, lug‘aviy ma’nosi ham asosiy belgilardan hisoblanadi. Ham grammatik, ham leksik ma’nolarga ega bo‘lib, gapda mustaqil sintaktik bo‘lak sifatida ishtirok etadigan so‘zlar mustaqil so‘zlar deyiladi.

Kalit so‘zlar. Sifat, holat ravishi, payt ravishi, o‘rin ravishi, miqdor-daraja ravishi, sabab ravishi, maqsad ravishi, hozir, boya, hali.

Mustaqil so‘zlarga: ot, sifat, son, olmosh, fe‘l, ravish kiradi. Shuni ham ta’kidlash joizki, tilimizdagi ba’zi mustaqil so‘zlar ham nutq jarayonida o‘zining mustaqil lug‘aviy ma’nosini yo‘qotib, grammatik ma’no ifodalashga xoslangan holda, yordamchi so‘z vazifasiga o‘tishi mumkin. Bu hodisa tilshunoslikda **grammatikalizatsiya** deb yuritiladi. Masalan: *ko‘rib qolmoq, bilib olmoq, xafta ichi* kabi birikmalardagi *qol, ol, ich* so‘zlari o‘zining mustaqil lug‘aviy ma’nosini yo‘qotgan holda yordamchi so‘z sifatida qo‘llangan. Ot so‘z turkumi. Narsa-buyum, shaxslarning nomi, atamasi bo‘lgan so‘zlar turkumi ot deyiladi. Otlar kim? nima? qayer? so‘roqlaridan biriga javob bo‘ladi. Otlar egalik, kelishik kabi so‘z o‘zgartirish, turli ma’no va vazifa uchun qo‘llanuvchi vazifadosh shakllarga hamda o‘ziga xos so‘z yasaliş tizimiga egaligi bilan ajralib turadi. Otlarning muhim belgilaridan biri ularning sifat, son, olmosh, fe‘l va ravish distributsiyasida kelishi, ya’ni ular bilan birika olishidir: *katta bino, ikkinchi kurs, barcha inson, kitob o‘qimoq, ko‘p odam*. Ot gapning barcha gap bo‘lagi vazifasida qo‘llanishi mumkin. Otning bu kabi sintaktik vazifasi uning qanday grammatik shakldaligi bilan bog‘liq bo‘ladi. Masalan, otning bosh shakli, ya’ni bosh kelishik, ko‘plik yoki birlik hamda egalik shakli gapda ega, Kesim kabi vazifada keladi: **O‘zbekiston-mustaqil davlat. Millatim-o‘zbek. O‘zbekistonim-onajonim.**

Sifat. Narsaning belgisini bildirib, qanday? qanaqa? qaysi? kabi so‘roqlardan biriga javob bo‘ladigan so‘zlar turkumi sifat deyiladi. Sifat asosan otga bog‘lanadi va uning belgisini aniqlaydi. Masalan: *oq ko‘ylak, kuzgi ekin, aqlli qiz, yumshoq non, o‘rtancha o‘g‘il*. Bunda belgi bildiruvchi so‘z sifatlovchi, uni boshqarib kelgan ot esa sifatlanmish deyiladi. Sifat bog‘lanib kelgan ot turli so‘z o‘zgartuvchi qo‘shimchalar bilan qo‘llanish mumkin, lekin sifat o‘zgarmaydi: *ko‘k qalam, ko‘k qalamning, ko‘k qalamdan* kabi. Sifat gapda asosan a) sifatlovchi-aniqlovchi vazifasini bajaradi: *Bir ozdan so‘ng yoqimli shamol esa boshladi;* b) kesim bo‘lib keladi: *Osmon tiniq.*

Son. Narsaning, miqdori, sanog‘i yoki tartibini bildirib, qancha? nechta? nechanchi? so‘roqlaridan briga javob bo‘ladigan so‘zlar son deyiladi. Sonlar sifat singari belgi tasavvuri bilan aloqador bo‘lib, narsaning miqdori, sanog‘i va tartibiga ko‘ra belgisini ifodalaydi: *beshta kitob, uchala talaba, birinchi kurs* kabi. Olmosh so‘z turkumi. Olmoshlar mustaqil so‘z singari shaxs, narsa, belgi yoki qiymat tushunchasini bildirmay, ular o‘rnida almashib keladigan, ularning mavjudligiga ishora qiladigan so‘zlardir. Masalan: *men-shaxsga, nima-narsaga, shu, bu, o‘sha*-belgiga, *qancha, shuncha* olmoshlari esa miqdor-ga ishora qilishi bilan o‘zaro farqlanadi. Fe‘l so‘z turkumi. Harakat tushunchasini anglatuvchi so‘zlar fe‘l deyiladi. Harakat ma’nosi juda keng tushuncha bo‘lib, *o‘ylamoq, xayol surmoq fikrlamoq* singar tafakkur, *yugurmoq, sakramoq., ishlamoq* kabi jismoniy faoliyat, *so‘zlammoq, demoq, aytmoq* kabi nutq, *uxlammoq, mudrammoq, kutmoq, kulmoq* kabi holat, *qurmoq, chizmoq, yasamoq, yaratmoq* kabi natijali faoliyat bilan bog‘liq ma’noviy guruhlariga mansub fe‘llarni o‘z ichiga oladi. Fe‘llar bir umumiy so‘roqqa-**nima qilmoq?** so‘ro-g‘iga javob bo‘ladi. Fe‘llar leksik-grammatik xususiyatlariga ko‘ra ham ikki guruhga bo‘linadi: 1) mustaqil fe‘llar; 2) yordam-chi fe‘llar. Ravish harakat-holat belgisini bildiruvchi so‘z turkumidir. Shu xususiyatiga ko‘ra, ravish turkumiga oid so‘zlar, asosan, fe‘lga bog‘lanib keladi. Ravishlar fe‘l bildirgan harakat-holatning bajarilish tarzi, payti, o‘rni, maqsadi va shu kabilarni bildiradi: *Ag‘darilgan yerdan osmonga ko‘tarilgan chang har tomonga yelib, asta-sekin bulutlar orasiga singib ketdi.* Ravishlar belgi bildiruvchi so‘z bo‘lgani uchun, ularning ba’zilari sifat yoki otga bog‘lanib kelishi mumkin: *U hozir beqiyos va tasavvur qilib bo‘lmas baxtiyor edi. (Sh. Sa’dulla)*

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati.

1. N.Turniyozov, A.Rahimov “O‘zbek tili” 1-tom. T. : ”Fan” 1975.
2. G‘ulomov. Ona tili o‘qitish prinsplari va metodlari. T.: O‘qituvchi, 1992.
3. www.google.com

BILIM, KO‘NIKMA VA MALAKALARIDA BO‘SHLIQLARI BO‘LGAN O‘QUVCHILAR BILAN ISHLASHDA O‘QITUVCHINING PEDAGOGIK MAHORATI VA KASBIY KOMPETENSIYASI

Urazbayeva Dilnoza Davlatbayevna
Yangibozor tumani 11-son maktab o‘qituvchisi
Telefon: +998 (97) 525 57 52
urazbayeva_dilnoza86@inbox.uz

Kamalova Mohira Davronbek qizi
Yangibozor tumani 11-son maktab o‘qituvchisi
Telefon: +998 (93) 747 81 31
k_mohira1991@inbox.uz

Annotatsiya: Ushbu maqolada bilim, ko‘nikma va malakalarida bo‘shliqlari bo‘lgan o‘quvchilar bilan ishlashda o‘qituvchining pedagogik mahorati va kasbiy kompetensiyasi bo‘yicha uslubiy tavsiyalar berilgan.

Kalit so‘zlar: bilim, ko‘nikma, malaka, pedagogik mahorati, pedagogik faoliyat, kasbiy kompetensiya, boshqaruv, oshkora axborot almashish.

Kadrlar tayyorlash milliy dasturi zamonaviy pedagog javob berishi kerak bo‘lgan talablar kompleksini belgilaydi. Quyidagilar mutaxassisning pedagogik ishga tayyorlanganligining zarur va yetarli darajasini ta‘minlaydigan asosiy talablar hisoblanadi.

Bugungi kunda davlatimiz tomonidan ta‘limga qaratilayotgan e‘tibor barcha o‘qituvchilarning o‘z ustida ishlashi, tinmay izlanish olib borishi hamda o‘quv jarayonini zamon talablari darajasida, ilmiy asosda tashkil etishlari uchun zaruriy sharoitlarni yaratib berish bilan bir qatorda, ta‘lim sohasiga yosh mutaxassislarining kelib qo‘shilishiga imkoniyat yaratmoqda, bu esa o‘z navbatida ta‘lim muassasasi rahbarlari oldiga yanada yangi vazifalar qo‘yadi. Ma‘lumki, inson har doim o‘sish va rivojlanishdadir. Shunday ekan, inson kamolotiga ta‘sir etuvchi omillarnig ilmiy-nazariy mohiyatini barcha pedagogik jamoa rahbarlari to‘g‘ri tushunishlari lozim. Har bir o‘qituvchi o‘z pedagogik faoliyatini turli xil sharoitlarda va jamoalarda insonlar ta‘sirida amalga oshiradi.

O‘qituvchining faoliyatiga ta‘lim muassasidagi bugungi sharoithamda jamiyat uchun foydali va zarur maqsadlarli amalga oshirishda shaxs rivojiga va shakllanishiga kuchli tasir qiladigan odamlar guruhi bo‘lgan pedagogik jamodagi shakllangan ta‘limiy muhit o‘z hukmini o‘tkazadi. Jamoa jamiyatning bir bo‘lagi sifatida uning barcha xususiyatlarini qamrab oladi. Foyaviy, siyosiy, iqtisodiy, axloqiy-ma‘naviy va boshka jabhalar shular jumlasidandir.

Bugungi kunda ixtiyoriy pedagogik jamoani tayinlangan rahbar boshqaradi. Rahbarlik - odamlarga maqsadli ta‘sir o‘tkazishga qaratilgan, ularning xulqini tartibga solish bilan bog‘lik bo‘lgan boshqaruvning tarkibiy qismidir. Shunday qilib, «boshqaruv» tushunchasi, «rahbarlik» tushunchasiga qaraganda ancha keng tushunchadir. Rahbar boshqaruv faoliyatidaqator funksiyalarni bajaradi: pedagogik jamoaning ilmiy- pedagogik faoliyati maqsadlarini aniqlaydi va shakllantiradi, shu faoliyatni rejalashtiradi, rag‘batlantirish vositalari va usullarini belgilaydi, uninazorat qilishni amalga oshiradi va xokazo.

Shuning uchun ham rahbar yosh o‘qituvchining o‘zi tanlagan kasbga mehr qo‘yishi, o‘qituvchilik kasbining sirlarini mukammal o‘rganishi va unda o‘z kelajagiga nisbatan ishonch tuyg‘ulari rivojlanishiga ko‘p qirrali ta‘sir qiladi. O‘z navbatida rahbar jamoada o‘z o‘rniga ega bo‘lib, u bilimi, muomalasi, ilmiy dunyoqarashi, o‘qituvchilar bilan o‘zaro munosabatda, maqsadga intilishda, ijtimoiy xulq va boshqalarda namuna bo‘lishi zarur, bundan jamoaning xar bir a‘zosi o‘ziga xos ta‘sir lanadi. Rahbar boshqaruv faoliyatida o‘zaro ta‘sirning ikki yo‘nalishini, o‘qituvchining jamoaga va jamoaning o‘qituvchiga ta‘sirini va bu o‘zaro ta‘sir ijobiy yoki salbiy bo‘lishi mumkinligini hisobga olishi zarur.

O‘qituvchining jamoaga ta‘siri uning obro‘si, bilimi, dunyokarashi, o‘zi tanlagan kasbga qiziqishi va qobiliyati, o‘z fanini puxta bilishi, o‘quvchilar bilan munosabati, o‘z ustida ishlashi, tashkilotchilik qobiliyati, peshqadamlik qilishi, faolligi va tashabbuskorligi singari ko‘rinishlarda namoyon bo‘ladi. Uning obro‘si deganda o‘qituvchining mutaxassis sifatida jamoa tomonidan tan olinishi, sub‘ektiv sifatlarining jamoa faoliyatining ob‘ektiv talablariga

mos kelishi tushuniladi. Bunda o'qituvchining bilimi, ko'nikma va malakasi, tajribasi, kasb mahorati, uddaburonligi, tadbirkorligi va ijodkorligi uning boshqalardan ko'ra ko'proq ko'zga tashlanishiga va obro' orttirishiga sabab bo'ladi. Obro'ga ega bo'lgan o'qituvchi shaxslararo munosabatlarda yuqori mavqega ega bo'ladi, jamoada uning fikr-muloxazalariga quloq soladilar, undan maslahat so'raydilar, uning nuqtai nazari bilan hisoblashadilar. Ammo obro' orttirishda shaxsiy sifatning o'ziga yetarli bo'lmay, u yoki bu o'qituvchi haqidagi jamoatchilik fikri ham sabab bo'ladi. Shuning uchun ham o'qituvchining jamoatchilik fikri bilan hisoblashmay iloji yo'k, bu esa jamoaning o'qituvchiga bo'lgan ta'siridir. Ya'ni, jamoa o'qituvchining ayrim sa'y-harakatlarini rad etishi, qabul qilmasligi, aksincha bundan saqlanishga intilishi mumkin.

Yuqorida aytib o'tganimizdek, jamoa bilan o'qituvchining o'zaro ta'siri ikki xil, ya'ni ijobiy va salbiy bo'lishi mumkin, bunda rahbarning roli yaqqol namoyon bo'ladi. Ijobiy ta'sirni vujudga keltirishda rahbar pedagogik jamoa va ta'lim muassasasining manfaatlari bir-biriga mos kelishini istagan holda, o'qituvchilarning muvaffaqiyati hamda kayfiyatlari bilan qiziqishi, tabassum bilan muomala qilishi, o'qituvchining ismini hurmat bilan aytib murojaat qilishi (har kimga o'z ismini boshliqdan eshitish yoqimli bo'lishini esda tutishi) zarur. O'qituvchiga nisbatan diqqat-e'tiborli bo'lish, suhbatdoshini o'zi haqida gapirishga ruhlantirish, oshkora axborot almashishdan cho'chimaslik, o'qituvchiga uning jamoa uchun kerakli ekanligini sezdirish, har bir o'qituvchining kamchiliklarini qayd qilganda, albatta, uning muvaffaqiyatlarini ham e'tirof etish kabi rahbarlikning eng maqbul uslublarini o'z faoliyatiga tatbiq etishi zarur.

Talim muassasasida turli dunyoqarash va madaniyatga ega, fe'l-atvori, aqlu zakovati turlicha bo'lgan, ishga layoqati alohida namoyon bo'ladigan o'qituvchilar mehnat qiladi. Bu hol ularning mehnati va funksional vazifasiga bo'lgan munosabatida ham ifodalanadi. Ta'lim muassasasiga yangi kelgan yosh o'qituvchilar jamoadagi tajribali o'qituvchilarning faoliyatini, ularning o'z funksional vazifasiga bo'lgan munosabatini va u yerdagi shart-sharoitlarni to'la o'rgangunga qadar turlicha tasavvurga ega bo'ladilar. «Qush uyasida ko'rganini qiladi» deganlaridek, yosh o'qituvchining ta'lim muassasasidagi shart-sharoitlarni, mazkur ta'lim muassasasida o'qituvchiga qo'yilayotgan talablarni hamda yuklatilayotgan vazifalarni bajarish uchun qay darajada bilim, ko'nikma va malakalar zarurligini, kadrlar salohiyatini va ularning o'z ishlariga bo'lgan munosabatlarini, rahbarlarning mavqei hamda qo'l ostidagilar bilan munosabatlarini o'rganib, tahlil qilib, ijobiy xulosa chiqargan holda o'z ustida ishlashi, izlanishi, tajriba opttirib borishi uchun mazkur ta'lim muassasasida qulay ta'limiy muhit hukmdor bo'lishi zarur, aksincha yosh o'qituvchilar loqayd bo'lib qolishi mumkin. Tajribalar shuni ko'rsatadiki, ko'pgina yosh o'qituvchilar ancha vaqtgacha ta'lim muassasasidagi mavjud shart-sharoitlarga psixologik jihatdan moslashishga qiynalmoqdalar, ayrim moslasha olmaganlari qobiliyatli bo'lishlariga qaramay pedagogik faoliyat bilan shug'ullanishdan voz kechib, boshqa turli sohalarida faoliyat ko'rsatishmoqda. Buning sabablari turlicha bo'lishi mumkin. Ayrim ta'lim muassasalarida jamoaning yosh o'qituvchilar bilan o'zaro ta'siri (salbiy hususiyatlarga ega bo'lib, rahbar va uning qo'l ostidagi xodimlar yosh o'qituvchiga nisbatan to'g'ri munosabatda bo'lmasligida namoyon bo'ladi. Yosh o'qituvchining izlanishi, bilimi, o'z faniga bo'lgan qiziqishi tufayli pedagogik jamoa va o'qituvchilar o'rtasida tez obro'topayotganidan xursand bo'lish hamda uni rag'batlantirish o'rniga uning yoshligini ro'kach qilib, turli xil arzimmas sabablarni bahona qilib yig'ilishlarda uyaltirish, obro'sini tushirish uchun qilingan xatti-harakatlar ta'lim muassasasidan bezib ketib qolishlarga sabab bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati

1. Iqtisodiy Xamkorlik va Rivojlantirish Tashkiloti (OECD) (2016): PISA 2015 natijalari: Muvaffaqiyatga erishish uchun maktablar uchun strategiya va amaliyotlar (II Bob).
2. J. Shustereder (2014): Yevropa Ittifoqida va Markaziy Osiyoda O'qituvchilar Siyosati.
3. Ulrich, D., Zenger, J. and Smallwood, N. (1999): Results-Based Leadership.

INTERFAOL METODLARNING BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARIDA IJODIY FIKRLASHNI SHAKLLANTIRISHDAGI AHAMIYATI

*Xolova Muqaddas Abdurazakovna
Toshkent viloyati Angren shahar
44-sonli umumiy o‘rta ta‘lim maktabining
boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi
tel: +998996557980
xolovamuqaddas69@gmail.com*

Annotatsiya: Maqolada interfaol metodlarning boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida ijodiy fikrlashni shakllantirishdagi ahamiyati haqida fikrlar bayon qilingan.

Kalit so‘zlar: interfaol usul, talabning fikri, interfaol mashqlar, mozaika.

Interfaol metodlar o‘quvchi va o‘qituvchining birgalikdagi faoliyati bo‘lib, asosan, o‘quvchilarni fikrlashga undaydi. Kerakli xulosalarga kelishni, ularga o‘zini tahlil qilishni va amaliyotda qo‘llashni o‘rgatadi. O‘qituvchining asosiy vazifasi bu o‘rinda o‘quvchilarga yo‘l ko‘rsatish, yo‘nalish berish, eng to‘g‘ri xulosani aytishdan iborat. Interfaol usullar yana shunisi bilan ham ahamiyatliki, o‘qituvchi o‘quvchining fikrini xech qachon keskin rad etmaydi, faqatgina vaqti-vaqti bilan to‘g‘ri xulosani aytib o‘tib ketadi, natijada o‘quvchi xatosini o‘zi tushunib oladi. Bu esa ularni tushkunlikka tushish, fikrlashda tormozlanish kabi xolatlarning oldini oladi. Interfaol metodlar o‘quvchi va o‘qituvchi o‘rtasidagi o‘zaro hurmatga asoslanadi. O‘qituvchi qanday bo‘lmasin o‘quvchining fikrini tinglaydi va hurmat bilan qarashini bildiradi, shu bilan birga o‘quvchilarni bir-birlarini tinglashga o‘rgatadi. E’tirozlar, qo‘shimchalar ham “hurmatli”, “sizning fikringizga qo‘shilgan holda”, “bizning ham ayrim fikrlarimiz bor edi” kabi so‘zlar orqali bildiriladi. Bunday tarzda tashkil etilgan darsda o‘quvchi o‘zini hurmat qilinayotganligini sezadi va bunday sharoitda hech qanday tayziqsiz erkin fikrlay boshlaydi va uni ochiq bayon eta oladi. Shu bilan birgalikda u boshqalarni ham hurmat qilishga o‘rganadi. Interfaol metodlar o‘quvchilarda doimiy faollikni ta‘minlaydi.

O‘quvchilar dars davomida bo‘sh qolmaydilar, ular mavzuga oid biror bir muammo bilan band bo‘ladilar. Natijada esa zerikish holatining oldi olinadi. Interfaol uslubiy yondashuvda o‘quvchilar bilish va o‘rganish jarayoniga butunlay sho‘ng‘ib ketadilar, ular o‘zlari bilgan va o‘ylayotganlari xususida bahslashishlari ham mumkin. Interfaol darslarda maqsadga erishish uchun yetarli zamin yaratadi. O‘quvchilar bajaradigan interfaol darsdagi interfaol mashq va topshiriqlar uning asosiy tarkibi hisoblanadi. Interfaol mashqlar oddiy mashq va topshiriqlardan shunisi bilan farqlanadiki, ularni bajarish jarayonida o‘ragilgan material nafaqat mustahkamlanadi, balki yana yangilari ham olinadi. Shuningdek, bu mashq va topshiriqlar interfaol yondashuvga mo‘ljallangan bo‘lib, zamonaviy pedagogikada ham uning boy zahirasi to‘plangan, ulardan:

- Ijodiy topshiriq;
- Kichik guruhlar bilan ishlash;
- Ta‘limiy o‘yinlar (rolli, maqsadli va bilim beruvchi o‘yinlar); Ijtimoiy loyihalar va auditoriyadan tashqari beriladigan ta‘lim metodlari (ijtimoiy loyihalar, radio va gazetalar, fil‘mlar, saxna asarlari, qo‘shiq va ertaklar);
- Murakkab va muzokara talab savol va muammolarni echish (“fikir maktabi”, “pozitsiyani egalla”, “POPS” loyihalashtirilgan texnikalar, “bir o‘zing, ikki kishi birgalikda”, “pozitsiyani o‘zgartir”, “karrusel”, “televizion tok-shou uslubida munozara”, debatlar, simpozium);
- Muammo-yechim (“yechimli daraxt”, “aqliy hujum”, “kazuuslar tahlili”, “kelishuvlar va mediatsiya”) va hokazo [1. 171-b.].

Xullas, hozirgi zamon ilm-fan, texnika rivojlanib borayotgan bir paytda ta‘lim sohasida ham tub o‘zgarishlar sodir bo‘lishi tabiiydir. Bu ta‘limda sifat va samaradorlikka erishishning bosh omilidir. O‘qitishdagi interfaol metodlar esa bu jarayonda muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Sayidaxmedov. N. Yangi pedagogik texnologiyalar. -T.: Moliya, 2003. 171-b.
2. Nurumbekova Ya. Tarbiyachi kasb faoliyatida innavatsion texnologiyalar. Guliston: Ziyo, 2012
3. Матюхина.М.В. Мотивация учения младших школьников.- М Педагогика 1984

БОШЛАНҒИЧ ТАЪЛИМДА РАҚАМЛИ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИДАН Фойдаланиш.

*Ходжиматова Зарифа Нейматовна
Фаргона шаҳар 16-мактаб бошланғич
синф уқитувчиси. тел: 3269882*

Аннотация: ушбу мақолада Бошланғич таълимда рақамли технологияларидан фойдаланиш усуллари айтилган.

Калит сузлар: рақамли технологиялар, Бошланғич мактаб, "Кадрлар тайёрлаш миллий дастури"

Бугунги кун ўқитувчидан илғор педагогик ва янги рақамли технологияларидан ўқув жараёнида фойдаланишни талаб этмоқда.

Анъанавий «ўқитувчи – ўқувчи– дарслик» таълим тизимида янги бўгин –рақамли технологиялар киритилмоқда, мактаб тушунчасида – компьютерли таълим.

Рақамли технологиялардан ўқув жараёнида фойдаланишнинг афзалликларини икки гуруҳга ажратиш мумкин: техник ва дидактик. Техник афзалликларига керакли маълумотни тезлик билан кўриш ва эшитиш ва бошқа мультимедиа имкониятлар.

Интерактив дарсларнинг дидактик афзалликларига – иштирок этиш эффементи («Буни мен кўрдим») ҳосил бўлади, ўқувчиларда воқеалар реаллиги ва ҳақиқилигига ишонч, қизиқиш ва яна ҳам кўпроқ билим олишга қизиқиш пайдо бўлади.

Ўқув материални ўргатиш компьютерли технология асосида ташкил қилинганда ўзлаштириш сезиларли даражада яхшиланади, ўқувчиларда дарсга бўлган қизиқиш ортади, мустақил ишлаш кўникмаси пайдо бўлади, билимни ўзлаштириш бўйича имкониятлари ривожланади, ижодий ёндашувлар пайдо бўла бошлайди, ўзига ва билимига бўлган ишонч шакллана бошланади.

Бошланғич мактабда турли дарсларда АКТдан фойдаланиш ўқитишнинг кўрғазмали-тасвирли-тушунтириш услубидан фаолиятли услубга ўтишга имконият яратади, бунда ўқувчи ўқув жараёнининг фаол иштирокчисига, субъектига айланади. Бу эса ўқувчида билимни англаган ҳолда ўзлаштиришга имкон яратади.

Айниқса бошланғич мактабда рақамли технологияларидан фойдаланиб дарс жараёнини ташкил қилиш долзарб ҳисобланади. Чунки 1–4 синф ўқувчиларида кўрғазмали-образли фикрлаш ривожланган, шу боисдан ҳам дарс жараёнини компьютер технологияларидан фойдаланиб ташкил қилиш жуда муҳим. Бунинг учун сифатли кўрғазмали материалларни мақсадли тарзда жуда кўп тайёрлаш ва ундан фойдаланиш зарур, билимни қабул қилиш жараёнига янги кўринишларни тадбиқ қилиш, товушлар, слайдлар, анимациялар билан.

АКТ технологияларидан дарснинг барча босқичларида фойдаланиш мумкин.

Бунда таълим сифати ортади. Ахборот технологиялари ютуқлари айни пайтда ўқувчиларни замонавий маданиятга ошно этиш воситаси бўлиб хизмат қилади, ахборотлашган жамият шароитида бу алоҳида долзарблилик касб этади.

Таълим технологияларини ишлаб чиқишда, аввало, кичик мактаб ёшидаги ўқувчиларнинг психологик-педагогик, физиологик, ёшга оид ҳамда бошқа хусусиятларини ҳисобга олиш талаб этилади.

АКТ ресурсларидан дарсда фойдаланишга берилиб кетмаслик керак, чунки компьютер ресурсларидан узлуксиз кўп вақт фойдаланиш балаларнинг соғлигига зарарли таъсир кўрсатади. Машғулотда компьютердан ўқувчилар узлуксиз фойдаланиши: 1- синфда - 10 минут; 2- 5-синфда - 15 минутдан ошмаслиги зарур.

"Кадрлар тайёрлаш миллий дастури" тўлиқ амалга оширидан кўзланган мақсадларнинг нақадар эзгу эканини инобатга олсак, бугунги кунга келиб, ўқитиш тизимларининг ҳар бир жабҳасида илғор технологиялардан фойдаланиш зарурати алоҳида долзарблик касб этаётганини сезиш қийин эмас. Бошланғич таълимда рақамли технологиялардан фойдаланишда кўйидаги муоммаларни ҳал этиш зарур бўлади:

Биринчи йўналиш болалар учун "Танишув босқичи" бўлиб ҳисобланади. Ушбу йўналишда асосий муаммо республикамизда бошланғич тарбия муассасасида ёш авлодни ўйинлар, мултифилмлар, калкулятор ҳисоблашлари, арифметик ҳисоблашлар, турли хил

дастурларни ўргатувчи болалар энциклопедиялари, дам олишлари учун болалар мусикаси каби қизиқарли дастурлар киритиб ўргатиш керак бўлади.

Иккинчи йўналиш асосан оиласида компютери бўлган шахсларга тааллуқлидир. Ҳозирги вақтда Республикамиз аҳолисининг оила ҳисобида оладиган бўлсак, кўпчилик хонадонларида компютер мавжуд. Шунинг учун ҳам бу босқични " Жонланиш босқичи" деб аташ мумкин.

Юқорида таклиф қилинган йўналишларни амалга оширишда болалар бошланғич тарбия муассасаларини компютерлар билан таъминлаш керак бўлади. Ҳозирги кунда жаҳон молиявий кризис даврида бюджет ҳисобидаги бошланғич таълим муассасалари учун ушбу муоаммани ҳал этиш анча мураккабдир. Лекин "қаловини топсанг қор ҳам ёнади" деган нақлни эътиборга олсак, бошланғич таълим муассасалари раҳбарлари жон куйдириб, компютер олиш учун бирорта ҳомий излашга ҳаракат қилишлари лозим.

Бошланғич таълим муассасарида АТдан фойдаланишда қуйдаги муоммаларни ҳал этиш лозим бўлади:

- Болалар психологик хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда компютер саводхонлиги бўйича режа ишлаб чиқиш;
- Компютер саводхонлиги режаси асосида бошланғич таълим муассаси тарбиячиларини ўқитиш;
- Болалар ёшига мос мантиқий, ўйинли дастурлар билан таъминланишига эришиш;
- Болаларнинг педагогик-психологик хусусиятларини эътиборга олган ҳолда, компютерда ишлашнинг санитария- гигиеник талабларни ишлаб чиқиш;
- Таълим муассасасида компютер саводхонлиги марказини ташкил этиш ва марказни замонавий мултимедияли техника воситалари билан таъминлаш;

Бошланғич синфларда рақамли технологияларидан фойдаланиш ўқувчиларни мустақил фикрлашга, ижодий изланиш ва мантиқий фикрлаш доираларини кенгайтириш билан бирга уларни дарсларда ўрганганларини ҳаёт билан боғлашга, қизиқишларини оширишга ёрдам беради. Ўқитувчиларнинг дарсларни илғор педагогик ҳамда рақамли технологиялари асосида ташкил этилиши таълим-тарбия жараёнини сифатини кафолатлайди.

Адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. - Тошкент: Ўзбекистон, 2005.
2. Кадрлар тайёрлаш Миллий дастури//Баркамол авлод-Ўзбекистон тараққиёти пойдевори.-Тошкент.Шарқ. 2002
3. Йулдошев.Ж.Г.,Усмонов.С.А.Педагогик технология асослари./ Тошкент.Ўқитувчи. 2004
4. Абдуллаева ва Б.Қ. "Савод ўргатиш методикаси" Т, "Ўқитувчи" 2006.

MICROSOFT WORD VA HTMLDA ELEKTRON QO‘LLANMALAR YARATISH TEKNOLOGIYASI.

*Yusupov G‘iyosiddin Akmal o‘g‘li
Jizzax viloyati Mirzacho‘l tumani
12-umumiy o‘rta ta‘lim maktabi
informatika fani o‘qituvchisi
Telefon raqami: 94 579 66 62*

Annotatsiya. Hozirgi ilm-fan jadal sur‘atlarda taraqqiy etayotgan davrda zamonaviy axborot-kommunikatsiya tizimlarini keng joriy etish muhim masalalardan biri hisoblanadi. Jamiyatda turli fan sohalarida bilimlarning tez yangilanib borishi ta‘lim oluvchilar oldiga muntazam va mustaqil ravishda bilim izlash vazifasini qo‘ymoqda. Bu muammolarni hal etish uchun esa, o‘quv adabiyotlarining yangi avlodlarini yaratish, ularni tayyorlash borasidagi ilmiy-uslubiy, tashkiliy va moliyaviy ishlarni amalga oshirish dolzarb vazifalardan hisoblanadi.

Kalit so‘zlar. Giperaloqalar, giper murojaatlar, World Wide Web, Gipermatn, Fayl, Power Point, HTML, Hyper Text Markyp Language, bloknot, descriptor.

Elektron qo‘llanma yaratishda hammamizga ma‘lum bo‘lgan Microsoft Word matn muharriridan ham unumli foydalaniladi. Har qanday elektron qo‘llanma albatta, matnli ma‘lumotga ega bo‘ladi. Bu matnlarni esa Word dasturida kiritish juda oson va qulaydir. Bu joyda Word dasturining matn ustida ishlashdagi imkoniyatlari haqida to‘xtalib o‘tmoqchi emasman. Word dasturining imkoniyatlari bilan barchamiz tanishmiz. Wordda elektron darslik yaratishda ma‘lumotlar avvalo, tayyorlanib, unda giper aloqalar, giper murojaatlar o‘rnatilib, matn giper matn ko‘rinishiga keltiriladi. Gipermatn-boshqa matnli hujjatlarga yo‘l ko‘rsatuvchi matndir. Bu esa boshqa matnli fayllarga tezda o‘tish imkonini beradi. Gipermatnlar yordamida WWW (World Wide Web-butunjahon o‘rgimchak to‘ri) hujjatlariga ya‘ni xalqaro kompyuter tarmog‘iga kirish va ulardagi ma‘lumotlar bilan tanishish mumkin. Gipermatn yordamida nafaqat matnli ma‘lumotlarni rangli harakatdagi tasvirlarni, turli videoko‘rinishlarni, umuman multimedia ma‘lumotlarini ham ko‘rish mumkin. Gipermatnlarda kalit so‘zlar deb ataluvchi ajratilgan so‘zlar mavjud bo‘lib, ular orqali boshqa ma‘lumotlarga murojaat qilish va u orqali ma‘lumotlarni topish giper murojaat deb ataladi. Ajratilgan so‘z va iboralar–gipermatn aloqalari, qisqacha giper aloqalar deb yuritiladi. Worddagi ma‘lumotlarni giper matn ko‘rinishiga o‘tkazish juda oddiy bo‘lib, tayyorlangan matnni saqlashda Fayl menyusining Soxranit kak Web stranitsu... buyrug‘i bosiladi va tayyorlangan matn web sahifa ko‘rinishida xotirada saqlanib qolinadi. saqlangan hujjat .htm kengaytmaga ega bo‘ladi. Wordda giper murojaatlar o‘rnatish xuddi Power Point dasturidagi kabi amalga oshiriladi. Giperaloqa o‘rnatiladigan so‘zni shunday tanlash kerakki, uni ishga tushirganda berilayotgan ma‘lumot shu so‘zga mos kelishi kerak. yaratadi. Ko‘pchilik foydalanadigan elektron ko‘rinishdagi matnli ma‘lumotlar asosan HTML andaza tilida tayyorlanadi. HTML (Hyper Text Markyp Language giper matnni belgilash tili) tili giper matn hujjatlarini tayyorlash vositasidir. Ma‘lumotlar-ning HTML tiliga o‘tkazilishidan asosiy sababni quyidagicha izohlashimiz mumkin. Biz biror hujjatni tayyorlar ekanmiz ma‘lum bir dasturdan foydalanamiz, lekin bu hujjatni boshqa bir kompyuterda foydalanuvchi o‘qiy oladimi?–biz bunga kafolat bera olmaymiz. Chunki, boshqa bir kompyuterda o‘sha dastur bor-yo‘qligini biz bilmaymiz. Bundan tashqari, foydalanuvchining kompyuteri qanday platformalarga mo‘ljallanganligini yoki hujjatlar qanday formatlarda saqlanishini biz bilmaymiz. Shuning uchun, biz ma‘lumotlarni HTML andaza tili yordamida kiritsak, bu ma‘lumotlarni ko‘rish uchun foydalanuvchiga va uning kompyuteriga qo‘shimcha talablar qo‘yilmaydi. HTML hujjatning tuzilishini ifodalovchi uncha murakkab bo‘lmagan buruqlar majmuidan iborat. HTML buyruqlari orqali matnlar ustida bemalol turli xil ishlarni, shuningdek, hujjatga turli xil fonlarni, ranglarni kiritish mumkin. HTML tili yordamida Web sahifalarini, verbal ko‘rinishdagi elektron darsliklarni yaratish mumkin. HTML tili dasturlash tili hisoblanmaydi. Bu tilda hujjat tayyorlash uchun Windows ning bloknot deb ataluvchi oddiy matn muharriri etarli. HTML tilining buyruqlari « < » va « > » belgilari orasiga yoziladi va descriptor yoki teg deb ataladi. HTML tilidagi hujjatning boshlanishi <HTML> yozuvi orqali belgilanadi. Demak, HTML-oddiy matn muharririda teglardan foydalanib yoziladigan til. HTML matnli fayl bo‘lib, u web-sahifani tashkil etadi. HTML-hujjat fayl nomining kengaytmasi «htm» bo‘ladi.

HTML hujjatni web-brauzerlar yordamida hotiraga yuklansa, u ekranga web-sahifa ko‘rinishida chiqadi. HTML tilida yaratilgan oddiy hujjat faqatgina matndan iborat bo‘ladi. Bloknot matn muharririda, asosan, matn kiritish, uni tahrir qilish, saqlash, oldin saqlangan matnni ochish kabi ishlar amalga oshiriladi. Bloknotda matn kiritish xuddi Word dagidek amalga oshiriladi

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati.

1. Yo‘ldashev. U. Informatika O‘quv qo‘llanma.-T., 2011
2. O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi. O‘rta maxsus kasb-hunar markazi o‘quv dasturi. INFORMATIKA T.: 2010 yil.

УСТОЗЛАР ХУРМАТИ – ТАРАҚҚИЁТ ПОЙДЕВОРИ

Мархабат Махмудова
Наманган вилояти Наманган тумани
39-умум таълим мактаби бошлангич синф ўқитувчиси.

Аннотация: ушбу мақолада устозларнинг жамиятдаги урни хақида маълумотлар берилган.

Калит сузлар: Устоз, Мударрис, маърифат, Алишер Навоий, фан арбоблари.

*Дунё иморатлари ичида энг улуги
мактаб булса, касбларнинг ичида
энг шарафлиси ўқитувчилик ва
мураббийликдир
Ўзбекистон Республикаси
Биринчи президенти Ислом Каримов*

Устоз! Муаллим! Мударрис! Мураббий! Бу сузлар нақадар пурмаъно ва сермазмундир. Бу сузларни эшитганда калблар жунбушга келиб, кунгиллар ёришиб кетади. Зеро эсимизни таниган илк онларимиздан бошлаб айнан шундай зотлар бизнинг қулимиздан тутиб келмоқда. Ҳеч биримиз биринчи бўлиб ўқиш-ёзишни ургатган устозимизни ёдимиздан чиқармаганмиз, албатта.

Ҳақиқатдан ҳам, инсонни инсон қилиб камол топтиришда, унга билим ва одамийлик, меҳр оқибат, эзгу орзу – ниятлар билан яшаш туйғуларини сингдиришда, бир сўз билан айтганда, жамиятимизнинг муносиб фуқароси бўлиб ҳаётга кириши ва мустақкам урин олишида ўқитувчи ва мураббийлар, домлаларнинг барча талим соҳаси фидоийларнинг хиссаси бекиёсдир.

Устозлик олий рутба, юкори мақомга эга. Унга эришиш учун эринмай меҳнат қилиш ва тер тукиб ишлашга тугри келади. Бемсл меҳнат, тинимсиз изланиш, билим жавахирларини йигиб, уни шогирдларига улашиш устозлик обросини улуг қилади. Ҳа, манаман деган подшо, фотиҳларнинг ҳам устози булган.

Жаҳонда булмаса муаллим агар, Ҳаёт ҳам булмасди гузал бу кадар.

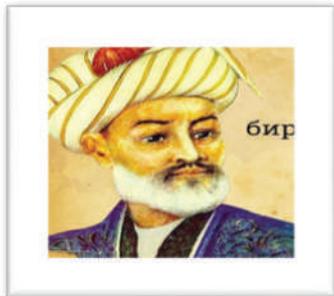
Устоз – софдил, камтарин, маънавий бой, ахлоқан пок инсондир. Устозлар - бутун кучларини, ақл-идроқларини, билим ва зехнларини, калб қурию меҳрларини шогирдларига бахшида этган захматқашлардир. Улар бизларга оқ-қорани, яхши-ёмонни танитиб, қуларимизга илк бор қалам тутқазиб "ота она", "Ватан", "эзгулик", "иймон", "ислом" каби суларни ёзишга ургатган буюк ва азиз зотлардир. Донишмандлар айтишадики **"Элли маърифат асраиди"**

Абдулла Авлоний: "хар бир миллатнинг саодати, давлатнинг тинчи ва роҳати ёшларнинг яхши тарбиясига боғлиқдир, - деган. Демак устозларнинг зиммасига жуда қуп буюк маъсулятли вазифа юкланган. Бу ҳам булса, келажаги буюк давлат учун қомил, хар томонлама етук ва барқамол, маънан ва ахлоқан пок, ватанпарвар инсонларни тарбиялаб чиқариш

вазифаси.

Ха, уқитувчилик жуда хам машаккатли, юксак сабр ва матонат талаб қиладиган касб, шу сабабли хам унинг ажру савоби бекиёсдир. Уз-узидан бир савол тугилади. Хуш уларнинг мартабалари шу қадар олий экан унда бизнинг хусусан, толиби илмларнинг уларга нисбатан муносабатимиз қандай булиши керак?

Толиби илм устозини хурмат қилиши лозим, аммо бу ўз-ўзидан бўлмайди. Ота-она фарзандига кичиклигидан таълим-тарбия бериб, уни илм олишга қизиқтириш билан бир қаторда илм ахлини, хусусан устозини хурмат қилишни ўргатиб, қ, албига сингдириб бориши лозим бўлади. Алишер Навоийнинг қ, уйдаги хикматли сўзлари бежиз эмас:

**Хақ йўлингда ким сенга бир харф уқитди ранж ила,
Айламоқ осон эмас хаққин адо минг ганж ила.**

Устозларни хурмат-эҳтиром қ, илиш азал-азалдан бизларга мерос бўлиб келган тушунчадир. Агар тарихга назар ташалайдиган бўлсак, бунга ёрқин мисоллар кўплиги-нинг шохиди бўламыз. Хатто Искандар Зулқарнайн, Соҳибқирон Амир Темур сингари буюк салтанатга эга бўлган подшоҳлар хам устоз хизматиға қатта эътибор берганларини қўришимиз мумкин.

Мухтасар қилиб айтадиган бўлсак, толиби илм устозининг розилигини топишға интилиши ва уни норози қ, иладиган, қўнглини огритадиган ишлардан сак, ламоғи лозим.

Барчамизға маълум ва машхур олим, “Хидоя” асари муаллифи, ватандошимиз Бурхониддин Маргиноний шундай хикоя қ, илададилар: “Бир қуни Бухоронинг олимларидан бири илм даргоҳида шогирдларига дарс бериб ўтирар экан дарс асносида гоҳ-гоҳ ўрниларидан туриб, сўнг яна қ, айта ўтиради. Бу хол бир неча бор қ, айтарилгандан сўнг, шогирдлари бунинг сабабини сўрашди. У зот: “Устозимнинг кичик ёшли ўгли болалар билан қўчада ўйнаб юрибди, гоҳидан эшик олдиғ келяпти, хар келганида устозимға хурмат уларок ўрнимдан туряпман,”- деб жавоб берганлар. Бу хам

устозға бўлган хурматнинг қ, андай қучли эканлигидан далолат беради. Бизнинг юртимиздан қ, анчадан-қ, анча қ, омусий олимлар, муханддису муфак, қ, ихлар, фан арбоблари этишиб чиккан. Уларнинг исмларини санаб ардоғиға етмайсан қиши, бизларға қолдирган илмий меросларининг эса чек-чегараси йўқ. Хўш, улар бу даражаларға қандай эришдилар?

Ха, уларнинг бундай мақом ва мартабаларға эришишнинг сабаблари жуда қўп, аммо энг асосийларидан бири устозларига қилган хизматлари ва қўрсатган эҳтиромларидир. Чунки уларнинг қўпчилиги бу даражаларға қандай етишганлари хақида сўралганда, “Устозимға қилган хизматим ва қўрсатган эҳтиромим туфайли,” дея жавоб берганлар.

Биз илм олиш истағида юрган эканмиз, келинг, буюк бобоқолонларимиз изидан юрайлик, устозларға нисбатан юксак эҳтиром қўрсатайлик, бир сўз билан айтганда “Аждодларимизға муносиб авлод бўлайлик”. Шу о’ринда сўзларимни қуйидаги то’ртлик билан яқунламоқчиман:

**Дейдилар, дунёда асли ким Азиз,
Айтдилар устоздир, устоз бегумон,
Тағин айтдиларки, Азиз шубхасиз
Устозлар қадриға етолган инсон**

ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ОСНОВНЫХ НАВЫКОВ ЧТЕНИЯ У ДЕТЕЙ С ОГРАНИЧЕННЫМИ ВОЗМОЖНОСТЯМИ: ПЕРСПЕКТИВЫ И РЕЗУЛЬТАТЫ.

*Муталибова Н.А.
Учитель-дефектолог спец. школы № 25
Яккасарайского района
г. Ташкент*

Аннотация: в статье раскрывается сущность формирования навыков чтения у детей с ограниченными возможностями, принципы и методы обучения, и также перспективы их внедрения на практике.

Ключевые слова: чтение, звуко-буквенный анализ слов, презентация, послоговое прочтение слов, перечитывание текста.

Чтение на сегодняшний день является одним из важных постулатов жизненной позиции. Именно поэтому Президент нашей страны Ш. Мирзиёев 3 апреля 2019г. провел совещание по выполнению пяти инициатив, направленных на создание дополнительных условий для воспитания и образования молодежи, где по четвертой инициативе предусматривает повышение духовности молодежи и широкую пропаганду чтения. Поэтому следует обратить свое внимание и на детей с ограниченными возможностями различного рода диагноза, их ни в коем случае нельзя отделять от общего образовательного мира, им нужно больше внимания и создания условий для их обучения.

Что касается выработки навыков чтения у наших особенных детей, следует придерживаться следующего принципа: нужно изначально научить правильному восприятию текста – учитель должен подготовить ребенка картинками, иллюстрациями и презентацией по теме текста, учитывая звуко-буквенный анализ слов, чтение представленных таблиц с трудными словами; нужно организовать эмоционально-оценочную беседу с одновременным использованием словесных и наглядных средств обучения, учитывая предварительное послоговое прочтение слов, имеющих сложный слоговой или морфемный состав; обязательно нужно организовать словарную работу - объяснить ребенку значение непонятных для него слов; помочь ребенку прочесть отрывок из текста и оказать помощь в пересказе данного отрывка, акцентируя внимание на основных моментах; и заключительная часть – это обобщающая беседа.

В процессе разбора каждого отрывка нужно обязательно поощрять учеников ласковыми словами, иногда можно стимулировать небольшими презентами. Для выработки правильности чтения, кроме организации каждодневных упражнений, предупреждения ошибок, необходимы постоянный контроль за правильностью чтения учащихся и своевременное исправление ошибок, только не в грубой форме, ведь такие дети очень ранимые, к ним нужен особенный подход.

Для эффективного результата обучения чтению нужно проводить: ежедневную тренировку учащихся в чтении; неоднократное перечитывание текста на уроке; предварительную ориентацию учащихся перед чтением текста; чтение трудных слов, встречающихся в тексте; работу над интонацией – нужно обязательно указывать ученикам соответствующий темп, ритм, паузы и логическое ударение.

В результате выполнения предложенных методов обогащается словарный запас учащихся, развивается лексическая сторона речи, вырабатывается умение правильно строить предложения, правильно и последовательно максимально излагать свои мысли. Появляется и развивается интерес и любовь к языку. Поэтому, мы, педагоги должны быть готовы вести работу по формированию навыка чтения и усвоению содержания, совершенствованию познавательных и общедидактических умений и навыков особенных учеников.

Список использованной литературы:

1. <https://tma.uz/ru/2019/05/24/5-initsiativ-prezidenta-respubliki-uzbekistan/>
2. Терехова Е.В. Дидактика начального образования: учебное пособие. Тюмень: Издательство ТГУ, 2013. 148 с.

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ КАЛЛИГРАФИЧЕСКОГО ПОДЧЕРКА У УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ.

Рахманбердиева Н.В.

*Учитель начальных классов школы № 91
Яккасарайского района города Ташкент*

Аннотация: данная статья повествует об особенностях развития навыков письма учащихся начальных классов, с учетом их возрастных особенностей, рассматривает принципы обучения грамотному и красивому письму.

Ключевые слова: графический навык, каллиграфия, обучение, письмо, принцип систематичности и последовательности; принцип сознательности.

Annotation: this article tells about the peculiarities of the development of writing skills of primary school students, taking into account their age characteristics, examines the principles of teaching literate and beautiful writing.

Key words: graphic skill, calligraphy, teaching, writing, the principle of systematicity and consistency; the principle of conscientiousness.

«Красота человека – в красоте его письма»

С первых дней поступления ученика в школу его начинают обучать тем первоначальным навыкам чтения и письма, без которых дальнейшее обучение и приобретение знаний было бы невозможно. Чтение и письмо тесно связаны между собой, но каждый из этих навыков имеет свою специфику. Специфика письма заключается в том, что оно имеет две стороны - графическую и орфографическую. Ребенок должен научиться писать не только четко и довольно быстро, но одновременно и грамотно.

Понятие «графический» (навык) «вбирает» в себя все содержание графики как раздела лингвистики, тогда как «каллиграфический» (навык) характеризует лишь внешнее качество письма, то есть умение писать правильным и устойчивым почерком, не нарушая высоты, ширины, угла наклона элементов, букв и соединений букв. Следовательно, ключевым понятием в методике обучения первоначальному письму является «графика». Таким образом, графический навык – это автоматизированный способ дифференцировки и перекодирования звуков (фонем) речи в соответствующие буквы, начертание их на бумаге и вместе с тем осознание воспроизводимых буквенных комплексов (слов). А каллиграфия – лишь искусство красивого письма, то есть умение писать правильным (четким) и устойчивым почерком. Термин «каллиграфический» сочетается со словами «почерк», «письмо».

Для того, чтобы процесс письма был целенаправленным, требуется выполнение всех условий письма. Но процесс письма не может осуществляться без педагогических принципов обучения.

Принципы обучения – это руководящие идеи, нормативные требования к организации и проведению дидактического процесса. Они носят характер самых общих указаний, правил, норм, регулирующих процесс обучения. Принципы рождаются на основе научного анализа обучения и относятся к закономерностям процесса обучения, устанавливаемыми дидактикой. Принципы зависят также от принятой дидактической концепции. В современной дидактике имеется система принципов, которую составляют как классические давно известные, так и появившиеся в ходе развития науки и практики.

1. Желтовская, Л.Я. Формирование каллиграфических навыков у младших школьников./ Л.Я.Желтовская. – М.: Просвещение, 1997. – 124 с.

2. Илюхина, В.А. Особенности формирования графических навыков и анализ ошибок при письме//Начальная школа: научно-методический журнал. – 1999. - №8.- с.18.

DARSNI OLIB BORISHDA PEDAGOGIK TEXNIKANING AHAMIYATI

Salomov O'Imas Asror o'g'li
Informatika o'qitish metodikasi ta'lim yo'nalishi
3 kurs talabasi, Navoiy davlat pedagogika instituti
E-mail: salomov@mail.ru
tel. +998907173454

Nasirova Shaira Narmuradovna
Informatika o'qitish metodikasi kafedrasini,
professor, Navoiy davlat pedagogika instituti
E-mail: nasirova_61@mail.ru
tel. +99897-283-60-08

Maxmudova Maloxat Axmatovna
Informatika o'qitish metodikasi kafedrasini,
Katta o'qituvchi, Navoiy davlat pedagogika instituti
E-mail: maloxat_1977@mail.ru
tel. +99891-309-52-77

Annotasiya: Ushbu maqolada darsni olib borishda pedagogik texnikaning ahamiyati haqidagi ma'lumotlar yoritilgan. Pedagogik texnikani rivojlantirish, tahlil qilish, takomillashtirish borasida aniq maqsadga qaratilgan imkoniyatlari ko'rsatib o'tigan.

Kalit so'zlar: axborot, ta'lim, texnika, pedagogik, mohiyat, amaliy, nazariy, bilim, mustaqil.

Pedagogik texnikaning muhim jihatlari -bu awalo o'qituvchining mahoratini belgilovchi kasbiy ko'nikmalari hisoblanadi, ya'ni uning savodli va ifodali so'zlay olishi, o'z fikr-mulo-hazasini va bilimni tushunarli tilda ta'sirchan bayon qilishi, his-tuyg'u-sini jilovlay olishi, o'zining shaxsiy xususiyatlariga xos mimik va pantomimik qobiliyatlarga ega bo'lishi, aniq imo-ishora, ma'noli qarash, rag'batlantiruvchi yoki istehzoli tabassum, so'zning cheksiz qudrati orqali o'quvchilar ongiga va tafakkuriga ta'sir o'tkazishi, hozirjavoblik, psixologik bilimlarga ega bolishi kabilardir.

O'qituvchi pedagogik faoliyatida pedagogik texnikaning ko'nikma vamalakalarini mukammal takomillashtirgan holda o'z mahoratini oshirish uchun quyidagi jarayonlarni bilishi lozim:

1. O'qituvchi o'zlashtirishi lozim bo'lgan pedagogik texnikaning muhim tarkibiy qismlaridan biri uning nutq texnikasidir. Chiroyli, savodli, ta'sirchan gapiruvchi o'qituvchilarning fikrlari o'quvchilar ongiga tez etib boradi, o'quv materiallarini o'zlashtirib olishiga katta imkoniyat yaratadi, o'quvchilar bunday o'qituvchilarning darslarini toqatsizlik bilan kutadilar. O'qituvchilar o'z nutqlari ustida tinimsiz ishlashlari, so'zlarning chiroyli, ma'noli, ta'sirchan bo'lishi ustida mashq qilishlari, ovoz diapazonlari kuchi, nutq tembrining harakatchanligi, diksiyasini doimo mashq qilib borishlari lozim.

2. Pedagogik texnika malakalarini mukammal egallash uchun, avvalo, o'qituvchi o'z fanini, o'qitadigan predmetining boshqa fanlar bilan o'zaro aloqadorlikda bilishi, pedagogik va axborot texnologiyalarini, pedagogika va psixologiya fanlari asoslarini davr taraqqiyoti darajasida o'zlashtirishi, kasbiy jihatdan o'z-o'zini tarbiyalay oladigan bo'lishi zarur. Chunki pedagogik texnika o'qituvchining individual shaxsiy xususiyatlariga ham bog'liq. Har bir o'qituvchi o'z tafakkuriga, fikrlash qobiliyatiga, o'zining kasbiy yo'nalishiga ega bo'lishi kerak. Buni o'qituvchining o'zi mustaqil fikr yuritish, mustaqil bilim olish, pedagogik mahoratini oshirib borish orqali qo'lga kiritadi va mohir o'qituvchiga xos fazilatlarni tarbiyalaydi hamda kasbiy ideal sari harakat qiladi.

3. Pedagogik texnika sirlarini mukammal bilish o'qituvchining tashkiliy - metodik malakalarni egallashiga ham bog'liq. Bu malakalar zarur bilimlar bo'yicha ma'ruzalarni tinglash, maxsus adabiyotlarni o'qish orqali qo'lga kiritiladi.

4. Pedagogik texnikani bir maromda egallashda, har bir o'qituvchining o'z individual dasturini ishlab chiqishi muhim ahamiyat kasb etadi. Bunday dasturni tuzishdan oldin o'qituvchi o'zida pedagogic texnika malakalarini shakllanganligining boshlang'ich darajasini aniqlab olish zarur.

5. Shuni ham unutmaslik lozimki, pedagogik texnikani namoyish etishda o'qituvchining

umumiy madaniyati, ma’naviy va estetik dunyoqarashi muhim o‘rin tutadi.

Pedagog va psixolog olimlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlarning ko‘rsatishicha, o‘z faoliyatini endigina boshlayotgan o‘qituvchilar duch keladigan qiyinchiliklarning asosiysi aynan pedagogik texnikaga oid ma’lumotlarni bilmasligi oqibatida sodir bo‘lmoqda. Pedagogik texnika to‘g‘risida yuqorida aytib o‘tilgan fikr va mulohazalarga e’tibor qilmaslik, pedagogik faoliyatda nazariy va amaliy tajribalarning yo‘qligi, o‘z faoliyatiga tanqidiy nazar bilan baho berolmaslik oqibatida hamda o‘qituvchida individual pedagogik texnikani rivojlantirish, tahlil qilish, takomillashtirish borasida aniq maqsadga qaratilgan pedagogik faoliyatning yo‘qligi mazkur qiyinchiliklarning asosiy sabablaridan biri ekanligini unutmazlik kerak.

Pedagogika oliy ta’lim muassasalaridagi kasbiy tayyorgarlik jarayonida pedagogik texnikani egallash bo‘lajak o‘qituvchiga o‘zining kasbiy yo‘nalishining boshlanishidayoq ko‘pgina xatolardan holi bo‘lishda, talabalarga ta’lim-tarbiya berishning yuksak samaradorligiga erishishda yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyot:

1. Golish L.V, Fayzullaeva D.M «Pedagogik texnologiyalarni loyihalashtirish va rejalashtirish». Toshkent – 2010.

2. Насирова Ш.Н., Артиков А., Махмудова М.А. Значение системного мышления в повышении качества обучения. Международная научно-техническая конференция «Перспективные информационные технологии – 2018», 14–16 апреля 2018 г. Самара, ул. 1214-1217.

3. Nasirova Sh.N., Makhmudova M.A. The importance of electronic education resources in the effectiveness of the lesson Electronic journal of actual problems of modern science, education and training december 2019-V ISSN 2181-9750, Urganch, № 5, 2019. – S.1-8.

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ КОНСТИТУЦИЯСИ – МИЛЛИЙ ҒУРУР ВА МУСТАҲКАМ ИШОНЧ МАНБАИДИР

*Балтаева Асал Бахтиёровна, ўқитувчи
Хоразм вилояти Урганч шаҳри 19-сонли ИДУМ
baltayeva.asal@inbox.uz*

Аннотация: Мазкур мақолада Ўзбекистон Республикаси Конституцияси, унинг ўзига хос хусусиятлари хусусида сўз боради.

Калит сўзлар: Асосий қонун, референдум, инсон манфаатлари, суверенитет, демократия.

Маълумки, давлат ва жамият ҳаётида баъзи бир нарсалар бўладикки, у Ватанимиз каби ягонадир: байроғимиз битта, гербимиз битта, мадҳиямиз битта, шу қатори Конституциямиз ҳам битта. Буларнинг ҳар бири ўз тимсолида она Ватанимиз, халқимизнинг эзгу-мақсадларини ўзида акс эттиради. Шу маънода Конституциямиз ҳар бир фуқаро учун байроғимиз, гербимиз, мадҳиямиз каби муқаддасдир.

Ўзбекистон Конституциясининг ўзига хослиги шундаки, у икки маротаба халқ муҳокамасида юртдошларимиз хоҳиш-иродаси билан бойитилди. Бош қомусимиз қабул қилинишидан мақсад ва вазифаларга эътибор берадиган бўлсак, муқаддимасида мамлакатимиз фуқароларининг муносиб ҳаёт кечиришларини таъминлашга интилиш, демократик ҳуқуқий давлат барпо этиш, фуқаролар тинчлиги ва миллий тотувлигини таъминлаш мақсадида Конституция қабул қилинганлиги қайд этилган. Яъни Конституциямизнинг асосий моҳияти инсонга муносиб ҳаёт шароитлари яратиш, уни бахтли қилишдан иборат.

Яна муҳим ҳамда халқаро экспертлар томонидан эътироф этиладиган хусусият – бу Конституциянинг “Ўзбекистон халқи” деб бошланишидир. Бундай жумлаларни бошқа бирон бир қонунда учратмаймиз. Бунинг ўзи ҳам халқ ҳокимиятчилигининг ёрқин далолати. Конституциямизнинг яна бир энг муҳим хусусияти – бу халқ суверенитети эътироф этилганлигидадир. Асосий қонунимизнинг 7-моддасида асосан халқ давлат ҳокимиятининг бирдан бир манбаи экани муҳрланган.

Конституциямизда инсон манфаатлари устун қўйилган. Асосий қонунимизни синчиклаб ўрганган ҳар бир шахс бевосита гувоҳи бўладикки, унинг бутун мазмун-моҳияти инсонга хизмат қилишга йўғрилган.

Конституциямиз ўзининг инсонпарварлиги билан ҳам ажралиб туради. Унга кўра вояга етмаганлар, меҳнатга лаёқатсизлар ва ёлғиз кексаларнинг ҳуқуқлари давлат ҳимоясидадир. Давлат ва жамият етим болаларни ва ота-оналарининг васийлигидан маҳрум бўлган болаларни боқиш, тарбиялаш ва ўқитишни таъминлайди, болаларга бағишланган хайрия фаолиятларни рағбатлантиради. Конституциямизнинг яна бир муҳим жиҳати, бу унинг барқарорлигидадир. Қайд этиш жоизки, ўтган йиллар мобайнида Конституциямизнинг асосий принциплари, инсон ва фуқароларнинг асосий ҳуқуқлари, эркинликлари ва бурчлари, жамият ва шахс муносабатлари, маъмурий-худудий ва давлат тузилишига оид нормалари ўзгармади. Ўтган давр мобайнида унга ўзгартириш ва қўшимча киритилган бўлсада, буларнинг деярли барчаси давлат ҳокимиятини ташкил этиш бўлимига киритилган тузатишлар бўлиб, у ҳам бўлса мамлакатимизда конституциявий принцип бўлган халқ ҳокимиятчилигини кучайтириш, давлат ҳокимиятини ташкил этиш ва фаолият кўрсатишида фуқароларнинг бевосита ва билвосита таъсирини ошириш, парламентнинг давлат ички ва ташқи сиёсатидаги ролини кенгайтириш, инсон ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилишда конституциявий ва одил судловнинг ўрнини янада мустаҳкамлашга оид тузатишлардир.

Қайд этиш жоизки, дунёдаги энг ривожланган давлатлар Конституциялари билан рақобатлашадиган Конституцияни ишлаб чиқиш ва қабул қилиш масаланинг бир жиҳати. Масаланинг бошқа бир муҳим томони, қабул қилинган ҳужжатни ҳаётимизга самарали татбиқ этишда намоён бўлади. Бу Конституцияда кўзлаган мақсадларимизнинг энг муҳим шартидир.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. –Т.:Ўзбекистон, 2018.
2. Хорижий мамлакатлар конституциявий (давлат) ҳуқуқи: ўқув қўлланма\ масъул муҳаррир: Д.Қ.Ахмедов. – Тошкент: ТДЮИ, 2006.

DARYO HAVZASINING TABIIY GEOGRAFIK XUSUSIYATLARI

*Xojayeva Zaynab Shukurllayevna, o'qituvchi
Xorazm viloyati Urganch shahridagi 19-sonli maktab
xojaeva.z@umail.uz*

Annotatsiya: Ushbu maqolada daryo havzasining tabiiy geografik xususiyatlari, iqlim sharoiti yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: daryo, daryo havzasi, geografik o'rni, iqlim sharoiti.

Daryo - tabiiy o'zandan oqayotgan suv. Yog'in-sochin, buloq, muz va boshqa suvlarning to'planib oqishidan hosil bo'ladi. Daryoning paydo bo'lishi uchun muayyan iqlimiy va geomorfologik sharoit bo'lishi kerak. Masalan, o'rta kenglikda 250 mm, subtropiklarda 500 mm va tropiklarda 700-1000 mm yog'in yoqqanda daryolar hosil bo'ladi. Daryoda uzluksiz suv oqib turishi uchun suv yig'iladigan havza va qiyalik bo'lishi shart. Odatda, daryo nishabi yuqori oqimida kattaroq bo'lib, tez otsadi. Natijada daryo yuqori oqimida o'zanining tagini, o'rta va quyi oqimlarida yon tomonlarini yemirib boradi. Quyi oqimida suv keltirgan oqiziqalar qisman o'zan ostiga cho'ka boshlaydi.

Daryoda o'zan, qayir, terrasa (ko'hna qayir), vodiy va boshqalar bo'ladi. Daryolar, odatda, suvayirg'ichdan ancha berida, yetarli miqdorda suv hosil bo'lgan joydan boshlanadi, yo'l-yo'lakay o'ziga irmoqlarni qo'shib olib daryo sistemasini hosil qiladi va biror ko'l yoki dengizga quyilib tugaydi. Ko'pincha daryoning boshlanish joyi buloqlar, ko'llar, botqoqliklar va muzliklardan iborat bo'ladi. Masalan, O'rta Osiyodagi Panj, Vaxsh, Zarafshon va Norin kabi daryolar muzliklardan, Rossiyadagi Neva, Svir va Angara singari daryolar, ko'llardan, Belorussiya, Ukraina, G'arbiy Sibirdagi ko'pgina daryolar botqoqliklardan boshlanadi. Quruq va issiq iqlimli o'lkalardagi daryolar ko'pincha suvi bug'lanib va qumlarga singib tugaydi yoki hamma suvi sug'orishga sarf bo'ladi, jumladan, O'rta Osiyodagi daryolarning ko'pchiligi ma'lum bir joyga quyilmasdan tugab qoladi (Zarafshon, Qashqadaryo, Chu va Turkmanistondagi daryolar). Faqat o'lkaning eng yirik daryolari - Amudaryo va Sirdaryo Orol dengiziga yetib boradi. Biror dengiz yoki ko'lga quyiladigan daryo bosh daryodir.

Daryo sistemasida bosh daryoga quyilgan daryo - soylar daryoning irmoqlaridir. Havzasining relyefi, o'zan va vodiysining tuzilishiga ko'ra tog' daryolari va tekislik daryolari bo'ladi. O'rta Osiyodagi daryolar, asosan, tog' daryolaridir; tez oqadi, serostona, vodiylari chuqur, tog', juda nishab, yirik-yirik xarsanglar, tosh va shag'allarni ko'chirib ketadi. Bahorgi qissa, shiddatli yomg'irlarda, qor tez eriganda toshqinlar bo'ladi, sel keladi. Tekislik daryolari keng o'zanda, sokin va ko'pincha ilon izi bo'lib oqadi, tarmoqlarga bo'linib ketadi, o'zan va qayirlarda qum, gil yotqiziqalar qoldiradi, marza, sayozlik tirsaklar hosil qiladi (masalan, Amudaryo va Sirdaryo o'rta va quyi oqimlarida). Daryolarni gidrologiya fani o'rganadi. Xalq xo'jaligi uchun daryolarning ahamiyati juda katta. Ulardan kema qatnovi, yog'och oqizish, suv omborlari, GES qurish, sug'orish, sanoat va aholini suv bilan ta'minlash, botqoq, sho'r yerlarning ortiqcha sho'r suvlarini oqizish kabi maqsadlarda foydalaniladi. Daryo yotqiziqalari ustidagi tuproqlar unumdor bo'ladi.

Daryo havzasi - biron daryo sistemasiga suv keladigan hudud. Daryo havzasini ko'pincha daryoning suv yig'ish havzasi deb ham ataydilar. Daryo havzasi yer usti va yer osti suvlarini o'z ichiga oladi. Daryo havzalari bir-biridan suvayirg'ichlar bilan ajralib turadi.

Daryo havzasining geografik o'rni haqida gap ketganda, daryo havzasi joylashgan hududning eng chekka janubiy va shimoliy nuqtalari, eng chekka g'arbiy va sharqiy nuqtalari nazarda tutiladi. Daryo havzasining iqlim sharoiti, asosan, havzaning geografik o'rniga bog'liq bo'lib, uzoq yillar uchun xos bo'lgan quyidagi omillar bilan aniqlanadi: yog'inlarning miqdori, yog'ish jadalligi, yog'in miqdorining yil ichida taqsimlanishi, qor qoplaminig qalinligi va uning suvliligi, havo harorati va namlik darajasi, shamol va uning tezligi, yo'nalishi. Daryo oqimining hosil bo'lish jarayoni, to'yinish manbalari, va, umuman uning gidrologik rejimi daryo havzasining iqlim sharoitiga bog'liqdir.

Adabiyotlar:

1. Большаков М.Н. Водные ресурсы рек Советского Тяньшаня и методы их расчета. – Фрунзе: Илим, 1974.
2. <http://geografiya.uz/lugat/9306-d.html>

ЕТАКЧИ ҒИЛДИРАКНИ ИШЛАШНИ ЎЗИГА ХОС ХУСИСИЯТЛАРИ ЎРГАНИШ

Собиров Расулбек

Андижон машинасозлик институти

“Ер усти транспорт тизимлари” кафедраси ассистенти.

Телефон: +99893419-04-04

rasulbek.sobirov1990.27@gmail.com

Хақимов Дилшодбек

Андижон машинасозлик институти

“Ер усти транспорт тизимлари” кафедраси ассистенти.

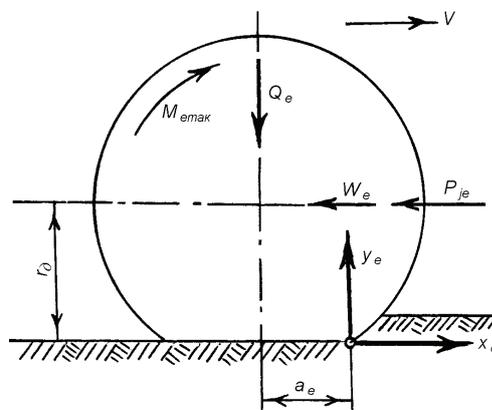
Телефон: +99899634-50-17

xdilshodbek1986@gmail.com

Аннотация: Бизга маълумки ғилдираклар трактор ва автомобилларнинг оғирлигини тупроққа (ёки асфалтга) ўтказиш жараёнида тупроқнинг силжитувчи реакциясини ҳосил қилади, бу силжитувчи реакция эса машинани ўрнидан силжитади. Трактор ва автомобилларнинг бурилиш жараёнида мураккаб жараён ҳисобланади. Мақолада етакчи ғилдиракни ишлашни ўзига хос хусусиятлари ёритиб ўтилган.

Бизга маълумки етакчи ғилдирак момент $M_{\text{етак}}$ таъсирида ҳаракат қилади (1-расм). Бу вақтда ғилдиракка оғирлик кучи Q_e , остовнинг қаршилиги W_e , инерция кучи P_{je} , ҳамда тупроқнинг реакциялари X_e , ва Y_e , таъсир этади. Текис ҳаракат учун,

$$Q_e = Y_e; \quad W_e = X_e, \quad M_{\text{етак}} = Q_e \cdot d_e + X_e \cdot r_{\partial}; \quad a_e = f_e \cdot r_{\partial}.$$

1-расм. Етакчи ғилдиракларга таъсир этувчи куч ва моментлар.

$$\text{У ҳолда,} \quad M_{\text{етак}} = Q_e \cdot f_e \cdot r_{\partial} + X_e \cdot r_{\partial},$$

бу ерда, $Q_e \cdot a_e = Q_e \cdot f_e \cdot r_{\partial} = M_{f_e}$ ғилдирашга қаршилик қилувчи момент ҳисобланади.

$$\text{Демак,} \quad M_{\text{етак}} = M_{f_e} + X_e \cdot r_{\partial}.$$

$$\text{Бу ифодани думалаш радиусига бўлиб юборсак,} \quad X_e = P_y - P_{f_e}.$$

Ифодалардан бир хил шароитда ишлаётган ғилдираклар учун $f_e = f_0$ эканини ҳисобга олсак:

$$X_e - X_0 = P_y - (Q_e + Q_o) \quad \text{ёки} \quad P_\Sigma = X_e - X_0 = P_y - f \cdot Q.$$

$$\text{Чунки } Q_e + Q_o = Q \quad \text{ёки} \quad P_\Sigma = P_y - P_f, \quad \text{бунда } P_f = f \cdot Q.$$

Етакчи ғилдиракнинг фойдали иш коэффициентини топиш учун шу ғилдиракнинг қувват балансини ёзамиз. Бунинг учун силлиқ протекторли шина текис ҳаракат қилмоқда деб фараз қиламиз, у ҳолда:

$$M_{\text{етак}} \cdot \omega_e = M_{fe} \cdot \omega_e + X_e \cdot r_\partial \cdot \omega_e.$$

Агар шина сирпанишсиз ва деформациясиз ҳаракат қилса, $r_\partial = r_n$ ва $v_n = r_\partial \cdot \omega_e$ бўлар эди. Лекин ҳаракат вақтида сирпаниш бўлади ва ғилдирак деформацияланади. Демак, бу ҳолда, r_∂ доим ҳақиқий радиус r га тезлик эса, ҳақиқий тезликка тенг бўлиши керак, яъни $v = r \cdot \omega_e$.

Демак, етакчи ғилдиракка келаётган қувват ғилдиракнинг ғилдирашига ва шу ғилдираш жараёнида шатаксирашни енгишга сарф бўлади. Ҳозиргача бу иккала коэффициентни аналитик равишда тўлиқ аниқлашнинг имкони йўқ. Шунинг учун амалий ҳисобларда экспериментал маълумотлардан фойдаланилади.

Адабиётлар

1. Комилов А.И. ва бошқалар Трактор ва автомобиллар. 2-қисм. Тошкент «Талқин», 2003.
2. Гуревич А.М., Е.М.Сорокин Трактор ва автомобиллар. Тошкент «Ўқитувчи», 1980.
3. Қодиров С.М. «Двигателларни пухта ишлаши» Т. «Ўқитувчи» 1992.

**"ЎЗБЕКИСТОНДА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР"
МАВЗУСИДАГИ РЕСПУБЛИКА 21-КЎП ТАРМОҚЛИ
ИЛМИЙ МАСОФАВИЙ ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИЯ
МАТЕРИАЛЛАРИ**

(10-қисм)

Масъул мухаррир: Файзиев Шохруд Фармонович
Мусахҳиҳ: Файзиев Фаррух Фармонович
Саҳифаловчи: Шахрам Файзиев

Эълон қилиш муддати: 31.10.2020

Контакт редакций научных журналов. [tadqiqot.uz](http://www.tadqiqot.uz)
ООО Tadqiqot, город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of [tadqiqot.uz](http://www.tadqiqot.uz)
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000